ÎN UMBRA LUI KISSINGER

Moștenirea celui mai controversat om de stat al Americii

GREG GRANDIN

„Un atac impotriva reputației și a moștenirii lui Henry Kissinger."
The New York Times Book Review

KRONIKA

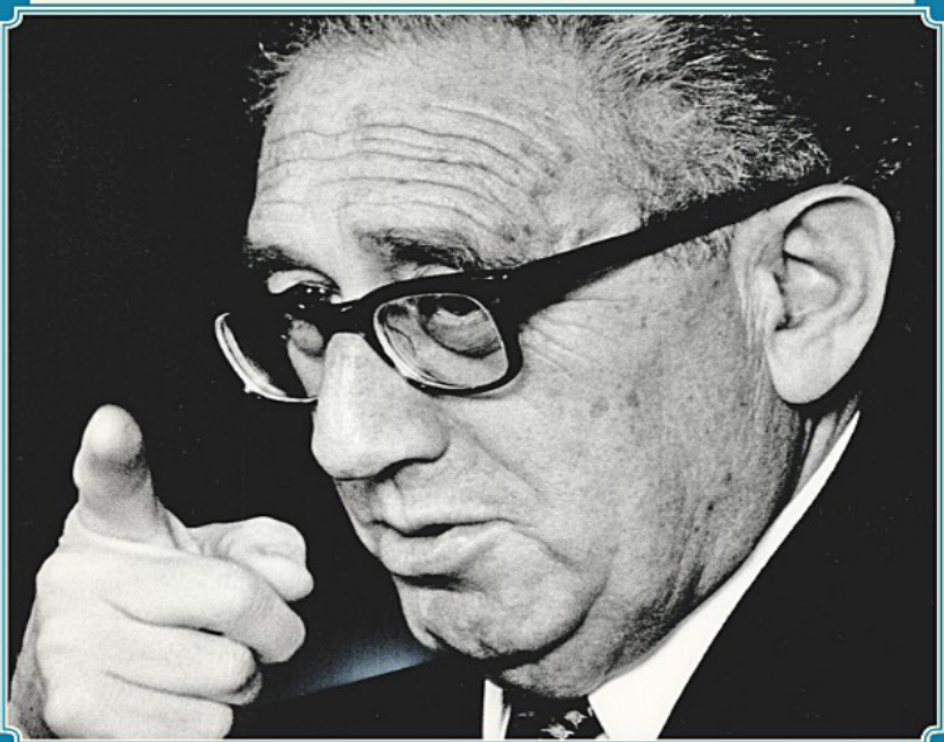

ÎN UMBRA LUI KISSINGER

Moștenirea celui mai controversat om de stat al Americii

GREG GRANDIN

„Un atac împotriva reputației și a moștenirii lui Henry Kissinger."
The New York Times Book Review

KRONIKA

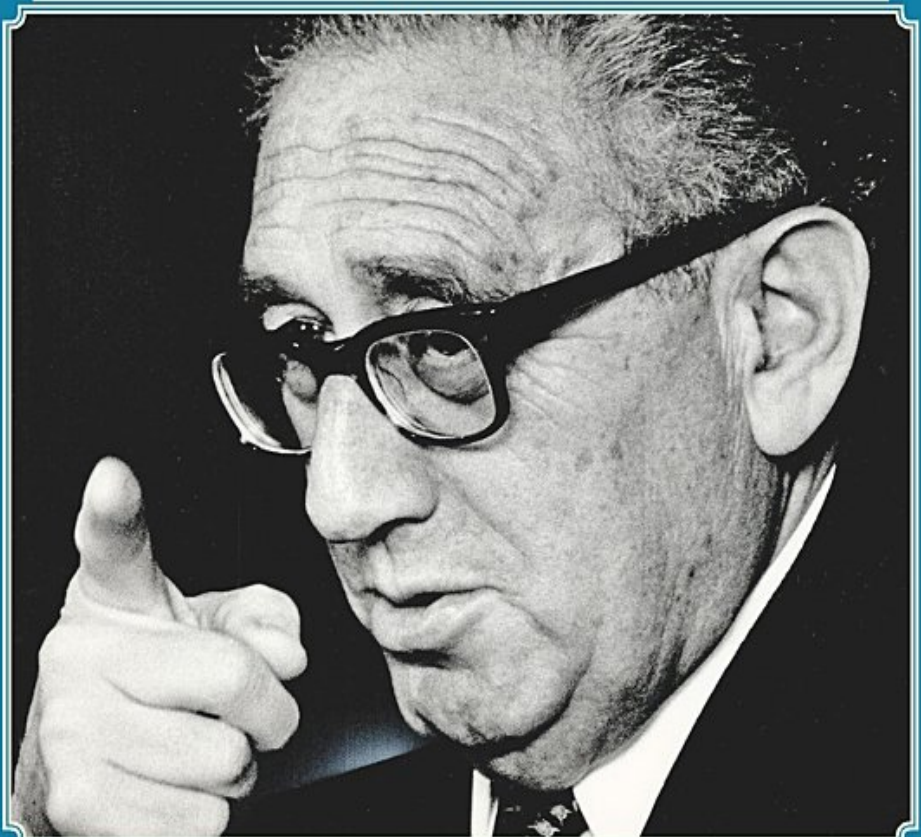

Prolog
Să nu vezi monstrul

Introducere
Un necrolog anticipat

Capitolul 1
Un ritm cosmic

Capitolul 2
Scopuri şi mijloace

Capitolul 3
Kissinger a zâmbit

Capitolul 4
Stilul Nixon

Capitolul 5
Anti-Kissinger

Capitolul 6
Contrariul unității

Capitolul 7
Operațiuni secrete și spectacol

Capitolul 8
De neconceput

Capitolul 9

Cauză și efect

Capitolul 10
Înainte, către Golf

Capitolul 11
Din întuneric în lumina reflectoarelor

Epilog
Kissingerianismul fără Kissinger

Cărți și articole citate și menționate

Mulțumiri

ÎN UMBRA LUI KISSINGER

Moștenirea celui mai controversat om de stat al Americii

GREG GRANDIN

Greg Grandin este profesor de istorie la Universitatea din New York și fost bursier al Fundației Guggenheim și al Bibliotecii Publice newyorkeze; a făcut parte din Comisia ONU pentru stabilirea adevărului ce a investigat războiul civil din Guatemala. A publicat articole în *Los Angeles Times*, *The Nation*, *London Review of Books* și *The New York Times*. De același autor: *The Empire of Necessity* [Imperiul necesității] (2014, Premiul Bancroft); *Fordlandia* (2010, nominalizată pentru Premiul Pulitzer și pentru National Book Award), *Empire's Workshop* [Atelierul puterii imperiale] (2007), *The Last Colonial Massacre* [Ultimul masacru colonial] (2004) și *The Blood of Guatemala* [Sângele Guatemalei] (2000).

ÎN UMBRA LUI KISSINGER

Moștenirea celui mai controversat om de stat al Americii

GREG GRANDIN

LITERA

Kissinger's Shadow: The Long Reach of America's Most Controversial Statesman
Greg Grandin
Copyright © 2015 Greg Grandin
Ediție publicată prin înțelegere cu Metropolitan Books,
o divizie a Henry Holt and Company, LLC, New York

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe
www.litera.ro

În umbra lui Kissinger
Moștenirea celui mai controversat om de stat al Americii
Greg Grandin

Copyright © 2017 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Mihnea Gafița
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress: Anca Suciu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Grandin, Greg
În umbra lui Kissinger. Moștenirea celui mai controversat om de stat al Americii/Greg Grandin; trad.: Anca Simitopol. – București: Litera, 2016

ISBN 978-606-33-1234-2

ISBN EPUB 978-606-33-6339-9

I. Simitopol, Anca (trad.)

821.111-31 = 135.1

Lui Eleanor și Manu, din nou

Există două tipuri de realiști: cei care manipulează faptele și cei care le creează. Mai mult ca de orice, Occidentul are nevoie de oameni capabili să-și creeze propria realitate.

Henry Kissinger, 1963

Prolog

SĂ NU VEZI MONSTRUL

Thomas Schelling, profesor de economie la Harvard și viitor laureat al Premiului Nobel, l-a întrebat odată pe Henry Kissinger ce e mai înspăimântător: să vezi monstrul sau să nu vezi monstrul?

Era la începutul lunii mai 1970, la numai câteva zile după ce Richard Nixon apăruse la televizor și anunțase națiunea că Statele Unite trimiseseră trupe terestre în Cambodgia. Nixon a spus că operațiunea era necesară pentru a distruge refugiile inamice înșirate de-a lungul graniței cu Vietnamul. De asemenea, discursul său a precizat că la baza deciziei sale de a trimite trupe terestre într-o țară neutră se aflase ceva mult mai profund decât strategia militară. „Trăim într-un timp al anarhiei", a spus președintele. „Vedem că toate marile instituții pe care civilizațiile libere le-au creat în ultimii cinci sute de ani sunt atacate în mod irațional." Nixon a sugerat că invadase Cambodgia ca reacție nu doar la o amenințare externă, ci și la tulburările din interior: „Nu puterea, ci voința și caracterul ne sunt puse la încercare în această noapte". Luni întregi, Nixon și Kissinger, consilierul său pe probleme de securitate națională, spuseseră că aveau ei un plan pentru a scoate Statele Unite din Vietnam. Iar acum, dintr-odată, extindeau războiul într-o țară vecină. La patru zile după discursul lui Nixon, Garda Națională a deschis focul la Universitatea statului Ohio din Kent, omorând patru studenți care protestau împotriva invaziei. Alți nouă au fost răniți. După două săptămâni, poliția a deschis focul asupra unui grup de studenți protestatari afro-americani, la Universitatea statului Mississippi din Jackson, omorând doi și rănind alți doisprezece.

Schelling purta o anume responsabilitate intelectuală pentru implicarea Americii în Vietnam. Avea o minte asemănătoare unui computer, pe care o folosea ca să aplice formule matematice la strategia militară. Indiferent dacă „îi intimidezi pe ruși" sau dacă „îți intimidezi propriii copii", spunea el, problema e aceeași: să determini raportul corect dintre amenințare și stimulent. Lyndon B. Johnson și Secretarul Apărării din Administrația sa, Robert McNamara, au aplicat direct teoriile lui Schelling, folosind bombardarea Vietnamului de Nord ca pe o tehnică de modificare comportamentală. De asemenea, Schelling a avut o influență puternică asupra celor ce urmau să preia, de la Johnson și McNamara, responsabilitatea pentru politica americană în Vietnam, în special asupra lui Henry Kissinger. Acesta

din urmă predase la Harvard înainte să se alăture Administrației Nixon, la Casa Albă, și-l considera prieten pe Schelling. Își însușise perspectivele economistului, mai ales ideea că „puterea de negociere […] vine din capacitatea de a vătăma“, de a provoca „suferință pură și pagube“. A fost o atitudine pe care Kissinger avea să încerce s-o pună în practică în Asia de Sud-Est.[1]

În 1970, însă, Schelling devenise ostil războiului, iar invazia americană din Cambodgia l-a determinat să se ducă la Washington, împreună cu alți unsprezece profesori eminenți de la Harvard, ca să-l întâlnească pe Kissinger și să-și exprime obiecțiile.[2] Nu era un grup obișnuit de intelectuali care se împotriveau războiului. De-a lungul anilor, genul de oameni care se deplasau cu ușurință între Washington și Cambridge, între sala de cursuri și camera de criză, au fost etichetaţi în diverse feluri: establishmentul din Est, cei mai buni și mai inteligenți, elita puterii. Asta şi erau. Delegația de la Harvard număra doi laureați ai Nobel, un viitor laureat al aceluiaşi premiu (Schelling), fizicieni, chimiști, economiști și politologi. Mulți dintre ei fuseseră consilieri ai diverșilor președinți, de la Harry Truman până atunci. Câțiva din grup fuseseră implicați în elaborarea unor politici care duseseră la implicarea inițială a Statelor Unite în Vietnam.

Fiind oameni serioși, au luat în serios despărțirea lor de Administrație. „Asta-i prea de tot“, i-a spus unul dintre ei unui ziarist, referindu-se la invazie. Pe alții îi deranja faptul că discursul public devenise mai grosolan ca urmare a războiului. „«Profesori» și «liberali», totuna“ – așa respinsese delegația respectivă Subsecretarul Apărării din Administrația Nixon, David Packard. Un membru al delegației, Ernest May, decan la Harvard și istoric militar, care avea legături strânse cu Pentagonul, i-a spus lui Kissinger: „Dezbinaţi această țară din interior“.

Foștii colegi ai lui Kissinger nu știau că Nixon și consilierul său pe probleme de securitate națională bombardau deja în secret Cambodgia și Laosul de mai bine de un an (și aveau să continue bombardamentele timp de încă trei ani, până când le-a pus capăt Congresul). Ei știau numai de invazie, ceea ce era un lucru îndeajuns de rău. „Dezgustător“, a zis Schelling. În Statele Unite, este împărtășită astăzi o ipoteză în mare măsură necontestată, indiferent de afilierea politică, şi anume că Washingtonul are dreptul să folosească forța militară împotriva „refugiilor“ teroriștilor sau ale potențialilor teroriști, chiar dacă acele refugii se află în țări suverane, cu care americanii nu sunt în război. Această prezumţie a stat la baza deciziei lui George W. Bush de a invada Afganistanul în 2002 și a celei a lui Barack Obama de a extinde atacurile cu dronă în Somalia, Yemen și Pakistan, pe lângă cele mai recente operaţiuni militare ordonate de acesta din urmă împotriva militanților Statului Islamic din Siria și Irak. Acest

raţionament nu se bucura de o susţinere foarte mare în 1970. Delegația de la Harvard condusă de Schelling a respins tentativa lui Kissinger de a justifica invazia sub pretextul necesității de a distruge „refugiile“ comuniste. Așa cum a rezumat un reporter obiecțiile grupului, violarea suveranității unei țări neutre „ar putea fi folosită de orice altă putere din lume ca precedent pentru invadarea altei țări, de exemplu, cu scopul de a elimina teroriștii“. Chiar dacă invazia ar fi înregistrat un succes, potrivit propriilor termeni, și ar fi distrus refugiile inamice, „tot n-ar fi meritat să invadăm o altă țară“ – i-a spus Schelling unui jurnalist, mai târziu.

Întâlnirea cu Kissinger a avut loc în vechea Cameră de Criză, de la subsolul Casei Albe. Schelling a început prin a prezenta grupul și a expune scopului vizitei acestuia, însă Kissinger l-a întrerupt: „Știu cine sunteți […] sunteți cu toții prieteni buni de la Universitatea Harvard“. „Ba nu – i-a răspuns Schelling –, suntem un grup de oameni care și-au pierdut complet încrederea în capacitatea Casei Albe de a conduce politica noastră externă, și am venit ca să-ți spunem asta. Nu mai suntem la dispoziția ta în calitate de consilieri personali.“ Kissinger, își amintea Schelling mai târziu, „s-a schimbat la față, s-a prăbușit în scaun. Am crezut atunci că suferise o cădere nervoasă gravă“. La un moment dat, Kissinger a întrebat dacă-i putea spune cineva ce „greșeli“ făcuse Administrația. Acela a fost momentul în care Schelling i-a pus întrebarea despre monștri: „Te uiți pe fereastră și vezi un monstru. Și te întorci către cel care stă lângă tine, exact la aceeași fereastră, și spui: «Uite un monstru». Celălalt se uită şi el pe fereastră și nu vede nici picior de monstru. Cum îl faci să priceapă că, într-adevăr, există un monstru?“

Apoi, Schelling a continuat: „Așa cum vedem noi lucrurile, există două posibilități: fie, unu, președintele n-a înțeles, când a intrat în Cambodgia, că invada o altă țară; fie, doi, chiar a înțeles“.

„Pur și simplu, nu știm care variantă este mai înfricoşătoare“, a conchis el.

F. Kaplan, *The Wizards of Armageddon*, 1991, descrie influenţa lui Schelling asupra strategiei din Vietnam.

Pentru delegația de la Harvard, vezi „Friends said «No» to Kissinger“, în Boston Globe, 10 mai 1970; M. Kinsley, Eating Lunch at Henry's, în C. Peters şi N. Lehmann (editori), *Inside the System*, 1979, p. 197; David Warsh, „Game theory suggests quick action on greenhouse effect is remote“, în *Washington Post*, 13 iunie 1990; „Cambodia Act called «sickening»“, în *Hartford Courant*, 10 mai 1970; „Harvard visit to Kissinger «painful»“, în *Boston Globe*, 9 mai 1970.

Introducere

Un necrolog anticipat

Henry Kissinger a fost acuzat de multe lucruri rele. Și, când va muri, criticii lui vor avea ocazia să repete acuzațiile. Christopher Hitchens, care a argumentat că fostul Secretar de Stat ar trebui judecat pentru crime de război, nu mai este. Însă există o lungă listă cu martori ai acuzării – jurnaliști, istorici și avocați dornici să ofere informații despre oricare dintre acțiunile lui Kissinger în Cambodgia, Laos, Vietnam, Timorul de Est, Bangladesh, împotriva kurzilor, în Chile, Argentina, Uruguay și Cipru, printre alte locuri.

S-au publicat zeci de cărți despre acest om de-a lungul anilor, însă cartea lui Seymour Hersh din 1983, *Price of Power*, rămâne cea cu care viitorii biografi vor avea de concurat. Hersh l-a caracterizat pe Kissinger ca fiind un paranoic plin de sine, care naviga între lipsa de scrupule și lingușeală ca să avanseze în carieră, care-și blestema soarta și, în același timp, dădea drumul bombardierelor B-52. Cu vanități meschine și rațiuni josnice, Kissinger era, cu toate acestea, văzut de Hersh drept shakespearian, pentru că meschinăria lui se desfășura pe o scenă mondială, având consecințe epice.

Acuzațiile vor fi contrabalansate de perspective mai favorabile. Kissinger are mulți admiratori. Şi, după ce defăimătorii și admiratorii săi vor fi fost lăsați în urmă, scrierea necrologului său le va reveni celor care insistă asupra echilibrului. Greşelile, vor spune ei, trebuie să fie puse în balanţă cu succesele: destinderea tensiunilor din relaţiile cu Uniunea Sovietică, deschiderea spre China comunistă, negocierea tratatelor privitoare la armamente cu Moscova şi rolul său de mediator diplomatic în Orientul Mijlociu. Atunci, consecinţele multora dintre politicile lui Kissinger vor fi redefinite drept „controversate“ şi lăsate să facă obiectul opiniei sau al perspectivei, mai degrabă decât al realităţii. În siajul aroganţei necugetate a lui George W. Bush şi al pragmatismului reactiv al lui Barack Obama, cumpătarea de om de stat a lui Kissinger este mai necesară ca niciodată, aşa cum au afirmat de curând mai mulţi comentatori.

Vor fi comentarii colorate, colegi și cunoștințe care-și vor aminti că el avea un simț ambiguu al umorului și un apetit pentru intrigă, mâncare bună și femei cu pometi proeminenți. Ni se va reaminti c-a avut întâlniri romantice cu Jill St. John și Marlo Thomas, c-a fost prieten cu Shirley MacLaine și că lumea l-a numit cu tandrețe Super

K., Henry al Arabiei și playboy-ul din Aripa de Vest a Casei Albe. Kissinger era strălucit și avea o personalitate puternică. Era vulnerabil, ceea ce-l făcea să fie rău, şi relația lui cu Richard Nixon a fost, după cum s-a exprimat un reporter, „extrem de stranie“. Erau niște prieteni falși exemplari, Kissinger flatându-l pe Nixon în față și ponegrindu-l pe la spate. Îi spunea șefului său „Tolomacul“, de îndată ce punea receptorul telefonului în furcă, și „bețiv“.[3] Isaiah Berlin i-a numit pe cei doi *Nixonger*.

Născut la Fürth, în Germania, în 1923, Kissinger a venit în America la vârsta de cincisprezece ani; relatările despre viața lui vor scoate în evidență anumite caracteristici datorate faptului că era străin. Nixon îi spunea „Evreiaşul“. Despre viziunea lui Kisinger asupra lumii, descrisă în mod convențional drept una care prețuia stabilitatea și primatul intereselor naționale în raport cu idealurile abstracte, precum democrația și drepturile omului, se spune adesea că venea în contradicție cu felul în care America se autopercepe ca o națiune în mod firesc bună, excepțională și indispensabilă. „Din punct de vedere intelectual – scrie biograful său, Walter Isaacson –, mintea lui a continuat să funcționeze după modelul european.“ Kissinger avea o viziune asupra lumii pe care cineva „născut american n-o putea avea“, observă un alt autor. Iar accentul lui bavarez chiar s-a accentuat, pe măsură ce el a îmbătrânit.[4]

Dar a-l descifra pe Kissinger ca străin, ca fiind în discordanță cu acordurile excepționalismului american înseamnă a nu-l înțelege pe acest om. El întruchipa, de fapt, chintesența americanului, tiparul minții lui se încadra perfect în contextul locului și al timpului său.

*

Tânăr fiind, Kissinger a îmbrățișat fantezia cea mai americană cu putință: ideea că omul este creatorul propriului destin, că soarta omului nu e determinată de condiţia sa, că este posibil ca povara istoriei să impună limite libertății, însă un spațiu de manevră semnificativ există între aceste limite. Kissinger nu și-a exprimat aceste idei într-un jargon american, așa cum au făcut-o, de exemplu, poeți și scriitori ai Lumii Noi, precum Walt Whitman și Herman Melville. „Trecutul e mort și nu mai învie – a scris Melville –, dar Viitorul e plin de atâta viață, încât existența i se desfășoară chiar anticipat, prin fața noastră […] Cei care se află cu totul sub stăpânirea Trecutului rămân neclintiți ca stana de piatră, asemenea femeii lui Lot, privind înapoi […] Destinul Americii este să creeze precedente și să nu le respecte.“ Kissinger avea, mai degrabă, tendinţa să-și exprime filosofia în proza greoaie a metafizicii germane. Însă ideile erau, în mare măsură, aceleași: „Necesitatea caracterizează trecutul, dar libertatea guvernează viitorul“, scria el în 1950.[5]

Această frază este dintr-o teză pe care Kissinger a susținut-o pe când era student în anul terminal la Universitatea Harvard – un periplu de aproape 400 de pagini prin scrierile câtorva dintre filosofii europeni.[6] „Semnificaţia istoriei“, așa cum și-a intitulat Kissinger teza, este o scriere densă, melancolică și adesea obositoare, ușor de respins ca fiind un produs al tinereții. Dar Kissinger a reluat multe dintre premisele și argumentele de acolo, sub forme diferite, până în prezent. În plus, când a ajuns la Harvard, autorul avea deja o vastă experiență practică, de pe vremea războiului, când reflectase asupra problemelor pe care teza lui le ridica, inclusiv asupra relației dintre informaţie și cunoaştere, dintre ființare și neant, și asupra modului în care trecutul apasă prezentul.

Kissinger a scăpat de Holocaust. Dar cel puțin doisprezece membri ai familiei sale n-au reuşit să scape. Recrutat în 1943, el și-a petrecut ultimul an de război înapoi în Germania, unde a înaintat în ierarhia serviciilor secrete militare. Ajungând administrator al orașului ocupat Krefeld, cu o populație de 200 000 de locuitori, de pe malul Rinului, Kissinger i-a epurat pe naziști din posturile municipale. S-a distins, de asemenea, în calitate de agent culegător de informații, identificând, arestând și supunând la interogatorii ofițeri din Gestapo și asigurându-şi informatori confidențiali. A câștigat o Stea de Bronz pentru eficacitatea și curajul său. Altfel spus, tensiunea dintre realitate și adevăr, o preocupare centrală a tezei sale – care, așa cum subliniază un observator, sună ca o „pledoarie personală“ –, nu era o problemă abstractă pentru Kissinger. Era o problemă legată de viață și de moarte, iar activitatea sa diplomatică ulterioară, scrie unul dintre colegii lui de la Harvard, a reprezentat o „transpunere virtuală din lumea gândirii în lumea puterii“[7].

Metafizica lui Kissinger, așa cum a evoluat ea de la teza lui până la cartea cea mai recentă, publicată la vârsta de 91 de ani, cuprinde părți egale de întuneric și de încântare. Întunericul se reflectă în acceptarea de către el a faptului că experiența, viața însăși, este în ultimă instanță absurdă și că istoria e tragică. „Viața este suferință, naşterea atrage după sine moartea – scria el în 1950 –, efemerul e destinul existenței. […] Experiența este mereu unică și solitară.“[8] Cât privește „istoria“, el credea în „tragismul“ acesteia, după cum singur spunea. „Generația de la Buchenwald și cei din lagărele de muncă siberiene – scria Kissinger – nu pot vorbi cu același optimism ca al părinților lor.“ Încântarea venea din îmbrățișarea acelui absurd, din înțelegerea faptului că acțiunile omului nu sunt nici predeterminate de caracterul ineluctabil al istoriei, nici guvernate de o autoritate morală superioară. Există „limite“ ale lucrurilor pe care le poate face un individ, „necesități“, după cum s-a exprimat Kissinger, impuse de faptul că trăim într-o lume plină de alte ființe. Dar indivizii posedă voință, instinct și

intuiție – calități pe care le pot folosi pentru a-și lărgi sfera libertății.[9]

Este dificil să parcurgi teza deprimantă a lui Kissinger. Dar merită efortul, pentru că aceasta îl descoperă ca fiind un gânditor mult mai interesant decât este descris în mod convențional. Kissinger este numit „realist“ în mod inevitabil, ceea ce este adevărat, dacă realismul e definit drept având o viziune pesimistă asupra naturii umane și o credință că puterea este necesară, pentru a impune ordinea în relațiile sociale anarhice. Însă, dacă realismul este înţeles ca o viziune asupra lumii care afirmă că realitatea e transparentă, că „adevărul“ faptelor poate fi dobândit doar prin observarea acelor fapte, atunci Kissinger categoric nu a fost un realist. Mai degrabă, el și-a declarat, în teza sa, susținerea față de ceea ce dreapta condamnă astăzi sub denumirea de relativism radical: aşa-numitul adevăr absolut nu există, susţinea el, nu există vreun alt adevăr în afară de ceea ce poate să deducă un om din perspectiva lui solitară. „Sensul este produs de un context metafizic“, scria el. „Într-un anume fel, orice om își creează propria imagine asupra lumii.“ Adevărul, spunea Kissinger, nu se găsește în fapte, ci în întrebările pe care le punem cu privire la faptele respective. Sensul istoriei este „inerent naturii cercetării noastre“.[10]

Acest tip de subiectivism plutea în aerul postbelic, iar Kissinger, în teza lui, nu era departe de Jean-Paul Sartre, al cărui studiu influent despre existențialism a fost publicat în limba engleză în 1947 și apărea citat în bibliografie. Ca şi Kissinger, Sartre avea să folosească, în curând, expresia „unitatea dialectică a libertății și necesității“. Iar când Kissinger insista că indivizii au „opțiunea“ de a acționa cu „responsabilitate“ față de alții, el se exprima pe de-a-ntregul în termeni sartrieni: întrucât moralitatea nu este ceva impus din exterior, ci vine din interior, fiecare individ „este responsabil pentru lume“. Totuși, Kissinger a urmat o cale foarte diferită de cea a lui Sartre și a altor intelectuali cu opinii distincte, și de aici vine caracterul excepțional al existențialismului său: el a folosit existențialismul cu scopul nu de a protesta împotriva războiului, ci de a-l justifica.

În perioada postbelică, au mai fost şi alţi intelectuali care dezbăteau politicile guvernamentale, în afară de Kissinger, şi care au invocat „tragedia“[11] existenței umane și credința că viața înseamnă suferință, că lucrul cel mai bun la care poți spera este să organizezi o lume a ordinii și a normelor. Conservatorul George Kennan și liberalul Arthur Schlesinger considerau amândoi că „aspectele tenebroase și încâlcite“ ale naturii umane, așa cum s-a exprimat acesta din urmă, justifică o armată puternică. Lumea are nevoie de supraveghere. Dar ambii (și mulți alții, care le împărtășeau sensibilitatea tragică, precum Reinhold Niebuhr și Hans Morgenthau) au devenit, în cele din urmă, critici (unii dintre ei extrem de critici) față de puterea americană. În 1957, Kennan pleda pentru „ieșirea“ din Războiul Rece, iar în 1982

descria Administrația Reagan ca fiind „ignorantă, lipsită de inteligență, mulțumită de sine și arogantă“[12]. Războiul din Vietnam l-a determinat pe Schlesinger să pledeze pentru o putere legislativă mai viguroasă, care să înfrâneze ceea ce el a numit „președinția imperialistă“.

Nu și Kissinger. În absolut toate momentele cruciale din istoria Americii postbelice, momente de criză, când oameni de bună-credință au început să-și exprime dubiile cu privire la puterea americană, Kissinger a luat-o în direcția opusă. El s-a împăcat cu Nixon, despre care crezuse inițial că era bolnav mintal; apoi cu Ronald Reagan, pe care-l considerase, la început, lipsit de substanţă; și apoi cu neoconii[13] lui George W. Bush, în ciuda faptului că aceștia au ajuns, cu toții, la putere atacându-l pe Kissinger. Fiind întărit de amestecul său neobișnuit de melancolie și încântare, Kissinger nu s-a clătinat niciodată. Melancolia l-a făcut pe conservatorul din el să pună ordinea deasupra dreptății. Încântarea l-a făcut pe Kissinger să creadă c-ar putea, prin forța voinței și a intelectului său, să preîntâmpine tragicul și să afirme, chiar și numai pentru un moment trecător, libertatea. „Acei oameni de stat care au atins măreția ultimă nu au făcut asta prin resemnare, indiferent de cât de bine fondată ar fi fost ea“, scria Kissinger în disertația sa doctorală din 1954. „Lor le-a fost dat nu doar să mențină perfecțiunea ordinii, ci să aibă și puterea de a contempla haosul, de a găsi acolo materialul pentru o nouă creație“[14].

Existențialismul lui Kissinger a pus bazele modului în care el și-a justificat politicile ulterioare. Dacă istoria este deja tragedie, nașterea – moarte și viața – suferință, atunci indivizii sunt absolviţi de vină cu o ridicare din umeri, dezgustată de viață. Acţiunile umane nu pot înrăutăţi cu mult mai mult starea deja proastă a lucrurilor.

*

Dar înainte să fie un instrument al autojustificării, relativismul lui Kissinger a fost un instrument prin care el şi-a creat propriul destin și, deci, şi-a promovat propriile interese. Recunoscând că nu credea în nimic, Kissinger avea abilitatea de a fi pe placul tuturor, mai ales al celor cu o poziție mai înaltă. „Nu-ți spun ce sunt – afirma el în celebrul interviu luat de Oriana Fallaci –, n-am să spun niciodată nimănui.“[15] Există un mit despre el, potrivit căruia nu agrea dezordinea politicii moderne bazate pe grupuri de interese şi şi-ar fi împlinit mai bine talentele, dacă n-ar fi fost stânjenit de supravegherea democrației de masă. În realitate, însă, tocmai democrația de masă, cu oportunitățile ei aproape nesfârșite de reinventare, i-a oferit lui Kissinger posibilitatea să ajungă pe culmile succesului.

Produs al unei noi meritocrații postbelice, Kissinger a învățat rapid

cum să folosească mass-media, să manipuleze jurnaliștii, să instruiască elitele și să profite de pe urma opiniei publice. Și, într-o perioadă remarcabil de scurtă și la o vârstă uluitor de tânără (avea 45 de ani când Richard Nixon l-a numit consilierul său pe probleme de securitate națională, în 1968), el confiscase aparatul de securitate națională din mâinile „oamenilor din Est“ ai establishmentului. Creştinii WASP[16], care se ghidau după propriul set de valori, precum cel dintâi Secretar de Stat din Administraţia Nixon, William Rogers, pe care Kissinger l-a scos afară, în cele din urmă, nu aveau nici cea mai vagă idee cu ce anume se confruntau. „Ceea ce-i uimea pe colegii lui – a scris odată David Halberstam – nu era necinstea sau lipsa de scrupule, ci faptul că în joc, adesea, era ceva uluitor de irelevant.“[17]

Această carte, însă, nu se concentrează asupra personalităţii supradimensionate a lui Kissinger, ci, mai degrabă, asupra rolului supradimensionat pe care l-a jucat el în crearea lumii în care trăim azi, lume ce acceptă războiul interminabil ca pe ceva firesc. De la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial şi începutul Războiului Rece, au existat multe versiuni ale statului securităţii naţionale, un complex militar semisecret, pe care specialistul în teorie politică Michael Glennon l-a descris, de curând, ca fiind o „dublă guvernare“[18]. Însă un moment de transformare în evoluția acelui stat s-a ivit la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, când politicile lui Henry Kissinger, mai ales războiul purtat de el timp de patru ani în Cambodgia, i-au precipitat dezintegrarea, subminând bazele tradiționale – planificarea de către elite, consensul bipartit și sprijinul public – pe care era construit. Chiar în timp ce vechiul stat al securității naționale se dezintegra cu celeritate, însă, Kissinger contribuia la reconstrucția lui sub o nouă formă, aceea a unei președinții imperialiste revigorate (bazată pe manifestări ale violenței tot mai impresionante, pe intensificarea caracterului secret și pe utilizarea pe o scară tot mai mare a războiului și a militarismului pentru a profita politic de pe urma dezacordurilor și a polarizării de pe plan intern), care să poată merge înainte, într-o lume post-Vietnam.

Eşecul Statelor Unite în războiul din Asia de Sud-Est a făcut ca publicul să nu mai poată ignora consecințele acțiunilor Washingtonului în lume. Perdeaua fusese dată la o parte și s-ar fi zis că relația dintre cauză și efect devenea vizibilă peste tot – în relatările lui Hersh și ale altor jurnaliști de investigație despre crimele de război ale Statelor Unite, în cercetările unei noi generații de istorici, care au pus sub semnul întrebării aceste aspecte, în operele unor regizori de filme documentare, precum *In the Year of the Pig* (1968) de Emile de Antonio și *Hearts and Minds* (1974) de Peter Davis, în rândurile unor foşti partizani apostaţi, ca Daniel Ellsberg, și în logica argumentativă a unor intelectuali disidenţi, ca Noam Chomsky. Mai rău, în cultura

populară, în romane, în filme și chiar în cărțile cu benzi desenate, a început să pătrundă sentimentul că Statele Unite produceau la fel de mult rău cât și bine în lume, acest sentiment luând forma unui scepticism și a unui antimilitarism generalizate, chiar dacă nu erau întotdeauna politice – o „dispoziție critică“, așa cum s-a exprimat un autor, care „a devenit o credință culturală, considerată pe deplin indiscutabilă și care acum face parte din înțelepciunea populară“[19].

Kissinger a ajutat în multe feluri statul securității naționale să se adapteze la ceea ce primele generații de neoconservatori au început să identifice, în 1970, drept o puternică şi permanentă „cultură protestatară“[20]. Dar esențială era restaurarea unui mecanism de negare, a unui mod de a contrabalansa năvala de informații, care deveneau accesibile publicului, privitoare la acțiunile Statelor Unite în lume și la rezultatele adeseori nefericite ale respectivelor acțiuni. Ceea ce am putea numi existențialismul imperialist al lui Kissinger a tras perdeaua înapoi încă o dată, astfel încât mulți, pur şi simplu, să nu vadă monstrul de afară. Poate că reporterii și profesorii universitari dezgropau obsesiv fapte care dovedeau că Statele Unite răsturnaseră cutare guvern democratic sau finanțaseră nu-ştiu-ce regim represiv, dar Kissinger persevera în a stărui că trecutul nu trebuie să limiteze gama opțiunilor de viitor ale țării.

Procedând astfel, Kissinger a oferit unei noi generații de politicieni un model care le-a arătat acestora cum să justifice acțiunea viitoare, ignorând, totodată, catastrofa trecută. Prezentul poate învăța din trecut, spunea el, dar nu printr-o reconstruire obsesivă a mecanismului cauză–efect. Kissinger a respins raţionamentul „cauzal“ ca pe o formă de înţelegere falsă ori inferioară şi deterministă. Istoria oferă lecţii mai degrabă „prin analogie“. Şi fiecare generaţie are „libertatea“ de a „decide care sunt asemănările, dacă există asemănări“[21]. Cu alte cuvinte, dacă nu-ţi place lecţia pe care ţi-o predau Richard Nixon şi Războiul din Vietnam, nu-ţi face griji. Întotdeauna vor exista Neville Chamberlain şi Acordul de la München.[22]

Imaginea de sine excepţională a Americii depinde de o relaţie la fel de ambiguă cu trecutul. Istoria este afirmată, întrucât succesul istoric fără precedent al Americii este cel care justifică excepţionalismul. Dar istoria este deopotrivă negată sau, cel puţin, se neagă o înţelegere a trecutului ca fiind o serie de relaţii cauzale. Adică efectele negative ale oricărei acţiuni date – înarmarea jihadiştilor antisovietici din Afganistan, de exemplu, sau aprovizionarea lui Saddam Hussein cu gazul sarin pe care l-a folosit apoi împotriva Iranului – sunt desprinse de originile lor şi se prezintă o nouă naraţiune a acţiunii iniţiale, pentru care se blamează haosul generalizat existent dincolo de graniţele Americii.

Acest subterfugiu este extrem de folosit în ultimul timp, când

politicienii care ne-au băgat în războiul din Irak în 2003 ne spun că deciziile luate atunci, care au facilitat ascensiunea militanţilor Statului Islamic, nu trebuie să împiedice America să ia măsuri curajoase în viitor, pentru a-i distruge pe militanţii Statului Islamic. „Dacă ne petrecem timpul în dezbateri despre ce s-a întâmplat cu unsprezece sau doisprezece ani în urmă – spune astăzi fostul vicepreşedinte Dick Cheney –, vom scăpa din vedere pericolul care creşte şi cu care ne confruntăm.“[23] Statele Unite, insistă Cheney, trebuie să facă „orice este necesar, oricât de mult timp este necesar“.

Kissinger a perfecţionat această metodă. Se pricepea de minune să susţină ipoteza că politicile Statelor Unite şi violenţa şi dezordinea din lume sunt absolut lipsite de legătură, mai ales când era vorba de asumarea răspunderii pentru consecinţele propriilor sale acţiuni. Cambodgia? „De vină a fost Hanoiul“, scria Kissinger, arătându-i cu degetul pe nord-vietnamezi, ca să justifice campania de bombardare a acelei naţiuni neutre timp de patru ani. Chile? Ţara aceea, spunea el în apărarea propriului complot care a pregătit lovitura de stat împotriva lui Salvador Allende, „nu a fost «destabilizată» de acţiunile noastre, ci de preşedintele constituţional al Republicii Chile“. Kurzii? „O tragedie“, spunea omul care i-a lăsat pe mâna lui Saddam Hussein sperând să determine Irakul să se îndepărteze de sovietici. Timorul de Est? „Cred c-am vorbit destul despre Timor.“[24]

*

Necrologurile, deja pregătite şi aşteptând să fie publicate, vor menţiona ostilitatea conservatoare faţă de politicile lui Kissinger – destinderea tensiunilor cu Rusia, deschiderea faţă de China –, care au favorizat propulsarea lui Ronald Reagan, după prima lui tentativă reală de a candida la preşedinţie, în 1976. Şi vor face distincţie între tipul său de politică a puterii aşa-zis pragmatice şi idealismul neoconservator, care ne-a dus la eşecurile din Afganistan şi Irak. Dar, cel mai probabil, vor scăpa din vedere modul în care Kissinger a facilitat ascensiunea Noii Drepte şi nu doar a fost în opoziţie cu aceasta. De-a lungul carierei sale, el a formulat o serie de premise care aveau să fie preluate şi dezvoltate de intelectualii şi decidenţii politici neoconservatori: că flerul, conjectura, voinţa şi intuiţia sunt la fel de importante în dirijarea politicilor ca şi datele şi informaţiile secrete solide, că prea multă cunoaştere poate slăbi determinarea, că politica externă trebuie să fie smulsă din mâinile experţilor şi ale birocraţilor şi dată în mâinile oamenilor de acţiune şi că principiul autoapărării (având o vastă definiţie, astfel încât să acopere aproape orice) este mai presus de idealul suveranităţii. Procedând astfel, Kissinger şi-a jucat rolul în menţinerea mişcării continue a marii roţi a

militarismului american.

Desigur, Henry Kissinger nu este singurul răspunzător pentru transformarea statului securităţii naţionale al Statelor Unite în dispozitivul aflat în mişcare perpetuă, aşa cum este el azi. Acea istorie, începută cu Legea Securităţii Naţionale din 1947 şi continuată de Războiul Rece şi, acum, de războiul împotriva terorismului, este alcătuită din multe episoade diferite şi populată de mulţi indivizi diferiţi. Însă cariera lui Kissinger traversează deceniile ca o linie roşie strălucitoare, aruncând o lumină fantomatică peste drumul care ne-a adus în punctul în care ne aflăm acum, din junglele Vietnamului şi Cambodgiei în nisipurile Golfului Persic.

Cel puţin putem învăţa, din lunga viaţă a lui Kissinger, că cele două concepte definitorii ale politicii externe americane – realismul şi idealismul – nu sunt neapărat valori opuse; mai degrabă, ele se consolidează reciproc. Idealismul ne bagă în mlaştina existentă în momentul respectiv, realismul ne ţine acolo, promiţându-ne să ne scoată din ea, după care idealismul revine, deopotrivă ca să justifice realismul şi ca să-l depăşească în runda următoare. Aşa se întâmplă.

În 2004, jurnalistul Ron Suskind a relatat o conversaţie pe care o purtase cu unul dintre consilierii de vârf ai lui George W. Bush, despre care mulţi cred acum că era Karl Rove. Studiul „realităţii inteligibile“ nu mai este relevant pentru modul în care merge acum lumea, îi spusese Rove: „Acum suntem un imperiu şi, când acţionăm, ne creăm propria realitate. În vreme ce tu studiezi acea realitate – în mod judicios, negreşit –, noi vom acţiona din nou, creând alte noi realităţi, pe care poţi, de asemenea, să le studiezi, şi aşa se vor pune lucrurile în ordine. Noi suntem actorii istoriei“.[25] Citatul a avut o mare circulaţie, fiind interpretat drept ideologia oarbă a Administraţiei Bush, ajunsă la concluzia ei vanitoasă că realitatea însăşi s-ar putea pleca în faţa voinţei neoconilor.

Dar Kissinger spusese acelaşi lucru cu patru decenii înainte. Inspirat de faptul că John F. Kennedy îi îngenunchease pe sovietici în timpul crizei rachetelor din Cuba, Kissinger, care pe atunci era încă profesor la Harvard, i-a îndemnat pe experţii în politică externă să se elibereze de constrângerile impuse de realitate şi să îmbrăţişeze un entuziasm similar: Un „expert“, a scris el în 1963, „respectă «datele» şi le vede ca pe ceva la care trebuie să te adaptezi, ceva care poate fi eventual manipulat, dar peste care nu se poate trece […] În deceniile care ne stau înainte, Occidentul va trebui să-şi lărgească viziunea, ca să cuprindă o concepţie mai vastă asupra realităţii […] Există două tipuri de realişti: cei care manipulează faptele și cei care le creează. Mai mult ca de orice, Occidentul are nevoie de oameni capabili să-și creeze propria realitate.“[26]

Mai mult decât de orice, avea nevoie de Henry Kissinger însuşi.

A.J. Langguth, *Vietnam*…, 2000, p. 564

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 31; R. Dallek, *Nixon and Kissinger*…, 2007, p. 33

H. Kissinger, *The Meaning of History*…, teză de licență la Universitatea Harvard (aflată în posesia Bibliotecii Widener de la Harvard – citată în continuare cu inițialele MH), 1950, p. 23

Teza de licență a lui Kissinger a fost coordonată de William Yandell Elliott, care aplica gândirea kantiană la istoria diplomatică. Dar, până să ajungă la Harvard, Kissinger se lansase deja în studiul filosofiei continentale, sub tutela lui Fritz Kraemer, un conservator prusac antinazist, pe care-l întâlnise în timpul cât stătuse încartiruit în tabăra militară Camp Claiborne, din Louisiana, pe când era infanterist. Kraemer deținea câteva diplome de masterat și doctorat, printre care una obținută la Universitatea din Frankfurt în 1931, chiar pe vremea când Max Horkheimer, Theodor Adorno și alți filosofi sociali formaseră școala de gândire cunoscută acum sub denumirea de Școala de la Frankfurt. Cititorul pătrunzător va recunoaște în mod clar, în scrierile lui Kissinger, teme și argumente adeseori asociate cu Școala de la Frankfurt, și este posibil ca Fritz Kraemer să fi fost veriga de legătură. „De-a lungul deceniilor care au urmat, Kraemer mi-a modelat modul de a citi și a gândi, mi-a influențat alegerea în privința colegiului, mi-a trezit interesul pentru filosofia politică și istorie, mi-a inspirat ambele teze, cea de licență și cea de doctorat“, a spus Kissinger la înmormântarea lui Kraemer, în 2003. Bruce Kuklick remarcă, în *Blind Oracles*… (2006), că, în perioada în care Kissinger era student, la Harvard existau câțiva specialiști critici față de pozitivism, printre care Henry Sheffer și W.V.O. Quine.

Citat în H. Walton Jr., J.B. Rosser Sr. și R.L. Stevenson (editori), *The African Policy of Secretary of State Henry Kissinger*, 2007, p. 16

MH, pp. 326-327

MH, p. 348

MH, p. 9

Pentru utilizarea termenului „tragedie“, vezi introducerea mea la o nouă ediție a cărții lui W.A. Williams, *The Contours of American History*, 2011

F. Costigliola, *The Kennan Diaries*, 2014, p. 541

Neoconservatori – de la neoconservatorism, mișcare politică născută în SUA în anii ’60 printre democrații cu înclinații conservatoare dezamăgiți de politica externă a partidului (n.red.)

H. Kissinger, *Peace, Legitimacy, and the Equilibrium…*, teză de doctorat, Departamentul de Studii Guvernamentale, Universitatea Harvard, 1954, publicată în 1957, sub titlul *A World Restored.…* Citatul se află la p. 213.

O. Fallaci, *Interview with History*, 1976, p. 44

Neoficial, denumirea WASP (de la *White Anglo-Saxon Protestants*) se foloseşte mai ales cu referire la un grup de persoane protestante, de origine anglo-saxonă, care aveau, în special înainte de al Doilea Război Mondial, o puternică influenţă sociopolitică şi economică în Statele Unite şi se distingeau prin elitism şi exclusivism. De asemenea, grupul era, în general, concentrat pe Coasta de Est a Statelor Unite. (n.tr.)

D. Halberstam, „The new Establishment“, în *Vanity Fair*, octombrie 1994

În cartea sa, *National Security and Double Government* (2014), Michael Glennon susține că sistemul american de guvernare actual are o structură dublă, evoluând în direcția unei tot mai mari centralizări. Potrivit autorului, Statele Unite sunt guvernate de două tipuri de instituții: există, pe de-o parte, instituțiile clasice, și anume Congresul, Președinția și cele ce reprezintă puterea judiciară, acestea menținând iluzia democrației; pe de altă parte, există o rețea de instituții responsabile cu securitatea națională, care au un caracter secret și sunt dificil de controlat. Glennon susține că, deși aceste structuri de securitate națională au fost create inițial, după al Doilea Război Mondial, cu scopul contracarării tendinţelor de subminare a guvernării democratice, ele au dobândit, în timp, tot mai multă putere şi un caracter tot mai secret, devenind cele care controlează, de fapt, direcția generală a politicii de securitate națională a Statelor Unite. (n.tr.) Vezi, de asemenea: S. Horton, *Lords of Secrecy*, 2005; M. Dickinson, *Bitter Harvest…*, 1999; D. Stuart, *Creating the National Security State…*, 2009; G. Wills, *Bomb Power…*, 2011; H. Koh, *The National Security Constitution*, 1990.

M. Kondracke, „Leaning on the Left“, în *The New York Times*, 15 martie 1992

Într-un discurs susţinut în faţa Consiliului American pe probleme de educaţie în 8 octombrie 1970, Daniel Patrick Moynihan pare să fi fost primul care a utilizat formula „cultură protestatară“, despre care a spus că era „inserată în educaţia superioară“. El a continuat: „Înclinaţia intelectualilor de a condamna în anii ’60 lucrul la crearea căruia au participat în anii ’50 nu a făcut decât să sprijine avansarea rupturii dintre public şi universităţi“. Tentativele neoconservatoare iniţiale de lămurire a conceptului aveau tendinţa să scoată în evidenţă explicaţiile psihologice referitoare la moliciunea şi prosperitatea societăţii burgheze, în care tinerii caută „sensul“ prin protest. Vezi N. Podhoretz, *The Adversary Culture and the New Class*, în Bruce-Biggs (editor), *The New Class?*, 1979, şi Irving Kristol, „The adversary culture of intellectuals“, în *Encounter*, octombrie 1979. Mai recent, Paul Hollander a reînviat acest concept, în urma atacurilor de la 11 septembrie, şi i-a oferit o largă acoperire: „Partizanii culturii protestatare se pot găsi într-o mare varietate de medii, organizaţii şi grupuri de interese. Printre ei se numără profesori universitari, feministe radicale, negrii afrocentrişti, ecologişti radicali, activişti pentru drepturile animalelor, pacifişti, maoişti, troţkişti, critici specialişti în teoria

dreptului şi alţii. Ei au deseori programe politice diferite, însă împărtăşesc anumite convingeri esenţiale şi ipoteze majore: cu toţii sunt critici ostili, într-un mod reflexiv şi intens, ai Statelor Unite sau ai societăţii americane şi, din ce în ce mai mult, ai tuturor tradiţiilor şi valorilor culturale occidentale, de asemenea. Cea mai importantă dintre credinţele lor este aceea că societatea americană este profund defectuoasă şi respingătoare într-un mod unic – nedreaptă, coruptă, distructivă, fără suflet, inumană, neautentică şi incapabilă să satisfacă nişte nevoi umane elementare, evidente. Sistemul social american nu a reuşit să fie la înălţimea promisiunii sale istorice iniţiale şi, insistă ei, este sexist, rasist şi imperialist într-un mod inerent şi imposibil de eradicat“ („The resilience of the adversary culture“, în *National Interest*, 2002).

H. Kissinger, *For the Record*, 1981, p. 124

Aluzie la împăciuitorismul prim-ministrului britanic Neville Chamberlain, care a încheiat un acord la München, în 1938, cu Hitler, oferindu-i practic pe tavă Europa, în schimbul unor promisiuni de pace iluzorii, care s-au risipit aproape imediat. *(n.tr.)*

Interviu acordat rețelei ABC News, 22 iunie 2014, disponibil la adresa: http://www.realclearpolitics.com/video/2014/06/22/cheney_pay_attention_to_current_threat_cant_debate_what_happened_12_years_ago.html.

Vezi, despre Cambodgia: H. Kissinger, *Ending the Vietnam War*, 2003, p. 470; despre Chile: H. Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, p. 383; despre kurzi: H. Kissinger, *Years of Renewal*, 1999, pp. 576–596; despre Timorul de Est, stenogramele confruntării din august 1995 dintre Kissinger şi jurnaliştii Amy Goodman şi Allan Nairn, disponibile la adresa: http://etan.org/news/kissinger/ask.htm.

R. Suskind, „Faith, certainty, and the Presidency of George W. Bush“, în *The New York Times*, 17 octombrie 2004

H. Kissinger, „Strains on the Alliance“, în *Foreign Affairs*, ianuarie 1963

Capitolul 1

Un ritm cosmic

> *Istoria [este] o desfășurare nesfârșită a unui ritm cosmic, care se exprimă pe sine numai prin alternativa care sunt subiectul și obiectul, o uriașă succesiune de transformări catastrofale, puterea nefiind doar manifestarea lor, ci unicul lor ţel; un stimul al sângelui care nu doar că pulsează prin vene, dar trebuie vărsat și va fi vărsat.*
>
> Henry Kissinger

Aproape că auzi, în fundal, *Cavalcada walkiriilor* a lui Wagner. Henry Kissinger a scris pasajul de mai sus în teza susţinută la Harvard în 1950, aproape concomitent cu anunţul făcut de preşedintele Harry Truman, că Statele Unite aveau să-i sprijine pe francezi în războiul din Vietnam şi să trimită trupe în Coreea, aşezând astfel ţara pe drumul către războiul din Asia de Sud-Est. *Semnificaţia istoriei* s-a concentrat aproape exclusiv pe filosofia europeană, dar, dacă-i citeşti paginile, cunoscând rolul pe care autorul său avea să-l joace mai târziu în extinderea conflictului în Laos şi Cambodgia, nu poţi decât să te gândeşti la napalm şi la bombele cu dispersie şi să te întrebi dacă dezastrul înregistrat de America în Asia de Sud-Est era inevitabil, dacă era ceva în însăşi fiinţa Statelor Unite, o voinţă de infinit, de exemplu, care le-a împins către catastrofa din junglă. Să fi fost, oare, o logică istorică internă, cea care s-a manifestat la My Lai, o linie de descendenţă care-şi avea originile în primele masacre ale puritanilor împotriva nativilor americani?

Kissinger nu crede în caracterul inevitabil al istoriei. Deci, dacă i s-ar pune această întrebare, răspunsul lui ar fi, cu siguranţă, *nu*. Mai important, Kissinger oferea definiţia de mai sus a istoriei – pe care o vedea ca pe o proiecţie reflexivă, pulsatoare a puterii, fără vreun obiectiv inteligibil, în afară de proiecţia puterii – nu ca pe o recomandare, ci ca pe un avertisment, o descriere menită să avertizeze cu privire la soarta care se abate adeseori asupra marilor civilizaţii, când acestea îşi pierd simţul finalităţii, când uită de ce-şi proiectează puterea şi nu ştiu decât că-şi pot proiecta puterea. El îi îndemna pe politicieni să *nu* cedeze în faţa ritmului cosmic al istoriei, să *nu* intre în „ciclul repetitiv“ al tipului de „războaie cataclismice“ spontane care

au doborât marile civilizaţii ale trecutului. Era un sfat mai uşor de dat decât de urmat.

*

Mulţi au subliniat influenţa pe care a avut-o cartea de mare succes *Declinul Occidentului*, a istoricului prusac Oswald Spengler, asupra viitorului om de stat. Kissinger, a remarcat Stanley Hoffmann de la Harvard, „mergea, într-un fel, alături de fantoma lui Spengler“[27]. „Kissinger era spenglerian“, a spus un alt coleg al său de la Harvard, Zbigniew Brzezinski.[28] Asemenea lui Kissinger, Spengler a fost adeseori asociat realismului politic, pesimismul său profund cu privire la natura umană reflectându-se în *Realpolitik*-a unora dintre intelectualii şi decidenţii politici postbelici remarcabili, ca George Kennan, Hans Morgenthau şi Samuel Huntington.

Dar Spengler a lansat şi un atac necruţător chiar împotriva ideii de realitate. El a insistat că există un plan superior al experienţei, care e inaccesibil gândirii raţionale, un plan guvernat de instinct şi creativitate. „Încă nu avem nici măcar o idee vagă – scria Spengler – despre cât anume din valorile şi experienţele noastre presupus obiective este doar aparenţă înşelătoare, doar imagine şi expresie.“[29] Pentru a trece dincolo de imagine şi expresie, pentru a înţelege puterea materială şi interesele percepute şi pentru a cuprinde cu mintea ceea ce Spengler numea destin, era nevoie nu de informaţii, ci de intuiţie; nu de date, ci de fler; nu de raţiune, ci de un simţ sufletesc, un sentiment al lumii. „Se întâmplă destul de des ca un om de stat să nu «ştie» ce face – scria Spengler –, dar acest lucru nu-l împiedică să urmeze încrezător exact calea care duce la succes.“[30]

Kissinger era captivat de acest Spengler metafizic şi pe jumătate mitologic, mai mult decât alţi realişti postbelici preocupaţi de securitatea naţională, precum Kennan, Morgenthau şi Huntington. „Viaţa, sub toate aspectele ei, e străbătută de un destin interior, care nu poate fi definit vreodată“, scria Kissinger. „Istoria dezvăluie o desfăşurare maiestuoasă, pe care o poţi doar percepe intuitiv, n-o poţi împărţi vreodată pe categorii, din punct de vedere cauzal.“[31] Spengler „afirma că există anumite ţeluri finale, pe care nu le poate dovedi nici o ipoteză şi pe care nu le poate nega vreodată nici un sofism, exprimate prin cuvinte precum speranţă, dragoste, frumuseţe, şansă, frică“, spunea Kissinger.[32]

Cea mai mare parte a tezei lui Kissinger a rămas la nivelul acela de abstracţiune romantică. Însă, în diverse locuri din *Semnificaţia Istoriei* şi apoi mai târziu, de-a lungul carierei sale ştiinţifice şi publice, el şi-a fixat atenţia asupra unei ţinte precise: influenţa tot mai mare a pozitivismului asupra ştiinţelor sociale postbelice. Tot mai mult, la Harvard (precum şi în alte universităţi şi cluburi de dezbateri, precum

Corporaţia RAND), politologii, economiştii şi specialiştii din domeniul relaţiilor internaţionale aplicau matematica, logica formală şi metodele asociate ştiinţelor naturale, pentru a evalua comportamentul uman. Se utilizau formule din ştiinţele economice, precum teoria alegerii raţionale şi teoria jocurilor, pentru a descrie şi a prevedea totul, de la comportamentul indivizilor până la strategia nucleară.

Ar fi exagerat să spunem că Henry Kissinger respingea aceste metode. Calculele teoriei jocurilor, mai ales cele elaborate de colegul său de la Harvard, Thomas Schelling, i-au influenţat deopotrivă analiza cu privire la strategia de apărare nucleară a lui Eisenhower şi dirijarea Războiului din Vietnam. În acelaşi timp, însă, Kissinger a criticat puternic ideea de obiectivitate, ideea că societatea este „guvernată de legi obiective care-şi au originile în natura umană“ şi că aceste legi sunt cognoscibile prin observaţie.[33] Kissinger era atras în mod deosebit de critica lui Spengler la adresa „principiului cauzalităţii“, aşa cum este el aplicat în interpretarea istorică. Spengler considera că analiza ce are la bază principiul cauză–efect e (cum a scris autorul biografiei intelectuale a lui Spengler) o „ridicolă simplificare a amestecului încâlcit de elemente convergente care se intersectează alcătuind chiar şi cel mai puţin important eveniment din istorie“[34].

Kissinger respingea şi el ceea ce numea „simpla analiză cauzală“, ca fiind un fel de superstiţie asemănătoare cu cea a primitivilor, care încearcă să explice cum şi ce face ca o locomotivă cu aburi să înainteze. O asemenea „atitudine magică“, spunea el, reprezintă un efort de a fugi de absurdul existenţei, găsind sensul în „date“.[35] Judecata cauzală se concentrează pe „stereotip“ şi pe „inevitabil“, afirmând doctrina falsă a „eternei recurenţe“ – altfel spus, credinţa în inevitabilitatea istorică. Dacă un lucru s-a întâmplat o dată, trebuie să se întâmple iar şi iar. Această idee, Kissinger o respingea. El afirma, în schimb, existenţa unei sfere a conştiinţei, care ia locul lumii materiale, o sferă pe care Spengler o numea „destin“, dar pe care Kissinger prefera s-o descrie ca „libertate“. „Realitatea care se supune legilor cauzalităţii“, scria el, reprezintă doar înfăţişarea exterioară, aparenţa de suprafaţă a lucrurilor. Dar „libertatea este o stare interioară“, iar „experienţa libertăţii pe care o avem noi atestă un fapt al existenţei pe care nici un proces cognitiv nu-l poate nega“.

Potrivit lui Spengler şi lui Kissinger, în momentul în care „oamenii cauzalităţii“ (termen spenglerian) şi „oamenii informaţiilor“ (termen kissingerian) preiau controlul, o civilizaţie se află în cel mai mare pericol. Pe măsură ce fanteziile, miturile şi asumarea riscului, caracteristice unei perioade anterioare de creaţie, se sting, intelectualii, conducătorii politici şi chiar preoţii devin preocupaţi în mod predominant de întrebarea *cum*, nu de întrebarea *de ce*. „Un secol

al eficacităţii pur extensive“ – scria Spengler, referindu-se la raţionalismul societăţii moderne, care urmăreşte moduri tot mai eficiente de a face lucrurile – „este o perioadă a declinului“. Dimensiunile intuitive ale cunoaşterii sunt lăsate la o parte, metodele tehnocrate copleşesc finalitatea, iar informaţiile sunt luate în mod eronat drept cunoaştere. „Mecanismele birocratice vaste“, spunea Kissinger, dezvoltă „o forţă şi un interes legitim proprii“.

Cultura occidentală a reprezentat cea mai înaltă expresie a raţiunii tehnice din istorie: ea „vede întreaga lume – scria Kissinger – ca pe o ipoteză de lucru“. „Maşina“ era marele său simbol, un „perpetuum mobile“ – o maşină în mişcare perpetuă care afirma „stăpânirea“ implacabilă „asupra naturii“. Iar Statele Unite, cu o putere enormă şi o eficienţă obsesivă, erau avangarda Occidentului. Drept urmare, erau cu asupra de măsură vulnerabile în faţa posibilităţii de a cădea pradă „cultului utilului“, cum îl numea Spengler. La Harvard, Vaticanul pozitivismului american, unde se găseau toţi înalţii preoţi ai ştiinţelor sociale din ţară, Kissinger s-a uitat în jur şi s-a întrebat: liderii americani sunt stăpânii sau sclavii absoluţi ai propriei tehnologii? „Cunoaşterea tehnologică nu-i e de nici un folos unui suflet care şi-a pierdut sensul“, avertiza studentul-veteran în vârstă de 26 de ani.[36]

Cu toate acestea, Brzezinski şi Hoffmann au avut dreptate doar pe jumătate când l-au catalogat pe Kissinger drept spenglerian. Filosoful german scria ca şi cum declinul ar fi fost inevitabil, ca şi cum ciclul pe care-l descria – în care fiecare civilizaţie trece prin propriile primăvară, vară, toamnă, iarnă – era la fel de ineluctabil ca mişcarea de rotaţie a Pământului. Odată ce societăţile trec de faza lor creatoare, iar pe scenă ajung logicienii, raţionaliştii şi birocraţii, nu mai este cale de întoarcere. Pierzându-şi simţul finalităţii, civilizaţiile se deplasează brusc în afară, ca să găsească un sens. Sunt prinse într-o serie de războaie dezastruoase, fiind împinse către nimicire de ritmul cosmic al istoriei, putere de dragul puterii, sânge de dragul sângelui. „Imperialismul este produsul inevitabil“ al acestei etape finale, scria Kissinger, rezumând argumentaţia din *Declinul Occidentului*, „o expansiune în afară, pentru a ascunde vidul din interior“.

Kissinger accepta critica lui Spengler la adresa civilizațiilor trecute, dar îi respingea determinismul. Degradarea nu e inevitabilă. „Spengler a descris, pur și simplu, o realitate a declinului, și nu necesitatea acestuia“, spunea Kissinger. „Există un interstițiu – avea să scrie în memoriile sale – între necesitate și întâmplare, în care un om de stat trebuie să aleagă, prin perseverență și intuiție, și astfel să făurească destinul poporului său.“ Orice lider politic este limitat în privința lucrurilor pe care le poate face, spunea el, dar a te ascunde „în spatele caracterului inevitabil al istoriei este ceva echivalent cu abdicarea morală“[37].

Pe baza lecturilor sale din Spengler (și din alți filosofi-istorici, precum Arnold Toynbee, care avertiza împotriva „caracterului suicidar al militarismului“), Kissinger ar fi putut să ajungă la concluzia că modalitatea cea mai bună de a evita declinul este de a evita războiul cu totul, de a folosi uriaşele resurse ale Americii în slujba construirii unei societăți durabile acasă, mai degrabă decât de a le risipi în aventuri peste tot în lume. Însă Kissinger a învățat o lecție diferită de la Spengler: nu războiul e cel care trebuie evitat, ci războiul purtat fără un obiectiv politic clar. De fapt, el a susținut purtarea de războaie în lung și-n lat – sau, cel puțin, a pledat în favoarea disponibilității de a purta războaie în lung și-n lat –, ca pe un mod de prevenire a pierderii sensului și cunoaşterii, lucru care, potrivit lui Spengler, se petrece în timpul etapei ultime a unei civilizații.[38]

*

La sfârșitul anului 1950, după ce-și terminase studiile de licență și începuse programul doctoral la Departamentul de Studii Guvernamentale de la Harvard, Kissinger formulase o critică severă a politicii de „îngrădire“, o politică asociată unui alt „realist“, George Kennan, prin care Washingtonul şi-a luat angajamentul de a limita expansiunea globală a influenței sovietice. Kissinger a recunoscut, într-o serie de memorandumuri pe care le-a scris în decembrie 1950 și martie 1951 pentru sfătuitorul său, specialistul în istorie intelectuală William Y. Elliott, că „politica noastră de «îngrădire» conține germenii unei idei profunde“[39]. Dar „timiditatea“ Washingtonului a împiedicat acei germeni să încolțească. Problema, după Kissinger, era că politica de îngrădire era aplicată într-un mod prea literal, ca un efort de a „contracara fizic orice amenințare sovietică, acolo unde se ivește“. Un astfel de efort avea drept consecință deopotrivă faptul că fragmenta forța Statelor Unite și faptul că-i oferea Moscovei puterea de a decide unde și când avea să lupte Washingtonul. Astfel, politica de îngrădire, scria Kissinger, devenise de fapt „un instrument al politicii sovietice“.

Era necesar ca sovieticilor să li se scoată din cap ideea că „ei pot stabili după voia lor locul oricărei acțiuni“, scria Kissinger. Trebuia ca Statele Unite să transmită clar ideea că puteau riposta în orice loc din lume. Era important ca Washingtonul să-şi rezerve dreptul de a declara război, dar „nu neapărat“ unul „de agresiune“.[40] În loc să lupte în Coreea, de exemplu, Washingtonul putea să lovească Rusia într-un loc și într-un moment la alegerea sa, preferabil cu forțe de asalt „extrem de mobile“. De asemenea, Moscova trebuia să fie convinsă că „un război major cu Statele Unite“ – pe care el îl considera „singura amenințare *reală* cu efect de intimidare“ (italicele îi aparțin lui Kissinger) – era o posibilitate serioasă.

Kissinger a scris aceste memorandumuri la numai câteva luni după

ce terminase de scris *Semnificaţia istoriei*, într-un moment în care atitudinea adoptată de Washington în Războiul Rece, care dura deja de trei ani, era pusă la încercare în Coreea. În aceste memorandumuri, Kissinger aplica, în esență, critica lui Spengler la adresa aversiunii față de risc, inerentă, în cadrul structurilor birocratice, unei politici concrete – politica de îngrădire. Una dintre problemele birocrațiilor este tendința lor de a compartimenta atribuțiile, sublinia Kissinger, ceea ce, în cazul relațiilor externe, presupune separarea diplomației de război. De-a lungul carierei sale viitoare, Kissinger avea să insiste că n-o poți practica pe prima fără posibilitatea de a o practica şi pe a doua; diplomații au nevoie să poată face amenințări și să ofere stimulente, în egală măsură. Aici, analizând slăbiciunile politicii de îngrădire, Kissinger susținea că era necesar ca oamenii de stat să-și depășească prudența și să se gândească la politica de îngrădire ca la o doctrină *deopotrivă* militară și politică, rămânând valabilă opţiunea de a folosi orice combinație de război și diplomație necesară pentru a împiedica expansiunea sovietică, pentru a controla tot globul și a fi dispuși să acționeze în orice loc din lume – și asta nu ca reacție la o acțiune, ci anticipat. Ei depășesc graniţa în Coreea, noi lovim la Baku. „Acțiuni de tip «loveşte-şi-fugi»“, menite „să le împrăștie trupele“, spunea Kissinger.

Pe la mijlocul anilor 1950, după ce-și terminase doctoratul, Kissinger intrase într-un grup influent de intelectuali preocupaţi de securitatea naţională. La Harvard, în această perioadă, el a scos o revistă cu o activitate publicistică foarte intensă, *Confluence*, și a participat la organizarea unui seminar internațional prestigios, ceea ce i-a oferit ocazia să creeze o rețea de intelectuali și politicieni, printre care se numărau Hannah Arendt, Sidney Hook, Arthur Schlesinger, Daniel Ellsberg și Reinhold Niebuhr.[41] Ca membru al Consiliului pentru Relații Externe, Kissinger a studiat strategia nucleară și l-a consiliat pe magnatul republican liberal Nelson Rockefeller. Și-a păstrat relaţiile cu agenții secreți din cadrul Armatei, făcând parte dintr-o serie de comisii guvernamentale pentru operațiuni secrete și război psihologic: Biroul pentru Cercetarea Operațiunilor, Comisia pentru Strategie Psihologică și Comisia pentru Coordonarea Operațiunilor. În 1953, Kissinger a abordat Divizia FBI din Boston, spunându-i unuia dintre agenții de acolo că era „un mare susținător al FBI-ului“ și că era gata să ofere informații despre colegii lui de la Harvard. „Se vor face pașii necesari, astfel încât Kissinger să devină o sursă confidențială a acestei Divizii“, a scris, în raportul său, agentul care l-a intervievat.[42]

În mai multe eseuri şi în cartea sa din 1957, *Armele nucleare şi politica externă*, Kissinger şi-a dezvoltat critica anterioară cu privire la politica de îngrădire, referindu-se şi la doctrina lui Eisenhower

privitoare la reacţia nucleară masivă.[43] Problema în legătură cu acea doctrină, susţinea Kissinger, o reprezenta absolutismul ei de tip „totul sau nimic“, care făcea ca posibilitatea de a folosi arme nucleare să fie invocată numai ca o acţiune de represalii împotriva unei agresiuni a Uniunii Sovietice sau a Chinei. O astfel de politică „duce la paralizarea diplomaţiei“, spunea Kissinger, căci, odată cu trecerea timpului, avantajul ar înclina constant în defavoarea Statelor Unite şi în favoarea adversarilor acestora: „Pe măsură ce puterea nucleară sovietică va creşte, numărul zonelor care să merite distrugerea oraşelor New York, Detroit sau Chicago va scădea constant“[44]. Moscova sau Beijingul nu prea aveau ce acţiuni să întreprindă, astfel încât să determine Washingtonul să rişte un război nuclear total (aşa cum demonstrase impasul din Coreea, spunea Kissinger).

Washingtonul, scria el, trebuia să găsească un mod de a diviza riscul unitar al reacţiei masive în ameninţări credibile mai mici. Aici, Kissinger era inspirat direct de colegul său de la Harvard, Thomas Schelling, care susţinea că, dacă o ameninţare „poate fi descompusă într-o serie de ameninţări consecutive mai mici, există prilejul de a demonstra, încă de la primele câteva încălcări ale înţelegerii, că ameninţarea va fi dusă la bun sfârşit, dacă şi când înţelegerea va fi încălcată din nou“.

O modalitate de a face acest lucru era de a trece peste ezitarea folosirii de arme nucleare. Iată ce spune Kissinger în 1957: pentru a transmite „o ameninţare credibilă în cel mai înalt grad, războiul nuclear limitat pare o măsură de intimidare mai potrivită decât războiul convenţional“; Statele Unite au nevoie de „o diplomaţie“ care să poată „distruge atmosfera de oroare aparte care înconjoară acum ideea folosirii armelor nucleare, o atmosferă care a fost creată parţial de propaganda sovietică abilă, de tipul «să se interzică bomba»“[45]. O altă modalitate era de a demonstra disponibilitatea purtării unor „mici războaie“ în „zonele gri“ ale lumii – adică în acele locuri de pe glob din afara centrului eurasiatic, printre care, pentru Kissinger, pe la mijlocul anilor 1950, se număra Indochina, cum redenumiseră francezii Laosul, Cambodgia și Vietnamul.[46]

În urma impasului din Coreea, Kissinger nu a fost singurul care a justificat necesitatea ca Washingtonul să dezvolte o strategie pentru a purta „mici războaie“ – el făcea parte dintr-o facțiune din cadrul unui grup de intelectuali militarişti preocupaţi de securitatea naţională, printre care se numărau generalul Maxwell Taylor, generalul James Gavin, Robert Osgood și Bernard Brodie. Dar viziunea sa de ansamblu îl distingea pe Kissinger de ceilalți. Evaluarea făcută de el imperfecțiunilor strategiei de apărare a lui Eisenhower era doar vârful unei analize mai vaste a societății americane: izolate între două oceane și învigorate de două victorii în războaiele mondiale purtate pe

teritorii străine, Statele Unite, spunea Kissinger, erau lipsite de conștiința de sine necesară unei puteri mondiale. Un simț absolutist al moralității – „foarte purist și abstract“ – îi scutise pe liderii americani de necesitatea de a lua „decizii în situații ambigue“. Politicienii americani nu știau cum să dirijeze „detaliile minore ale activităţii diplomatice de zi cu zi“. Toate se reduceau la „totul sau nimic“. Kissinger considera că era necesar ca Statele Unite să fie dispuse să poarte un război „major“. Acest lucru, însă, era imposibil, în condițiile în care tot ce-și imaginau liderii țării era un conflict „masiv“, care ar fi distrus totul. Acestei probleme i se adăuga fetișismul tehnologic al țării, tendința ei de a răspunde „la fiecare progres al Uniunii Sovietice în domeniul nuclear prin ceea ce poate fi descris cel mai bine ca un refugiu în tehnologie, prin faptul de a proiecta arme și mai grozave“.

Această dependență de arme a întărit „dilema“ fundamentală cu care se confruntau Statele Unite. Washingtonul putea să împânzească lumea cu baze aeriene strategice. Putea să semneze tratate de apărare cu două treimi din națiunile lumii. Și putea să construiască focoase nucleare mai mult decât suficiente, cât să distrugă planeta de mai multe ori. Dar „cu cât sunt mai puternice armele – a scris Kissinger în 1956 –, cu atât este mai adâncă ezitarea de a le folosi“[47]. Făcându-şi cunoscute refuzul de a folosi focoasele nucleare într-un război limitat și lipsa de disponibilitate de a purta războaie mici, Washingtonul transformase forța Americii (supremația ei nucleară) într-o slăbiciune. Această lipsă de vigoare a fost redată într-o propoziție rostită de Eisenhower, care a părut să-l scoată din sărite cu asupra de măsură pe profesorul de la Harvard: „Nu există alternativă la pace“. Pentru Kissinger, era clar că triumful Occidentului în Războiul Rece necesita mai mult decât forță tehnologică.

Kissinger începuse deja să învestească termenul *doctrină* cu un misticism spenglerian, cu ideea că civilizațiile trebuie să fie conștiente de ele însele, că trebuie să-și cunoască „scopul“ pentru a transforma forța brută și dominația materială într-o diplomație eficace. „Este sarcina doctrinei strategice – scria el în 1957 – să transpună puterea în politică.“ Apoi continua: „Indiferent dacă obiectivele unui stat sunt ofensive sau defensive, indiferent dacă un stat încearcă să obțină sau să împiedice o transformare, doctrinele sale strategice trebuie să justifice şi să stabilească gradul adecvat de forță utilizată pentru a le obține“[48]. În lipsa unei doctrine strategice care să înglobeze scopul mai vast al Americii, reacțiile Washingtonului la crize aveau să fie mereu provizorii și exagerate deopotrivă.

*

Exista o problemă în această formulare. O lectură atentă chiar şi a primelor sale scrieri, cu mult înainte ca Henry Kissinger să aibă ocazia

de a-şi pune ideile în aplicare ca demnitar guvernamental, descoperă faptul că el se străduia să-și spargă propriul raționament circular. I-a îndemnat în repetate rânduri pe liderii Americii să-și enunţe viziunea și să spună clar ce intenționau să realizeze prin orice politică sau acțiune date – să nu pună, așa cum s-a exprimat el, tehnica puterii americane deasupra țelului puterii americane.[49] Dar i-a fost greu să definească ce anume înțelegea prin țel. Uneori, Kissinger părea să se refere la capacitatea de a juca un lung joc geostrategic, de a-ți imagina unde anume vrei să ajungi, în raport cu adversarii tăi, în următorii zece ani și de a pune în practică o politică prin care să ajungi acolo. Alteori, părea să se refere la nevoia de a descoperi moduri prin care amenințarea cu o reacţie nucleară masivă să poată fi împărţită în mai multe acţiuni de intimidare credibile, mai ușor de mânuit, pentru a putea echilibra mai bine represaliile și stimulentele. Iar în alte rânduri, țelul s-ar fi putut referi la nevoia de a crea „legitimitate“, de a demonstra „credibilitate“ sau de a stabili un „echilibru“ global „al puterilor“. Însă toate acestea sunt definiții instrumentale ale țelului. Toate ridică în continuare întrebarea „De ce“. Dacă proiectarea puterii este mijlocul, care este scopul?

Scopul nu era de a acumula mai multă putere obiectivă, căci Kissinger susținuse mereu că așa ceva nu există. Kissinger este poate cunoscut cel mai bine pentru conceptul de „echilibru al puterilor“. Însă există un pasaj fascinant și rareori citat din disertația sa doctorală din 1954, unde insista că, prin acest concept, nu se referea la puterea „reală“: „un echilibru al puterilor *justificat* prin putere ar fi extrem de instabil și ar face ca războaiele nelimitate să fie aproape de neevitat, căci stabilitatea este obținută nu prin *realitatea*, ci prin *conştiinţa* echilibrului“ (italicele îi aparțin lui Kissinger). Apoi continua, spunând că „această conştiinţă nu se împlineşte niciodată, până când nu e testată“[50].

Pentru a „testa“ puterea – adică pentru a-ți crea conştiinţa puterii –, trebuie să fii dispus să acționezi. Iar cel mai bun mod de a da naştere acelei dispoziții e să acționezi. Cu privire la acest punct, cel puțin, Kissinger s-a exprimat cât se poate de clar: „inacțiunea“ trebuie evitată, pentru a arăta că acțiunea este posibilă. Numai „acțiunea“, scria el, poate să înlăture „imboldul“ sistemic „către inacțiune“.[51] Numai „acțiunea“ poate învinge frica paralizantă de „consecințele drastice“ (adică escaladarea nucleară) ce pot rezulta dintr-o asemenea „acțiune“. Numai prin „acțiune“ – inclusiv prin războaie mici, purtate în zone marginale, ca Vietnamul –, America putea să-şi redobândească vitalitatea, putea să creeze conștiința prin care să-și înțeleagă puterea, să întrerupă impasul provocat de bizuirea exagerată pe tehnologia nucleară, să le insufle aliaților sentimentul de unitate și să-i reamintească unei birocrații tot mai osificate din domeniul politicii

externe de țelul puterii americane.

Apoi, pe la mijlocul anilor 1950, Kissinger a revenit în punctul de plecare, îmbrățișând obiectul criticii sale: puterea de dragul puterii. Își construise propriul dispozitiv cu mișcare perpetuă: ţelul puterii americane era să creeze conștientizarea ţelului american. Interpretată în termeni spenglerieni, „puterea“ este punctul de început și de sfârșit al istoriei, „manifestarea“ istoriei și „singurul“ ei „obiectiv“. Și, întrucât Kissinger avea o înțelegere extrem de plastică a realității, alte concepte de care era legat, precum „interesele“, erau, de asemenea, atrase în vârtejul judecății sale: nu ne putem apăra interesele până când nu știm care ne sunt interesele și nu putem ști care ne sunt interesele până când nu ni le apărăm.[52]

*

Pe aproape întregul parcurs al anilor 1960, Kissinger s-a aflat la marginea puterii oficiale, fiind consilier cu jumătate de normă pentru Consiliul de Securitate Naţională, întâi în timpul Administraţiei Kennedy, apoi al Administraţiei Johnson. Dar poziţiile lui militariste au redus calitatea dezbaterii publice, hrănind anticomunismul, care a stimulat o implicare mai puternică în Vietnam.

Kissinger a contribuit la răspândirea ideii false că Moscova se afla în poziţia de a depăşi Washingtonul în cursa înarmării nucleare. Ba, mai mult, că şi făcuse acest lucru. „Nu există nici un dubiu că suntem în urma sovieticilor la numărul de rachete“, scria el în 1961, justificând acumularea masivă de armament, de către Pentagon, în acel an, inclusiv acumularea câtorva mii de rachete Minuteman şi Polaris. Alarmismul era pe-atunci, ca şi acum, o mutare bună în carieră: „Nu trebuie să ne amăgim cu privire la gravitatea poziţiei noastre“, spunea el, căci „limitele supravieţuirii noastre s-au restrâns periculos“[53]. Astfel de „afirmaţii extravagante“, observa o analiză a activităţii academice a lui Kissinger din această perioadă, au fost întărite de alţi fanatici, iar în timp „au devenit parte din bagajul intelectual al Administraţiei Kennedy şi explică parţial disponibilitatea Statelor Unite de a-şi folosi puterea şi prestigiul, în Războiul din Vietnam, peste capacităţile lor“[54].

Kissinger avea speranţe pentru Kennedy. I-a spus lui Arthur Schlesinger, cu câteva luni înainte de alegerile din 1960, că ţara avea nevoie, mai mult decât de orice altceva, de „cineva care va face un salt mare – nu va îmbunătăţi doar tendinţele existente, ci va face o tranziţie într-o nouă atmosferă, o nouă lume“. Cineva, spunea el, care nu doar că avea să „manipuleze statu-quoul“, ci să creeze o nouă realitate.[55] După ce a ajuns la putere, Kennedy l-a dezamăgit pe Kissinger, care s-a plâns că noul preşedinte dovedea prea multe precauţii şi avea reacţii prea improvizate la crize.

A existat, însă, un eveniment care i-a captat imaginaţia. În august 1962, Casa Albă a primit informaţii secrete că sovieticii amplasaseră rachete nucleare cu rază lungă de acţiune în Cuba, ceea ce l-a determinat pe Kennedy să anunţe, într-un discurs transmis naţiunii la televizor, că urma să trimită nave de război, ca să impună o blocadă asupra insulei. Kissinger a fost încântat. Într-un eseu publicat imediat după ce criza trecuse, la sfârşitul lui 1962, a numit discursul o „lovitură" genială: Kennedy „s-a folosit cu îndrăzneală de o ocazie pe care puţini oameni de stat o au: să schimbe cursul evenimentelor printr-o singură mişcare dramatică". Forțându-l pe Hruşciov să bată în retragere, preşedintele a obţinut mult mai mult decât dezinstalarea rachetelor sovietice: a „aruncat în aer mitul că sovieticii erau pregătiţi în orice situaţie să-şi asume riscuri mai mari decât noi"[56]. După cum se observă din nou, importanţa evitării „inacţiunii" era mai puţin legată de promovarea intereselor ferme (retragerea rachetelor din Cuba) decât de demonstrarea faptului că „acţiunea" era posibilă.

Ştim acum că rezolvarea crizei rachetelor din Cuba, care a împins lumea pe marginea prăpastiei nucleare, s-a datorat nu unor manifestări dramatice televizate ale determinării, ci unor compromisuri din culise. Nu contează. Pentru Kissinger, lecţia de învăţat din criză era dublă: în primul rând, „iniţiativa îşi creează propriul consens" şi, în al doilea rând, oamenii de stat nu trebuie să aştepte să aibă toate datele înainte să aibă acea iniţiativă.[57] „Conjectura", scria Kissinger în omagiul său adus lui Kennedy, reprezintă o bază pentru acţiune preferabilă datelor şi faptelor, căci bizuirea exagerată pe informaţii poate fi paralizantă: „Dilema oricărui om de stat este aceea că nu poate fi niciodată sigur cu privire la cursul probabil al evenimentelor". Apoi continua: „În procesul de luare a unei decizii, omul de stat trebuie să acţioneze, inevitabil, pe baza unei intuiţii care este în mod firesc nedemonstrabilă. Dacă insistă asupra siguranţei, riscă să devină prizonierul evenimentelor".

Aici, aşadar, la începutul iernii anului 1962, se găseşte o expunere aproape perfectă a ceea ce avea să devină cunoscut, după 11 septembrie 2001, ca „doctrina lui unu-la-sută", după cum s-a exprimat vicepreşedintele Dick Cheney. El a declarat că, dacă ar fi existat cea mai mică şansă de concretizare a unei ameninţări, Statele Unite aveau să acţioneze ca şi cum acea ameninţare ar fi fost o concluzie inevitabilă: „Nu e vorba despre analiza noastră sau despre a calcula preponderenţa dovezilor", a spus el. „E vorba despre reacţia noastră."

„În deceniul care se aşterne înainte, Occidentul va trebui să-şi lărgească orizonturile, pentru a cuprinde o concepţie mai vastă asupra realităţii", scria Kissinger în 1963, sperând că avântul dat de acţiunile îndrăzneţe ale lui Kennedy în Cuba putea să se extindă şi în alte domenii ale politicii externe şi să construiască acea „lume nouă"

despre care vorbea el cu Schlesinger.[58]

*

Kissinger a vizitat pentru prima dată Vietnamul de Sud în octombrie 1965, la mai puţin de un an după ce preşedintele Lyndon Baines Johnson hotărâse să escaladeze războiul, trimiţând trupe terestre. Acolo a fost instruit de Daniel Ellsberg, care se afla pe atunci la Ambasada Statelor Unite din Saigon. Kissinger a urmat sfatul lui Ellsberg, să nu piardă timpul vorbind cu oficialităţi de rang înalt, ci să caute vietnamezi sau americani care petrecuseră mult timp în ţară. „Am fost impresionat de faptul că Henry Kissinger chiar mi-a urmat sfatul“, îşi amintea Ellsberg.[59] Şi Kissinger a fost profund tulburat de ceea ce a aflat: Washingtonul se baza pe nişte aliaţi saigonezi corupţi, nepopulari şi incompetenţi, sanctuarele nord-vietnameze din Laos şi Cambodgia făceau imposibilă o soluţie militară, iar singura tactică de presiune pe care o aveau, într-adevăr, Statele Unite – bombardarea Vietnamului de Nord – urma să „mobilizeze opinia publică mondială împotriva noastră“[60], în curând.

La întoarcere, Kissinger le-a spus în privat lui Cyrus Vance şi Averill Harriman, oficialităţi de rang înalt din Administraţia Johnson, că „nu putem să câştigăm războiul“[61]. Dar a continuat să susţină public efortul de război. De ce? Este, desigur, imposibil să dăm un răspuns definitiv, să apreciem ce amestec de ambiţie, opinie chibzuită şi judecată morală l-a făcut pe Kissinger să-şi lase la o parte îndoielile şi să meargă pe acelaşi drum. Însă la nivel conceptual, cel puţin, el a căzut în vâltoarea propriei argumentaţii circulare: inacţiunea trebuia evitată, pentru a dovedi că acţiunea era posibilă. Scopul faptului de a nu pune la îndoială proiecţia puterii americane în Vietnam era de a evita slăbirea ţelului american.

Când s-a întors din prima sa vizită în Vietnamul de Sud, la sfârşitul anului 1965, Kissinger s-a lansat cu entuziasm într-o campanie de consolidare a susţinerii publice pentru continuarea intervenţiei. La începutul lui decembrie, s-a alăturat altor 189 de profesori de la Harvard, Yale şi alte cincisprezece universităţi din Noua Anglie, într-o scrisoare deschisă în care aceştia îşi exprimau încrederea că politicile lui Johnson aveau să ajute „oamenii din Vietnamul de Sud […] să-şi hotărască singuri destinul“[62]. „O victorie a Viet-Congului va atrage după sine dezastre“, scria în acea scrisoare. Apoi, mai târziu în aceeaşi lună, el a fost liderul unei echipe de la Harvard împotriva unui grup de la Oxford care se opunea războiului, în cadrul unei dezbateri care a avut loc în Marea Britanie şi a fost transmisă la nivel naţional, în Statele Unite, de televiziunea CBS. Kissinger a susţinut cu înflăcărare bombardarea Vietnamului de Nord, insistând că acţiunea nu reprezenta o violare a dreptului internaţional. A făcut apel şi la

analogia cu al Doilea Război Mondial, spunând că acţiunile Washingtonului în Indochina erau la fel de îndreptăţite şi de legitime cum au fost cele întreprinse în Germania nazistă.[63]

Bob Shrum, care a devenit mai târziu consultant politic democrat, era în echipa lui Kissinger şi spunea că urmărind acum înregistrarea dezbaterii, este „uimit de două lucruri: cât de tineri arătăm, chiar şi Kissinger, şi cât de mult ne înşelam“[64].

*

Nu conta prea mult dacă se înşelau sau nu. Pentru Kissinger, era o situaţie avantajoasă în orice caz. Dacă Războiul din Vietnam ar fi mers bine, el ar fi putut să-l prezinte ca pe o validare a „tezei“ sale „referitoare la războaiele mici“. Bineînţeles, războiul nu a mers bine, ceea ce l-a făcut pe Kissinger să-şi confirme credinţa iniţială că Americii îi lipsea determinarea necesară pentru a purta războaie mici sau mari. „Sunt cu totul neîmpăcat în această privinţă“, a spus el în 2011, referindu-se la înfrângerea Statelor Unite în Asia de Sud-Est. „Cred că cea mai mare parte din ce a mers prost în Vietnam ne-am făcut-o cu mâna noastră.“[65]

S. Hoffmann, „The Salad Days of Henry Kissinger“, în *Harvard Crimson*, 21 mai 1971

J. Mann, *The Rise of the Vulcans*, 2004, p. 77 (Aici, termenul „vulcanian“ este o poreclă dată echipei de consilieri de politică externă ai candidatului la preşedinţie George W. Bush – n.tr.)

Toate citatele din Spengler sunt preluate din traducerea în limba engleză a lui Charles Francis Atkinson a cărţii *The Decline of the West* (1926), care va fi citată de acum înainte ca DW. Această frază se găseşte la p. 425.

DW, p. 17

DW, p. 15

MH, p. 17. Un bun mod de a înţelege influenţa pe care a exercitat-o asupra lui Kissinger critica lui Spengler la adresa pozitivismului este acela de a reflecta asupra unei cărţi scurte pe care a publicat-o liberalul Arthur Schlesinger în 1967, *The Bitter Heritage…*, care prezenta ceea ce a devenit, de atunci, cunoscut drept „teza impasului“ (*quagmire thesis*). Schlesinger spunea că America a ajuns întâmplător în Vietnam; războiul reprezenta un „triumf al politicii inadvertenţei“. „Încurcătura noastră prezentă“, susţinea el, provenea nu dintr-o „reflecţie deliberată“, ci, mai degrabă, dintr-o „serie de mici decizii“, un pas greşit după altul, „până când am ajuns să fim prinşi astăzi în acel coşmar“. Schlesinger nu oferea nici o teorie a istoriei care să poată explica o asemenea lipsă de atenţie, nici un mod de a lămuri cum era posibil, mai exact, ca naţiunea cea mai puternică şi mai prosperă din istoria mondială, aflată la apogeul realizărilor şi creativităţii sale, să se împleticească asemenea unui beţiv pe un drum fără ieşire şi să se trezească pierdută prin câmpurile de orez ale Asiei de Sud-Est, aducându-se la faliment într-un război care nu putea fi câştigat. Spre deosebire de Schlesinger, Kissinger chiar avea o teorie, pe care o preluase de la Spengler: războiul fără ţintă e un simptom al declinului civilizaţiei, iar decăderea începe imperceptibil. Statele pot continua să acumuleze şi să proiecteze putere, dar într-un anumit moment al evoluţiei lor, în culmea succesului şi a complexităţii şi în mare parte din cauza acelui succes şi a acelei complexităţi, îşi pierd simţul înţelegerii de sine.

Citatul despre legile obiective provine din lucrarea clasică a lui Hans Morgenthau din 1947, *Politica între națiuni,* fiind oferit ca o definiţie simplificată a opiniilor realiştilor politici, una pe care Morgenthau o atestă direct.

H. Stuart Hughes, *Oswald Spengler* (1991), p. 70. John Farrenkopf scrie, în cartea sa despre Spengler, *Prophet of Decline…* (2001), p. 41: „Spengler critică analiza istorică bazată pe principiul cauză–efect, pentru că aceasta neagă implicit realitatea că există o capacitate a culturii de a izbucni ca nişte focare de creativitate şi vitalitate culturale, originare şi nederivate. Potrivit abordării cauzale, mecaniciste, «totul derivă din ceva, nimic nu este primordial».“

W. Isaacson (*Kissinger*, p. 68) sugerează în mod eronat că Henry Kissinger „a ocolit“ această critică a cauzalităţii. Nu a făcut asta, formulând variaţii ale acestei critici de-a lungul carierei sale, după cum vom vedea.

Kissinger şi-a scris teza cu mult înainte ca Statele Unite să se implice din plin în Războiul din Vietnam, însă, de-a lungul anilor, avea să tot revină la multe dintre premisele de acolo, pentru a explica de ce războiul acela, împreună cu altele care au urmat, a mers prost. Cartea sa cea mai recentă, *Ordinea mondială* (2014), citează din poemul lui T.S. Eliot, *Corurile din Stânca*: „Unde e înţelepciunea înghiţită de cunoaştere?/ Unde e cunoaşterea înghiţită de informaţii?“

H. Kissinger, *White House Years*, 2011, p. 56

MH, pp. 1314; 75; 102; 105; 194, pentru cauzalitate și militarism

Pentru aceste două memorandumuri, vezi Arhiva William Y. Elliott de la Arhivele Institutului Hoover, caseta 28

Cincizeci de ani mai târziu, subsecretarul Apărării responsabil cu elaborarea de politici din Administrația lui George W. Bush, Douglas Feith, care a fost un actor important în invadarea Irakului din 2003, a propus ca Washingtonul să răspundă la atentatele de la 11 septembrie atacând America de Sud, pe lângă „alte ținte din afara Orientului Mijlociu în cadrul ofensivei inițiale“, pentru a-i „lua prin surprindere pe teroriști“. (Memorandumul lui Feith este discutat în raportul Comisiei 9/11 și prezentat în *Newsweek*, 8 august 2004.)

Schimbul de scrisori dintre Henry Kissinger și Hannah Arendt, referitoare la trimiterea spre publicare a unui articol, surprinde ceva esențial despre cei doi corespondenți. Kissinger (pe 10 august 1953) oscilează între servilism, condescendență și pedanterie: „Sper să nu crezi că nu ţi-am respectat intențiile prin unele dintre modificările mele editoriale. Articolul tău este unul dintre cele mai solide pe care le-am publicat, de când am lansat revista *Confluence*, iar eu l-am studiat cu cea mai mare înţelegere și mi-am petrecut un sfârşit de săptămână întreg citindu-l de mai multe ori. Am făcut câteva tăieturi nu pentru că era prea lung, ci pentru că mi s-a părut că se abătea de la subiect. Sunt convins că esența unui articol bun constă şi în faptul de a păstra proporția între ce este necesar de spus, pentru a-ți susține argumentul, și ce poate fi excelent în sine, dar se îndepărtează de esența argumentului“. Răspunsul lui Hannah Arendt (14 august 1953) era lipsit de politețuri: „Mă tem că vei fi dezamăgit să vezi că, pe paginile revistei pentru corectură, toate frazele pe care le-ai scris tu au fost eliminate și destul de multe dintre frazele mele au fost puse la loc […] Înțeleg că metodele tale editoriale – faptul de a rescrie până la punctul în care scrii propria-ţi frază – sunt destul de răspândite […] Întâmplător, eu nu sunt de acord cu ele, din motive personale și din principiu. Dacă am fi reflectat puțin mai mult la această chestiune, ai fi putut să hotărăști că nu vrei articolul acesta sau nici unul dintre manuscrisele mele, lucru pe care l-aș fi regretat. Însă în mod sigur lucrul acesta ne-ar fi scutit pe amândoi de niște pierdere de timp și energie“. Restul corespondenței, care se găsește în Arhiva

Hannah Arendt de la Biblioteca Congresului, sugerează că Henry Kissinger a publicat totuşi manuscrisul în forma dorită de Arendt.

S. Diamond, *Compromised Campus*…, 1992, p. 140. Când discută despre mentorul de la Harvard al lui Kissinger, William Elliott, majoritatea biografilor lui Kissinger se concentrează asupra „spiritului“ „flamboaiant“ al acestuia, minimizând chestiunea legăturilor sale foarte strânse cu agenţiile interne şi naţionale de informaţii secrete şi chestiunea pledoariei sale fără rezerve în favoarea supravegherii interne. Capitolul lui Diamond intitulat „Kissinger şi Elliott“ reuşeşte (pe baza unor documente desecretizate ale guvernului american) să urmărească reţeaua complicată de la Harvard Yard şi Langley, în centrul căreia se afla Elliott, un susţinător al Războiului Rece, care sugera (într-un articol din 1958 dedicat lui J. Edgar Hoover) să se înfiinţeze o „Masă Rotundă Atlantică pentru Libertate“, inspirată de Masa Rotundă din legenda regelui Arthur, care apăra „Occidentul de huni şi de musulmani“, ordin care să fie alcătuit din „zece camarazi remarcabili“, sau „Cavaleri“ moderni.

Printre cele mai interesante dintre aceste articole, se numără: „American policy and preventive war“, în *Yale Review* (1955); „Military policy and defense of the «Grey Areas»“, în *Foreign Affairs* (1955); „Force and diplomacy in the nuclear age“, în *Foreign Affairs* (1956); „Reflections on American diplomacy“, în *Foreign Affairs* (1956); „Controls, inspection, and limited war“, în *Reporter* (1957); „Missiles and the Western alliance“, în *Foreign Affairs* (1958); „The policymaker and the intellectual“, în *Reporter* (1959); „As urgent as the Moscow threat“, în *The New York Times Magazine* (1959) şi „The search for stability“, în *Foreign Affairs* (1959).

H. Kissinger, „Military policy and defense of the «Grey Areas»“ (1955)

H. Kissinger, *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, 1957, p. 190

Termenul „zone gri“, care se referă la națiunile din afara Europei, a fost folosit pentru prima dată de Secretarul Forțelor Aeriene, Thomas Finletter, în februarie 1951 și dezvoltat mai târziu în cartea sa din 1954, *Power and Policy*… Interesant este că, în memorandumurile sale din 1951, menționate mai sus, Kissinger critica noţiunea de „zonă gri“, asociind-o cu tendința Washingtonului de a le permite sovieticilor să dicteze unde și când avea să se poarte lupta, după cum s-a dovedit în Coreea. Dar Kissinger a ajuns strateg nuclear și a susținut războiul nuclear tactic limitat, ceea ce i-a permis să îmbrățișeze ideea de a lupta în „zone gri“: dacă Washingtonul își putea întări forțele convenționale prin amenințarea credibilă a puterii sale nucleare când lupta, să zicem, în Indochina, atunci nu-i ceda neapărat avantajul Moscovei.

H. Kissinger, „Force and diplomacy in the nuclear age“ (1956)

H. Kissinger, *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, 1957, p. 7

„Atunci când tehnica este pusă deasupra țelului, oamenii devin victimele propriilor complicaţii. Ei uită că orice mare realizare, din orice domeniu, a fost o

viziune, înainte de a deveni realitate“, scria el în 1965, în cartea *The Troubled Partnership*…, p. 251.

H. Kissinger, *Peace, Legitimacy, and the Equilibrium*, 1957, p. 7

H. Kissinger, *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, 1957, pp. 236; 249

Kissinger şi-a legat apelul la acţiune direct de critica lui de mai înainte la adresa „empirismului american“, susţinând că numai acţiunea voită – acţiunea făcută instinctiv, pe baza unor informaţii incomplete – poate împiedica un astfel de empirism să se transforme într-o dogmă rigidă. În prima lui carte, *Nuclear Weapons and Foreign Policy* (1957), scria: „Politica este arta de a cântări probabilităţile; stăpânirea ei constă în a înţelege nuanţele posibilităţilor. Încercarea de a o practica precum o ştiinţă duce în mod obligatoriu la rigiditate. Căci numai riscurile sunt sigure; oportunităţile sunt nesigure. Nu poţi fi «sigur» de implicaţiile evenimentelor decât după ce acestea s-au petrecut, iar după ce s-au desfăşurat, e deja prea târziu să mai poţi face ceva. Empirismul în politica externă determină o predilecţie pentru soluţii ad-hoc“. (pp. 424–426) Americanii se pot mândri cu faptul că nu sunt dogmatici, însă faptul că „nu-şi iau angajamentul faţă de ceva până când nu cunosc toate datele“ este el însuşi o formă de dogmatism. Când ajung, până la urmă, să acţioneze, „s-a dezvoltat deja o criză ori a trecut o oportunitate“. Rezultatul, susţinea Kissinger, este incapacitatea de a micşora prăpastia dintre „strategia generală“ şi „tactica particulară“ adoptată ca răspuns la orice criză dată. „Rezultatul paradoxal – continua el – este acela că noi, empiriştii, apărem adeseori în faţa lumii ca fiind rigizi, lipsiţi de imaginaţie şi chiar cam cinici, pe când bolşevicii dogmatici dau dovadă de flexibilitate, îndrăzneală şi subtilitate.“ Dar „disponibilitatea de a acţiona nu trebuie să deriveze din teorie“. Poţi şi ar trebui să acţionezi pe baza unor valori imateriale: pe baza „tradiţiei“, a experienţelor trecute, a instinctului, a imaginaţiei şi a „simţului nuanţelor“. Acest mod de a acţiona va ascuţi conştiinţa liderilor cu privire la acele valori imateriale: „O putere poate supravieţui numai dacă are intenţia să lupte pentru interpretările ei asupra dreptăţii şi pentru concepţia ei privitoare la interesele vitale“; dar, important, ar fi un dezastru să aştepţi să acţionezi abia când ai o interpretare pe deplin formată a dreptăţii şi o concepţie privitoare la interese sau abia când situaţia permite o aplicare perfectă a acelei interpretări şi a acelei concepţii. Mai degrabă, într-o lume complexă, idealurile şi interesele pot fi cunoscute doar testându-le, doar acţionând. Confruntarea ameninţării sovietice „presupune, întâi de toate, un act moral: o disponibilitate de a-ţi asuma riscuri pe baza uor informaţii parţiale şi în vederea aplicării mai puţin decât perfecte a propriilor principii. Insistenţa asupra absolutului, fie în cazul estimării unei provocări, fie în cazul evaluării remediilor posibile, este o reţetă pentru inacţiune“. Inacţiunea duce la o pierdere dogmatică a imaginaţiei, iar pierderea imaginaţiei împiedică acţiunea viitoare.

H. Kissinger, *The Necessity for Choice*…, 1961, pp. 2, 15

J. şi D. Dornan, „The works of Henry A. Kissinger“, în *Political Science Reviewer* (toamna 1975), p. 99

A. Schlesinger Jr., *Journals: 1952-2000*, 2007, p. 84

H. Kissinger, „Reflections on Cuba“, în *The Reporter*, 22 noiembrie 1962

Ştim acum, de asemenea, că tentativa Moscovei de a instala rachete nucleare în Cuba a fost determinată de implicarea Washingtonului în invazia din Golful Porcilor, din 1961, şi de escaladarea uluitoare a activităţilor militare din cauza lui Kennedy. De asemenea, esenţiale pentru înţelegerea motivelor pentru care Cuba a vrut rachetele au fost Operaţiunea „Mangusta“ (o operaţiune secretă pusă de CIA în aplicare în urma invaziei eşuate din Golful Porcilor, menită să răstoarne guvernul cubanez), actele continue de sabotaj executate de aliaţii americani anti-Castro, sprijiniţi de Washington, şi teama de o altă invazie.

„Strains on the Alliance“, 1963

D. Ellsberg, *Secrets*…, 2003, p. 229

Dacă Ellsberg, care curând avea să devină disident, se afla pe umărul stâng al lui Kissinger, Edward Lansdale, un susţinător al Războiului Rece, care nu şi-a regretat niciodată opţiunea, se afla pe umărul lui drept. Lansdale, care cunoştea bine Asia, fiindcă se afla de mult acolo, i-a dat şi el lui Kissinger informaţii cu privire la călătoriile în Vietnam; experienţa lui în Pacific începuse în al Doilea Război Mondial şi continuase cu operaţiunile de contrainsurgenţă din Filipine şi din timpul Războiului din Coreea. Lansdale era destul de marginalizat atunci când Kissinger a stabilit un contact regulat cu el, în 1965, fiind asistentul ambasadorului american la Ambasada din Saigon. Dar mai devreme, la mijlocul anilor 1950, în perioada în care implicarea americană în Vietnamul de Sud era intensificată în secret, Lansdale fusese unul dintre personajele-cheie care preluaseră operaţiunile ilegale de contraterorism şi tacticile războiului psihologic învăţate în Filipine şi aplicate în Vietnam. Astfel de tactici au fost integrate mai târziu în Programul Phoenix, abominabilul program de asasinare pus la cale de CIA. Lansdale şi-a trimis cunoştinţele din Vietnamul de Sud la Kissinger, atunci când acestea au vizitat Statele Unite, ca „să-ţi recapeţi încrederea în semenii tăi în lupta cea bună“. Şi, când a devenit clar că Johnson nu avea să ducă la bun sfârşit lucrul de care Kissinger considera că era nevoie pentru a câştiga războiul în Vietnamul de Sud, Kissinger şi-a împărtăşit suferinţa lui Lansdale, scriind, într-o scrisoare din 2 iunie 1967: „M-am gândit mult la tine în ultimele luni. Ce evoluţie tragică, să se ciocnească birocraţia noastră de aspiraţiile unei societăţi zdruncinate“. Lansdale era un exemplu bun pentru monstrul cu multe capete care e statul securităţii naţionale în Statele Unite: la un moment dat, între călătoriile sale în Vietnam, Lansdale se ocupase de programul de destabilizare a guvernului cubanez autorizat de Kennedy la 30 noiembrie 1961, în urma eşecului invaziei din Golful Porcilor, program care a declanşat, la rândul său, reacţiile în lanţ ce au condus la criza rachetelor din Cuba. Kissinger şi Lansdale au avut acelaşi mentor, pe Fritz Kraemer, un refugiat din Germania nazistă, care a instruit o serie de ofiţeri militari şi ofiţeri de spionaj influenţi. În ceea ce priveşte legătura lui Lansdale cu Kraemer, vezi necrologul lui Kraemer, în *New York Times*, 19 noiembrie 2003. În privinţa corespondenţei lui Kissinger cu Lansdale, vezi Arhivele Instituţiei Hoover, Arhiva Edward G. Lansdale, caseta 53.

Potrivit lui Ellsberg, în 1967, Kissinger exprima, la conferinţele academice şi în conversaţiile private, „un punct de vedere care era cu mult în avans faţă de cel al

oricărui demnitar din acel moment“. „Singurul obiectiv“ al Washingtonului trebuia să fie acela de a asigura un „interval decent“ între retragerea Statelor Unite din Vietnamul de Sud şi preluarea controlului complet asupra ţării de către trupele din Nord (*Secrets*…, 2003, p. 229). Pentru citat, vezi W. Safire, *Before the Fall*…, 1975, p. 160.

„Educators back Vietnam policy“, în *The New York Times*, 10 decembrie 1965

„Harvard debates Oxford on Vietnam“, în *New York Times*, 22 decembrie 1965

R. Shrum, *No Excuses*…, 2007, p. 15

Pentru cineva care a insistat că evenimentele istorice apar ca fiind inevitabile numai privite retrospectiv, că în momentul acela oamenii de stat au „libertatea“ de a alege o gamă de reacţii la orice criză, Kissinger îşi prezenta frecvent sprijinul pentru Războiul din Vietnam ca fiind predeterminat de climatul politic şi intelectual al momentului. Dar alţii, care au avut o poziţie egală şi o viziune similară, au ales diferit. Născut în Germania în 1904, Hans Morgenthau este considerat fondatorul abordării realiste postbelice în relaţiile internaţionale, în America, unul dintre cei mai influenţi specialişti ai secolului XX din domeniul diplomaţiei. Asemenea lui Kissinger, Morgenthau, educat la Universitatea din Frankfurt înainte să ajungă în spaţiul academic american, a fost influenţat de filosofia continentală (inclusiv de Spengler). Asemenea lui Kissinger, el a respins fetişul de a explica evenimentele umane prin formule deductive, „acuzând“, aşa cum descrie un specialist, „în mod impetuos întreaga ştiinţă politică raţionalizată“. El considera că „faptele nu au nici o semnificaţie socială în sine“: „experienţa noastră senzorială“, „speranţele şi fricile“ noastre, „amintirile, intenţiile şi aşteptările noastre“ creează „faptele sociale“. Asemenea lui Kissinger, era un realist care nu considera obiectivă realitatea. „Lumea socială însăşi – scria el – este un artefact al minţii omului, fiind reflecţia gândurilor sale şi creaţia acţiunilor sale.“ Şi, tot asemenea lui Kissinger, şi el a definit puterea nu ca pe o condiţie obiectivă, ci ca pe un „raport psihologic“ bazat pe „aşteptările beneficiilor“ şi pe „teama de situaţii dezavantajante“. Spre deosebire de Kissinger, însă, Morgenthau nu i-a permis criticii sale la adresa pozitivismului postbelic să ajungă la o poziţie de relativism radical; el a insistat asupra necesităţii de a distinge binele de rău. Opoziţia sa pragmatică foarte timpurie faţă de implicarea Statelor Unite în Vietnam, în anii 1950, s-a transformat, la mijlocul anilor 1960, într-o critică morală solidă faţă de politica Washingtonului. Pentru opiniile lui Hans Morgenthau despre Vietnam, vezi Ellen G. Rafshoon, „A realist’s moral opposition to war: Hans J. Morgenthau and Vietnam“, în *Peace and Change* (ianuarie 2001).

Capitolul 2

Scopuri şi mijloace

> *Ce crezi că este un scop și ce crezi că este un mijloc – acestea depind, în esenţă, de sistemul tău metafizic și de concepţia pe care o ai despre tine însuţi și despre relaţia ta cu universul.*
>
> Henry Kissinger

Pe când Kissinger era doctorand la Harvard, el și coordonatorul său de doctorat, William Yandell Elliott, făceau adeseori, duminica, plimbări lungi împreună prin Concord. În timpul unei asemenea ieșiri, Elliott – pe care *Harvard Crimson* l-a descris ca fiind „un bărbat din Virginia, masiv şi plin de emfază […] o persoană grandioasă, mătăhăloasă, care purta frecvent un costum alb de stăpân de plantație și o pălărie Panama“ – şi-a îndemnat protejatul să-și trăiască viața după celebrul imperativ etic al lui Immanuel Kant: „Tratează orice ființă umană, inclusiv pe tine însuți, ca pe un scop, niciodată ca pe un mijloc“. Această maximă fusese un răspuns la calculul utilitarist, care era influent în timpul vieții lui Kant și care punea principiul celei mai mari fericiri pentru cel mai mare număr de oameni deasupra intereselor individuale. Kant prezenta un interes deosebit pentru susținătorii de frunte ai Războiului Rece, precum Elliott, care vedeau comunismul sovietic ca pe o aplicare uriașă, monstruoasă, a moralității instrumentale.

Kissinger cunoștea foarte bine filosofia lui Kant, întrucât se luptase, în teza lui de licență din 1950, cu paradoxul aflat în centrul filosofiei kantiene: ființele umane sunt complet libere *și* istoria avansează în mod inevitabil, potrivit planului divin al lui Dumnezeu, către o lume a păcii eterne. Kissinger accepta ideea de libertate a lui Kant, însă, ca supraviețuitor al Holocaustului și observator al Gulagului, nu putea să-i accepte şi teologia, mai ales credința că existența ar avea un scop transcendent. Pentru Kissinger, trecutul nu era nimic altceva decât „o înlănțuire de evenimente fără sens“. Istoria nu avea nici un sens în sine. Oricare ar fi fost „sensul“ pe care ființele umane l-ar fi atribuit evenimentelor trecute, acesta nu era produsul unui plan moral superior, exterior și obiectiv, susținea Kissinger, ci un produs subiectiv, care provenea din interior: „Sfera libertății și sfera necesităţii nu pot fi reconciliate decât printr-o experiență lăuntrică“[66].

Ca diplomat, Kissinger este adeseori descris drept amoral, având

credința că valorile precum drepturile universale ale omului nu joacă nici un rol în implementarea politicii externe. Se zvonește c-ar fi spus odată, parafrazându-l pe Goethe, că, dacă el „ar trebui să aleagă între dreptate și dezordine, pe de-o parte, și nedreptate și ordine, pe de altă parte“, ar „alege întotdeauna ultima variantă“.[67] Această viziune, însă, nu este amorală. Mai degrabă, contrar îndemnului lui Elliott, ea sugerează un moralism utilitar, sau relativ: o fericire mai mare poate fi obținută pentru cel mai mare număr de oameni atunci când Marile Puteri fac ceea ce trebuie să facă pentru a crea un sistem interstatal ordonat, stabil și pașnic, acesta, la rândul său, putând cultiva dreptatea fragilă pe care ființele umane sunt în stare s-o dobândească.

O altă poveste de pe vremea când Kissinger era doctorand la Harvard sugerează, de asemenea, că el a susținut o moralitate relativă, mai degrabă decât una absolută. În 1953, în timpul unui seminar, Elliott l-a făcut pe Kissinger să recunoască faptul că „realitatea“ și, deci, etica trebuie să existe.[68] „Păi, stai puțin, Henry“, a zis profesorul, ca reacție la un discurs foarte lung al lui Kissinger, în care acesta susținea că adevărul e ceva ce nu există: „Trebuie să existe o structură metafizică a realității, care este adevărata structură“.

În răspunsul său, Kissinger s-a folosit practic de existențialismul kantian (ideea că ființele umane sunt esenţialmente libere), pentru a submina moralitatea kantiană: „Nu putem să insistăm deopotrivă asupra libertății noastre și asupra necesității valorilor noastre“, a zis el. Cu alte cuvinte, nu putem să fim deopotrivă esenţialmente liberi și supuși unei exigențe morale invariabile. Kissinger a recunoscut că unii oameni ar putea considera o astfel de poziție drept un „strigăt de disperare“, de vreme ce respinge posibilitatea oricărui adevăr fundamental. Dar, a zis el, această poziție e, de fapt, eliberatoare, întrucât le dă oamenilor posibilitatea să iasă, pentru un timp oricât de scurt, din mizeria existenței: „Valorile noastre sunt într-adevăr necesare, însă nu în virtutea unei ordini a naturii; mai degrabă, necesitatea lor e determinată de actul angajamentului față de metafizica unui sistem. Poate că acesta e sensul ultim al personalității, al singurătății omului și, de asemenea, al capacității lui de a transcende caracterul inevitabil al existenței sale“, a zis Kissinger.

Apoi, ceva mai târziu în discuție, i-a citat lui Elliott, la rândul său, imperativul moral al lui Kant, cu o completare: „Ce crezi că este un scop şi ce crezi că este un mijloc – acestea depind, în esenţă, de sistemul tău metafizic şi de concepţia pe care o ai despre tine însuţi şi despre relaţia ta cu universul“.[69]

Elliott nu a părut să înțeleagă exact existențialismul radical al poziției lui Kissinger. Când vorbești despre „valori contingente“, a răspuns el la comentariul lui Kissinger, te referi la „acea sferă a libertății în care omul nu a constatat că există un plan dincolo de

propriul său plan, pe care-l recunoaște ca find neclar și imperfect, care-l orientează către Dumnezeu“. Aici, Elliott susținea o interpretare mai obișnuită a lui Kant, una care acceptă paradoxul că indivizii sunt esenţialmente liberi și că există un „plan“ divin, în același timp. Cum ar putea cineva „să reconcilieze această libertate demonică […] cu o întoarcere către voința divină, căreia omul i se supune prin rugăciune?“, şi-a întrebat el doctorandul. Kissinger nu i-a răspuns, însă o relatare a regretatului jurnalist David Halberstam sugerează că e posibil ca relativismul lui Kissinger să-l fi enervat, în cele din urmă, pe Elliott. La petrecerea dată cu ocazia pensionării profesorului, când colegii s-au adunat să-și ia la revedere, Elliott „a trecut pe la fiecare, spunându-le cuvinte de adio. Aproape toate comentariile lui au fost generoase, până a ajuns la Kissinger: «Henry», a început el, «tu ești sclipitor. Dar ești arogant. De fapt, ești cel mai arogant om pe care l-am întâlnit vreodată». Kissinger s-a făcut palid la față. «Ascultă-mă pe mine – a continuat Elliott –, aroganța ta o să te bage în belea rău de tot într-o bună zi»“.[70]

*

Detaliile ascensiunii politice a lui Henry Kissinger, cum a devenit el, într-o perioadă uimitor de scurtă, unul dintre cei mai puternici oameni din istoria Americii, au mai fost povestite. Și au fost, de obicei, povestite pentru a le scoate în evidență caracterul sordid, pentru a dovedi transgresiunea care a făcut posibilă înaintarea lui Kissinger: la sfârșitul lui 1968, democratul Hubert Humphrey și republicanul Richard Nixon se aflau într-o competiție strânsă pentru Casa Albă. Războiul din Vietnam reprezenta subiectul crucial al alegerilor. În timp ce fiecare candidat pretindea că reprezenta opțiunea cea mai bună pentru asigurarea „păcii“, orice progres al discuțiilor neoficiale, care se desfășurau la Paris între Washington și Hanoi, era în avantajul lui Humphrey. Kissinger, încă profesor la Harvard, s-a folosit de legăturile lui din Administrația Johnson, aflată aproape de final, printre care se număra și un fost student al său, pentru a căpăta informații despre negocieri, pe care apoi le-a transmis mai departe echipei de campanie a lui Nixon. La rândul lor, oamenii lui Nixon au folosit serviciile secrete ca să împiedice o posibilă înţelegere. Nixon a câştigat alegerile şi, în semn de recunoştinţă, i-a oferit lui Kissinger funcţia de consilier pe probleme de securitate naţională.[71]

Dar întâmplările trebuie să fie repovestite nu pentru a repeta culpabilizarea, ci pentru că ele surprind aproape perfect filosofia istoriei a lui Kissinger. În toamna lui 1968, acesta punea în practică ceea ce susţinuse de mult în teorie: o stăruinţă asupra faptului că indivizii au un grad de libertate în dirijarea evenimentelor istorice, că nu sunt limitaţi de vreo „structură adevărată“, că riscul este o cerinţă

a unei adevărate arte a guvernării, că iniţiativa îşi creează propria realitate şi că liderii politici nu trebuie să aştepte ca faptele să ia acea iniţiativă. Supremaţia omului e posibilă, disperarea poate fi evitată, iar scopurile pot fi mijloace sau mijloacele pot fi scopuri. Exact aşa: negocierile în vederea încetării Războiului din Vietnam au devenit mijlocul pentru ascensiunea lui Kissinger. Astfel, ceea ce William Elliott a descris ca fiind o libertate individuală „demonică“ s-a armonizat cu metafizica sistemului – şi anume cu statul securităţii naţionale. Kissinger îşi calcula „relaţia cu universul“.

*

Povestea implicării lui Kissinger în campania din 1968 începe cu o întrebare: de ce a hotărât Kissinger – un partener apropiat al republicanului liberal Nelson Rockefeller şi consilier ocazional al administraţiilor democrate – să se asocieze cu Nixon, pe care-l considera un om de dreapta resentimentar?

„Richard Nixon este cel mai periculos dintre toţi candidaţii pe care am putea să-i avem la preşedinţie“, a spus Kissinger chiar înainte de Convenţia Naţională Republicană din Miami.[72] El a fost, aşadar, stupefiat când Rockefeller a pierdut în favoarea lui Nixon, la acea Convenţie, potrivit jurnaliştilor Marvin şi Bernard Kalb. „A plâns“, scriau ei.[73] „Acum, Partidul Republican este un dezastru“, a zis Kissinger.[74] „Omul ăla, Nixon, nu e bun de preşedinte.“ Ştia despre ce vorbea, deoarece el însuşi se ocupase de păstrarea „dosarelor cu porcării“ despre Nixon ale lui Rockefeller, „câteva dulapuri cu acte“ care conţineau rezultatele a ceea ce astăzi se numeşte investigaţie negativă, adică a opoziţiei.[75] După nominalizarea lui Nixon, Kissinger a dormit toată dimineaţa, fiind trezit numai de un apel telefonic de la un prieten. Părea „mai zdruncinat, mai dezamăgit, în general mai deprimat decât l-am văzut vreodată“, remarca mai târziu prietenul respectiv. „Omul ăla, Nixon – i-a spus Kissinger –, nu are dreptul să conducă.“

La o conferinţă publică organizată în 2010 de către Departamentul de Stat, pe tema implicării americane în Războiul din Vietnam, Kissinger însuşi a menţionat opoziţia lui faţă de Nixon, ca dovadă în sprijinul faptului că nu s-ar fi putut implica în uneltiri, ca să-l ajute să câştige alegerile: „Nu-l cunoscusem niciodată pe Richard Nixon, înainte să mă numească în funcţie. Şi-mi petrecusem doisprezece ani din viaţă încercând să-l împiedic să devină preşedinte. Fusesem principalul consilier pe probleme de politică externă al lui Nelson Rockefeller. Aşa că, atunci când citesc unele dintre cărţile acestea, despre cât de atent mi-am pus la cale ascensiunea în acea funcţie, mă gândesc că este important să ne stăpânim – să ne amintim că i-am fost prieten apropiat lui Nelson Rockefeller şi că, de fapt, îl cunoşteam pe

Hubert Humphrey mult mai bine. Pe Nixon, ăsta-i adevărul, nu-l cunoşteam deloc“.[76]

La aceeaşi conferinţă, însă, diplomatul Richard Holbrooke a relatat o poveste care ajută la explicarea adaptării lui Kissinger. El a vorbit imediat după Kissinger, povestind despre 1968, despre asasinările lui Martin Luther King Jr. şi Robert F. Kennedy şi despre protestele şi revoltele împotriva rasismului şi a războiului. „Nu a mai existat niciodată un an ca ’68 în vieţile noastre“, a spus el. Apoi, Holbrooke a relatat cum el şi Kissinger se aflau, în vara aceea, pe insula Martha’s Vineyard şi urmăreau la televizor Convenţia Democrată de la Chicago. Poliţia bătea protestatarii afară şi democraţii se atacau unii pe alţii înăuntru. Nixon câştigase deja nominalizarea partidului său şi, în timp ce „distrugerea Partidului Democrat“ era transmisă la televizor întregii naţiuni, Kissinger s-a întors către Holbrooke şi i-a spus: „Asta mă distruge“. „Îţi aminteşti?“, a întrebat Holbrooke, gesticulând către Kissinger, care stătea în public. Kissinger nu apărea în imagine, dar mulţimea a râs şi poate c-a râs şi el.

Holbrooke conturează o scenă evocatoare: Kissinger, într-o zi caldă, la sfârşit de august, pe insula Martha’s Vineyard, care vara era centrul establishmentului estic din America, privind la televizor dezintegrarea acelui establishment şi trăind una dintre cele mai lungi şi mai negre nopţi ale sufletului său. A strigat: „Nelson Rockefeller şi Hubert Humphrey sunt distruşi. Nu voi mai lucra niciodată în guvern“.

Disperarea a fost una trecătoare. Kissinger a acţionat imediat, făcându-se util atât democraţilor din coaliţia *New Deal*, aflaţi în declin, cât şi dreptei republicane în ascensiune. La câteva zile după Convenţia Democrată, Kissinger, care se afla tot pe insula Martha’s Vineyard şi acum stătea pe o plajă din West Tisbury, i-a oferit documentele despre Nixon, aflate în posesia lui Rockefeller, unui alt profesor de la Harvard, care-şi petrecea, de asemenea, vara acolo, Samuel Huntington, care lucra pentru campania lui Humphrey. „A fost o ofertă minunată“, îşi amintea mai târziu Huntington.[77]

Ofertă pe care Kissinger nu a materializat-o niciodată. Chiar și atunci când îl vorbea de rău pe Nixon în fața democraților („Îl urăsc pe Nixon de ani de zile“, a spus el, întrerupându-l pe Zbigniew Brzezinski, care încerca să-l facă să-i dea dosarele), el căuta să intre în grațiile lui Richard V. Allen, unul dintre principalii consilieri ai lui Nixon pe probleme de politică externă, ca să-i spună că urma să se ducă, în scurt timp, la Paris, pentru a evalua stadiul discuțiilor dintre Washington și Hanoi, și că era dispus să ofere consiliere pentru campania lui Nixon în această privinţă. La Paris, Kissinger a cultivat relațiile cu oamenii din echipa de negociere a lui Johnson, inclusiv cu un avocat pe nume Daniel Davidson, care a recunoscut că fusese

„fermecat și plăcut impresionat“ de Kissinger. Așa cum l-a descris el, „Kissinger avea o inteligență, un simț al umorului și un fel de a fi conspirativ care te atrăgeau în tabăra lui“[78].

Holbrooke a făcut parte şi el din acea delegație: „Henry era singura persoană din afara guvernului cu care eram autorizați [de către Casa Albă, datorită poziției sale anterioare de consilier] să discutăm despre negocieri“, i-a spus el biografului lui Kissinger, Walter Isaacson. „Aveam încredere în el. Nu distorsionăm adevărul dacă spunem că echipa de campanie a lui Nixon a avut o sursă secretă în interiorul echipei de negociere a Statelor Unite.“[79] Când a revenit la Cambridge, două săptămâni mai târziu, Kissinger le-a telefonat iar celor din echipa de campanie a lui Nixon, raportând că „s-a pregătit ceva important în legătură cu Războiul din Vietnam“. Sfatul lui Kissinger a fost ca Nixon să facă numai afirmații vagi cu privire la război, ca să nu fie „compromis în urma negocierilor“. Diplomații aflaţi la Paris se străduiau să ajungă la o înțelegere: Johnson urma să oprească bombardarea Vietnamului de Nord, iar Hanoiul urma să răspundă în același spirit, acceptând să înceapă negocierile oficiale cu Vietnamul de Sud.

Kissinger i-a contactat pe oamenii din echipa de campanie a lui Nixon de câteva ori după aceea, vorbind cel mai adesea cu Allen, primul care a descris pentru Seymour Hersh rolul pe care l-a jucat Kissinger în întreruperea discuțiilor, iar de-a lungul anilor, a detaliat: „Henry Kissinger ne-a furnizat din proprie inițiativă informații printr-un spion, un fost student, pe care-l avea implicat în discuțiile pentru pace de la Paris, care-l suna și-i dădea informații secrete, iar Kissinger mă suna pe mine de la telefoane publice cu fise și vorbeam în limba germană. Faptul că eu vorbesc germană mai bine decât el nu mi-a îngreunat nicidecum comunicarea cu Henry, și el îmi relata aproape în fiecare noapte ce se întâmplase în ziua respectivă la Paris.“[80]

Kissinger a dat ultimul telefon la sfârșitul lui octombrie. „Am informații importante“, a zis el. Vietnamul de Nord acceptase să participe la discuțiile oficiale pentru pace, programate să înceapă în ziua de 6 noiembrie, la o zi după alegerile prezidențiale. „Deschiseseră șampania“ la Paris, a comunicat Kissinger. La câteva ore după ce Kissinger a telefonat echipei de campanie a lui Nixon, preşedintele Johnson a oprit bombardamentele.[81] Anunțarea unei înțelegeri între Washington, Saigon și Hanoi l-ar fi putut împinge în față pe Humphrey, care era aproape de Nixon în sondaje. Însă nu avea să existe nici o înțelegere: Vietnamul de Sud a sabotat negocierea după ce a fost înștiințat de echipa de campanie a lui Nixon că putea obține condiții mai bune de la o administrație republicană: „Saigonul nu poate participa la negocierile de pace de la Paris, în condițiile planului

actual“, afirma supratitlul de pe prima pagină a ziarului *New York Times* din 2 noiembrie.

Mai târziu în aceeaşi zi, Nixon, aflat în campanie la Austin, în Texas, a zis: „Ținând seama de primele știri din această dimineață, perspectivele păcii nu sunt atât de grozave pe cât erau acum doar câteva zile.“[82]

Oamenii lui Nixon au acționat rapid. Folosind informațiile secrete ale lui Kissinger și lucrând prin Anna Chennault (văduva de origine chineză a unui general-locotenent din al Doilea Război Mondial, activist conservator de seamă), i-au determinat pe sud-vietnamezi să întrerupă discuțiile, promițându-le condiții mai bune, dacă Nixon era ales. Președintele Johnson a fost informat cu privire la imixtiune. El a aflat, din înregistrări secrete ale convorbirilor și interceptări, că echipa de campanie a lui Nixon le spunea sud-vietnamezilor că omul lor avea să câștige, aşa că ei „să mai reziste puțin“. În cazul în care Casa Albă ar fi făcut publice informațiile, scandalul ar fi putut înclina, de asemenea, balanța în favoarea lui Humphrey, la alegeri. Dar Johnson a ezitat. S-a temut că „uneltirea lui Nixon“ era, pur și simplu, prea explozivă. „Asta-i trădare“, a zis el. „Ar zgudui lumea.“[83]

Johnson a tăcut, Nixon a câștigat, iar războiul a continuat.

*

Este incontestabil faptul că Henry Kissinger a participat la o intrigă prin care s-a prelungit războiul fără sens cu încă cinci ani – șapte, dacă punem la socoteală şi luptele purtate în perioada dintre Acordul de Pace de la Paris, din 1973, și căderea Saigonului, din 1975.[84] Acestor dovezi li se adaugă mărturia lui Kissinger însuși. De două ori a fost înregistrat în timp ce recunoștea că i-a transmis lui Nixon informații utile, iar înregistrările au fost făcute publice de curând.

Prima înregistrare este cea a unei întâlniri dintre Nixon, Kissinger și Bob Haldeman în Biroul Oval, pe 17 iunie 1971. Cei trei încercau să alcătuiască un plan de a controla efectele negative ale informațiilor secrete din „Dosarele Pentagonului“, divulgate ziarului *New York Times* de către Daniel Ellsberg. O idee, sugerată de Haldeman și sprijinită de Nixon, a fost aceea de a-l „șantaja“ pe Lyndon Johnson și a-l constrânge să facă o declarație publică, prin care să condamne dezvăluirile lui Ellsberg. Nixon credea că exista un dosar – așa-numitul dosar al „încetării bombardamentelor“ – care conținea dovezi că Johnson oprise bombardarea Vietnamului de Nord ca să-l ajute pe Humphrey să câștige alegerile.[85] Se credea că materialul se afla într-un seif la Institutul Brookings, un club de discuții de la Washington, iar Nixon i-a ordonat lui Haldeman, în timpul acestei întâlniri, să-l obţină prin „furt“. Aici s-au pus bazele grupului care a efectuat operaţiuni

ilegale, cunoscut sub denumirea de „instalatori“, şi care s-a dus să dea spargerea la sediul Partidului Democrat de la Hotelul Watergate.[86] „Intră acolo, fir-ar să fie, şi pune mâna pe dosarele alea. Sparge seiful şi ia-le“, i-a dat Nixon instrucţiuni.

Este o scenă urâtă: un preşedinte şi principalii lui consilieri, printre care şi Kissinger, stau în jurul mesei şi discută despre şantajarea unui fost preşedinte şi despre spargerea unor seifuri.[87] Important pentru scopul nostru prezent este faptul că Henry Kissinger a destăinuit că el ştia că Johnson nu calculase momentul încetării bombardamentelor ca să-l ajute pe Humphrey, întrucât, contrar afirmaţiilor sale de mai târziu, el avusese acces la informaţii secrete privitoare la negocierile de la Paris:

> Kissinger: Îţi dădeam informaţii […] îţi dădeam […] îţi aminteşti, îţi dădeam informaţii despre asta atunci, deci nu am nici o…
>
> Nixon: Ştiu.
>
> Kissinger: Vreau să spun despre calcularea momentului.
>
> Nixon: Da.
>
> Kissinger: Dar, din câte ştiu eu, nu a existat niciodată vreo conversaţie în care ei să spună: aşteptăm până la sfârşitul lui octombrie. Eu n-am fost la discuţiile astea. Am văzut doar instrucţiunile către Harriman.

Referirea este la Averell Harriman, care a condus delegaţia Statelor Unite la Paris. Kissinger recunoştea nu numai că-i transmisese informaţii echipei de campanie a lui Nixon, ci şi că avusese acces la instrucţiuni de negociere speciale, secrete – şi anume condiţiile pe care era dispusă Casa Albă să le accepte, concesiile pe care le oferea şi programul pe care-l propunea, pentru încetarea ostilităţilor.

Al doilea lucru pe care l-a recunoscut Kissinger, ceea ce s-a întâmplat aproape cu un an mai târziu, la 19 aprilie 1972, este mai succint. A fost ca un răspuns la opinia lui Nixon că nord-vietnamezii aveau să înceapă să-şi modereze poziţia de negociere în perioada dinaintea alegerilor prezidenţiale din 1972. Motivul pentru care credea lucrul acesta era că aşa făcuseră în 1968, ajungând la un compromis cu reprezentanţii viitorului preşedinte Johnson la Paris înaintea alegerilor prezidenţiale. „Ei ştiu destul de bine cum merg treburile politice în America“, i-a spus Nixon lui Kissinger, care a fost de acord: „Aşa cum v-am spus în toamna aia, cum stătea treaba“[88]. „Numai unsprezece cuvinte – scria istoricul Jeffrey P. Kimball –, dar, prin aceste cuvinte, Kissinger afirma că în toamna lui 1968 el «vă» transmisese – adică nu numai taberei lui Nixon, ci lui Nixon însuşi – informaţii despre progresul diplomatic care se întrevedea la Paris.“[89]

Apărătorii moştenirii lui Kissinger spun că acuzatorii lui au interpretat greşit ori exagerat importanţa unor astfel de dovezi: Nixon ar fi câştigat alegerile oricum; informaţiile pe care le transmisese Kissinger nu fuseseră foarte precise; echipa de campanie a lui Nixon avea alte surse, aşa că sabotarea discuţiilor s-ar fi petrecut şi fără participarea lui Kissinger; iar sud-vietnamezii nu voiau o administraţie Humphrey şi s-ar fi opus din proprie iniţiativă, fără să îi înveţe Nixon ce să facă. Intenţionat sau nu, aceste scuze seamănă cu abordarea trecutului pe care a conturat-o Kissinger în teza lui de licenţă. Adevărul nu se găseşte în „faptele istoriei", ci într-un „construct" de ipoteze, supoziţii şi presupuneri.

Totuşi, apărătorii lui Kissinger au dreptate, într-un fel. Nu-i vorba că el n-ar fi fost implicat în maşinaţiile preelectorale ale lui Nixon. A fost. Dar faptul de a ne concentra prea mult pe căutarea de dovezi care să-i stabilească vinovăţia ne poate face să pierdem din vedere semnificaţia mai largă a acestui episod, importanţa lui pentru ascensiunea lui Kissinger, cum i-a permis să facă un experiment cu filosofia sa politică.

*

Cu patru ani mai înainte, Kissinger dezvoltase ideea importanţei imaginaţiei politice în discuţia lui despre reacţia preşedintelui Kennedy la criza rachetelor din Cuba. „Esenţa" unei bune politici externe, scria Kissinger, „este contingenţa ei; succesul ei depinde de corectitudinea unei aprecieri care este parţial ipotetică"[90]. Problema este, însă, că naţiunile încununate de succces îşi raţionalizează politica externă. Îşi creează un serviciu diplomatic, cu protocoale, instrucţiuni, proceduri clare şi grade de promovare, administrat de funcţionari care depind de experţi care stăpânesc foarte bine particularităţile zonei lor specifice. Întregul sistem este conceput în aşa fel încât să urmărească „siguranţa" şi „predictibilitatea", să lucreze pentru menţinerea şi reproducerea statu-quoului. „Încercarea de a dirija politicile în mod birocratic duce la urmărirea calculabilităţii, care tinde să devină prizoniera evenimentelor." Rutina duce la precauţie, precauţia – la inacţiune, inacţiunea – la atrofiere. Succesul se măsoară prin „greşelile evitate, mai degrabă decât prin obiectivele împlinite"[91].

Prin contrast, marii oameni de stat, cei care marchează istoria cu adevărat, nu se lasă niciodată paralizaţi de o „previziune a catastrofelor". Ei sunt agili, progresând pe baza „creaţiei perpetue, a unei redefiniri constante a obiectivelor"[92].

Aceasta a fost o bună descriere a lui Kissinger, aşa cum era el la sfârşitul anului 1968, abil şi sprinten, acţionând incisiv pe bază de presupuneri şi înţelegând spiritul momentului. Indiferent de cât de multe relaţii şi-a făcut, indiferent de cât de multe nopţi târzii a

petrecut în cafenelele pariziene, şoptind la urechile tinerilor din echipa de campanie, sau de cât de multe conversaţii a purtat în limba germană la telefoane publice cu fise, aflate pe la colţurile străzilor, probabil că apărătorii lui au dreptate. Chiar dacă a avut acces la instrucţiunile de negociere ale preşedintelui Johnson, el n-ar fi putut să aibă informaţii exacte despre deciziile care se luau la Casa Albă. Trebuie să fi improvizat, cel puţin într-o anumită măsură, să fi ghicit ce ştiau alţii, să-şi fi imaginat ce ar fi făcut alţii cu presupunerile respective, să-şi fi valorificat avantajele pentru a obţine scopul dorit, să-şi fi examinat cu precizie riscurile, în tot acest timp lăsând impresia calmului şi a siguranţei. Nixon însuşi a catalogat informaţiile transmise de Kissinger drept „neplăcut de vagi“, cu toate c-a fost impresionat de talentul lui înnăscut pentru lucrul sub acoperire: „Un factor care m-a convins cel mai mult în privinţa credibilităţii lui Kissinger a fost osteneala pe care şi-o dăduse ca să-şi protejeze acoperirea“[93].

Kissinger s-ar fi putut teme că o călătorie până în Europa, la scurt timp după începerea semestrului de toamnă la Harvard, era timp pierdut, un lucru zadarnic. Şi, când s-a întors, şi-a asumat un risc enorm. Dacă lucrurile ar fi luat-o într-o altă direcţie, şi-ar fi putut strica relaţiile cu ambele partide politice sau, chiar mai rău, ar fi putut fi incriminat – este ilegal ca simplii cetăţeni să se amestece în relaţiile externe ale Statelor Unite. „Kissinger îşi dovedise temeritatea prin faptul că ne dăduse informaţii secrete“, i-a spus Richard Allen lui Hersh. „Era nevoie de un tupeu destul de mare ca să ne dea informaţiile alea“; era un „lucru destul de periculos pentru el să se joace cu securitatea naţională“.

Neţinând seama de nici o „previziune a catastrofelor“ pe care poate c-a avut-o, Kissinger a profitat de o competiţie prezidenţială extrem de strânsă, cu mize mari, folosind anxietăţile celor din jurul lui ca material brut pentru o „creaţie proaspătă“. În loc să devină „prizonierul evenimentelor“, aşa cum s-a temut că s-ar fi putut întâmpla, în acel moment de slăbiciune, când se afla pe insula Martha’s Vineyard, Kissinger s-a dezlănţuit. Nu s-ar putea spune că profita de ocazie, ci, mai degrabă, o crea. După victoria lui Nixon, Kissinger a întreprins tot ce i-a stat în putinţă ca să-i reţină atenţia noului preşedinte. Printre altele, a răspândit zvonul fals că Administraţia Johnson, care era la final, plănuia fie să-l dea jos, fie să-l asasineze pe preşedintele Vietnamului de Sud, Nguyen Van Thieu, înainte de a părăsi Casa Albă. Apoi a aranjat, prin William F. Buckley, ca zvonul să ajungă la urechile lui Nixon. Kissinger a spus că voia ca preşedintele care se pregătea să vină la Casa Albă să ştie că, „dacă Thieu va avea aceeaşi soartă ca Diem [fost lider sud-vietnamez, care a fost dat jos şi executat ca urmare a unei lovituri de stat iniţiate de

Administraţia Kennedy], se va duce vorba, printre naţiunile lumii, că poate fi periculos să ajungi duşmanul Americii, dar să-i devii prieten e fatal“. Istoricul Stephen Ambrose spune: ceea ce făcea Kissinger era să stimuleze patima lui Nixon pentru „informaţii secrete, zvonuri, intrigă şi comunicare ocolită, toate acestea fiind acoperite de o poleială de preocupare faţă de principiile morale (America trebuie să stea alături de prietenii ei) şi scoase în evidenţă prin stilul dramatic de exprimare al lui Kissinger“[94].

Kissinger voia un loc de frunte în Administraţia Nixon, dar nici în visele lui cele mai fanteziste nu şi-ar fi putut imagina ce răsplată avea să-i aducă riscul asumat. Nu doar că Nixon, victorios, l-a numit pe el la conducerea Consiliului de Securitate Naţională, dar l-a şi însărcinat să reorganizeze instituţia, astfel încât să preia controlul politicii externe de la Departamentul de Stat şi Departamentul Apărării.

Merită să ne oprim puţin şi să reflectăm la naraţiunea de mai sus pe secţiuni şi în ordine cronologică, deoarece ea ne dă o idee despre cât de repede se învârtea roata norocului lui Kissinger, despre celeritatea cu care a trecut de la deznădejde, de la credinţa că, odată cu calea de mijloc a politicii americane, se prăbuşea şi cariera lui – de la a fi confundat cu profesorul Schlesinger! – la numirea în funcţia de consilier al lui Nixon pe probleme de securitate naţională.

8 august Convenţia Republicană. Rockefeller pierde nominalizarea în favoarea lui Richard Nixon. Kissinger e devastat.

9 august Kissinger acordă un interviu postului de radio New York, exprimându-şi „dubiile serioase“ cu privire la Nixon. Câteva zile mai târziu, Kissinger îl numeşte pe Nixon „un dezastru“.

26-29 august La Chicago, Hubert Humphrey câştigă nominalizarea democraţilor. Pe insula Martha’s Vineyard, în timp ce urmăreşte la televizor protestele din faţa centrului Convenţiei, Kissinger este disperat că politica americană se radicalizează şi că el nu va avea nici un loc în ea.

Sfârşitul lunii august La câteva zile după Convenţie, Kissinger se oferă să-i dea echipei de campanie a lui Humphrey dosarele negative despre Nixon, pe care le avea Rockefeller. Nu le predă niciodată.

10 septembrie Kissinger îl sună pe Allen, spunând că se duce la Paris şi oferindu-se să transmită informaţiile pe care le obţine despre negocieri.

17 septembrie Kissinger pleacă în Europa cu nava transatlantică *Île-de-France*. La Harvard, urmează să înceapă în curând semestrul de toamnă. Kissinger are programat să predea două cursuri: un curs de facultate, Principiile Relaţiilor Internaţionale, şi seminarul său pentru programul de master şi doctorat.

26 septembrie După patru zile de la Paris la Cambridge, Kissinger îl sună pe John Mitchell şi-i spune: „S-a pregătit ceva important“.

Octombrie Kissinger poartă cel puţin încă două conversaţii cu oamenii lui

Nixon, potrivit istoricului Robert Dallek, avertizând în legătură cu posibilitatea încetării bombardamentelor. Continuă, totuşi, să-l discrediteze pe candidatul republican, descriindu-l, la mijlocul lui octombrie, drept „paranoic“.

Kissinger îl sună pe Allen şi-i spune că deţine informaţii importante.

31 octombrie târziu, Lyndon Johnson încetează bombardamentele.

2 noiembrie Vietnamului de Sud, Nguyen Van Thieu, anunţă că ţara sa nu participă la discuţiile pentru pace în termenii asupra cărora Washingtonul şi Hanoiul au căzut de acord.

5 noiembrie Nixon îl învinge pe Humphrey. Kissinger aranjează (în jurul zilei de 12 noiembrie) să ajungă la Nixon un zvon fals potrivit căruia Administraţia Johnson plănuia să-l răstoarne sau să-l asasineze pe Thieu.

22 noiembrie pe Kissinger la sediul său de la Hotelul Pierre din Manhattan. Întâlnirea are loc trei zile mai târziu, pe 25 noiembrie. Cei doi bărbaţi discută despre importanţa înfiinţării unui Consiliu de Securitate Naţională puternic, centralizat, care să dirijeze politica externă de la Casa Albă.

26 noiembrie i se oferă oficial postul de consilier pe probleme de securitate naţională al preşedintelui.

1 decembrie ţinut de Kissinger la Harvard.

Kissinger prezintă planul detaliat pentru reorganizarea CSN, atribuindu-le o putere enormă consiliului şi directorului acestuia.

27 decembrie planul.

Mai era încă o lună până la inaugurarea lui Nixon în funcţie şi Kissinger era deja unul dintre cei mai puternici oameni de pe planetă.

Trăind o viaţă foarte lungă, în timpul căreia a acţionat mai întâi în numele celui mai puternic stat din istoria mondială şi apoi s-a mutat în sfera unor privilegii personale fără egal, Kissinger s-a bucurat de lux, bogăţie şi aclamare publică. A obţinut până şi Premiul Nobel pentru Pace, datorită faptului că pusese capăt unui război pe care-l încurajase din faşă şi-l prelungise. Faptul că a reuşit să scape uşor cu manevra iniţială, care a dus la o asemenea realizare – că, în loc să fie exilat la Harvard sau pus sub acuzaţie, el a devenit cel mai puternic consilier pe probleme de securitate naţională din istoria Americii – a dovedit validitatea teoriilor sale, că, prin imaginaţie, anumiţi indivizi pot să înţeleagă mişcarea ascunsă a istoriei şi s-o manipuleze în avantajul lor.

De aici înainte, întâmplarea a făcut ca absolut toate politicile pe care Henry Kissinger le-a susţinut ca fiind bune, din punct de vedere atât material, cât şi moral, pentru scopurile strategice, pe termen lung, ale Statelor Unite să fie bune şi pentru succesul personal al lui Henry Kissinger.

MH, p. 321

W. Isaacson, *Kissinger*, p. 76

Pentru stenogramă, vezi Arhiva William Y. Elliott din Arhivele Institutului Hoover, caseta 55

Am rugat-o pe Maureen Linker, profesoară de filosofie la Universitatea statului Michigan din Dearborn, să-mi spună opinia ei cu privire la această interpretare a imperativului categoric kantian. Ea mi-a spus: „Ideea lui Kissinger că ceea ce înțelege fiecare prin scop și prin mijloc depinde de sistemul metafizic al fiecăruia este o răstălmăcire a lui Kant. Kant ar spune că viața oricărui agent rațional este singurul scop acceptabil. Kant a susținut un sistem moral universal și absolut, împotriva relativismului […] N-ar avea nimic de-a face cu interpretarea lui Kissinger“. De asemenea, în teza lui de licență, Kissinger folosea practic noțiunea de libertate a lui Kant împotriva absolutismului etic al lui Kant, într-un mod care echivalează critica făcută de el cauzalității istorice cu moralitatea invariabilă. „Valorile – scria Kissinger – sunt, în cel mai bun caz, o formă de cauzalitate“ (MH, pp. 13–14). Așa cum încercarea de a găsi adevăratul sens al istoriei „se consumă“ mereu „în enigma primei cauze“, încercarea de a găsi fundamentul pe care să-ți construiești poziția etică se consumă mereu în enigma cauzelor primare.

D. Halberstam, în „The new establishment“ (1994)

Povestea a fost relatată pentru prima dată în detaliu de Seymour Hersh, în cartea *The Price of Power…* (1984), verificată de Richard Allen şi confirmată, în treacăt, de Kissinger însuşi (vezi citatele ulterioare din acest capitol). Biografia lui Walter Isaacson, *Kissinger*, confirmă toate detaliile lui Hersh, dar sugerează că „ceea ce a oferit Kissinger nu au fost nişte servicii serioase de spionaj“, ci „disponibilitatea de a transmite nişte poveşti şi bârfe“. Această afirmaţie nu contrazice nicidecum descrierea pe care o face Hersh evenimentelor. Vezi şi K. Hughes, *Chasing Shadows…*, 2014, mai ales pp. 175–177, n. 7, care oferă dovezi suplimentare, confirmând implicarea lui Kissinger.

M. Kalb și B. Kalb, *Kissinger*, 1973, pp. 15–16

M. Kalb și B. Kalb, *Kissinger*, 1973, p. 18

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 127

S. Hersh, *The Price of Power…*, 1984, p. 14

„The American experience in Southeast Asia: Historical conference“ („Experiența americană în Asia de Sud-Est. Conferință istorică“), 29 septembrie 2010; stenogramele conferinţei se găsesc la adresa: http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2010/09/148410.htm.

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 133

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 131

Ibid.

Interviu cu Richard Allen, Proiectul de Istorie Orală Ronald Reagan, Centrul Miller, Universitatea din Virginia, 28 mai 2002, disponibil la adresa: http://millercenter.org/president/reagan/oralhistory/richard-allen.

S. Hersh, *The Price of Power…*, 1984, p. 21

K. Hughes, *Chasing Shadows…*, 2014, p. 46

K. Hughes, *Chasing Shadows…*, 2014, p. 47

Istoricul Ken Hughes citează, în cartea sa recentă, *Chasing Shadows…* (2014), pp. 175–177, un memoriu al echipei de campanie a lui Nixon, care-l descrie pe Kissinger drept o „sursă diplomatică de la vârf, care este de partea noastră în secret și are acces la discuțiile de la Paris și la alte informații".

Exista, într-adevăr, un dosar secret cu informații acuzatoare. Fusese alcătuit de consilierii lui Johnson și scos în secret din Casa Albă după victoria lui Nixon. Ken Hughes susține că Nixon îl voia deoarece dosarul conținea dovezi privitoare nu la trădarea lui Johnson (pentru că Johnson, potrivit lui Hughes, nu calculase momentul încetării bombardamentelor în mod special ca să-l avantajeze pe Humphrey), ci la sabotarea de către Nixon însuşi a discuțiilor pentru pace. Pe 14 mai 1973, chiar după moartea lui Johnson, Walt Rostow, consilierul său pe probleme de securitate națională, a depus dosarul cu încetarea bombardamentelor la Biblioteca Prezidențială LBJ din Austin, Texas, anexând o notă care conţinea următorul pasaj: „Dosarul anexat conține informațiile pe care le-am avut eu la dispoziţie şi (cred) majoritatea informaţiilor pe care le-a avut la dispoziţie preşedintele Johnson, privitoare la activităţile desfăşurate de doamna Chennault şi de alţi republicani, chiar înainte de alegerile prezidenţiale din 1968". Rostow a vrut ca dosarul să rămână secret pe timp nedefinit: „Peste cincizeci de ani, directorul Bibliotecii LBJ […] poate să deschidă numai el acest dosar […] Dacă va considera că materialul pe care-l conţine nu ar trebui făcut public pentru cercetare [în acel moment], aş vrea ca el să fie împuternicit să reînchidă dosarul pentru încă cincizeci de ani, când procesul prezentat mai sus va fi repetat". În pofida instrucţiunilor lui Rostow, biblioteca a început să desecretizeze dosarul în 1994. În ciuda renaşterii interesului faţă de spargerea de la Watergate, cu ocazia celei de-a patruzecea aniversări a evenimentului, cercetătorii şi reporterii, în afară de Ken Hughes şi jurnalistul Robert Parry, au ignorat, în general, conţinutul dosarului.

http://whitehousetapes.net/transcript/nixon/525-001; Ken Hughes, „LBJ thought Nixon committed treason", History News Network, 15 iunie 2012; şi Robert Parry,

„The Dark Continuum of Watergate“, 12 iunie 2012; http://consortiumnews.com/2012/06/12/the-dark-continuum-of-watergate/.

Richard Goodwin, cel care-i scria discursurile lui J.F. Kennedy, a descris cercul secret al lui Nixon, care-l includea pe Henry Kissinger, drept „birocratizarea clasei criminale“.

FRUS: Soviet Union, octombrie 1971 – mai 1972, vol. 14, doc. 126, p. 446

„Henry Kissinger & the Nixon-Chennault-Thieu cabal of 1968“, Discuţie H-Diplo, 19 aprilie 2011, la adresa: http://h-net.msu.edu/cgi-bin/logbrowse.pl?trx=vx&list=h-diplo&month=1104&week=c&msg=v18g74TLByTCI2MqcwPN%2bQ&user=&pw=

H. Kissinger, *A World Restored…*, 1957, p. 326

H. Kissinger, „Reflections on American diplomacy“, 1956, p. 39

H. Kissinger, *A World Restored…*, 1957, p. 326

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 132

Nixon: The Triumph of a Politician, 1962–1972 (1989), p. 321

Capitolul 3

Kissinger a zâmbit

A, nu, nu vom înceta bombardamentele. În nici un caz.
Henry Kissinger

Preşedinţia lui Richard Nixon a fost inaugurată pe 20 ianuarie 1969. O lună mai târziu, pe 24 februarie, Henry Kissinger şi consilierul său militar, colonelul Alexander Haig, s-au întâlnit cu colonelul Ray Sitton, ca să înceapă planificarea operaţiunii Menu, numele de cod pentru bombardarea Cambodgiei cu bombardiere B-52. Operaţiunea trebuia să fie ultrasecretă. Nixon, care fusese ales pentru promisiunile sale de a pune capăt conflictului, se temea de reacţia publică violentă pe care o putea provoca escaladarea războiului în Cambodgia. Iar Casa Albă voia să evite Congresul, care-şi exercita puterea asupra serviciilor militare, în general, prin alocarea unor fonduri necesare efectuării unor misiuni specifice. Mulţi, inclusiv Nixon şi Kissinger, intuiau că, în Congres, n-ar fi fost aprobată bombardarea Cambodgiei, de vreme ce Cambodgia era o ţară neutră cu care Statele Unite nu se aflau în război.

Kissinger, Haig şi Sitton au găsit o viclenie simplă, dar inteligentă.[95] Pe baza recomandărilor pe care le primea de la generalul Creighton Abrams, comandantul operaţiunilor militare din Vietnam, Sitton stabilea o serie de ţinte din Cambodgia, care să fie lovite. Pe urmă, i le aducea lui Kissinger şi lui Haig la Casa Albă, pentru a fi aprobate. Kissinger era foarte implicat, atunci când revizuia munca lui Sitton. „Nu ştiu pe baza cărei raţiuni le diferenţia“, îşi amintea Sitton mai târziu. „Loveşte aici, în zona asta – îi spunea Kissinger – sau loveşte aici, în zona cealaltă.“ Odată ce Kissinger era mulţumit de ţinta propusă, colonelul Sitton transmitea coordonatele în secret către Saigon şi, de acolo, un mesager le comunica mai departe către staţiile radar adecvate, unde un ofiţer aplica modificările de ultim moment. Bombardierul B-52 era deviat de la ţinta lui „de acoperire“ din Vietnamul de Sud către Cambodgia, unde-şi arunca încărcătura de bombe asupra ţintei reale. După ce se încheia traseul, ofiţerul care se ocupa de această falsificare punea pe foc orice documente – hărţi, liste de date înregistrate pe calculator şi tipărite, rapoarte radar, mesaje, şi aşa mai departe – care puteau dezvălui zborul real. Apoi, scria documente false după desfăşurarea bombardamentului, menţionând că

atacul aerian din Vietnamul de Sud se desfăşurase conform planului. Astfel, Congresului și conducerii Pentagonului li se furnizau „coordonate false ale țintelor“ și alte informații inventate, pentru a putea fi justificate cheltuielile reale – de combustibil, bombe și piese de schimb –, fără să fie vreodată necesar să se admită că erau efectuate bombardamente asupra Cambodgiei.

Sitton, un expert în materie de bombardiere B-52, care a fost numit în Comitetul Reunit al Șefilor de Stat-Major, spunea că s-a întrebat de multe ori ce căuta el într-un lanț ierarhic secret, ocolindu-și superiorii de la Departamentul Apărării, punând pe hartă ținte pentru bombardamente într-o cameră boltită din inima Pentagonului și apoi ducându-le în secret la biroul lui Kissinger pentru aprobare. „Simțeam, ca să zic așa, că eram într-o poziţie foarte periculoasă și că mă expuneam unui risc destul de mare, ducându-mă de atâtea ori în subsolul din aripa de vest a Casei Albe.“ Însă, de fiecare dată când își exprima grijile acestea în fața superiorilor, i se spunea: „Fă mai departe ceea ce faci. Pare să meargă bine. Fă exact ceea ce faci. Când primești un telefon și ți se spune să te duci la Casa Albă, du-te, pentru că realmente nu ai de ales.“

Iată *cum* s-a ajuns în situaţia să fie purtat un război ilegal, secret, împotriva unei țări neutre, un război condus dintr-un subsol, de către o persoană pe care președintele o numise în funcţie şi care, cu câteva luni mai înainte, era profesor la Harvard.

De ce au considerat Nixon și Kissinger că era necesar să poarte un război secret, ilegal împotriva unei țări disperat de sărace, locuită de un popor de cultivatori de orez și bivoli indieni, este o altă poveste.

*

Richard Nixon voia să adopte o linie dură față de Vietnamul de Nord, crezând că avea să forțeze Hanoiul să facă nişte concesii necesare, pentru a încheia conflictul în aşa fel încât Statele Unite să-şi salveze reputația. Încă dinainte de alegerile din noiembrie, Nixon îi împărtășise lui Bob Haldeman ceea ce a devenit cunoscut drept „teoria nebunului“. Plimbându-se pe o plajă din Key Biscayne, Nixon i-a spus viitorului său șef al personalului Casei Albe că voia ca nord-vietnamezii „să creadă c-am ajuns în punctul în care aș fi în stare de orice, numai să pun capăt războiului. Doar le strecurăm zvonul că «pentru numele lui Dumnezeu, știi, Nixon e obsedat de comuniști. Nu putem să-l oprim când e furios – și stă cu mâna pe butonul nuclear» – și Ho-Şi-Min însuși o să vină la Paris în două zile, cerșind pacea“.[96]

Kissinger a fost mai mult decât gata să-şi ofere serviciile. La urma urmelor, „duritatea“ era un laitmotiv recurent într-o mare parte din concepţia sa despre arta guvernării, ideea că războiul şi diplomaţia sunt inseparabile şi că, pentru a fi eficienţi, diplomaţii trebuie să poată

pedepsi şi convinge în măsură egală, fără restricţii. De fapt, teoria nebunului era o extensie a filosofiei acţiunii dezvoltate de Kissinger – aceea că puterea nu e putere decât dacă deţinătorul ei e dispus să facă uz de ea, că scopul acţiunii e de a contracara inerţia inacţiunii.[97]

La numai câteva zile de la inaugurarea preşedinţiei lui Nixon, pe 20 ianuarie, Kissinger a cerut Pentagonului să-i spună ce opţiuni de bombardare avea. El și Nixon voiau să înceapă din nou bombardarea Vietnamului de Nord, însă acest lucru era greu de realizat, dată fiind susținerea acordată pe plan intern deciziei lui Lyndon Johnson de încetare a bombardamentelor. Cea mai bună opțiune, în aceste condiții, era bombardarea Cambodgiei. Au existat două motive mărturisite pentru care Nixon și Kissinger au hotărât să lanseze ceea ce s-a dovedit a fi o campanie de bombardare de patru ani în acea țară. În primul rând, discuțiile pentru pace, pe care Nixon le întrerupsese cu ajutorul lui Kissinger, aveau să reînceapă, iar Casa Albă voia să-și demonstreze determinarea, prin care să smulgă de la Hanoi concesiile pe care le considera necesare pentru a potoli operațiunile Statelor Unite.

Al doilea motiv explicit pentru acțiunea de bombardare a fost acela de a distruge liniile de aprovizionare, depozitele, bazele forțelor nord-vietnameze și centrul de comandă al Frontului Național de Eliberare (NLF, sau Viet-Cong, insurgența comunistă din Vietnamul de Sud), despre care se presupunea că se afla în Cambodgia, la granița cu Vietnamul. Statele Unite începuseră, de fapt, să vizeze Cambodgia (și Laosul) în 1965, dar Comitetul Reunit al Șefilor de Stat-Major voia să accelereze atacul aerian, mai ales după ce Ofensiva „Tet“, de la începutul lui 1968, arătase precis cu câtă eficienţă îşi deplasa Hanoiul trupele și armele din Cambodgia în Vietnamul de Sud. Dar Johnson, după ce intensificase războiul în 1965, a refuzat să-l intensifice și mai mult în 1968. Atunci, el încerca deja să găsească o cale de ieșire.[98]

Și Nixon voia să iasă din război. Dar considera că, dacă era vorba să aibă vreo șansă de „vietnamizare“ a conflictului – adică de retragere a trupelor americane, în timp ce armata sud-vietnameză se consolida –, era necesară neutralizarea infrastructurii logistice și de comunicaţii din Vietnamul de Nord și a Frontului Naţional de Eliberare. Hanoiul și Viet-Congul lansaseră ofensive în Vietnamul de Sud, la scurt timp după inaugurarea preşedinţiei lui Nixon, iar acesta și Kissinger voiau să răspundă într-un mod care să transmită un mesaj și, în același timp, să le limiteze adversarilor capacitatea de a efectua operațiuni similare în viitor.

„Lovește-i“, i-a spus Kissinger lui Nixon, cu zece zile înainte de începerea bombardamentelor, și pe urmă invită Vietnamul de Nord „la discuții private“.[99]

*

Bombardarea Cambodgiei, hotărâtă de Nixon și de Kissinger, a început la 18 martie 1969 și a scos la iveală, aproape perfect, evoluția a două fenomene interne: ascensiunea politică a lui Henry Kissinger și disoluția accelerată a consensului politic din America.[100]

După ce a ajuns la Casa Albă, Kissinger a descoperit adversari peste tot, inclusiv ofițeri de carieră de la Pentagon, experți tot mai pesimiști îngropați în birocrația serviciului diplomatic și rivali din cercul său restrâns, atât cei pe care trebuia să-i țină aproape, precum ambițiosul Alexander Haig, cât și cei pe care avea să-i trădeze imediat, ca Morton Halperin. Și apoi, mai erau doi membri ai Cabinetului, şi anume Melvin Laird la Apărare și William Rogers la Departamentul de Stat, care, imediat ce și-au dat seama de pericolul reprezentat de dimensiunile Consiliului de Securitate Națională al lui Kissinger, au început să pună la cale modalități de a-l submina.

Consiliul de Securitate Naţională (CSN) a fost înființat în 1947, sub Administraţia lui Harry Truman, ca organ consultativ. În mare măsură similar Comitetului Consilierilor Economici (înființat în 1946), care emitea idei și sugestii referitoare la prețuri, forță de muncă, politică monetară și altele, CSN trebuia să-i ofere consiliere președintelui în toate chestiunile legate de securitatea națională și să urgenteze cooperarea dintre departamentele și agențiile importante, ca Departamentul de Stat și Pentagonul. Nu avea rolul unui organ decizional, cu atât mai puțin unul care punea în practică decizii. Dar, pe măsura desfășurării Războiului Rece, CSN a acumulat, în timpul Administrațiilor Eisenhower, Kennedy și Johnson, tot mai multă autonomie și putere. Kissinger, însă, a operat un salt înainte calitativ. Sub conducerea lui, CSN a reprezentat expresia cea mai avansată a președinției imperialiste postbelice (înainte ca ea să fie zdruncinată de Războiul din Vietnam și de afacerea Watergate și reconstituită după alte metode, așa cum vom vedea în capitolele următoare).

Consiliul de Securitate Națională al lui Kissinger a devenit pivotul politicii externe a Statelor Unite: uriașa cantitate de informații produsă de birocrație – memorandumuri, rapoarte de țară, cablograme trimise de ambasade, documente de prezentare a opțiunilor și multe altele – trecea de-acum întâi prin biroul lui Kissinger, unde era examinată, selecționată și reambalată, înainte de a fi trimisă către Biroul Oval. „Maşina-Minune a lui Henry“, așa cum au descris Marvin și Bernard Kalb centrul de comandă al lui Kissinger, aproape c-a fost o întrupare platonică a maximei „informația înseamnă putere“. „De vreme ce controla sistemul, Kissinger controla procesul decizional“, scriau frații Kalb. „Toată lumea răspunde în fața lui Kissinger și *numai* Kissinger răspunde în fața președintelui.“[101] Sub conducerea lui, CSN a devenit „singura autoritate ce revizuia și elabora politici la cel mai

înalt nivel și concentra controlul asupra procesului de implementare a politicilor aproape exclusiv în mâinile Administrației de la Casa Albă“[102]. Chiar și această descriere subestima, însă, triumful reorganizațional al lui Kissinger. Sub președinția lui Nixon, Kissinger nu doar și-a exercitat „controlul asupra procesului de implementare a politicilor“ – el a și *implementat* politicile. Pe lângă faptul că a planificat și condus operațiunea secretă de bombardare a Cambodgiei, Kissinger a organizat o serie de alte operațiuni clandestine, inclusiv trafic de arme (prefigurând astfel afacerea Iran-Contra), campanii de destabilizare a unor guverne străine și misiuni diplomatice secrete în Vietnam, la Berlin, în China și Uniunea Sovietică.

Dar Nixon era schimbător. El aprobase planul lui Kissinger de a reorganiza Consiliul de Securitate Națională în decembrie 1968. Şi totuşi, Kissinger se temea că președintele s-ar fi putut răzgândi. Adeseori, Nixon evita confruntările directe cu membrii echipei sale de consilieri, cu membrii Cabinetului și cu alți înalți demnitari, inclusiv cu cei care voiau să-l strunească pe Kissinger. Iar Kissinger era mereu vigilent, ca să-și apere teritoriul.

Pentru Kissinger, pe lângă faptul că făcea Hanoiul să îngenuncheze (spera el), bombardarea Cambodgiei reprezenta, deopotrivă, mijlocul și scopul acestei lupte pentru putere. În memoriile sale despre timpul petrecut la Casa Albă, William Safire, cel care-i scria discursurile lui Nixon, spunea că „sursa principală a puterii lui Kissinger se găsea în faptul că el dădea tonul în relația sa cu președintele în privința chestiunilor care-i interesau pe ei cel mai mult“[103]. Cambodgia era una dintre chestiunile care-l interesau cel mai mult pe Nixon, fiind văzută drept esențială atât pentru câștigarea unei poziții de superioritate în raport cu Vietnamul de Nord, cât și pentru obținerea unui nou mandat de președinte (așa cum vom vedea într-un capitol viitor). Potrivit lui Marvin și Bernard Kalb, Kissinger „a știut aproape instinctiv că avea să poată controla birocrația – și, astfel, să reorganizeze diplomația americană – numai în măsura în care devenea una cu președintele și cu politicile lui“[104].

Secretarul de Stat Rogers s-a opus ideii de escaladare a războiului în Cambodgia. La Pentagon, Laird a sprijinit-o, dar a considerat că era ceva ce trebuia făcut fățiș, legal și public, respectând ierarhia obișnuită. Acest fapt i-a oferit lui Kissinger o breșă, permițându-i să formuleze o poziție extremă. Voia să bombardeze. Voia să bombardeze în aşa fel încât să provoace suferinţă în cel mai înalt grad. Și voia să bombardeze într-un cadru absolut secret, cu totul neoficial. A luat taurul de coarne, arătându-i Administrației de la Casa Albă, mai ales acelor „prusaci“ realiști din echipa de consilieri a lui Nixon, Bob Haldeman și John Ehrlichman, și militariștilor de la Pentagon că el era „cel mai vultur dintre vulturi“.

Cadrul extrem de secret în care s-a desfășurat bombardarea Cambodgiei și a Laosului s-a dovedit a servi intereselor personale ale lui Kissinger, prin faptul că a creat o atmosferă de neîncredere, care i-a îngăduit să-și submineze rivalii. În interiorul Consiliului de Securitate Națională, colonelul Alexander Haig, principalul consilier al lui Kissinger pe probleme militare, concura cu civilul Morton Halperin pentru favorurile acestuia. Kissinger a folosit această competiție în interesul său, asigurându-și un avantaj în propria rivalitate pentru atenția lui Nixon: Nixon îl plăcea pe intransigentul Haig și nu avea încredere în Halperin – el a ajuns să reprezinte defetismul care, considera Nixon, era rezultatul faptului de a avea prea multe informaţii secrete și cunoștințe de specialitate. Știind că, dacă-l susținea pe Halperin, ar fi fost „etichetat“ drept un om „slab de înger“, așa cum se exprimase Kissinger, el a început, după cum scria Hersh, să-l „atace“ pe Halperin „pe la spate“.[105]

În toamna lui 1969, Halperin nu mai făcea parte din Consiliul de Securitate Naţională, iar Kissinger avea să epureze din instituţie, curând, pe oricine nu era pe placul lui Nixon.[106] Cauzele nemulțumirilor erau diverse, dar aproape toate conțineau o variațiune pe tema faptului că persoana în cauză era fie prea moale, prea pesimistă, prea șovăielnică, fie prea meticuloasă cu privire la perspectivele Statelor Unite în Asia de Sud-Est. Pe măsură ce a devenit tot mai clar că bombardarea Cambodgiei nu avea să producă efectul scontat – nici pe acela de a smulge concesii de la nord-vietnamezi, nici pe acela de a reduce serios capacitatea operațională a inamicului –, teoria nebunului a devenit un spectacol, în care interpretul și spectatorul erau unul și același, și al cărui rol era să convingă nu Hanoiul sau Saigonul, ci Washingtonul de faptul că singura sa opţiune nu era capitularea. Potrivit generalului care se ocupa de furnizarea suportului logistic pentru campanie, bombardarea Cambodgiei era nici mai mult, nici mai puţin decât „absolutul sacrosanct“ pentru cei ca Nixon, care nu admiteau că era imposibil să pună capăt războiului și să salveze Saigonul.[107] Cambodgia era un test al purității. Kissinger l-a trecut.

„Dacă-i ordin, trebuie îndeplinit“, i-a spus Kissinger mai târziu lui Haig, referindu-se la un alt ordin de-al lui Nixon, de a lansa un bombardament masiv asupra Cambodgiei. „Orice zboară peste orice mișcă.“[108]

Bombardamentele i-au dat avânt lui Kissinger. Primul raid a avut loc pe 18 martie. Halperin își amintea că purta o conversație cu Kissinger când Haig i-a întrerupt, cu un bilet care menţiona că atacul fusese un succes. „Kissinger a zâmbit.“[109] Apoi, Kissinger a dus informația în Biroul Oval: „Zi istorică… Foarte entuziasmat K… A venit radiind cu raportul“, a scris Haldeman în jurnalul său.[110]

Kissinger a supravegheat fiecare aspect al bombardamentului, trecând peste generali, desfăcând hărți și alegându-și propriile ținte pentru a fi bombardate. Seymour Hersh scrie că, „atunci când cei din Armată îi prezentau o listă propusă cu ținte pentru bombardamente, Kissinger le reproiecta misiunile, mutând o duzină de avioane, poate, dintr-o zonă în alta, și modificând perioadele stabilite pentru raiduri“. Lui Kissinger părea să-i placă „joaca de-a bombardierul“.[111] (Bucuria lui nu s-a limitat la Cambodgia: când bombardarea Vietnamului de Nord a reînceput, în cele din urmă, Kissinger „și-a exprimat un entuziasm de mărimea craterelor produse de bombe“, potrivit lui Woodward și Bernstein.[112]) „Henry nu doar că examina raidurile cu atenţie – își amintea un general –, dar citea și informațiile secrete, neprelucrate.“ Acele informații spuneau că o anumită țintă, Zona 704, găzduia „aglomerări mari“ de civili cambodgieni.[113] Bombardierele B-52 au efectuat cel puțin 247 de misiuni de bombardare deasupra Zonei 704. Un raport al Pentagonului, emis în 1973, preciza că „Henry A. Kissinger a aprobat fiecare dintre cele 3 875 de raiduri aeriene împotriva Cambodgiei în 1969 și 1970, precum și metodele de a ţine aceste ştiri departe de ziare“.

Bombardamentele „nu au pus presiune psihologică asupra negocierilor, așa cum s-a sperat“, scria istoricul Joan Hoff, și „nu au avut ca rezultat distrugerea centrului NLF“.[114] Mai rău decât eșecul de a-și realiza cele două obiective stabilite a fost faptul că acea campanie a dobândit o logică proprie de expansiune.

Un an de bombardamente, până în martie 1970, a contribuit la distrugerea neutralității Cambodgiei, ducând la o lovitură de stat militară împotriva conducătorului Cambodgiei, prințul Norodom Sihanouk, lovitură care a fost, probabil, aprobată de Kissinger și Haig.[115] Generalul Lon Nol l-a răsturnat pe Sihanouk şi s-a alăturat cu entuziasm efortului de război american. Fiind aprovizionat de Washington cu avioane de contrainsurgenţă T-28 şi colaborând îndeaproape cu agenţii sub acoperire ai Pentagonului, noul regim de la Phnom Penh a pornit la o pustiire apocaliptică a regiunilor rurale – adică pe lângă ceea ce făceau Statele Unite cu bombardierele lor B-52. Acţiunea de contrainsurgenţă intensificată a lui Lon Nol a avut ca rezultat răspândirea insurgenţei, care acum consta, potrivit unui funcţionar de la Ambasada Statelor Unite, într-o vastă alianţă „antifascistă“ de „noncomunişti“, „susţinători ai lui Sihanouk“ şi „Khmeri Roşii“.

La numai câteva săptămâni de la lovitura de stat a lui Lon Nol, argumentul în favoarea escaladării războiului printr-un atac terestru era greu de respins (cel puţin la Washington). La 22 aprilie 1970, Kissinger le-a explicat preşedintelui şi Consiliului de Securitate Naţională necesitatea unei invazii: răspândirea războiului din Vietnam

în Cambodgia însemna răspândirea „sanctuarelor“ Viet-Congului, lucru care, la rândul său, ar fi „periclitat programul de vietnamizare, amenințând, astfel, cu încetinirea procesului de retragere a trupelor americane“. Așa cum apare într-o relatare favorabilă, „prezentarea lui Kissinger a fost meticuloasă; nimeni din sală nu i-a pus la îndoială datele sau ipotezele. Părea că se ajunsese la un consens: pentru a proteja viețile americane din Vietnamul de Sud, era nevoie ca Statele Unite să ia niște măsuri militare pentru a împiedica o victorie comunistă în Cambodgia“.[116] Ca să înceapă procesul de dez-escaladare a războiului, era nevoie ca el să escaladeze mai întâi. Și, astfel, Nixon a ordonat o invazie terestră în Cambodgia, al cărei obiectiv de a „devasta“ refugiile insurgenților a eșuat complet, iar tot ce a reușit să facă a fost să afunde armata americană și mai adânc în interiorul țării și să polarizeze și mai mult societatea cambodgiană.

Răspândirea războiului american a determinat lovitura de stat, care a determinat invazia, și, la rândul lor, lovitura de stat și invazia au determinat intensificarea bombardamentelor, din cauza faptului că au accelerat insurgența. Bombardierele B-52 nu mai aveau ca ținte numai nord-vietnamezii și Viet-Congul, de pe o fâșie din teritoriul de lângă frontiera Cambodgiei cu Vietnamul de Sud. În următorii doi ani, bombardamentele au ajuns să acopere aproape toată Cambodgia, țintind grupurile rebele care creșteau rapid și devastând țara.

*

Au trecut deja mai bine de patruzeci de ani de la demisia lui Nixon, survenită ca urmare a implicării lui în spargerea de la hotelul Watergate, păstrată în memorie drept o afacere aproape în exclusivitate internă. Dar, mai mult decât orice alta, politica privitoare la Cambodgia – atât bombardamentele secrete din 1969–1970 (care au creat o mentalitate de asediu la Casa Albă), cât și invazia din primăvara lui 1970 (care a dinamizat mișcarea antirăzboi, obligându-l pe Nixon să ia măsuri pentru a ține sub control opoziția) – a fost cea de la care a pornit lanțul evenimentelor, ducând la demisia lui Nixon. Disoluția consensului intern din America începuse mai devreme, în timpul Administrației Johnson. Când a venit la Casa Albă, Nixon „a moștenit o stare aproape de un război civil“, scria Kissinger, referindu-se la neîncrederea „establishmentului“ față de noul președinte, dar oferind, în același timp, o bună descriere a stării generale din țară. Acțiunile lui Nixon și ale lui Kissinger au adus criza la un nou nivel.[117]

Dacă Nixon a venit la conducere simțindu-se ca și cum ar fi fost într-un război civil, uciderea studenților de la Universitățile de Stat Kent și Jackson a reprezentat propria-i Capitulare de la Vicksburg[118]. Ancheta Senatului asupra afacerii Watergate a conchis că „extinderea războiului din Indochina în Cambodgia și împușcăturile de la

Universitatea de Stat Kent și Universitatea de Stat Jackson“ au determinat Casa Albă să ceară extinderea ilegală a supravegherii pe plan intern – adică infracţiunile care au condus la înlăturarea lui Nixon însuşi. „Evenimentele de la Universitatea de Stat Kent au marcat un punct de cotitură pentru Nixon, începutul declinului său, care a ajuns până la afacerea Watergate“, scria Haldeman.

În interiorul Consiliului de Securitate Naţională, se simţea opoziţia. Când un membru al echipei sale, William Watts, fost consilier al lui Rockefeller, a refuzat să elaboreze planurile pentru invazia terestră a Cambodgiei din primăvara lui 1970 (pe motiv că era o ţară neutră), Kissinger a izbucnit: „Opiniile tale întruchipează lașitatea establishmentului estic“. Watts s-a repezit la Kissinger, dar Kissinger s-a ascuns în spatele pupitrului său. Watts a demisionat. Kissinger i-a spus unui alt membru disident al echipei de la Casa Albă, Anthony Lake, că nu era „suficient de bărbat“. Lake a demisionat și el.[119]

Istoricul Arthur Schlesinger este un bun reprezentant al establishmentului estic. După ce a lucrat în cadrul Administrației Kennedy, susținând decizia de a intensifica implicarea americană în Asia de Sud-Est, în 1970, el s-a transformat într-un critic moderat al războiului. Iată notaţiile sale de jurnal din ziua de 6 mai 1970, care descriu disperarea clasei politice și a elitelor intelectuale din America:

> Săptămâna trecută, Nixon a invadat Cambodgia. În ciuda eşecului evident al politicii sale de vietnamizare, el a acceptat un plan cu care Comitetul Reunit al Șefilor de Stat-Major a asaltat Washingtonul timp de ani buni şi pe care chiar şi Johnson, spre cinstea lui, l-a refuzat. Apoi, Nixon s-a dus la Pentagon şi i-a acuzat pe studenţii protestatari că sunt „vagabonzi“. În condiţiile în care Preşedintele Statelor Unite creează astfel o stare de spirit naţională, presupun că nu este o surpriză prea mare dacă Garda Naţională a statului Ohio nu este capabilă să aibă discernământ… Reacţia a fost una de mâhnire şi de furie – o furie izvorâtă dintr-un sentiment de neputinţă… Ce le spunem [tinerilor] acum? Să aştepte până în 1973, când Dumnezeu ştie câţi americani şi vietnamezi, care acum sunt în viaţă, vor fi morţi?“[120]

Este important de observat că disperarea lui Schlesinger privea *numai* invazia terestră a Cambodgiei. Ca mai toţi ceilalţi, el încă nu ştia că Nixon şi Kissinger bombardau în secret acea ţară de mai bine de un an (şi aveau să continue s-o bombardeze încă trei ani).

„Războiul civil“ a scăpat de sub control. Prăpastia dintre discursurile politicienilor şi credibilitatea lor în ochii cetăţenilor s-a transformat într-un abis. Disidenţa a dat naştere unor măsuri de contracarare a disidenţei. Bombardarea Cambodgiei a făcut ca

neîncrederea faţă de Casa Albă să devină un butoi cu pulbere. Invazia terestră a Cambodgiei, anunţată publicului de către Nixon la 30 aprilie 1970, printr-un mesaj televizat incoerent, sfidător, a reprezentat scânteia care a aprins butoiul. Demonstraţiile s-au răspândit în toată ţara, Washingtonul transformându-se într-o „tabără militară“. Pe 4 mai, au fost evenimentele de la Universitatea de Stat Kent. Apoi, pe 15 mai, a urmat Universitatea de Stat Jackson. Paranoia trăgea după sine şi mai multă paranoia. Infracţiunile generau şi mai multe infracţiuni. Kissinger a participat la complotul iniţial, inclusiv la înregistrările secrete ale convorbirilor prietenilor şi partenerilor apropiaţi, la supravegheri şi la întâlnirile unde cele mai înalte oficialităţi ale naţiunii îi defăimau pe cei care erau împotriva războiului, drept elite trădătoare dezechilibrate, şi discutau despre spargerea seifurilor şi derularea unor operaţiuni paramilitare ilegale.

Şi totuşi, bombardamentele au continuat până în august 1973. Atunci, Cambodgia şi Laosul erau deja distruse, iar Vietnamul de Sud – în ruine. Dar Kissinger era în ascensiune. Chiar şi în acest moment târziu, el se folosea de Cambodgia în rivalitatea lui neîntreruptă cu Secretarul de Stat William Rogers, care nu a ajuns niciodată să creadă că devastarea secretă a unei ţări neutre fusese o idee bună. Kissinger a ameninţat cu demisia, dacă Nixon nu-l dădea afară pe Rogers şi nu-i dădea lui Departamentul de Stat. Nixon a oscilat. El spera să se descotorosească de Kissinger după realegerea triumfătoare din noiembrie 1972. „Se duce înapoi la Harvard“, i-a spus el unui membru al echipei de campanie.[121]

Alexander Haig a fost cel care l-a convins pe Nixon să-l păstreze pe Kissinger şi să-i dea pe mână Departamentul de Stat. În pofida rivalităţii sale cu Kissinger, anii de planificare a unui război ilegal şi clandestin creaseră o legătură strânsă între cei doi.[122] Rogers a demisionat pe 16 august, a doua zi după ce bombele au încetat, în sfârşit, să mai cadă peste Cambodgia. Nixon a anunţat numirea lui Kissinger în funcţia ca Secretar de Stat câteva zile mai târziu.

*

Planul bombardării Cambodgiei a fost ilegal, punerea lui în practică – realizată prin înşelăciune, iar efectele – cele ale unui genocid. Bombardamentele au distrus şi aşa fragila neutralitate pe care conducătorii Cambodgiei reuşiseră s-o menţină, în pofida războiului din ţara vecină. Au antrenat Washingtonul într-un program de escaladare a războiului, inclusiv sub forma invaziei efectuate în 1970, care a accelerat colapsul societăţii cambodgiene. Şi nu a realizat nici unul dintre cele două obiective declarate ale sale. Hanoiul a rămas mereu neclintit în faţa celei mai importante cereri a lui Kissinger – aceea de a-şi retrage trupele din Vietnamul de Sud –, iar capacitatea

sa de a efectua operaţiuni militare în Vietnamul de Sud nu a fost serios afectată. A crezut Kissinger vreodată că aceste obiective erau realiste? Probele sugerează că nu ar fi putut crede, dat fiind că, în 1965, ajunsese la concluzia că războiul nu avea nici o speranţă de succes. Întrebarea este într-un fel pe lângă subiect, deoarece Kissinger a fost obsedat peste măsură de Cambodgia, a avut un zel care sugera că acţiunea de bombardare depăşise raţiunea ei iniţială şi dobândise un avânt, un „ritm cosmic“ propriu.

Încă din anii 1950 şi 1960, pe când Kissinger era profesor şi făcea parte din grupul intelectualilor preocupaţi de securitatea naţională, raţionamentul său circular (inacţiunea trebuie evitată, pentru a demonstra că acţiunea este posibilă; ţelul puterii americane este acela de a crea ţelul american) şi relativismul său etic („Ce crezi că este un scop şi ce crezi că este un mijloc – acestea depind, în esenţă, de sistemul tău metafizic“) l-a făcut adeseori să propună lucrul cu privire la care avertizase: puterea de dragul puterii. Acum, fiind la putere, şi-a reafirmat raţionamentul eronat: trebuie să escaladăm conflictul ca să demonstrăm că nu suntem slabi şi, cu cât ne dovedim a fi mai slabi, cu atât mai mult trebuie să escaladăm conflictul. Kissinger a transformat politica nebunului, asumată de Nixon, dintr-un spectacol, un joc menit să sugereze nebunia, într-un act efectiv de nebunie morală: devastarea a două ţări neutre.

Executată cu autorizarea unui singur om, Nixon, la sfatul altuia, Kissinger, bombardarea Cambodgiei – şi a Laosului, din motive în mare măsură asemănătoare – s-a numărat printre cele mai brutale operaţiuni militare efectuate vreodată, în toată istoria Statelor Unite. Potrivit unui studiu, Statele Unite au aruncat 790 000 de bombe cu dispersie asupra celor două ţări (precum şi asupra Vietnamului), lansând puţin sub un bilion de fragmente de şrapnel – fie bile de rulmenţi, fie bucăţi de metal ascuţite-brici.[123] Asupra Cambodgiei şi a Laosului au fost aruncate separat mai multe bombe decât asupra Japoniei şi Germaniei la un loc, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.[124] În ceea ce priveşte Cambodgia, Ben Kiernan şi Taylor Owen oferă o cifră definivă. Ei scriu că „rămâne un fapt necontestat că, numai între 1969 şi 1973, au căzut peste Cambodgia în jur de 500 000 de tone de bombe americane“. Mai mult, „această cifră nu include tonajul suplimentar de bombe aruncate asupra Cambodgiei de forţele aeriene ale Republicii Vietnam, susţinute de SUA, care au efectuat, de asemenea, o mulţime de misiuni aeriene de bombardare acolo în 1970 şi 1971“[125]. Cantitatea de bombe care au lovit Laosul este şi mai şocantă: piloţii americani au efectuat, în medie, câte o misiune din opt în opt minute şi au aruncat o tonă de explozibil pe cap de laoţian, lansând în total 2,5 milioane de tone de bombe în aproape 600 000 de raiduri. Laosul, spunea Vocea Americii, este „ţara cel mai sever

bombardată din istorie“[126].

Devastarea nu a fost provocată doar de bombe. Produsele chimice care provocau defolierea şi-au făcut treaba. În numai două săptămâni (de la 18 aprilie până la 2 mai 1969), aşa-numitul Agent Orange aruncat de Statele Unite a provocat pagube semnificative. Andrew Wells-Dang, care a fost implicat vreme îndelungată în ajutorul umanitar din Asia de Sud-Est, scria că „atât Guvernul american, cât şi echipele independente de inspecţie au confirmat că au fost stropiți 173 000 de acri (7% din provincia Kompong Cham), 24 700 din aceştia fiind serios afectaţi. Plantaţiile de arbori de cauciuc alcătuiau aproximativ o treime din totalul de plantaţii din Cambodgia şi distrugerea lor a reprezentat o pierdere de 12% din câştigurile din exporturi ale ţării“. Washingtonul a fost de acord să plătească peste 12 milioane de dolari ca despăgubiri, dar Kissinger a încercat să amâne plata pentru anul fiscal 1972, când banii puteau fi plătiţi fără o cerere specială care ar fi dezvăluit activitatea transfrontalieră americană: „Trebuie să depunem toate eforturile – scria Kissinger – ca să evităm necesitatea unei cereri bugetare speciale pentru acordarea de fonduri în vederea achitării acestei despăgubiri“[127].

În mărturia depusă în faţa Senatului cu privire la bombardarea Cambodgiei, Creighton Abrams, comandant al forțelor armate americane din Vietnam, a spus că „principalele limitări [ale atacului aerian] erau reprezentate de populația civilă“. Nu era chiar așa. Potrivit lui Ben Kiernan, profesor de istorie la Universitatea Yale, „din 1969 până în 1973, bombardamentele americane s-au răspândit în toată Cambodgia și au ucis peste 100 000 de civili khmeri“[128]. Mai puțini oameni au fost uciși în Laos, dar numai pentru că țara era mai slab populată. Se estimează că în timpul acestei campanii au murit 30 000 de laoțieni. Dar e greu de spus. În 1972, Nixon a întrebat: „Câți am omorât în Laos?“ Ron Ziegler, secretarul de presă al Casei Albe, și-a dat cu presupusul: „Poate 10–15 mii?“ Kissinger a fost de aceeași părere: „În campania din Laos, am omorât vreo zece, cincisprezece mii“[129].

Aceste crime încă au efecte. Nu mai puțin de 30% din bombele aruncate de Statele Unite, cele mai multe în timpul mandatului lui Kissinger, nu au explodat. Se estimează că în Laos există 80 de milioane de bombe cu dispersie neexplodate, ascunse sub un strat subțire de pământ, pline cu bile de rulmenți. Pe lângă cei aproximativ 30 000 de laoțieni care au murit în timpul bombardamentelor, aceste dispozitive continuă să ucidă sute de oameni în fiecare an, în total 20 000 din 2009 până acum. Mulți alții au rămas cu cicatrice și mutilați. Și în Cambodgia, exploziile întârziate continuă să ucidă.

Unele zone de pământ fertil, care au fost luate în mod deosebit drept ținte, ar trebui să fie interzise traficului uman. Însă laoțienii și

cambodgienii sunt săraci: să nu cultive pământul ar însemna să moară. Dar când plugurile sau picioarele lor lovesc aceste bombe, mulți află că a cultiva pământul e totuna cu a muri. În 2007, în Laos, Por Vandee cultiva orez, împreună cu soția și cei trei fii ai săi, când unul dintre băieţi a lovit un obuz neexplodat cu sapa. Vandee a fost trântit la pământ, pierzându-și cunoștința, și, când s-a trezit, a constatat că doi dintre fiii lui erau morți și celălalt avea leziuni pe creier. Alții mor sau sunt răniți în timp ce încearcă să adune bombele, ca să le vândă ca deșeuri metalice.

„Există în Laos regiuni unde, pur și simplu, nu e nici un spațiu liber. Nu sunt zone care să nu fi fost bombardate“, spunea de curând un asistent umanitar. „Și când te duci acum prin sate, încă vezi dovada acestui fapt. Încă vezi cratere de bombe. Încă vezi o cantitate incredibilă de metal și resturi și obuze neexplodate care zac, pur și simplu, în sate și care încă mai rănesc și omoară oameni şi astăzi.“ 40% dintre victime sunt copii.[130]

*

Cu mult înainte ca el și Nixon să extindă Războiul din Vietnam în Cambodgia și în Laos, Henry Kissinger reflectase îndelung la problema democrației, la ceea ce numise, în disertația sa doctorală din 1954, „diferența uriașă“ dintre politica internă și politica externă. În societățile democratice moderne, politica are drept fundament principii considerate absolute și atemporale – egalitatea civilă, libertatea politică și dreptul la un proces echitabil –, aplicabile tuturor oamenilor din toate locurile și din toate timpurile. Diplomația, însă, descoperă faptul că aceste idealuri sunt, prin definiție, negociabile și că aplicarea lor depinde de oportunitatea politică. Sistemul interstatal este alcătuit din state aflate în competiție unele cu altele, fiecare dintre ele reprezentând culturi și valori unice, fiecare având istoria sa și interesele sale. Pot apărea războaie, crize și tensiuni diplomatice cu privire la orice chestiune. Dar amenințările susținute la adresa sistemului internațional apar atunci când o națiune insistă că „versiunea ei“ limitată în materie „de dreptate“ este universală și când încearcă să le-o impună altor națiuni. „Experiența internațională a unui popor reprezintă o provocare pentru universalitatea noțiunii sale de dreptate – scria Kissinger –, căci stabilitatea unei ordini internaționale depinde de autolimitare, de reconcilierea diferitelor versiuni de legitimitate.“[131]

Pentru Kissinger, neconcordanța dintre absolutismul intern și relativismul internațional era mai mult decât o problemă tehnică, era ceva fundamental, deoarece acest lucru forțează națiunile să se confrunte cu faptul că există limite impuse „voinței lor de infinit“, că idealuri care până atunci au fost considerate în armonie cu cerul sunt,

de fapt, doar ceva particular, propriu lor.

Kissinger a stăruit, un timp, asupra pericolului pe care-l întâmpină oamenii de stat atunci când îi arată poporului lor că el nu reprezintă, de fapt, lumea, că aspirațiile sale nu sunt nelimitate, că există și alte popoare, cu interese și experiențe diferite. Nefiind pregătiţi şi dispuşi să accepte aceste limite, cetățenii pun adeseori la cale „o rebeliune aproape isterică, fie şi subconștientă, împotriva politicii externe“. Expresia cea mai obișnuită a acestei rebeliuni, susținea Kissinger, constă în a le cere diplomaților să treacă un test al purității care este imposibil de trecut, limitându-le posibilitatea de a face compromisuri sau chiar de a discuta cu trimiși ai unor națiuni socotite imorale, nefirești și care depășesc limitele.

Fiind împiedicați să-și îndeplinească sarcinile, decidenții din domeniul politicii externe devin ceva de genul unor „eroi dintr-o dramă antică, [având] o viziune a viitorului, dar neputând să le-o transmită direct semenilor [lor]“. Adesea „împărtășesc soarta profeților“, scria Kissinger, prin aceea că „sunt disprețuiți în patria lor“. Lucrurile stau astfel deoarece rolul lor este acela de a trata acel lucru pe care cetățenii lor îl prețuiesc cel mai mult – sentimentul că poporul lor este unic și etern – ca pe un simplu „obiect de negociere“. Astfel, negocierea și compromisul devin, în sfera internațională, un „simbol al imperfecțiunii, al rațiunilor impure, care zădărnicesc fericirea universală“. Cerneala de pe orice tratat internațional nu are decât să redea protocoalele pentru o anumită înțelegere sau un anumit compromis. Însă lucrul în sine – lucrul însuși pentru care se fac compromisuri – este moartea, mirosul descompunerii, al efemerului, al vremelniciei existenței.

De aici impasul care apasă pe umerii oamenilor de stat. Ei trebuie să reprezinte aspirațiile poporului lor, da, și se luptă să opună rezistență descompunerii spengleriene. Dar, totodată, trebuie să-i împace ușor pe cetățeni cu actualitatea morții. Trebuie să-și folosească priceperea pentru a-și ajuta națiunea să-și recunoască limitele, acceptând că idealurile ei nu sunt veșnice, morala ei nu e pură. „Omul de stat trebuie să fie, aşadar, educator – scria Kissinger –, trebuie să reducă prăpastia dintre experiența unui popor și viziunea lui.“

Acestea sunt observații subtile, produsul minții scrutătoare a unui tânăr care-și construia metodic, așa cum s-a exprimat el cândva, „structura conceptuală“. Dar lucrul cel mai remarcabil este că toate acestea au fost scrise la începutul anilor 1950, un moment de încredere extraordinară în ceea ce privește diplomația americană. Kissinger se gândea, poate, la incapacitatea lui Woodrow Wilson de a populariza în rândurile poporului american ideea Ligii Națiunilor. Dar acel eșec avusese loc deja cu câteva decenii în urmă, în momentul în care el își consemna reflecțiile asupra relației dintre democrație și

diplomație. Programul *New Deal*, al Doilea Război Mondial, victoria Aliaților asupra nazismului și apoi Războiul Rece consolidaseră o unanimitate de un grad extraordinar în rândurile poporului american.[132] Casa Albă și establishmentul din domeniul politicii externe au acționat cu o autonomie și o legitimitate aproape necontestate (Rick Perlstein scria că, între 1947 și 1974, îi fuseseră înaintate Congresului sute de cereri în vederea supravegherii legislative a serviciilor de informații; acesta le respinsese pe toate).[133]

Cu alte cuvinte, problema cu privire la care avertiza Kissinger în 1954 nu exista, în mare măsură. Analiștii conservatori preocupați de securitatea naţională, cum era Kissinger însuşi, se plângeau de lipsa de voință a cetățenilor, în acei ani postbelici, de a purta războaie mici sau mari. Dar acesta nu era tipul de stânjenire isterică a diplomaților pe care o descria Kissinger în disertația lui. Până la mijlocul anilor 1960, alegătorii au îmbrăţişat un internaționalism viguros; politicienii nu au „întâmpinat dificultăți în a-și legitima programele pe plan intern“; în mod categoric, presa nu li s-a opus; cei mai mulți cercetători din domeniul științelor sociale erau văzuţi ca susţinători, nu ca oponenți ai Războiului Rece; teologii și intelectualii au oferit sprijin moral și etic în favoarea politicii de îngrădire a comunismului; iar legislativul și justiția și-au văzut de treburile lor, în general, când a fost vorba de politica externă. Diplomații, cu alte cuvinte, nu erau alungați din țările lor, asemenea profeților disprețuiți sau eroilor greci.

Dar apoi a venit războiul purtat de America în Asia de Sud-Est. Kissinger, care a fost numit consilier pe probleme de securitate națională în toiul acelui război, nu e singurul responsabil pentru distrugerea consensului Americii privitor la Războiul Rece. Însă, din cauza faptului că a pus în practică strategia de război a lui Nixon cu un asemenea zel, în Cambodgia și în alte părți, el a accelerat destrămarea consensului. Kissinger a spus, într-adevăr, că oamenii de stat sunt profeți, și într-un fel și-a implinit propria profeție, participând la crearea disensiunii împotriva căreia tot el avertizase în 1954. Nu a fost doar bombardarea Cambodgiei. „În 1973–1974, au fost provocate pagube imense“, mi-a spus istoricul în domeniul diplomației Carolyn Eisenberg, după ce a citit cu generozitate capitolul de faţă. „S-au spus foarte multe minciuni despre foarte multe lucruri“, a zis ea. „Cea mai mare minciună a fost că s-au irosit mii de vieți și sume uriașe de bani ca să se obțină un acord de pace pe care l-ar fi putut obține cu patru ani mai devreme.“[134]

Kissinger recunoaşte că perioada în care s-a aflat el în Administrația Nixon a marcat un punct de cotitură, plângându-se că nici un alt politician american nu a fost nevoit să se confrunte cu astfel de critici, cum s-a confruntat el. Spune că era de așteptat să

existe diferențe de opinie cu privire la politica externă. Dar, în perioada în care și-a exercitat el funcția, „o critică naturală a deciziilor care erau discutabile, în diverse etape, a fost transformată într-o chestiune morală, mai întâi o chestiune privitoare la adecvarea morală a politicii externe americane, în general, apoi o chestiune privitoare la capacitatea morală a Statelor Unite de a practica orice tip de politică externă tradițională“[135].

În încercarea de a-și justifica mișcarea, Kissinger a făcut referire, din când în când, de-a lungul anilor, la argumentul pe care l-a susținut în disertația sa doctorală din 1954, referitor la neconcordanța dintre absolutismul intern și relativismul internațional: pierderea războiului din Vietnam, spunea el în 2010, a fost „prima experiență pe care au avut-o Statele Unite cu privire la ce înseamnă limitele în politica externă, și a fost ceva dureros de acceptat“. Aici este o interpretare nesinceră. Ce-i drept, înfrângerea din Vietnam a provocat o reacție conservatoare împotriva lui Kissinger. Activiștii mişcărilor de la bază erau neîncrezători față de „originea străină“ și „internaționalismul“ lui Kissinger (adică originea lui evreiască). Prima generație de intelectuali neoconservatori s-a opus puternic ideii că existau „limite“ ale puterii americane. Dar Kissinger nu vorbea despre acest gen de critică „morală“ atunci când se plângea de reacția pe plan intern faţă de modul în care a condus el războiul. Mai degrabă, criticii care-l supărau cel mai tare pe Kissinger erau aceia – protestatari, membri ai Congresului și foști colegi de la Harvard, precum Thomas Schelling – care i-au spus *lui* că ceea ce a putut face *el* în Cambodgia, Laos și Vietnam avea limite. Așa cum i s-a plâns unui reporter, la începutul lui 1973, de supravegherea publică a strategiei sale în Cambodgia: „Nu văd cum e posibil să dirijezi politica externă în condițiile în care există o încercare sistematică de a-ți fi distruse atât amenințările, cât și stimulentele“.[136]

Kissinger nu a recunoscut niciodată că refuzul său de a accepta limite în războiul din Asia de Sud-Est a accelerat criza, la fel cum războiul pe care l-a purtat el în Cambodgia a favorizat sfârșitul vechiului establishment „tradițional“ din domeniul politicii externe, transformând statul securității naționale, cel creat la începutul Războiului Rece, care avea la bază planificarea de către elite, dezbaterea elegantă, înțelegerea tacită pe plan intern și consensul interpartinic, în ceea ce-a urmat. Kissinger nu și-a folosit timpul cât s-a aflat în administraţie să-i „învețe“ pe cetățeni realismul politic, după cum definise mai devreme responsabilitatea politicienilor. Mai degrabă, a facilitat adaptarea preşedinţiei imperialiste la noile vremuri, pe baza existenței unor cetățeni tot mai mobilizați și mai polarizați, a unor manifestări tot mai spectaculoase ale puterii, a unui cadru tot mai secret și a unor justificări tot mai vaste pentru tot mai

mult război.

Congresul şi poporul au aflat de operaţiunea secretă Menu, de bombardare a Cambodgiei, abia în 1973, după ce un informator, un anume maior Hal Knight, i-a scris o scrisoare senatorului William Proxmire, în care-l informa în legătură cu implicarea lui în această falsificare, în timp ce era staţionat la baza aeriană Ben Hoa din Vietnamul de Sud, în 1970. La momentul respectiv, anchetatorii din Congres şi jurnaliştii n-au putut să găsească legătura dintre ce făcea Knight în Vietnamul de Sud – şi anume că ardea documente şi scria rapoarte false – şi Casa Albă. Generalul Abrams, de exemplu, a dat o declaraţie detaliată în faţa Comisiei Forţelor Armate din Senat, dar a insistat că el nu ştia cine făcea planul falsificării: „Instrucţiunile referitoare la cum anume avea să fie tratată această chestiune în momentul în care era aprobată au venit direct de la Washington“. „Cine a ordonat falsificarea documentelor?“, l-a întrebat un senator pe Abrams. „Pur şi simplu, nu ştiu“, a răspuns acesta. Mai târziu, însă, după ce Kissinger nu mai era în funcţie, Seymour Hersh l-a identificat pe colonelul Sitton ca fiind acea verigă-lipsă (în cartea lui din 1983, *Preţul puterii*, pp. 59–65). Reuşita lui Hersh de a-l identifica pe Kissinger drept arhitectul aşa-numitului sistem dublu de comunicare nu a prea avut continuitate. Dar eu însumi am găsit o istorie orală foarte lungă şi, din câte ştiu, în mare măsură necunoscută, în care vorbeşte Sitton, în 1984. Acum decedat, Sitton discuta pe-atunci detaliile înşelăciunii şi confirma relatările lui Hersh: „Am fost şocat“, a zis el, referindu-se la faptul că Hersh îi pusese în faţă documentele secrete scurse, care-i dovedeau rolul în plănuirea bombardării Cambodgiei, „nu mi-a venit să cred c-a putut să pună mâna pe chestiile alea“. Hersh s-a înşelat cu privire la unele dintre detaliile tehnice ale bombardamentelor, spunea Sitton, dar acele „erori“ nu erau „foarte importante“. „A făcut multe presupuneri, crezând că era foarte deştept că ştia atât de multe despre asta“, a zis Sitton. „Nu s-a descurcat rău cu descoperirile lui“, a recunoscut Sitton. Pentru interviu, vezi general-locotenent Ray B. Sitton, interviu luat de Marcus J. Boyle, stenogramă, K239.0512-1570, Colecţia de Istorie Orală a Forţelor Aeriene ale Statelor Unite, Biroul de Arhive, Agenţia de Cercetare Istorică a Forţelor Aeriene, Baza Aeriană Maxwell, Alabama (vezi mai ales pp. 152–164, pentru felul în care descria Sitton colaborarea cu Haig şi Kissinger pentru dezvoltarea protocolului de dublă înregistrare). Pentru declaraţia lui Abrams şi citate, vezi *Bombing in Cambodia: Hearings before the Committee on Armed Services, United States Senate* (1973), pp. 343, 360, 363.

H.R. Haldeman, *The Ends of Power*, 1978, p. 83

A lăsa să se „strecoare“ ideea că Nixon era obsedat de comunişti, că nu putea fi oprit era în sine o formă de acţiune, o bună exemplificare a ceea ce J.L. Austin, filosof al limbajului, a numit „enunţ performativ“. Prin această noţiune, Austin voia să spună că majoritatea exemplelor de limbaj nu *reprezintă* o acţiune obiectivă şi, în consecinţă, nu pot fi evaluate în termeni de adevărat sau fals. Actul vorbirii însuşi *este* acţiune. Atunci când combătea „fetişul adevărat/fals“, Austin, care scria în anii 1950, nu făcea nici o afirmaţie cu privire la moralitate şi politică. Dar scrierile lui despre limbaj au făcut parte dintr-o reacţie intelectuală mai vastă împotriva pozitivismului postbelic, similară reflecţiilor lui Kissinger asupra relativităţii adevărului şi a metafizicii realităţii. De fapt, accentul pus de Austin pe ideea că enunţurile performative sunt mereu „goale sau vide“ înfăţişează vidul din centrul relativismului lui Kissinger. Acel vid a condus la un fel de consistenţă: începând cu teza lui de licenţă şi până la cărţile sale cele mai recente, Kissinger a susţinut

importanţa reacţiilor creatoare şi neaşteptate la crize – de fapt, a enunţurilor performative, care le transmit adversarilor seriozitatea cu care el îşi asumă scopul. Însă, în ciuda acestui apel la inovaţie constantă, argumentele pe care le-a adus în sprijinul oricărei escaladări (pentru a da dovadă de credibilitate, pentru a sprijini propunerile diplomatice prin putere militară, pentru a consolida determinarea, pentru a evita inacţiunea, astfel încât să demonstrezi că acţiunea este posibilă), fie în Asia de Sud-Est în anii 1960, fie în Orientul Mijlociu, treizeci de ani mai târziu, au fost predictibil de similare.

Războaiele din Laos și Cambodgia – care au inclus bombardamente și raiduri transfrontaliere – nu pot fi considerate decât două fronturi în cadrul unei campanii lungi, adeseori secrete, care a început sub Administrația Johnson și s-a încheiat în 1973, fiecare necesitând câte o invazie majoră (a trupelor americane în Cambodgia, în 1970; a trupelor sud-vietnameze, cu sprijin aerian american, în Laos, în 1971). În ambele cazuri, principalul obiectiv al acțiunilor Statelor Unite a fost acela de a întrerupe drumul Ho-Şi-Min și de a distruge sistemul de comandă și control al Viet-Congului. Nixon și Kissinger au intensificat (în ce privește ritmul bombardamentelor și cantitatea de muniție aruncată) și au extins mult (ca întindere a teritoriului vizat) bombardamentele în ambele țări. Dar Cambodgia a fost cea care a devenit obsesivă pentru cei doi, deoarece se zvonea că aici s-ar fi aflat sediul Frontului Național de Eliberare și aici ar fi fost ieșirea principală pentru proviziile și trupele nord-vietnameze către Vietnamul de Sud.

Foreign Relations of the United States [*Relaţiile externe ale Statelor Unite*]*, 1969–1976*, vol. 6, Vietnam, ianuarie 1969 – iulie 1970 (2006), p. 96

Vorbind la modul general, campania de bombardare a Cambodgiei dintre anii 1969 și 1973 a cuprins două operațiuni cu nume de cod. Prima, operațiunea Menu, s-a desfășurat de pe 18 martie 1969 până în mai 1970. Cea de-a doua, operațiunea Freedom Deal, s-a desfășurat din mai 1970 până în august 1973. Menu a reprezentat etapa cea mai secretă, îndeplinită pe baza protocolului disimulării plănuit de Sitton, Kissinger și Haig. Cele mai multe lovituri (dar nu toate) din cadrul acestei operațiuni au avut loc de-a lungul frontierei cu Vietnamul, având ca țintă distrugerea logisticii și a sistemului de comandă și control ale armatei nord-vietnameze și ale insurgenților comuniști din Vietnamul de Sud. Acele bombardamente au avut efectul dispersării activității nord-vietnameze și insurgente mai departe în Cambodgia, împingând războiul american mai mult în interiorul țării și destabilizând-o. Această criză, a cărei escaladare a fost încurajată de operațiunea Menu, a fost folosită atunci de Nixon și Kissinger în scopul justificării unei escaladări și mai mari, inclusiv a unei invazii americane majore, lansată în primăvara lui 1970. După eșecul acelei invazii, a fost lansată operațiunea de bombardare numită Freedom Deal. Aceasta a inclus atât atacuri tactice (cu avioane de vânătoare cu reacție), cât și bombardamente strategice (cu bombardiere B-52) și a avut o rază de acțiune mai vastă, vizând ținte localizate în toată țara, inclusiv în zone masiv populate, aflate la vest de fluviul Mekong. Operațiunea Menu a rămas secretă un timp mai îndelungat decât a crezut oricine din Administrație că era posibil. Abia în 1973, Congresul, avertizat de Hal Knight, a aflat despre o parte a vastei operațiuni Menu (deși câțiva membri ai Congresului, printre care Gerald Ford, fuseseră informați mai devreme). Operațiunea Freedom Deal nu a fost practic „secretă“. Cu toate acestea, intensitatea și dimensiunile ei reale nu au fost prezentate în presa americană, care primea frecvent mesaje derutante și amestecate din partea Administrației. De exemplu, pe 1 iulie

1970, Nixon a apărut la televizor și a spus că Statele Unite furnizau armament de calibru mic și sprijin moral guvernului cambodgian, dar nu-i ofereau un ajutor militar semnificativ. Nu era adevărat: Washingtonul trimitea sprijin aerian direct în interiorul Cambodgiei.

Citat de B. Zanchetta în *The Transformation of American International Power in the 1970s*, 2013, p. 32

Capitolul 5 al biografiei din 1973 a lui Kissinger de M. Kalb și B. Kalb, „Maşina-Minune a lui Henry", încă este una dintre cele mai bune tratări a transformării Consiliului de Securitate Națională sub conducerea lui Kissinger și a lui Nixon. Vezi p. 80 pentru citat. De asemenea, S. Hersh, în capitolul 2 din *The Price of Power*, „Un nou sistem CSN", descrie această transformare. Atât frații Kalb, cât și Hersh încă reprezintă sursele cele mai utile în ceea ce privește conflictele birocratice interne și conflictele de personalitate care au făcut parte din această transformare.

[1] W. Safire, *Before the Fall…*, 1975, p. 190

M. Kalb și B. Kalb, *Kissinger*, 1973, p. 91

S. Hersh, *The Price of Power…*, 1984, p. 87

Halperin s-a numărat printre primele ținte din prima rundă de interceptări ilegale ale convorbirilor, efectuate pentru a păstra secretul bombardării Cambodgiei. După apariția unei relatări despre bombardamente (o relatare care *nu* a avut ca rezultat dezvăluirea mai vastă a campaniei) în *New York Times* în mai 1969, Kissinger, crezând că Halperin ar fi putut fi sursa din interior a jurnalistului care scrisese știrea, l-a îndemnat pe Nixon să-i intercepteze convorbirile. În memoriul din 9 mai al directorului FBI, J. Edgar Hoover, despre convorbirea sa telefonică cu Kissinger, scrie că acesta din urmă „spera ca eu să duc acțiunea de urmărire cât de departe ne stătea în putință și ei l-ar fi distrus pe cel care a făcut asta, oricine ar fi, dacă noi putem să-l găsim, indiferent unde ar fi". Este îndoielnic că Henry Kissinger credea că ascultarea telefonului de acasă al lui Halperin i-ar fi adus dovezi cu privire la vină. Dar susținerea interceptărilor, nu doar ale convorbirilor lui Halperin, ci și ale altor demnitari guvernamentali și ale unor jurnaliști, avea o valoare în sine: îi oferea lui Kissinger încă o șansă de a arăta Casei Albe că „el era de încredere". Aceasta a fost prima din șirul de astfel de interceptări ilegale care aveau să fie efectuate, deschizând, pentru Nixon, drumul către căderea în dizgrație.

W. Shawcross, *Sideshow…*, 1979, p. 271

„Kissinger tapes describe crises, war, and stark photos of abuse", în *The New York Times*, 27 mai 2004

S. Hersh, *The Price of Power…*, 1984, p. 63

H.R. Haldeman, *The Haldeman Diaries*, 1994, p. 51

S. Hersh, *The Price of Power…*, 1984, p. 121

B. Woodward și C. Bernstein, *The Final Days*, 1976, p. 191

W. Shawcross, *Sideshow…*, 1979, p. 29

J. Hoff, *Nixon Reconsidered*, 1995, p. 219

Kissinger avea o „animozitate personală" extremă față de Norodom Sihanouk, din cauza „neutralității" sale, potrivit unui oficial de la Ambasada SUA din Cambodgia. Și consilierul lui Kissinger pe probleme militare, Alexander Haig, a fost cel care a accelerat lovitura de stat militară. Mark Pratt, responsabilul de politică externă din cadrul Departamentului de Stat pentru Laos şi Cambodgia, relata faptul că Haig (prin Comandamentul de Participare la Asistenţă Militară – Vietnam, sau MAC-V) l-a înlăturat pe Sihanouk şi l-a instalat pe Lon Nol: „Aici, la Washington, MAC-V negocia cu Lon Nol înlăturarea lui Sihanouk". Sihanouk era într-un avion, în zbor spre China, „când MAC-V a acţionat şi Lon Nol a preluat puterea". Pratt voia să evidenţieze faptul că Haig îl prefera pe Lon Nol fiindcă acesta provenea din rândurile armatei, iar „cei din conducerea Armatei americane au vrut dintotdeauna să aibă omul «lor»… Le place gândirea militară şi, bineînţeles, tocmai asta credea Haig că descoperise la Lon Nol". (Vezi interviul cu Pratt în *Cambodia: Country Reader*, volum alcătuit de Colecţia de Istorie Orală pentru Afaceri Externe a Asociaţiei pentru Instruire şi Studii Diplomatice, disponibil la adresa: http://www.adst.org/Readers/Cambodia.pdf.) Pentru o analiză în profunzime a loviturii de stat a lui Lon Nol, vezi capitolul lui Ben Kienan, *Impactul asupra Cambodgiei al intervenţiei Statelor Unite în Vietnam*, din volumul Jayne S. Werner şi Luu Doan Huynh (editori), *The Vietnam War…* (1993), care descrie efectele destabilizatoare ale pierderilor enorme de venituri din taxe vamale, în Cambodgia, din cauza faptului că Washingtonul a escaladat războiul.

M. Kalb și B. Kalb, *Kissinger*, 1973, p. 156

H. Kissinger, *Diplomacy*, 1994, p. 704

Unul dintre momentele de cotitură din Războiul Civil american, în care, după un asediu prelungit în oraşul Vicksburg de pe Mississippi, trupele confederate s-au predat unioniştilor comandaţi de generalul Ulysses S. Grant. (n.tr.)

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 275

A. Schlesinger, *Journals: 1952–2000*, p. 322

M. Small, *The Presidency of Richard Nixon*, 1999, p. 28

În 2007, istoricul Douglas Brinkley l-a intervievat pe Haig: „L-aţi numit pe Henry Kissinger un geniu şi aveţi un fel de licărire de fiecare dată când îi meţionaţi numele. Ce anume aţi găsit la Henry Kissinger atât de…“ Haig: „Sper că nu crezi c-a fost ceva între noi“. Brinkley: „Nu ştiu. Care este… care este relaţia – care a fost relaţia dumneavoastră cu Kissinger? Dacă sunteţi intermediar între Laird şi Rogers, care este acum relaţia dumneavoastră cu Kissinger?“ Haig: „Relaţia mea cu Kissinger a fost una foarte bună. Rareori am avut opinii diferite cu privire la o chestiune de politică externă. Cred c-am ajuns la soluţiile comune pe căi diferite, dar, în general, am considerat amândoi că aveam nevoie de mult mai multă îndrăzneală în politica noastră externă“.

Cluster Munitions Monitor 2010, p. 13

Vezi http://www.japanfocus.org/-Ben-Kiernan/3380

Vezi „Bombs over Cambodia“, în *Walrus* (Toronto), octombrie 2006, pp. 62–69, şi nota 38 din articolul lui Kiernan şi Owen, „Roots of U.S. Troubles in Afghanistan: Civilian Bombing Casualities and the Cambodian Precedent“, în *Asia-Pacific Journal*, 2010, disponibil la adresa: http://www.japanfocus.org/-Ben-Kiernan/3380. Vezi şi hărţile care se găsesc pe pagina de web a Programului privind Genocidul Cambodgian al Universităţii Yale: http://www.yale.edu/cgp/us.html.

Vezi http://www.voanews.com/content/a-13-2009-02-02-voa34-68796482/411754.html

Inspectorii de la Departamentul de Stat au constatat că defolierea a fost „provocată de zborul intenționat și direct pe deasupra plantațiilor de arbori de cauciuc“. Investigatorii independenți, care s-au consultat cu autoritățile americane, inclusiv cu senatorul Frank Church, au sugerat că CIA luase plantațiile drept țintă pentru a destabiliza guvernul Sihanouk. Vezi Wells-Dang, „Agent Orange in Laos and Cambodia: The documentary evidence“, în *Indochina News* (vara 2002), disponibil la adresa: http://www.ffrd.org/indochina/summer02news.html#ao. Vezi și A.H. Westing *et al.*, „Report on herbicidal damage by the United States in Southern Cambodia, 31 December 1969, în T. Whiteside, *Defoliation* (1970), pp. 117–132; și Arthur H. Westing, „Herbicidal Damage to Cambodia“, în J.B. Neilands *et al.*, *Harvest of Death…* (1972), pp. 177–205.

Comunicare prin e-mail, dar vezi articolul său, „The US bombardment of Cambodia, 1969–1973“, în *Vietnam Generation*, 1 (iarna 1989), pp. 4–41, pentru cifre

Citat în D. Ellsberg, *Secrets…*, p. 418. Așa cum e de așteptat, cu greu s-ar putea calcula numărul exact de civili cambodgieni uciși în urma bombardamentelor din perioada 1969–1973. (Recent, Kissinger afirma că atacurile cu dronă efectuate în timpul Administrației Barack Obama au ucis mai mulți civili decât campania lui din Cambodgia. Dacă „ar fi să facem un calcul onest – a spus el –, au fost mai puține victime civile în Cambodgia decât victimele atacurilor cu dronă“.) Kiernan, alături

de Taylor Owen, își fundamentează calculul pe cercetări documentare vaste și pe munca de teren și acordă atenție intensificării și extinderii bombardamentelor care au avut loc între 1970 și 1973, în regiunile dens populate din Cambodgia. Posturile de știri cambodgiene au anunțat moartea civililor chiar din momentul începerii bombardamentelor (aceste posturi au fost înregistrate de către Serviciul de Informații pentru Știri Externe al Statelor Unite). Pe 26 martie 1969, după ce trecuse puțin mai mult de o săptămână de când se desfășura operațiunea Menu, un post de radio a observat că „populația Cambodgiei care locuia în regiunile de lângă frontieră a fost bombardată și ținută sub foc intens de către aviația americană aproape zilnic, iar numărul persoanelor ucise, precum și al pagubelor materiale continuă să crească"; și acest lucru: „Au efectuat numeroase atacuri în ultimele săptămâni, provocând pierderi poporului cambodgian. Lista victimelor devine tot mai lungă. Agresorii au efectuat încă un atac ucigaș în noaptea de 23 martie. Un avion care venea din Vietnamul de Sud a bombardat intens unul dintre satele de lângă frontieră, aflat la aproximativ 1 500 de metri în interiorul teritoriului nostru […] A fost un atac foarte sever. Trei copii au fost uciși și nouă cambodgieni au fost răniți, șase dintre ei având răni grave. Acesta este un alt atac inuman și nejustificat, deoarece zona e dens populată și nu este o zonă operațională a Viet-Minhului sau a Viet-Congului. Viet-Minhul sau Viet-Congul, așa cum știm, sunt instalate în zone izolate și puțin populate. Cu toate acestea, avioanele americane nu le-au atacat niciodată. Americanii și sud-vietnamezii preferă să atace zonele locuite de țărani cambodgieni pașnici, pentru a-i demoraliza pe aceștia din urmă" (retipărit în cadrul Audierilor din Senatul SUA, în volumul despre *Bombardamente în Cambogdia*, p. 159). Pentru o idee despre ferocitatea bombardamentelor din Laos și despre escaladarea lor în toată țara, după ce Kissinger a fost numit în funcţie, se cuvine urmărit acest material video, realizat de Jerry Redfern: http://www.motherjones.com/politics/2014/03/laos-vietnam-war-us-bombing-uxo.

Secvențele video arată că s-au efectuat aproape 600 000 de misiuni de bombardare – câte un „avion plin cu bombe din opt în opt minute, timp de nouă ani". Pentru mai multe informații despre Laos, vezi T. Castle, *At War in the Shadow of Vietnam* (1995). Pentru întregul atac aerian asupra Asiei de Sud-Est, vezi J. Schlight, în *A War Too Long*… (carte publicată de Programul pentru Istoria și Muzeele Aviației, în 1996). Schlight scrie: „În total, aviația efectuase 5,25 de milioane de misiuni deasupra Vietnamului de Sud, Vietnamului de Nord, deasupra nordului și sudului Laosului și deasupra Cambodgiei". M. Clodfelter scrie şi el, în *Vietnam in Military Statistics*… (1995), p. 225: „Aviația Statelor Unite a aruncat în total, în Indochina, din 1964 până la 15 august 1973, 6 162 000 de tone de bombe și alte piese de artilerie. Avioanele Forțelor Navale americane au aruncat alte 1 500 000 de tone de bombe în Asia de Sud-Est. Această cantitate a depășit-o cu mult pe cea utilizată în al Doilea Război Mondial și în Războiul din Coreea. Aviația SUA a consumat 2 150 000 de tone de muniție în al Doilea Război Mondial – 1 613 000 de tone în teatrul de război european și 537 000 de tone în teatrul de război din Pacific – și 454 000 de tone în Războiul din Coreea". În aprilie 1972, după bombardarea portului Haiphong din Vietnamul de Nord, Kissinger l-a asigurat pe Nixon că strategia lui funcționa: „Avioanele trec val după val. Înțelegi, ei nu văd bombardierele B-52, care au aruncat 500 000 de kilograme de bombe […] Pariez c-am avut mai multe avioane acolo într-o singură zi decât a avut Johnson într-o lună […] Fiecare avion poate să transporte o încărcătură de zece ori mai mare decât putea să transporte un avion din al Doilea Război Mondial."

Vezi http://legaciesofwar.org/resources/cluster-bomb-fact-sheet/; http://www.trust.org/item/20130829191627-4qtnw/?source=search; de asemenea, J.

Redfern și K. Coates, *Eternal Harvest: The Legacy of American Bombs in Laos*, 2013

H. Kissinger, *Peace, Legitimacy and the Equilibrium…*, pp. 539–543, pentru citatele din acest capitol

A existat opoziție, dar ea a fost ţinută în frâu prin mccarthysm și prin Comisia pentru Cercetarea Activităților Antiamericane. Presa a susținut Războiul din Coreea și Războiul Rece și, potrivit lui Carl Bernstein (care, împreună cu Bob Woodward, a rupt tăcerea în cazul afacerii Watergate), peste 400 de jurnaliști au lucrat, cel puțin ocazional, pentru CIA. Până la mijlocul anilor 1960, când Statele Unite se implicaseră deja mult în Asia de Sud-Est, „marii lideri din mass-media“, scria D. Halberstam în *The Powers That Be* (1979, p. 446), „erau dornici să fie cetățeni buni și loiali, iar reporterii care-şi făceau meseria primeau aproape fără discuție cuvântul Casei Albe cu privire la politica externă“. De asemenea, profesorii din universități și președinții acestora tăceau și, în general, nu puneau întrebări; scrisoarea pe care a semnat-o Kissinger, alături de zeci de alți profesori, în sprijinul politicilor americane în Vietnam, la sfârșitul anului 1965, era reprezentativă pentru opinia academică. S. Casey susține, în *Selling the Korean War…* (2008), că Războiul din Coreea a fost unul nepopular, având foarte puțin sprijin public și fiind susținut aproape în întregime de elitele instituționale.

Vezi Rick Perlstein*, The Invisible Bridge…*, 2014, pp. 331; 523–524

Forțați să se confrunte cu faptul că țara lor a fost capabilă de genul de cruzime pe care l-a abătut asupra Asiei de Sud-Est, mulți activiști din mișcarea pentru pace au fost împinși la marginea „agoniei existențiale“. Norma Becker își amintea că „fusese, pur și simplu, copleșită de această oroare și se simțea neputincioasă – de această oroare groaznică, totală, de necrezut că ființele umane pot face așa ceva“. „S-au petrecut aşa o barbarie și aşa o dezumanizare. Totul a fost un spectacol de groază.“ David McReynolds, care provenea dintr-o familie de militari republicani de două generații, spunea că, după ce a aflat ce făcuse guvernul său în Asia de Sud-Est, a fost „zdrobit sufletește“. După ce a vizitat Cambodgia, deputatul republican Paul McCloskey a fost de părere că ceea ce au făcut Statele Unite „acelei țări este un rău mai mare decât răul pe care l-am făcut oricărei alte țări din lume“. Vezi T. Wells, *The War Within…*, 2005, pp. 298, 559, şi *New York Times*, 3 aprilie 1975.

H. Kissinger, „The American experience in Southeast Asia: Historical conference“, 2010

Conversație telefonică între Henry Kissinger și Nick Thimmesch, 9 aprilie 1973

Capitolul 4

Stilul Nixon

> *Pentru că, pentru că, ţine minte că totul e politică internă de-acum înainte. Şi, ăăă… Totul e politică internă. Poate că, poate că, poate că, Henry… Să se ducă dracului totul. Mă-nţelegi, nu?*
>
> Richard Nixon

În ultimii ani, a existat o avalanșă de stenograme desecretizate ale conversațiilor telefonice pe care Kissinger le-a înregistrat în secret, benzi cu Nixon, făcute accesibile de curând, memorandumuri ale Casei Albe și arhivele și jurnalele lui Haldeman, Haig și ale altora. În aceste materiale e greu să găsești măcar o inițiativă din domeniul politicii externe care să nu fi fost adoptată în vederea avantajului intern, pentru a potoli opoziția, pentru a înfrânge rivalii sau pentru a-l poziționa bine pe Nixon în vederea realegerii sale din 1972. Presiunea timpurie pentru construirea unui sistem de rachete antibalistice avea mai puțin de-a face cu puterea sovietică cât cu înscenarea unei confruntări cu Congresul, cu scopul de a pune bazele dominației lui Nixon asupra politicii externe. Președintele a câștigat această luptă, cu ajutorul lui Kissinger, datorită faptului că a exagerat amenințarea sovietică (lucru pe care Kissinger îl făcuse încă din anii 1950). Președintele și-a exprimat apoi satisfacția într-un memoriu în care și-a consemnat victoria, cu privire la „«stilul Nixon» de a trata cu Congresul“, fără să aducă vorba nici măcar o singură dată despre apărarea națională. Cât priveşte modul de abordare a problemelor din Orientul Mijlociu, așa cum scrie istoricul Robert Dallek în cartea *Nixon and Kissinger: Partners in Power*, „politica internă era supremă“. Nixon voia să preseze Israelul să renunțe la programul său nuclear, însă, nedorind să piardă voturile pro-Israel din Congres, a abandonat ideea. Președintele a socotit, de asemenea, că avea să obțină „un avantaj politic, mai degrabă decât unul în termeni de securitate națională“, de pe urma Tratativelor asupra Reducerii Armamentelor Strategice (SALT) cu Moscova.

„Trebuie să distrugem generația asta de lideri democrați“, a spus Kissinger, referindu-se la un plan de a folosi bugetul pentru apărare și la un tratat privind controlul armamentului, pentru a-i discredita pe adversarii de pe plan intern ai lui Nixon. Preşedintele a zis: „Trebuie

să distrugem încrederea oamenilor în establishmentul american". „Exact", i-a răspuns Kissinger. Nixon: „Și să fiu al dracului dacă n-o să facem exact așa".[137]

Nici o țară de pe glob nu i-a acaparat atenția lui Kissinger așa cum au făcut-o Statele Unite. El a devenit preocupat în mod obsesiv de politica internă americană, pentru că șeful său, Richard Nixon, era preocupat în mod obsesiv de politica internă. Și Kissinger știa că poziția lui depindea în întregime de măsura în care-i împărtășea viziunea lui Nixon. „Mi-aș pierde singura clientelă", a spus el odată, despre consecințele faptului de a-l supăra pe Nixon.[138]

Însă nu doar atașamentul lui Kissinger față de Nixon a stat la baza faptului că diplomația a fost pusă în slujba politicii interne. Războiul din Vietnam a polarizat societatea americană. A dat naștere, pe de-o parte, unei culturi nonconformiste, sceptice și, pe de altă parte, unei mișcări conservatoare, care aveau să fuzioneze, în cele din urmă, în spatele lui Ronald Reagan. Pe măsură ce sciziunea se adâncea, politicienii au folosit războiul tot mai mult – sau măcar propaganda războiului – pentru a o ţine în frâu pe cea dintâi și a profita de pe urma celeilalte. Roosevelt, Truman, Eisenhower, Kennedy și Johnson au folosit, cu toţii, politica externă pentru câștigul politic (sau pentru înfrângerea politică – să ne gândim la Lyndon Johnson și la Războiul din Vietnam). Însă Administrația Nixon a ridicat miza.

*

După 1968, s-au întrezărit surprinzător de repede evenimentele din 1972. Și apoi, chiar înainte să se petreacă evenimentele din 1972, s-au întrevăzut la orizont evenimentele din 1976. Ciclul electoral prezidențial de patru ani a devenit accelerat în ultimii ani, se spune adesea, însă, cu aproape o jumătate de secol în urmă, Nixon și Kissinger, la un timp remarcabil de scurt de la venirea lor la putere, își purtau războiul în Asia de Sud-Est având în vedere perspectiva realegerii lui Nixon.

Iată-l pe Kissinger vorbindu-i senatorului George McGovern, la începutul lui 1969, despre Războiul din Vietnam, imediat după inaugurarea preşedinţiei lui Nixon:

> Cred că e limpede acum că n-ar fi trebuit să ne ducem acolo niciodată, și nu văd cum ar putea să iasă ceva bun de-aici. Dar nu putem să facem ce recomandați dumneavoastră și, pur și simplu, să ieșim din război, pentru că toţi votanţii șefului ar fi demoralizaţi; aceia sunt oamenii lui, care sprijină efortul de război: Sudul, gulerele albastre din rândurile democraților din Nord. Alegătorii lui Nixon se află în spatele efortului de război. Dacă ne-am retrage din Vietnam, ne-am confrunta cu un

dezastru, din punct de vedere politic, aici, acasă.[139]

Cursa din 1968 pentru președinție fusese o competiție cu trei candidați, Nixon câștigând 43,4% din voturi, Humphrey – 42,7% și segregaționistul George Wallace – 13,5%. Aproape zece milioane de alegători l-au ales nu doar pe Wallace, ci și pe cel care a candidat împreună cu el pentru postul de vicepreședinte, generalul Curtis LeMay, care a făcut o serie de afirmații îngrijorătoare în timpul campaniei. „N-am spus niciodată c-ar trebui să-i bombardăm până-i aducem la sapă de lemn", a fost răspunsul lui la critica adusă planului său pentru câștigarea Războiului din Vietnam. „Am spus că aveam capacitatea s-o facem."[140]

Cele mai multe dintre aceste voturi s-ar fi dus către Nixon, dacă Wallace și LeMay n-ar fi candidat, iar Nixon voia să se asigure că le obținea în 1972. Ca să facă asta, el intenționa să-şi pună la lucru celebra „strategie pentru câștigarea voturilor din Sud". Că Nixon a cultivat ura rasială, pentru a câștiga voturile din Sud, este bine cunoscut. Mai puțin bine cunoscut este că strategia lui a avut un element de politică externă: utilizarea la maximum a forței aeriene în Asia de Sud-Est – practic, strategia lui LeMay de a aduce aceste zone la sapă de lemn, adică de a le bombarda până când rezistenţa inamicului era zdrobită. „Era foarte clar – a zis George McGovern în legătură cu discuția lui cu Kissinger – „că ei începeau deja să facă planul așa-numitei strategii pentru câștigarea voturilor din Sud, încercând să elaboreze o abordare de a lua Sudul din mâinile lui Wallace și de a-l aduce în rândurile votanţilor lui Nixon […] N-am mai putut niciodată, de atunci, să respect prea mult politica lor privitoare la Vietnam. Am înțeles că erau dispuși să continue să-i ucidă pe asiatici și să sacrifice viețile tinerilor americani, dată fiind interpretarea lor cu privire la ce anume avea să fie de folos în Statele Unite."[141]

Nixon trebuia să le acorde concesii conservatorilor, ca să prevină o altă provocare din partea unui al treilea partid. Aici, Kissinger, care se consacrase drept „cel mai militarist dintre toţi", a fost un emisar util. În următorii cinci ani, măsurile extreme luate de Nixon și Kissinger – dinamitarea portului din Vietnamul de Nord, bombardamentele de Crăciun, operațiunea Linebacker, distrugerea Deltei Mekongului și, desigur, operaţiunile din Cambodgia și Laos, două țări care au fost efectiv bombardate până au fost aduse la sapă de lemn – au reprezentat jertfa de sânge adusă puterii în ascensiune a dreptei americane.

Nixon l-a pus pe Kissinger să discute cu conservatori celebri, printre care s-au numărat guvernatorul Californiei Ronald Reagan, pastorul Billy Graham, William Buckley și actorul de comedie Bob

Hope: „Președintele a vrut să vă dau un telefon scurt, să vă spun că, în ciuda isteriei de la televizor și din știrile despre Laos, noi credem că am făcut tot ce am plănuit să facem: am distrus mai multe linii de aprovizionare decât anul trecut, în Cambodgia. Le-am oprit dezvoltarea pentru multe luni […] Am realizat ceea ce am urmărit“.[142]

Nu au realizat nimic. Vietnamul de Nord nu s-a clătinat niciodată, nu a cedat în fața cererii lui Nixon de scoatere a trupelor din Vietnamul de Sud, în schimbul retragerii americane. Dar asta nu conta, pentru că scopul bombardamentelor era de a obţine o victorie acasă.

Pe Nixon îl îngrijora în mod deosebit Reagan, iar Kissinger îi întreținea îngrijorarea:

– A zis că ai o problemă serioasă cu conservatorii, i-a spus Kissinger lui Nixon în noiembrie 1971, în legătură cu o conversație pe care o avusese recent cu Reagan.

– A, știu, a răspuns Nixon, la care Kissinger a continuat:

– Spune c-ai s-ajungi fără nici un prieten, pentru că nu poți, oricum, să-i câştigi pe liberali de partea ta.

– I-auzi!, a exclamat Nixon.[143]

Kissinger i-a spus lui Nixon că-i enumerase lui Reagan realizările de tip conservator ale Administrației, inclusiv utilizarea MIRV-urilor, adică a rachetelor balistice cu focoase multiple, în ciuda opoziției liberale. „N-am fi avut Cambodgia – a zis Kissinger, făcând referire la invazia americană din 1970 –, n-am fi avut Laosul […] Și n-am avea un buget pentru apărare de 80 de miliarde de dolari.“ La un moment dat, Nixon a intervenit: „N-am fi avut Amchitka“, iar Kissinger a repetat: „N-am fi avut Amchitka“.

Povestea insulei Amchitka, un petec de pământ din Alaska, este uitată acum, în mare măsură, dar Nixon și Kissinger vorbeau despre ea ca și cum ar fi rostit chiar discursul lui Winston Churchill, în fața Camerei Comunelor, din 1940, în care acesta spunea că nu putea promite decât „sânge, trudă, lacrimi și sudoare“. La începutul anilor 1970, Amchitka a fost locul unei confruntări violente între grupurile ecologiste care susțineau controlul asupra armamentului și Casa Albă, confruntare care a avut ca obiect planurile Administraţiei de a efectua pe insulă un test nuclear cu o putere explozivă mare, extrem de radioactiv. Testul nu aducea nici un avantaj militar sau științific, ci era văzut ca un fel de ritual al dreptei, de foc de artificii care ar fi sărbătorit sfârșitul Administrației Johnson, în timpul căreia, considerau mulți militarişti (precum LeMay), Statele Unite rămăseseră în urmă în privința dezvoltării nucleare. Apoi, când opoziția publică față de detonare a început să crească, Nixon a avut ocazia de a le arăta conservatorilor că era gata să-i înfrunte cu fermitate pe „liberali“. A făcut cunoscut că el mergea oricum înainte, chiar şi în cazul în care

Curtea Supremă ar fi interzis testul.

Curtea Supremă nu l-a împiedicat, dar Haldeman i-a spus lui Kissinger să se folosească oricum de acest lucru în scopuri politice. „Spune-i lui Reagan că ne luptăm cu critici extrem de severe, ca să continuăm chestia aia. Avem nevoie de tot sprijinul dreptei.“ Mai târziu, după ce testul a fost efectuat, Nixon s-a întâlnit cu senatorul Barry Goldwater și a râs de temerile ecologiștilor. „Focile înoată şi-acum“, a zis președintele. „Sunt al naibii de mândru de tine“, i-a replicat Goldwater.[144]

*

Fenomenul care avea să devină cunoscut drept „Revoluția Reagan“ avansa, iar Nixon avea de partea lui o majoritate conservatoare (câtă vreme nu se dezintegra). Consilierii lui Nixon au luat o decizie calculată de a profita de această „polarizare clară“ – cum a descris vicepreședintele Spiro Agnew divizarea societății americane. „Sunt de două ori mai mulți conservatori decât republicani“, a zis Haldeman, iar Casa Albă, mai ales după invazia din Cambodgia în perioada dinaintea alegerilor pentru Congres, din anii 1970, a transformat tot mai mult Războiul din Vietnam într-o „chestiune socială“, legând războiul de infracţiunile și protestele de acasă, etichetându-i pe oponenţi drept lipsiți de patriotism, aruncând vina uciderii protestatarilor pe protestatarii înşişi, pe un „liberalism radical“, pe „izolaționismul smiorcăit“ și pe „tratarea problemei cruciale a legii și ordinii cu timiditate şi laşitate“.[145]

Dar, până să devină conservatorii un grup compact de alegători de nădejde, Nixon nu putea, pur și simplu, să-și asume o guvernare de dreapta. Cu toate că timpul lor se apropia de sfârşit, Nixon tot trebuia să ţină seama de stânga şi de liberali, care cuprindeau o gamă largă de grupuri, de la susținători ai politicii *New Deal*, care continuau să creadă că „Franklin D. Roosevelt e președinte“, așa cum s-a plâns Nixon, până la biserici, protestatari împotriva războiului, mișcări pentru drepturile civile, grupuri ecologiste și care militau împotriva sărăciei și organizații mai radicale.

Ca să țină sub control această aripă a politicii americane, chiar în timp ce se chinuia să-și transforme „majoritatea mută“ într-o coaliție electorală, Nixon putea să se bazeze pe adaptabilul Kissinger. „În Biroul Oval, Henry era cunoscut drept «cel mai militarist dintre toţi»“, și-a amintit Haldeman. „Dar seara se petrecea o transformare magică. Ciocnind paharele la petreceri cu prietenii săi liberali, belicosul Kissinger se transforma, dintr-odată, într-un pacifist […] Și oamenii din presă, înșelaţi de șarmul și umorul lui Henry, cădeau în plasă. Pur și simplu, nu puteau să creadă că intelectualul, zâmbitorul, spiritualul «Henry the K» era un militarist ca «ticălosul ăla» de Nixon.“[146]

Kissinger ştia să le răspundă criticilor liberali. Față de oamenii religioși, invoca experiența sa din timpul Holocaustului. Reporterilor le flata, le dezvăluia și le măgulea egourile. Și în cazul studenților, cultiva un amestec convingător de ironie și franchețe. Cineva își amintea de un discurs susţinut de Kissinger la Massachusetts Institute of Technology, la sfârșitul lui ianuarie 1971.[147] Și-a început observațiile „cu un aer confidențial“, comunicând audienţei că Nixon nu fusese „prima lui alegere“ pentru poziția de președinte. Apoi, după o pauză dramatică, a mărturisit „că avea îndoieli, că era tulburat, dar totuși încredințat că Administrația alesese singura cale rațională“ – retragerea treptată și „vietnamizarea“. Cât despre zvonurile că Administrația avea în vedere utilizarea armelor nucleare (zvonuri care s-au dovedit a fi adevărate), Kissinger „a făcut o remarcă nepoliticoasă despre scenariile absurde care se vor fi aflând în birourile din subsolul Pentagonului, însă adevărații decidenți nu ar folosi niciodată acele arme înfiorătoare“.[148] Întrebat de un student sceptic în ce condiții ar demisiona, Kissinger a spus: atunci când „întreaga orientare a politicii ar deveni reprobabilă moral pentru mine“. Dar, a adăugat el, nu l-ar critica pe președinte în public „decât dacă s-ar construi din nou camere de gazare sau dac-ar avea loc niște crime morale înspăimântătoare“.

Amintindu-și de această întâlnire mai târziu, studentul, care nu era convins, s-a întrebat: „Dacă […] nu-i nevoie să se construiască iar cuptoare? Dacă […] nu cumva cuptoarele sunt infernul creat de napalmul și de bombele aruncate de bombardierele B-52?“

Kissinger convinsese în mare măsură tânăra mulțime. „Păruse foarte sincer, foarte înțelegător, ai fi zis chiar că era unul de-ai noștri“, a zis apoi studentul. Dar, exact în timp ce Kissinger mințea, spunând că războiul se potolea, bombardierele B-52 tocau sudul Laosului, pregătindu-l pentru o invazie terestră, care a avut loc în lunea de după discursul susţinut de Kissinger sâmbătă, la MIT.

Kissinger se pricepea la fel de bine să-i amăgească pe intelectualii liberali. I-a atras, lăsându-i să creadă că-şi găsiseră în el un interlocutor. Adeseori, lua prânzul împreună cu Arthur Schlesinger și, de fiecare dată când făcea asta, îi destăinuia istoricului un secret: se gândea să demisioneze. „M-am gândit mult la demisie“, a zis el după invazia din Cambodgia. „De fapt, m-am gândit la asta cu mult înainte de Cambodgia.“ Din nou, Schlesinger nu știa de bombardarea Cambodgiei sau de implicarea serioasă a lui Kissinger în planificarea invaziei. Schlesinger nu știa nici de complotul pe care Kissinger îl pusese la cale împreună cu președintele, să distrugă „încrederea oamenilor în establishmentul american“. Așa că putea să-l ia în serios pe Kissinger, atunci când acesta spunea că rămânea în funcție ca să prevină deteriorarea şi mai mare a „instituțiilor cu autoritate“.[149]

Și, chiar dacă nu-i putea convinge pe intelectualii liberali și de stânga despre justețea politicii lui Nixon, aceștia erau, totuși, liniștiți la gândul că la Casa Albă se afla cineva familiarizat cu concepte precum „societate burgheză“, „condiții obiective“ și „criză structurală“. Avea o „inimă de conservator“, așa cum a spus odată mentorul său, Fritz Kraemer, referindu-se la faptul că prețuia ierarhia și ordinea. Însă gândirea îi fusese formată de multe dintre forțele care au modelat Noua Stângă, printre care glorificările existențiale ale voinței libere individuale. Kissinger prețuia ideea de istorie care mătură totul în cale, având un instinct dialectic, pe care unii l-au comparat cu cel al lui Hegel („Henry gândește într-un cadru permanent teoretic. De fiecare dată când apare un val pe țărmul estic, el îl leagă de ce se petrece pe țărmul vestic“, a spus un admirator academic pe care Kissinger îl adusese la Consiliul pentru Securitate Naţională în calitate de analist).[150] „Occidentul – scrisese el în teza de licență – nu a mai produs, de la Marx încoace, nici un gânditor politic capabil să atingă inimile.“[151] Alexander Haig a înțeles, despre Kissinger, că avea, practic, o gândire formată în spiritul Noii Stângi și care păstra moravurile Vechii Drepte, și i l-a înfățișat lui Nixon ca fiind un om „rupt din aluatul acelei stângi nenorocite, chiar dacă e un tip intransigent și dur“.[152]

Iar când umorul și vinul bun s-au dus, Kissinger a invocat cu iscusință teama de revanșismul dreptei: „Dac-am fi făcut, în primul nostru an, ce ne-au solicitat să facem criticii noștri cei mai răsunători – a spus Kissinger în faţa publicului de la MIT –, procentajul de alegători care l-au votat pe Wallace ar fi crescut de la 13% la 35% sau 40%; primul lucru pe care președintele a început să-l facă a fost să neutralizeze acea facțiune“.[153]

Asistând, pe când era copil, la colapsul Republicii de la Weimar, Kissinger se înfățișa pe sine ca un apărător al centrului împotriva dreptei, spunându-le liberalilor că, dacă el ar fi demisionat, Spiro Agnew s-ar fi ocupat de politica externă. Dac-ar fi fost să fie o revoluție în America, avertiza el, aceasta n-ar fi fost condusă de Mișcarea Studenților pentru o Societate Democratică, de Tom Hayden, de quakeri pacifiști sau de catolici și evrei susținători ai dreptății sociale. Atunci când o societate intră cu adevărat în colaps, afirma Kissinger, „vin la putere niște tipi cu adevărat duri […] forțele cele mai brutale din societate“.[154] „Vă salvăm de dreapta“, le-a spus el celor din echipa Consiliului pentru Securitate Naţională, care demisionaseră în semn de protest împotriva invaziei din 1970 a Cambodgiei. „Tu ești dreapta“, i-au răspuns ei.[155]

Invadarea Laosului – efectuată cu 17 000 de soldați sud-vietnamezi și cu bombardamente aeriene americane masive –, în 1971, a fost o altă catastrofă. Scopul ei a fost să închidă așa-numitul Drum Ho-Şi-

Min, prin care Hanoiul aproviziona Viet-Congul. Însă armata nord-vietnameză i-a înfrânt pe sud-vietnamezi, omorând sau rănind aproape 8 000 de atacatori. Statele Unite au pierdut peste 100 de elicoptere și 215 soldați. Nixon a scornit, însă, că invazia fusese un succes. I-a spus lui Haldeman: „Ar trebui să-i batem pe oponenți cu ideea patriotismului, a salvării vieților americane etc.“[156] Când presa a început să relateze cu acurateţe dezastrul în desfăşurare, Kissinger s-a folosit de acest prilej ca să alimenteze furia lui Nixon: știrile din mass-media despre Laos, a zis el, erau „rău-intenţionate“. Neducând niciodată lipsă de câte o analogie istorică utilă, Kissinger i-a spus lui Nixon că, dacă „Marea Britanie ar fi avut o presă ca asta în al Doilea Război Mondial, s-ar fi retras în ’42“.

Politica externă a fost întoarsă pe dos, pentru că Nixon și Kissinger își adaptau acțiunile nu la realitatea externă, ci, mai degrabă, la nevoia lor de a manipula opinia publică pe plan intern. În lumea reală, invazia în Laos a fost un eșec. Dar, așa cum i-a spus Nixon lui Kissinger, lumea reală nu conta. „Ceea ce contează în cazul Laosului, Henry – a zis el –, este să fie un succes, nu mă interesează ce se-ntâmplă acolo. Înțelegi?“[157]

*

„Dacă asculți fie şi numai câteva înregistrări ale conversațiilor lui Nixon – scriau istoricii Frederik Logevall și Andrew Preston –, te izbește măsura în care opțiunile de politică externă erau evaluate în termenii efectului lor convenabil asupra reputației pe care Administrația o avea pe plan intern.“[158] Iată două exemple: primul este din martie 1971, când Kissinger i-a spus lui Nixon că „trebuie să avem la dispoziție suficient timp ca să ne retragem. Trebuie să ne asigurăm că nu dau ăia peste cap toată regiunea“ (adică să se asigure că Vietnamul de Nord nu ocupa Vietnamul de Sud, imediat ce Statele Unite își retrăgeau trupele). „Nu putem să lăsăm ca țara să fie dată brutal peste cap, dacă e să ne exprimăm brutal, înainte de alegeri.“ Apoi, în 3 august 1972, Nixon spunea: „Mă uit la fluxul istoriei acolo, probabil că Vietnamul de Sud nu va reuşi oricum niciodată să supraviețuiască, sunt cât se poate de onest […] Trebuie să înțelegem, Henry, şi că victoria în alegeri e teribil de importantă. E teribil de importantă anul acesta, dar putem să avem o politică externă viabilă dacă, peste un an sau peste doi ani, Vietnamul de Nord pune mâna pe Vietnamul de Sud? Asta-i adevărata întrebare“. Kissinger i-a răspuns: „Dacă, peste un an sau doi, Vietnamul de Nord pune mâna pe Vietnamul de Sud, putem să avem o politică externă viabilă, dac-o să pară că acest lucru e rezultatul incompetenței sud-vietnamezilor“. Kissinger a mai adăugat că „trebuie să găsim o formulă care să nu lase Vietnamul să se prăbușească timp de un an sau doi, după care… după

un an, domnule președinte, Vietnamul va zăcea într-un marasm general“. După ce a contribuit la prelungirea războiului, pentru ca Nixon să fie ales, Kissinger lucra acum la prelungirea lui – până când putea să ajungă la o înțelegere care să salveze reputația Administrației – pentru ca Nixon să fie reales.[159]

Cu toate acestea, Nixon se temea că Henry Kissinger avea să fie tentat să ajungă la o înțelegere și să se bucure de lauda pe care avea s-o primească în calitate de pacificator. I-a spus lui Haig să fie atent. Președintele, scria Haldeman în jurnalul său, „vrea să fie sigur că Haig are grijă să nu prevaleze dorința lui Henry de a ajunge la o înțelegere, acesta e singurul mod prin care putem pierde alegerile. Trebuie să fim fermi în privința Războiului din Vietnam și să nu ne înmuiem“.[160] Kissinger a rămas, în mare măsură, ferm. Dar, la începutul lui 1972, devenea tot mai clar că strategia lui Nixon și Kissinger de a retrage trupele, intensificând, în același timp, bombardamentele, nu funcționa. Casa Albă, scria Larry Berman în istoria sa detaliată despre negocierile de la Paris, avea să renunțe în curând „la aproape toate punctele majore“ asupra cărora insista Hanoiul, consimţind inclusiv la faptul ca „orice încetare a focului să fie o «încetare a focului cu acceptarea condițiilor existente acolo», ceea ce însemna că trupele nord-vietnameze aveau să rămână în Sud, în cazul în care se aflau deja acolo“.[161]

Luptele au continuat totuşi. Nordul a lansat o ofensivă majoră la sfârșitul lui martie, iar Nixon a răspuns printr-o campanie masivă de bombardamente; Haldeman scria, în jurnalul său, că Nixon concentra o forță de atac uriașă sperând încă, în pofida tuturor dovezilor, că o lovitură în plus „ne va da o șansă destul de bună la negocieri“ și va forța Hanoiul să accepte concesii. „Henry e de aceeași părere.“[162]

În acest punct, bombardamentele erau la fel de mult legate de câștigarea respectului micului grup de partizani adevărați care se adunaseră în jurul lui Nixon la Casa Albă pe cât era legată de câștigarea respectului Dreptei în sens mai larg. „Refuz să cred că o mică putere de mâna a patra, cum e Vietnamul de Nord, nu are un punct vulnerabil“, spusese Kissinger mai devreme, în timp ce făcea planuri pentru una dintre loviturile lui sălbatice, menită să pună capăt războiului. Kissinger i-a spus ambasadorului sovietic că Vietnamul devenise „o problemă internă majoră“. El a continuat: „Nu putem să permitem ca structura noastră internă să sufere în mod constant din pricina acestei țări aflate la 15 000 de kilometri de noi“.[163] Confruntându-se cu un oponent pe care nu-l putea îngenunchea, Kissinger ajunsese să vadă Statele Unite ca pe o victimă chinuită.

La sfârșitul primăverii, balanţa negocierilor înclinase în favoarea nord-vietnamezilor. Pe 2 mai, Kissinger a stat la masa negocierilor de la Paris cu principalul reprezentant al Vietnamului de Nord, Le Duc

Tho, în cadrul unei întâlniri pe care a descris-o ca fiind „brutală". „Le Duc Tho nici măcar nu se împotmolea", a zis Kissinger. „Opiniile noastre deveniseră irelevante; el stabilea condițiile."[164] „Ne manipula precum un chirurg având un bisturiu în mână, cu o îndemânare colosală", își amintea Kissinger ani buni mai târziu.[165]

Un membru al delegației de la Hanoi a spus despre Kissinger că arăta învins: „Nu mai avea înfățișarea unui profesor universitar, care ținea discursuri lungi și glumea mereu, ci a unui om care vorbea cu măsură, şi părea stânjenit și gânditor".[166] Le Duc Tho l-a tot hărțuit pe Kissinger, făcând referire la un subiect deosebit de sensibil: intensificarea sciziunii interne în Statele Unite și opoziția publică față de război. Kissinger a încercat să spună că acel subiect era în afara discuției, informându-l succint pe nord-vietnamez că nu voia să discute despre politica internă. Dar Le Duc Tho insista întruna pe acest punct, aducând Dosarele Pentagonului, făcute publice de Daniel Ellsberg, ca o „dovadă a procesului american de intervenție și de agresiune" și ca un exemplu al modului în care Kissinger era subminat acasă.

„Tristețea se vedea clar pe fața lui", a zis Le Duc Tho mai târziu. „Noi nu știam ce gândea el în momentul acela, dar a scris mai târziu, de mai multe ori, că divizarea gândirii americane i-a provocat mari chinuri."[167]

Kissinger și-a redobândit grabnic dezinvoltura. „I-am bombardat – le-a spus el câtorva prieteni intimi, între patru ochi, la scurt timp după această întâlnire –, ca să ne permitem să le acceptăm condițiile." A fost o remarcă pe cât de crudă, pe atât de adevărată.[168]

Singurul lucru rămas era să ticluiască în așa fel condițiile puse de Le Duc Tho, încât ele să nu dăuneze poziției dominante a lui Nixon în sondajele electorale. „Vechiul meu prieten Henry Kissinger a ținut o conferință de presă zilele trecute, în cadrul căreia şi-a explicat victoriile diplomatice", a scris Arthur Schlesinger în jurnalul său, în octombrie 1972, după anunțul că se ajunsese la un acord cu Hanoiul. Schlesinger a mai afirmat: „El a fost, ca de obicei, subtil, dezarmant și viclean. Ce e mai evident e faptul că am făcut niște concesii spectaculoase și fără precedent. Dar presa, urmându-l pe Henry, a scris despre toate aceste lucruri ca și cum n-am fi făcut absolut nici o concesie. Cel mai trist este că, dacă Nixonger (așa cum ar spune Isaiah Berlin) ar fi binevoit să facă aceste concesii în 1969, am fi putut ajunge la această înțelegere atunci, și 20 000 de americani și Dumnezeu-știe-câți vietnamezi, care sunt acum morți, ar fi în viață".[169]

În noiembrie, Nixon a avut parte de o victorie răsunătoare, el reușind să fie reales deopotrivă în calitate de președinte-războinic și în calitate de candidat pacifist.[170] Cu toate că n-a făcut nimic pentru a clinti Hanoiul, partea referitoare la Asia de Sud-Est din cadrul

„strategiei pentru câștigarea voturilor din Sud“ a fost un succes pe plan intern. Însă prețul victoriei a fost mare și a inclus, așa cum scria istoricul Ken Hughes, viețile pierdute în „cei patru ani de care a avut nevoie Nixon ca să creeze iluzia unei «păci onorabile» și să ascundă realitatea înfrângerii prin disimulare“.[171]

Mai târziu, după cea de-a doua inaugurare prezidenţială a lui Nixon, consilierii parlamentari l-au întrebat pe William Sullivan, Secretarul-adjunct de Stat pentru Asia de Est și Pacific, în baza căror prevederi constituționale putea Casa Albă să justifice acțiunea de bombardare a Cambodgiei, care era deja în desfășurare de patru ani. Sullivan a făcut eforturi să găsească un răspuns, el spunând în cele din urmă: „Deocamdată, aș zice că justificarea [a fost] realegerea președintelui Nixon“. „După o asemenea teorie – remarca ziarul *Washington Post* –, putea să radă Bostonul de pe fața pământului.“[172]

*

Tratatul de Pace de la Paris – semnat în ianuarie 1973 – nu putea să dureze. Saigonul nu voia să permită alegeri corecte, iar Hanoiul, care se lupta pentru independența *întregului* Vietnam încă din anii 1940, nu voia să accepte o țară divizată. Întrebarea este dacă Nixon și Kissinger sperau să treacă un „interval decent“ până la căderea Saigonului, când Vietnamul ar fi fost uitat în „marasmul lui general“, cum l-a numit Kissinger. Sau plănuiau să se folosească de o încălcare inevitabilă a acordului de către Hanoi ca să legitimeze reluarea bombardamentelor?

Larry Berman susține a doua variantă: Nixon, scria el, „intenționa ca Vietnamul de Sud să primească sprijinul forței aeriene americane în 1976“, când moștenirea avea să îi fie asigurată și succesorul său avea să fie ales. „Arhivele arată că Statele Unite *se așteptau* ca tratatul semnat să fie încălcat imediat și ca acest lucru să declanșeze o reacție militară brutală“, scria Berman. „Războiul permanent (războiul aerian, nu operațiunile terestre), cu niște costuri acceptabile, era rezultatul așa-zisului tratat de pace pe care-l anticipau Nixon și Kissinger.“[173]

O victorie răsunătoare în alegeri și un tratat de pace încălcat i-ar fi permis, altfel spus, lui Kissinger să treacă de la bombardarea Cambodgiei (inițial secretă, deoarece Casa Albă se temea de reacția pe plan intern) la un atac aerian asupra Vietnamului de Nord, motivat acum și pe deplin justificat. Acel *Götterdämmerung* („Amurg al zeilor“, cum a descris Seymour Hersh distrugerea fermă cu care Nixon și Kissinger voiseră să pedepsească Vietnamul de Nord chiar din momentul în care au ajuns la Casa Albă) avea să-și capete, în sfârșit, justificarea.[174] Iar când Vietnamul de Nord a început acțiunea împotriva Vietnamului de Sud, Kissinger chiar a vrut să recurgă la represalii. Când noul Secretar al Apărării din Administrația Nixon,

Elliot Richardson, i-a spus că reînceperea bombardamentelor nu ar avea efecte strategice, Kissinger a zis: „Nu despre asta e vorba. Trebuie să scoatem în evidență represaliile psihologice“.

Dar politica internă a continuat să uimească. „A explodat afacerea Watergate și am fost cenzurați“, a spus Kissinger mai târziu. „Nu ni s-a permis să impunem prevederile tratatului […] Cred că putem presupune că [Nixon] i-ar fi bombardat până i-ar fi luat naiba.“

„Discuţie între preşedintele Nixon, consilierul preşedintelui pentru Securitate Naţională, Kissinger, şi consilierul preşedintelui, Haldeman“, 17 aprilie 1971, în *FRUS, 1969–1976*, vol. 32: SALT I, 1969–1972 (2010), p. 447

D. Van Atta, *With Honor*…, 2008, p. 157

G.S. Strober și D.H. Strober, *Nixon*…, 1994, p. 172

„Nord-vietnamezii“, a scris LeMay în *Mission with LeMay*, trebuie „s-o lase mai moale și să-și oprească agresiunea, altfel îi bombardăm până-i aducem la sapă de lemn. Și-i aducem la sapă de lemn cu forța aeriană sau cu forța navală – nu cu forțe terestre“.

G.S. Strober și D.H. Strober, *Nixon*…, 1994, p. 173

R. Dallek, *Nixon and Kissinger*…, 2007, p. 262

Centrul Miller, Universitatea din Virginia, Programul de Înregistrări Prezidențiale, conversație între Nixon, Kissinger și Haldeman, miercuri, 17 noiembrie 1971; disponibilă la adresa: http://whitehousetapes.net/transcript/nixon/620-008

Centrul Miller, Universitatea din Virginia, Programul de Înregistrări Prezidențiale, conversație între Nixon și Goldwater, 10 noiembrie 1971; disponibilă la adresa: http://whitehousetapes.net/transcript/nixon/014-017

C. Dueck, *Hard Line*…, 2010, p. 160

H.R. Haldeman, *The Ends of Power*, 1978, p. 94

D. Shearer, „An evening with Henry Kissinger“, în *Nation*, 8 martie 1971

Kissinger chiar a plănuit, de fapt, utilizarea tactică a armelor nucleare în Vietnam. Și a contribuit la aplicarea unui plan, cu numele de cod Giant Lance (Lancea uriaşă), care a pus în alertă prelungită forțele nucleare americane și care făcea parte din înscenarea „nebunul de Nixon ar fi în stare de orice ca să câștige războiul“, pusă la

cale cu scopul intimidării sovieticilor. Uneori, nu părea o înscenare: Nixon i-a spus lui Kissinger, în primăvara lui 1972, ca răspuns la o ofensivă nord-vietnameză: „O s-o facem. O să distrug țara aia afurisită, crede-mă, adică am s-o distrug, dac-o să fie nevoie. Și lasă-mă să-ți spun c-am să folosesc și armele nucleare, dacă va fi nevoie. Nu e nevoie. Dar, știi, ce vreau să spun este că asta-ți arată până unde sunt dispus să merg. Când vorbesc de arme nucleare, vreau să spun c-o să-i bombardăm pe nord-vietnamezi pân-o să-i ia dracu' și după aia, dacă se amestecă cineva, o s-amenințăm cu armele nucleare." „Vreau doar să ai ambiții mari, Henry", i-a spus altă dată.

A. Schlesinger, *Journals: 1952–2000*, 2007, p. 325

M. Kalb și B. Kalb, *Kissinger*, 1973, p. 97

MH, p. 102

D. Brinkley și L.A. Nichter, „Nixon Unbound", în *Vanity Fair*, august 2014

D. Shearer, „An evening with Henry Kissinger", în *Nation*, 8 martie 1971

J. Schell, *The Time of Illusion*, 1976, p. 115

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 279

The Haldeman Diaries, 1994, p. 244

R. Dallek, *Nixon and Kissinger*…, 2007, p. 261

F. Logevall și A. Preston (editori), *Nixon in the World*, 2008, p. 11

J.D. Tully, M. Masur și B. Austin, *Understanding and Teaching the Vietnam War*, 2013, p. 89

The Haldeman Diaries, 1994, p. 500

L. Berman, *No Peace, No Honor*…, 2001, p. 123

The Haldeman Diaries, 1994, p. 435

H. Kissinger, *Ending the Vietnam War*, 2003, p. 254

L. Berman, *No Peace, No Honor*…, 2001, p. 129

H. Kissinger, „The American experience in Southeast Asia: Historical Conference“, 2010

L. Berman, *No Peace, No Honor…*, 2001, p. 127

Van Loi Luu, Anh Vu Nguyen, *Le Duc Tho – Kissinger Negotiations in Paris*, 1996, p. 230

D. Halberstam, Scrisoare către redactorul-șef, *New York Magazine*, 17 februarie 1975

A. Schlesinger, *Journals: 1952–2000*, 2007, p. 362

Înțelegerea la care s-a ajuns în octombrie aproape că a suferit un colaps în decembrie, întrucât Kissinger a făcut un ultim efort de a-i presa pe nord-vietnamezi în privința câtorva chestiuni care puteau oferi o acoperire politică internă Casei Albe, precum chestiunea sensibilă a prizonierilor de război (care a devenit sensibilă, în mare măsură, din cauza efortului lui Nixon de a o folosi în scopul câștigului politic pe plan intern; pe măsură ce se desfășura investigația privind afacerea Watergate, Nixon, care exagerase numărul prizonierilor americani căzuți în mâinile nord-vietnamezilor, avea tot mai multe prilejuri să apară în fotografii alături de prizonieri de război). Kissinger a rămas frustrat: „Hanoiul aproape că ne disprețuiește, pentru că nu ne-a mai rămas nici o forță de influență efectivă“. Pe 18 decembrie, a început operațiunea Linebacker II – abominabilul bombardament de Crăciun –, care a luat drept țintă clădiri civile, inclusiv spitale. „Ticăloșii n-au fost bombardați niciodată așa cum vor fi bombardați de data asta“, a comentat Nixon. Bombardamentul a fost, într-adevăr, nenorocit, fiind plănuit să provoace „suferință civilă în cel mai înalt grad“. „Vreau ca oamenii din Hanoi să audă bombele“, a zis un amiral. Peste o mie de vietnamezi au murit în timpul uneia dintre cele mai intense campanii de bombardamente din istoria Statelor Unite. Din nou, fără nici un scop (în afară de acela de a-i asigura pe sud-vietnamezi că Statele Unite nu i-au abandonat): tratatul semnat, în cele din urmă, în ianuarie a fost aproape exact la fel cu ceea ce se aflase pe masa negocierilor la începutul lui decembrie.

Ken Hughes, „The Paris «peace» accords were a deadly deception“, pe History News Network, 31 ianuarie 2013; disponibil la adresa: http://history newsnetwork.org/article/150424

„The Cambodian issue: president or king“, în *Washington Post*, 30 martie 1973

L. Berman, *No Peace, No Honor…*, 2001, pp. 8, 9, 258

Pedepsirea Vietnamului de Nord nu a fost singurul lucru întrerupt de scandalul Watergate. Nixon sperase să profite de victoria sa răsunătoare ca să rupă definitiv legătura cu politica de *New Deal* și cu programul „Marea Societate“; a propus un buget de austeritate la începutul anului 1973, care ar fi eliminat sute de programe

guvernamentale, inclusiv întregul program al lui Johnson pentru combaterea sărăciei, ar fi tăiat fonduri pentru educație, locuințe și sănătate, și ar fi forțat milioane de beneficiari ai sistemelor Medicare și Medicaid să cheltuiască sume considerabile din buzunarele proprii, așa cum arată Rick Perlstein.

Capitolul 5

ANTI-KISSINGER

Am putea întreba foarte bine: De ce să te obosești măcar să joci acest joc?

Daniel Ellsberg, 1956

Ferocitatea cu care Nixon și Kissinger au bombardat Cambodgia, alături de dorința de a provoca o suferință extremă Vietnamului de Nord, a avut o serie de motivații, atât explicite (să smulgă Hanoiului concesii; să distrugă liniile de aprovizionare și de comandă și control ale Viet-Congului), cât și implicite (să-și înfrângă rivalii birocratici; să pară duri și să dea dovadă de loialitate; să împace dreapta). „Sălbatic este un cuvânt care s-a tot folosit“ când se discuta despre ce trebuia făcut în Asia de Sud-Est, își amintea unul dintre consilierii lui Kissinger; „a fost o lovitură sălbatică, persistentă, aplicată nord-vietnamezilor ca să le bage mințile-n cap“.[175] Dar mai este şi un alt fel de a vedea sălbăticia, precum şi modul crud, neoficial în care a fost efectuat atacul lor aerian.

Tot ce a fost legat de operaţiunea secretă a părut a fi o reacţie împotriva omului pe care Henry Kissinger îl identificase drept tehnocratul suprem: Robert McNamara, Secretarul Apărării din Administraţiile Kennedy şi Johnson.[176] Aflându-se în funcţia de Secretar al Apărării din 1961 până în 1968, McNamara este renumit pentru faptul că a impus Pentagonului acelaşi sistem integrat de analiză statistică pe care, în deceniul anterior, îl utilizase ca să salveze Compania Ford Motor. „Revoluţia lui McNamara“ a continuat reformele care fuseseră iniţiate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, dar într-un mod mult mai intensificat şi mai accelerat.[177] Experţii lui McNamara „care au avansat rapid în cariere“ au încercat să subordoneze fiecare aspect al politicii de apărare – birocraţia greoaie, bugetul abundent alocat echipamentului, doctrina, tactica, ierarhia, logistica de aprovizionare şi strategia militară bazată pe distrugere – logicii abstracte a modelării economice. Atunci când Ray Sitton, colonelul din cadrul Aviaţiei Militare care l-a ajutat pe Kissinger să găsească o metodă de acoperire a bombardamentelor din Cambodgia, i-a informat pe „analiştii de sistem de la etajul al treilea [al Pentagonului]“ că nu ştia „cum să cuantifice eficienţa“ bombardamentelor efectuate de bombardierele B-52, aceştia i-au spus

că e „prost“.[178] „Poţi să cuantifici orice“, i-au spus ei. Sitton, cunoscut ca expert în materie de bombardiere B-52, a fost însărcinat să reprezinte grafic „eficienţa în termeni de costuri“ a bombardamentelor efectuate lunar de aceste aparate. Ideea era să se aloce fonduri din buget numai pentru misiunile aflate în partea ascendentă a curbei din grafic. Când „eficienţa“ începea să scadă, fondurile urmau să fie tăiate. „N-am putut niciodată să-i fac să înţeleagă faptul că, dacă eşti comandant militar pe teren, cea mai importantă misiune aeriană pe care o efectuezi poate să fie una chiar înainte de a ajunge la punctul zero de la celălalt capăt al curbei“, spunea Sitton. Variabilele nepalpabile care nu puteau fi reprezentate grafic sau codificate într-un model economic – voinţă, ideologie, cultură, tradiţie, istorie – erau neglijate (McNamara chiar a încercat, fără succes, să impună o singură uniformă standardizată tuturor birourilor diferite din cadrul Forţelor Armate).

După cum ar putea fi de așteptat, asemenea eforturi de a obţine „eficienţă în termeni de costuri“ au amplificat foarte mult munca birocratică de administrare a actelor. Fiecare detaliu operaţional era înregistrat, pentru ca echipele de economişti şi de contabili de la Washington să poată găsi noi oportunităţi pentru şi mai multă raţionalizare. Finanţele şi bugetul au ajuns să fie verificate deosebit de atent; printre reformele importante iniţiale ale lui McNamara s-a numărat aceea de „elaborare a unor mijloace de prezentare a costurilor operaţiunilor“ Pentagonului „în termeni de misiuni“. Pentru Comandamentul Strategic al Forţelor Aeriene, acest lucru însemna că fiecare litru de combustibil era justificat, fiecare oră de zbor – înregistrată, fiecare piesă de schimb – folosită, odată cu fiecare bombă aruncată.

Planurile lui Kissinger de bombardare a Cambodgiei – planuri elaborate împreună cu Sitton – nu erau chiar antiteza birocraţiei lui McNamara. Ele au fost, mai degrabă, o versiune din umbră sau o denaturare a acelei birocraţii. Potrivit lui Sitton, Kissinger a aprobat o falsificare foarte bine pusă la punct, ca să se sustragă „sistemului normal de comandă şi control al Comandamentului Strategic al Forţelor Aeriene – el însuşi extrem de secretizat –, care monitorizează, din necesităţi bugetare, lucruri precum consumul de combustibil şi tonajul de bombe utilizate“. S-a organizat un „sistem de comunicare dublă“; instrucţiunile piloţilor se concentrau exclusiv pe obiective din Vietnamul de Sud, însă, odată ce avioanele se aflau în aer, radarele redirecţionau un anumit număr de avioane către adevărata lor destinaţie din Cambodgia. „În sistemul secret de comandă şi control al Pentagonului, se raporta în mod curent“ că misiunea „se desfăşurase în Vietnamul de Sud“. Informațiile exacte privitoare la combustibilul consumat, piesele de schimb utilizate, bombele aruncate erau notate

în formularele „referitoare la bombardamentele efectuate“. „Funcţionarii şi administratorii“ trebuiau să-şi îndeplinească activitatea birocratică, a comunicat Senatului preşedintele Comitetului Reunit al Şefilor de Stat-Major, generalul Earle Wheeler, după ce falsul a fost descoperit, în cele din urmă, ca să justifice cheltuielile. Dar toate documentele – hărţi, date înregistrate pe calculator și tipărite, mesaje şi altele – care puteau dezvălui adevăratele ţinte au fost arse.

„Toate hârtiile, inclusiv ciornele, hârtiile pe care apăreau, poate, niște calcule făcute de vreunul dintre calculatoarele noastre, toate bruioanele au fost adunate“, a declarat în faţa Congresului, în 1973, maiorul Hal Knight, care a executat falsificarea la faţa locului, în Vietnamul de Sud: „Eu aşteptam până în zori şi, de îndată ce sosea momentul, mă duceam afară şi ardeam documentele“. „Am distrus documentele pe care erau notate coordonatele ţintelor. Am distrus documentul ce conţinea înregistrările de pe planşele de bord care arătau traseul aeronavei […] Am distrus banda magnetică pentru calculator pe care erau înregistrate coordonatele ţintelor, coordonatele UTM, şi le-am decodificat în informaţii care puteau fi folosite de calculatoarele pentru bombardamente. Apoi am distrus, de asemenea, toate ciornele legate de acestea şi înregistrarea grafică.“ S-a amenajat „un adevărat cuptor special“ pentru a distruge înregistrările ţintelor bombardamentelor, a spus în faţa Congresului generalul Creighton W. Abrams: „Ardeam, probabil, materiale timp de douăsprezece ore pe zi“.[179]

„Pentru luptător, focul este o armă; pentru meşteşugar, o parte din echipamentul său; pentru preot, un semn de la Demnezeu; şi pentru omul de ştiinţă, o problemă“[180], scria Spengler. Pentru Kissinger şi pentru ceilalţi care au bombardat Cambodgia timp de patru ani, a fost o modalitate de a submina moliciunea neînsufleţită a „analizelor sistemelor“, de a lua războiul din mâinile birocraţilor şi a-l da înapoi luptătorilor.[181]

Revin întruna la influenţa lui Spengler asupra criticii formulate de Kissinger la adresa birocraţiei din politica externă, nu pentru că aceasta dezvăluie ceva ce-l caracterizează numai pe Kissinger, deşi face şi asta. Kissinger, cred eu, era mult mai conştient de fundamentele filosofice ale poziţiilor sale decât majoritatea celorlalţi intelectuali postbelici preocupați de securitatea națională. Însă mai important, cel puţin în ceea ce priveşte înţelegerea felului în care a evoluat statul securităţii naţionale, este modul în care critica lui reflectă un curent mai profund din istoria americană. Ideea că o societate care a devenit „ultracivilizată“ şi „ultraraţionalizată“, prea dependentă de logică, instrumente, informaţii şi matematică simte nevoia să-şi redescopere energia şi intuiţia are o genealogie care ajunge măcar până la sfârşitul anilor 1800.[182] „Viaţa înseamnă să

pictezi un tablou, nu să faci o adunare“, a spus Oliver Wendell Holmes, într-un discurs ţinut la Harvard în 1911 (citat de Kissinger în teza lui de licenţă).

De-a lungul secolului XX şi până acum, la începutul secolului XXI, fiecare generaţie a părut să scoată o nouă cohortă de „declinişti“, de militarişti care avertizează cu privire la faptul că establishmentul se bizuie, chipurile, exagerat pe date şi cunoştinţe de specialitate, care se plâng de prudenţa generată de o prea mare birocraţie, care protestează împotriva moliciunii rezultate în urma prelucrării unei cantităţi prea mari de informaţii. Soluţia pentru o asemenea lâncezeală este, în mod inevitabil, mai mult război sau, cel puţin, o dorinţă mai mare de a purta un război, care adesea conduce la un război. În anii 1950 şi 1960, Kissinger a făcut parte dintr-un astfel de grup, contribuind la orientarea către dreapta a gândirii preocupate de securitatea națională, în această perioadă, la ideea că era necesar să purtăm cu determinare mici războaie în zonele gri. În mod ironic, la mijlocul anilor 1970, el însuşi a fost ţinta principală exact a unei asemenea critici, venite din partea lui Ronald Reagan şi a primei generaţii de neoconservatori.

Dar, înainte de a vorbi despre acea ironie, mai este una demnă de luat în considerare: rolul pe care l-a avut, în prăbușirea Administraţiei Nixon, unul dintre cei uitaţi din echipa de analiști a lui Robert McNamara, economistul Daniel Ellsberg – un om căruia-i plăcea să se ocupe de calculele lui, a cărui înţelegere a modului în care mergea lumea era în aşa măsură diametral opusă metafizicii lui Henry Kissinger, încât ar putea fi considerat un anti-Kissinger.

*

Henry Kissinger şi Daniel Ellsberg şi-au făcut studiile universitare şi doctorale la Harvard cam în aceeaşi perioadă, amândoi tineri veterani bursieri, amândoi sclipitori şi precoce. Ellsberg şi-a predat teza de licenţă, care a primit distincția *summa cum laude*, la doi ani după Kissinger. Şi Ellsberg a fost cel care, pe când era în post la Ambasada americană din Saigon, i-a dat informații lui Kissinger, în timpul primei vizite a acestuia în Vietnamul de Sud.

Asemenea lui Kissinger, Ellsberg era interesat de chestiunea contingenţei şi a alegerii în problemele umane. Dar el a abordat subiectul ca economist, continuând, în studiile sale doctorale şi apoi la Corporaţia RAND, să întreprindă cercetări inovatoare în teoria jocurilor şi în modelarea economică abstractă. Axate pe indivizi atomizaţi, angajaţi într-o serie de tranzacţii raţionale între costuri şi beneficii, al căror scop era maximizarea profitului individual, aceste metode erau foarte îndepărtate de abordarea metafizică a istoriei, a ideilor şi a culturii dezvoltată de Kissinger.

De fapt, Kissinger se gândea la tipul de metodologie a lui Ellsberg atunci când a criticat, în teza lui de licenţă, micimea ştiinţelor sociale americane şi vanitatea „pozitivismului“, ideea că adevărul și cunoașterea pot fi derivate din axiome logice sau din formule matematice. Ellsberg vorbea limbajul axiomelor, al teoremelor şi al demonstraţiilor, şi considera că astfel de raţionamente îi puteau ajuta pe strategii din domeniul apărării să planifice un război nuclear: „Pentru orice distribuţie a probabilităților, probabilitatea rezultatului a în cazul acţiunii III este $p (A \cup C) = P_A + P_C$. Probabilitatea rezultatului a în cazul acțiunii IV este $p (B \cup C) = P_B + P_C$. […] Aceasta înseamnă că trebuie să existe o distribuţie a probabilităților, $P_A\ P_B\ P_C$ ($0 \leq p_i \leq p\ \Sigma\ p_i = 1$), astfel încât $P_A > P_B$ şi $P_A + P_C < P_B + P_C$. Dar nu există nici una“.[183]

Spre deosebire de el, Kissinger, metafizicianul, scria lucruri precum: „Nu e suficient să prezinți teoreme deduse logic ca pe un test absolut de validitate. Trebuie să existe și o legătură cu universalitatea unei experiențe interioare, care transcende realitatea fenomenală. Căci, cu toate că omul este o ființă cugetătoare, nu rezultă de aici că ființa lui este limitată la cugetare […] Microcosmul cuprinde tensiune și polaritate, singurătatea individului într-o lume a semnificațiilor bizare, în care sensul interior al altora rămâne o enigmă eternă. Succesiunea și tensiunea, năzuința și teama caracterizează relația microcosmului cu macrocosmul.“[184]

Ciocnirea acestor două moduri de gândire asupra experienței umane s-a manifestat în primele câteva luni din perioada exercitării de către Kissinger a funcției de consilier al lui Nixon pe probleme de securitate națională.[185]

Cu puțin timp înainte de inaugurarea preşedinţiei lui Nixon, Ellsberg i-a oferit lui Kissinger niște sfaturi, în timpul unei întâlniri cu acesta, la sediul de la hotelul Pierre din Manhattan al președintelui care tocmai fusese ales. I-a povestit despre cum zguduise aparatul birocratic Robert McNamara, la scurt timp după ce fusese numit Secretar al Apărării, bombardându-i de îndată pe ofițerii și funcţionarii Pentagonului cu întrebări scrise. Răspunsurile pe care le primise nu erau importante. Ceea ce conta era faptul că McNamara pusese bazele dominației sale prin faptul că solicitase răspunsuri detaliate într-un timp mult prea scurt pentru ca ele să-i poată fi date. Iar întrebările fuseseră formulate în așa fel încât să arate că Secretarul Apărării era deja familiarizat cu controversele și rivalitățile, că-și avea propriii informatori în interiorul departamentului.

Ellsberg i-a sugerat lui Kissinger să facă şi el ceva similar: să elaboreze întrebări pe teme controversate și să le trimită întregului aparat birocratic, fiecărei agenții și fiecărui birou. Principala agenție responsabilă pentru un anumit subiect, a prevăzut Ellsberg, avea să

aibă o anumită opinie asupra chestiunii respective, iar agențiile secundare aveau să aibă altă opinie, iar diferența dintre cele două opinii urma să ofere o imagine utilă a ambiguităților, îndoielilor și incertitudinilor care existau în interiorul aparatului birocratic. Dar mai exista un motiv, mai curând machiavelic, a spus Ellsberg, pentru a face această examinare: „Simpla dezvăluire a controverselor și pozițiile extrem de neconvingătoare ale unora dintre agențiile principale – a spus el – urmau să fie stânjenitoare pentru aparatul birocratic în întregime. Acest lucru avea să-i facă pe birocrați să-și piardă siguranța de sine și să-i pună în defensivă în raport cu sursa întrebărilor – și anume Kissinger“.[186]

„Lui Kissinger i-a plăcut cum au sunat aceste sfaturi“, își amintea Ellsberg. Așa că noul director al securității naționale i-a cerut lui Ellsberg, la începutul lui 1969, să redacteze întrebările. Potrivit lui Marvin și Bernard Kalb, chiar primul lucru pe care l-a făcut Kissinger, când „a venit la biroul său din subsolul Casei Albe, pe 20 ianuarie 1969, a fost să bombardeze aparatul birocratic, care se chinuia să facă tranziția între Administrațiile Johnson şi Nixon, cu lista de cincizeci de întrebări [a lui Ellsberg]“. Kissinger a stabilit „termene-limită imposibile“, solicitând „răspunsuri detaliate de la Departamentul de Stat și Departamentul Apărării, de la CIA, de la Departamentul Comerțului și Trezoreriei și de la Biroul pentru Buget la întrebări precum: Care e situația relațiilor Statelor Unite cu China? Cu Uniunea Sovietică? Cu India, cu Vietnamul de Nord și de Sud și cu Indonezia?“ Lista continua „la nesfârșit“. Întrebările, așa cum prezisese Ellsberg, au provocat reacții. „Oricum, cine naiba se crede?“ Și, curând, a început să plutească în aer o contrapropunere în legătură cu reorganizarea Consiliului pentru Securitate Națională în jurul Departamentului de Stat, ceea ce i-a permis lui Kissinger să identifice potențialii rivali. Propunerea a fost anulată, iar autorii ei – înlăturați.

Acea primă etapă a exercițiului l-a favorizat pe Kissinger. Următoarea nu i-a fost la fel de favorabilă. Kissinger îi ceruse lui Ellsberg să compare, să analizeze și să facă o medie a răspunsurilor la întrebările privitoare la Războiul din Vietnam, care însumau peste 500 de pagini. Perspectiva sumbră descoperită de chestionar a fost uluitoare. Chiar și militariștii „optimiști“ cu privire la pacificarea Vietnamului considerau că era nevoie de o medie de 8,3 ani pentru a obține succesul. Toți respondenții au consimțit că „bazinul de efective militare și capacitățile de infiltrare ale inamicului pot supraviețui pe timp nedefinit eforturilor de erodare ale aliaților“ și că nimic altceva, în afară de prezența permanentă a trupelor și bombardamentele permanente, nu putea să salveze Vietnamul de Sud.

Când i s-au prezentat concluziile, Kissinger trebuie să fi recunoscut imediat capcana în care căzuse. În ciuda tuturor avertismentelor lui

referitoare la cum era subminată voința politică prin „acumularea de date“ de către tehnocrați ca Ellsberg, Kissinger îi dăduse cu nesăbuinţă frâu liber acestuia din urmă, să submineze, practic, prin date aparatul birocratic, oferindu-i dovezi clare că majoritatea celor din cadrul serviciului diplomatic considerau că războiul ori era imposibil de câștigat, ori putea fi câștigat numai cu ajutorul unor acțiuni imposibile din punct de vedere politic: ocupație permanentă sau distrugere totală.

Caracterul negativ al chestionarului lui Ellsberg s-a adăugat stării de asediu care se abătuse rapid asupra Administrației Nixon, impunând, iar și iar, utilizarea cuvântului *sălbatic*, pentru a descrie violența cu care Kissinger spera să pedepsească Vietnamul de Nord. Poate că, fiind pus mereu în fața confirmării că nu putea să îngenuncheze Hanoiul în fața propriei voințe, Kissinger s-a gândit că, dacă repeta cuvântul asemenea unei incantații, putea să țină la distanță divinitățile dovezilor și ale datelor aduse de Ellsberg.

Ellsberg a propus o continuare a chestionarului. „Ne-ajung atâtea întrebări deocamdată“, i-a replicat Kissinger.[187]

*

Kissinger era omul de stat, iar Ellsberg – expertul. Și, potrivit viziunii lui Kissinger asupra lumii, Ellsberg n-ar fi trebuit să existe sau, cel puțin, să facă ce făcea. Experții și analiștii ajunși la mijlocul carierei ar fi trebuit să fie funcționari specializați în evitarea riscului, nu mai mult decât niște statisticieni din domeniul asigurărilor. Ellsberg era ceea ce Kissinger numea, în teza lui de licență, un „om al datelor“. Încrederea lui în date, credința lui că putea să cuprindă excentricitățile comportamentului uman în coduri matematice și apoi să utilizeze acele coduri pentru a lua decizii l-au adus probabil la o stare, dacă nu de paralizie, atunci de predictibilitate. Așa cum a scris Kissinger mai târziu, „cei mai mulţi mari oameni de stat“ sunt „blocați într-o luptă permanentă cu experții din serviciile lor diplomatice, căci sfera înțelegerii omului de stat contestă înclinația expertului către minimizarea riscului“.[188]

Dar Ellsberg a fost cel care a vorbit deschis împotriva războiului și apoi a dezvăluit documente strict secrete, asumându-și un risc colosal, inclusiv posibilitatea de a fi închis. Și, prin acest singur act curajos, a schimbat cursul istoriei.

Diferența dintre Ellsberg și Kissinger este ilustrată chiar de dosarele Pentagonului. „Lecția cea mai importantă – oferită de acest studiu masiv, considera Ellsberg – a fost aceea că fiecare individ a repetat aceleași modele structurale în luarea deciziilor și, în mare măsură, aceeași politică pe care le-a urmat predecesorul său, fără ca măcar să știe acest lucru“, crezând că „istoria a început cu

administrația sa și că nu avea nimic de învățat de la administrațiile anterioare“. Ellsberg, economistul, considera că spargerea istoriei în părți distincte și studierea procesului de luare a deciziilor, inclusiv a consecințelor acelor decizii, oferă un prilej de a sparge acel model structural distructiv.

Dar atunci când Ellsberg a încercat să-l facă pe Kissinger să citească dosarele, în timpul ultimei lor întâlniri, înainte să fie dezvăluite documentele, Kissinger l-a ignorat. Când a devenit consilier pe probleme de securitate națională, Kissinger a primit o copie a acestui studiu, așa încât știa despre ce era vorba: exact tipul de scriere a istoriei împotriva căruia avertizase de mult timp, menit să-i prindă în capcană pe cei de la guvernare și să-i facă să creadă că ceea ce s-a petrecut trebuie să se petreacă şi în continuare, un lanț nesfârșit de cauze și efecte ale cărui rezultate ar fi îndoiala, vinovăţia și înfrângerea. Faptul că studiul a fost întocmit de o comisie amorfă de experți, analiști și funcționari nu făcea decât să sublinieze pericolul.[189] „Cercetarea – a scris Kissinger în 1966 – devine adesea un mijloc de a câștiga timp și de a alina conștiințele. Studierea unei probleme se poate transforma într-o fugă de necesitatea de a da piept cu ea.“[190]

„Chiar avem ceva de învățat din acest studiu?“, l-a întrebat el pe Ellsberg, plictisit. „M-am simțit descumpănit“, își amintea Ellsberg.[191]

*

Luni, 14 iunie 1971, a doua zi după ce *New York Times* publicase prima sa relatare despre dosare, Kissinger, aflat la o reuniune a echipei de consilieri la care era prezent și Nixon, a explodat. Și-a fluturat brațele, a bătut cu picioarele în podea și a izbit cu mâinile într-o masă în stil Chippendale, strigând: „Asta o să distrugă definitiv credibilitatea Americii pentru totdeauna… O să ne distrugă posibilitatea să ne ocupăm de politica externă confidențial… Nici un guvern din afară n-o să mai aibă vreodată încredere în noi“. „Henry sărea în sus și-n jos“, și-a amintit Nixon scena, care, potrivit unui biograf, i-a șocat până și pe cei obișnuiți cu ieșirile lui Kissinger. Acesta devenise deja cunoscut pentru „accesele lui de furie, crizele de gelozie și stările de depresie“.[192] „Este un om instabil emoțional, sărmanul“, i-a spus Nixon lui John Ehrlichman, la sfârșitul lui 1971. „Trebuie să-i facem rost de niște ședințe de psihoterapie“, a răspuns Ehrlichman.[193]

Zilele următoare au adus mai multe convorbiri telefonice și întâlniri, căci Nixon își consulta oamenii din propriul cerc restrâns – pe Kissinger, Haldeman, Mitchell și Ehrlichman și alții – privitor la cum era mai bine să reacționeze. Dosarele Pentagonului erau o istorie birocratică a implicării Statelor Unite în Asia de Sud-Est, până la Administrația Johnson. Nu era nimic anume care să-l discrediteze pe

Nixon. Dar „mânia“ lui Kissinger a fost cea care l-a convins pe Nixon să ia chestiunea în serios. „Fără imboldul lui Henry – a spus John Ehrlichman –, președintele și noi, ceilalți, am fi ajuns, poate, la concluzia că dosarele erau problema lui Lyndon Johnson, nu a noastră.“ Kissinger „l-a făcut pe Richard Nixon să turbeze“[194].

De ce? Scurgerea de informații îi era nefavorabilă lui Kissinger în mai multe feluri. Tocmai atunci purta negocieri cu China, în vederea restabilirii relațiilor, și-i era teamă că scandalul putea sabota respectivele discuții. Se temea că era posibil ca Ellsberg, care lucra cu alți disidenți din componenţa Consiliului pentru Securitate Națională, să fi spart circuitul închis de informații, la crearea căruia el muncise din greu, și să fi obținut poate chiar memorandumuri secrete despre Cambodgia.[195]

Furia lui Kissinger se îndrepta, de asemenea, împotriva celui prin care se scurseseră informațiile, în aceeaşi măsură în care se îndrepta împotriva scurgerii de informații, lucru evident în modul în care pendula între veneraţie și agitație când îl descria pe Ellsberg colegilor săi conspiratori, ca având un intelect și niște dorințe aproape prometeice. „Fir-ar al naibii de nenorocit, îl cunosc bine“, a început el o întâlnire în Biroul Oval:

> E un geniu […] Era dur. S-a dus… s-a oferit voluntar în Războiul din Vietnam. Era atât de nebun, încât umbla cu maşina prin tot Vietnamul, cu o carabină, când teritoriul era infestat de gherile, și împușca… este acuzat c-a participat la masacrul de la My Lai… împușca țărani aflați pe câmp, după teoria că toți cei în negru […] Omul e un geniu. Este unul dintre cei mai sclipitori oameni din câți am cunoscut vreodată.

În alte conversații, Kissinger a spus că Ellsberg a vânat țărani vietnamezi din elicoptere și că era un maniac sexual drogat. „Un nemernic abject“, a spus el. „Îl denunța pe Daniel Ellsberg plin de înflăcărare“, şi-l amintea Ehrlichman pe Kissinger.[196] Acesta din urmă își adapta interpretarea în aşa fel încât să-i stârnească lui Nixon felurite resentimente, zugrăvindu-l pe Ellsberg ca fiind un fel de supraom liberal și hedonist – deștept, subversiv, promiscuu, pervers și privilegiat. „Acum s-a însurat cu o fată foarte bogată“, i-a spus Kissinger preşedintelui. „Nixon era fascinat“, spunea Ehrlichman.

„Henry l-a întărâtat pe Nixon – își amintea Haldeman –, apoi au început să se întărâte unul pe altul, până când au ajuns amândoi în delir“; „Kissinger – spunea el – era extraordinar de furios și, în maniera lui inimitabilă, a reușit să-l aducă pe președinte într-o stare la fel de intensă de furie.“ Haig spunea că, „într-adevăr, [Kissinger] a antrenat îngrijorarea președintelui“ cu privire la scurgerea de

informații.

„Înseamnă că sunteți un molâu, domnule președinte“, l-a avertizat Kissinger pe Nixon, dacă acesta din urmă îl lăsa pe Ellsberg să scape prea ușor.

În cadrul întâlnirii unde Kissinger a oferit cea mai detaliată descriere a lui Ellsberg (cea în care a recunoscut că-i dăduse informații secrete echipei de campanie a lui Nixon în toamna lui 1968), Nixon a ordonat o serie de operațiuni ilegale sub acoperire. „Sparge seiful“, a spus el, sperând să obțină acel dosar care conținea informații despre încetarea bombardamentelor, ca să-l poată „șantaja“ pe Johnson să vorbească public împotriva lui Ellsberg. „Vreau ca acțiunea să fie efectuată prin furt“, a ordonat președintele. Tot în cadrul acestei întâlniri, Nixon a cerut să se pună bazele unității clandestine cunoscute sub denumirea de „instalatori“, condusă de Howard Hunt și G. Gordon Liddy. Instalatorii au plasat mai multe dispozitive de ascultare și au pătruns de mai multe ori prin efracție, inclusiv în sediul central al Comitetului Național Democrat de la hotelul Watergate.

„Instalatorii“ au fost responsabili, de asemenea, pentru intrarea prin efracție în biroul psihiatrului lui Ellsberg din California, operațiune care a fost determinată direct de descrierea pe care i-o făcuse Kissinger lui Ellsberg ca fiind dezechilibrat. Potrivit lui Haldeman, „motivul încercării de a obține documentele psihiatrului lui Ellsberg se explică prin dorința de a găsi dovezi care să sprijine afirmația înflăcărată a lui Kissinger despre obiceiurile ciudate ale lui Ellsberg“. Informațiile urmau să fie utilizate pentru a-i „compromite reputația“.[197]

„E nebun, nu-i așa?“, l-a întrebat Haldeman pe Kissinger în timpul uneia dintre întâlnirile lor. „E nebun“, i-a răspuns Kissinger.

*

Mai înainte, la întâlnirea în timpul căreia îi sugerase lui Kissinger să examineze aparatul birocratic, ca un mod de a-și stabili dominația asupra lui, Ellsberg, care obținuse, pe când era foarte tânăr, cele mai înalte aprobări care-i permiteau accesul la informații secrete, îl avertizase pe Kissinger cu privire la pericolul faptului de a ști prea mult. Este un discurs lung, dar merită citat în întregime:

> Henry, aș vrea să-ți spun ceva, poți să crezi sau nu, ceva ce-mi doresc să mi se fi spus cu ani în urmă. Ești consilier de mult timp și ai avut mult de-a face cu informații strict secrete. Dar ești pe cale să primești o mulţime de aprobări speciale, poate cincisprezece sau douăzeci, care-ți oferă accesul la informații mai importante decât cele strict secrete.
>
> Și eu am primit o serie de astfel de aprobări și știu alți oameni care numai ce le-au obținut și înțeleg destul de bine care

sunt efectele faptului de a primi aceste aprobări asupra unei persoane care nu știa înainte nici măcar că asemenea informații *existau*. Și efectele faptului de a citi informațiile care-ți vor deveni accesibile.

În primul rând, vei fi entuziasmat de unele dintre aceste noi informații și de faptul că deodată toate acestea îți sunt accesibile – atât de multe! Incredibil! Dar, în al doilea rând, aproape la fel de rapid, te vei simți ca un prost, pentru că ai studiat, ai scris, ai discutat despre aceste subiecte, ai criticat și ai analizat decizii luate de președinți ani de zile, fără să fi știut de existența tuturor acestor informații, pe care președinții și alții le-au avut, și tu nu, și care trebuie să le fi influențat deciziile în moduri pe care nu ai putea nici să le bănuiești. Mai ales, te vei simți ridicol, pentru că ți-ai petrecut timpul mai mult de un deceniu cu unii oficiali și consultanți care chiar au avut acces la toate aceste informații despre care tu n-ai știut și pe care n-ai știut că ei le dețineau, și vei fi uimit că au ascuns acel secret de tine foarte bine.

Te vei simți ca un prost și acest lucru va dura în jur de două săptămâni. Apoi, după ce începi să citești toate aceste informații secrete zilnice și te obișnuiești cu o cantitate de informații secrete care ar putea umple biblioteci întregi, care sunt păstrate cu o atenție mult mai mare decât simplele date strict secrete, vei uita că a existat vreodată un timp când nu aveai aceste informații și vei fi conștient doar de faptul că tu le ai acum și cei mai mulți nu le au… și că toți acei *alți* oameni sunt proști.

Într-o perioadă mai lungă – nu prea lungă, doar de doi sau trei ani –, îți vei da, seama, în cele din urmă, de limitările acestor informații. Sunt o mulţime de lucruri pe care nu ți le spun, adeseori sunt inexacte și te pot induce în eroare exact la fel de mult cum o poate face *New York Times*. Dar îți va lua un timp până vei afla asta.

Între timp, îți va deveni foarte greu să *înveți* de la cineva care nu are aceste aprobări. Pentru că, în timp ce asculți persoanele respective, te gândeşti: Oare ce mi-ar spune acest om acum, dacar ști ce știu eu? Mi-ar da, oare, aceleași sfaturi sau informațiile i-ar schimba total predicțiile și recomandările? Și *acel* exercițiu mental este atât de chinuitor încât, după un timp, renunți și, pur și simplu, nu mai asculți. Am văzut asta la superiorii mei, la colegii mei… și la mine însumi.

Vei avea legături cu un om care nu are acele aprobări numai din perspectiva a ceea ce vrei să-l faci să creadă și a impresiei pe care vrei să i-o lași, dat fiind că va trebui să-l minți atent cu privire la ceea ce știi. De fapt, va trebui să-l manipulezi. Vei renunța să încerci să evaluezi ce are el de spus. Pericolul este că

vei deveni ceva de genul unui imbecil. Vei deveni incapabil să înveți de la majoritatea oamenilor din lume, indiferent de cât de multă experiență ar putea avea ei în domeniile lor specifice, care ar putea fi mult mai vastă decât a ta.[198]

Ellsberg spune că a reflectat un timp la ce voia să-i spună, înainte de a se întâlni cu Kissinger. Monologul este remarcabil prin aceea că-l descoperă pe Ellsberg, adeptul raționamentelor deductive, drept adevăratul evaluator al sfatului pe care lui Kissinger îi place și acum să-l dea: informațiile nu înseamnă cunoaștere, iar adevărul faptelor nu se găsește în faptele în sine, ci în întrebările pe care le punem despre ele.

Mai târziu, Kissinger i s-a plâns lui Ellsberg de foștii lui colegi de la Harvard, inclusiv de Thomas Schelling, care se întorseseră împotriva războiului. Le „disprețuia prezumția că puteau judeca o politică, în condițiile în care știau foarte puține despre cum sunt elaborate politicile în interior", relata Ellsberg.

„Ei n-au avut niciodată aprobările care să le dea acces la informații", a zis Kissinger.

*

În perioada care trebuie să fi fost un an lung pentru el, între mijlocul lui 1973 și mijlocul lui 1974, s-ar fi zis că Henry Kissinger, care deținea deopotrivă, acum, funcția de consilier pe probleme de securitate națională și pe aceea de Secretar de Stat, se scufunda odată cu Richard Nixon, alături de principalii lui consilieri, Haldeman, Ehrlichman și John Dean, care au dispărut, cu toții, în aprilie 1973. Aproape că s-a aflat de implicarea lui Kissinger în Cambodgia când maiorul Hal Knight i-a trimis o scrisoare plină de dezvăluiri senatorului William Proxmire, în care-l informa despre falsificarea documentelor, operată de el. Comisia pentru Servicii Armate din cadrul Senatului a organizat audieri la mijlocul anului 1973, iar Seymour Hersh a fost foarte aproape să demonstreze implicarea lui Kissinger în înființarea sistemului de comunicare dublă.[199] Hersh nu a putut confirma rolul lui Kissinger (avea să facă asta mai târziu), dar acest lucru nu l-a scăpat pe Kissinger din încurcătură. În iunie 1974, Hersh, împreună cu Woodward și Bernstein, își lărgise sfera de investigații, punând la dosar relatări care-l indicau pe Kissinger ca fiind responsabil pentru prima rundă de înregistrări ilegale ale convorbirilor telefonice pe care le organizase Casa Albă, realizate în primăvara lui 1969, ca să păstreze secretul bombardării Cambodgiei. Reporteri, senatori și deputați dădeau târcoale, puneau întrebări, dezgropau mai multe informații, emiteau citații.[200]

După ce a aterizat în Austria, în drum către Orientul Mijlociu, și a aflat că presa publicase mai multe relatări și editoriale deloc măgulitoare, Kissinger și-a încercat norocul. A ținut o conferință de presă improvizată și a amenințat cu demisia (asta se întâmpla pe 11 iunie, cu mai puțin de două luni înaintea demisiei lui Nixon). După părerea generală, a fost un act de bravură. „Când se vor scrie documentele din arhive – a zis el, părând pe punctul de a izbucni în lacrimi –, vă veți aminti, eventual, că poate au fost salvate câteva vieți și poate câteva mame se odihnesc mai liniștite, dar las asta în seama istoriei. Ce nu voi lăsa în seama istoriei este discuția despre onoarea mea publică.“[201]

Norocul i-a surâs lui Kissinger și presa a izbucnit în afirmații sentimentale.[202] „A părut cu totul autentic“, a scris revista *New York*. Ca și cum s-ar fi dezis de neașteptata siguranță de sine de care dăduseră dovadă în ultimii ani, reporterii și prezentatorii de știri s-au reunit în sprijinul lui Kissinger. Restul celor de la Casa Albă erau descoperiți drept nimic mai mult decât o mulțime de golani dubioși de doi bani, dar Kissinger era cineva în care America putea crede. „Eram pe jumătate convinși – a zis Ted Koppel într-un documentar din 1974, imediat după amenințarea cu demisia a lui Kissinger – că nimic nu era peste puterile acestui om remarcabil.“ Secretarul de Stat era „o legendă, cel mai admirat om din America, magicianul, făcătorul de minuni“. „Se poate ca [Henry Kissinger] să fie singurul care ne va asigura succesul“, a zis Koppel.[203]

S. Hersh, *The Price of Power…*, 1984, p. 127

În memoriile sale, Kissinger îl descria pe McNamara ca fiind exact tipul de raționalist cu privire la care avertizase Spengler, cel care apare în perioada matură a unei civilizaţii exact în momentul în care aceasta se află pe punctul de a se prăbuşi. Pierduţi în hăţişul de date şi cifre, Secretarul şi experţii lui, care au avansat rapid în cariere, nu au fost capabili să distingă între informaţie şi cunoaştere, crezând că simplul fapt de a stăpâni cifrele le oferea autoritate asupra lumii. McNamara, scria Kissinger, „a supralicitat aspectele cantitative ale planificării strategiei de apărare; neglijând aspectele psihologice şi politice nepalpabile, a ţintit către o predictibilitate care era iluzorie […] Tinerii lui asociaţi înflăcăraţi şi-au ascuns convingerile morale în spatele unei metodologii de analiză aparent obiective, care eclipsa faptul că răspunsurile erau adesea predeterminate de întrebările lor“. Mai era ceva ce-l deranja pe Kissinger cu privire la McNamara: surplusul de date pe care le deţinea Secretarul determina un deficit de convingere, făcându-l să fie vulnerabil în faţa sentimentalismului şi a sentimentului de vinovăţie. Pentru că pierduse din vedere scopul, mijloacele ajunseseră să-i provoace repulsie. „Nu putea să suporte un război continuu“, a spus Kissinger despre el. Mai târziu în viaţă, McNamara a făcut un act public de căinţă: „Am greşit, am greşit teribil“, a zis el despre politica lui Kennedy şi a lui Johnson privitoare la Războiul din Vietnam. Aceste scuze l-au enervat peste măsură pe Kissinger. Vorbind cu un reporter, Stephen Talbot, care numai ce-i luase un interviu fostului Secretar al Apărării plin de remuşcări, Kissinger şi-a frecat ochii,

prefăcându-se că plângea. „Ahahah, ahahah.“ „Încă-şi toarnă cenuşă-n cap, nu-i aşa?“, l-a întrebat el pe Talbot. „Încă se simte vinovat.“

Pentru „revoluţia lui McNamara“, vezi J.E. Hewes Jr., *From Root to McNamara…*, Washington, Centrul de Istorie Militară (1975). Stephen Talbot, în „The day Henry Kissinger cried“, din *Salon*, 5 decembrie 2002, vorbeşte despre întâlnirea lui cu Kissinger şi reacţia batjocoritoare a celui din urmă faţă de McNamara, despre care am vorbit în nota de subsol precedentă; articol disponibil la adresa: http://www.salon.com/2002/12/05/kissinger_3.

Pentru opiniile lui Sitton despre sistemul lui McNamara, vezi istoria orală, citată mai sus

Pentru citările lui Wheeler, Knight şi Abrams, vezi Congresul SUA, Comisia Forţelor Armate din Senat, *Bombing in Cambodia: Hearings, 93rd Congress*, 1973, pp. 15, 132–133 şi 343

DW, p. 29

Bombardarea Cambodgiei a fost o campanie atât de vastă, încât a fost nevoie de o întreagă birocraţie (sau anti-birocraţie?) clandestină care s-o gestioneze. Iată ce declara în faţa Congresului generalul Creighton Abrams, comandantul Forţelor Armate americane din Vietnam: „Vedeți, fie şi numai dintr-un punct de vedere pur administrativ, toată chestiunea devenise prea complicată. Nu puteam să reţin lucrurile astea în capul meu, aşa că trebuia să am specialişti care să le reţină; şi ce trebuia să facem în cazul acesta, şi în cazul acela, şi în cazul celălalt. Dintr-un punct de vedere pur administrativ, al eficienţei, dacă vreţi, am sugerat de mai multe ori să trecem la un singur sistem comun. Aşa, pur şi simplu, nu e bine – nu vorbesc despre lucrurile despre care vorbiţi dumneavoastră, vorbesc numai despre a încerca să faci treaba bine. Aia era problema mea. Era ceva prea complex“.

Pentru un exemplu, vezi: B. Adams, *The Law of Civilization and Decay*, 1895. Pentru analiză, vezi: J.P. Diggins, *The Promise of Pragmatism…*, 1994; A. Herman, *The Idea of Decline in Western History*, 1997; J. Lears, *No Place of Grace…*, 1981.

Două eseuri influente ale lui Ellsberg din anii 1950 sunt: „Theory of the reluctant duelist“, în *American Economic Review*, 1956, şi „Risk, ambiguity, and the savage axioms“, în *Quarterly Journal of Economics*, 1961.

MH, p. 36

O adăugire: abordările lui Kissinger și Ellsberg s-au intersectat mai mult decât ar sugera, poate, metodele lor. Ellsberg a fost, de fapt, un critic al teoriei alegerii raționale pure și al teoriei jocurilor, susținând că există un grad de iraționalitate în negociere și în luarea deciziilor. Ceea ce a devenit cunoscut drept „paradoxul lui Ellsberg“ afirmă că oamenii au o aversiune puternică, irațională față de ambiguitate,

chiar și atunci când a face o alegere ambiguă ar presupune o recompensă mai avantajoasă decât opțiunea lipsită de ambiguitate. La fel, deși Kissinger a criticat „pozitivismul“, influența calculelor teoriei jocurilor era clară în analiza pe care el o făcea strategiei nucleare de apărare a lui Eisenhower. Ellsberg a ținut odată o prelegere, în cadrul seminarului lui Kissinger, despre „utilizările politice ale nebuniei“, în care a susținut că un instrument util de negociere ar putea fi comportamentul irațional. „Am învățat de la Dan Ellsberg mai mult decât de la oricine altcineva despre negocieri“, a spus Kissinger la un moment dat, iar asemănările dintre formulările lui Ellsberg și teoria nebunului, a lui Nixon și Kissinger, sunt clare. Vezi J. Kimball, „Did Thomas C. Schelling invent the Madman Theory?“, în *History News Network*, 24 octombrie 2005. Deși Kissinger s-a opus, filosofic vorbind, atât metodei economice a analizei sistemelor, cât și aroganței multora dintre specialiștii din acest domeniu, el a folosit în mod strategic rațiunea analizei sistemelor ca să reorganizeze fluxul de informații interinstituționale, cu scopul de a spori puterea Consiliului pentru Securitate Națională.

D. Ellsberg, *Secrets…*, 2003, p. 237; S. Hersh, în *The Price of Power…* (1984), și M. Kalb și B. Kalb, în *Kissinger* (1973), discută şi ei despre aceste examinări.

Ellsberg a luat cu el rezultatele chestionarului și le-a dus la Corporația RAND, întărind opinia analiștilor de acolo că războiul era pierdut. I le-a dezvăluit în secret și senatorului de Maryland, Charles Mathias.

H. Kissinger, *White House Years*, 2011, p. 39

Dosarele Pentagonului au ieșit, de fapt, din cel mai rău delir antibirocratic al lui Kissinger. Proiectul a fost un demers uriaș, redactat de o comisie anonimă, alcătuită din zeci de persoane, pe care Robert McNamara le-a numit „bine informate“, care erau la mijlocul carierei în aparatul birocratic al Apărării, în universități și în cluburile de dezbateri din domeniul științelor sociale. Condusă de doi „experți“ în analize deductive, Morton Halperin și Leslie Gelb, comisia și-a bazat descoperirile pe cantitatea uriașă de documente produse de diverse departamente și agenții de-a lungul anilor – ceea ce Kissinger respinsese, în teza lui de licență, ca fiind „datele de suprafață“ ale istoriei. Ce lipsea, deci, din concluziile comisiei era ceea ce tânărul Kissinger ar fi descris ca fiind posibilitatea imanentă, contingența, intuiția și „libertatea“, care erau prezente în fiecare moment al deciziei. Și întregul proiect a fost, într-adevăr, stimulat de un sentiment de vinovăţie și îndoială. Așa cum scrie D. Rudenstine în *The Day the Presses Stopped…* (1996), decizia lui McNamara de a produce documentele care aveau să devină cunoscute ca Dosarele Pentagonului a fost legată de „sentimente de responsabilitate, regret, vinovăție și amărăciune. Cel puțin, așa credea Nicholas Katzenbach: «Cred că ceea ce s-a întâmplat a fost că Războiul din Vietnam a fost una dintre cele mai proaste experiențe pe care le-a avut McNamara. A văzut cum tot ce făcuse la Pentagon s-a dus pe apa Sâmbetei. A cheltuit bani cu Războiul din Vietnam și nu avea nici o cale de ieșire din Vietnam […] Chiar nu știa cum de fusese făcută această eroare teribilă. Unde a greșit? Cred că încerca să domolească un sentiment de vinovăție pe care-l avea în legătură cu Războiul din Vietnam, atunci când a comandat studiul».“ Ca profesor la Harvard, Kissinger știa de proiectul Dosarelor Pentagonului, de vreme ce a petrecut destul de mult timp discutând despre ele cu Gelb și Halperin. Apoi, după ce a devenit consilier pe probleme de securitate națională, el, împreună cu Haig și Laird, a fost unul dintre

puținii oameni din Administrația Nixon cu acces la dosare.

H. Kissinger, „Domestic structure and foreign policy“, în *Daedalus* (primăvara 1966)

D. Ellsberg, *Secrets*…, 2003, p. 347

M.A. Genovese, *The Watergate Crisis*, 1999, p. 9

B. Keys, „Henry Kissinger: The emotional statesman“, în *Diplomatic History*, 35 (2011), pp. 587–609

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 328

De asemenea, Nixon și Haldeman îi aminteau mereu lui Kissinger faptul că era evreu și că adeseori se întâmpla ca „spionii“ să fie evrei (așa cum speculau că era posibil să fie Ellsberg). Cercetătorii au sugerat, despre Kissinger, că simțea o presiune să-și dovedească loialitatea. Nixon: „Bine. Vreau să arunc o privire asupra tuturor domeniilor sensibile, în care sunt implicați evrei… Evreii sunt peste tot în guvern și trebuie să infiltrăm acele sectoare. Trebuie să punem un om care nu este evreu să-i controleze pe evrei“. Mai târziu, episodul cu Dosarele Pentagonului l-a făcut pe Nixon să aprecieze loialitatea afro-americanilor. „Dar negrii, ai observat vreodată? Sunt al naibii de puțini spioni negri.“

[1] Programul de Înregistrări Prezidențiale, Centrul Miller, Universitatea statului Virginia, Conversație cu Nixon, 17 iunie 1971, 525–1001; disponibilă la adresa: http://millercenter.org/presidentialrecordings/rmn-525-001

„Haldeman talks“, în *Newsweek*, 27 februarie 1978

D. Ellsberg, *Secrets*…, 2003, pp. 328–329

Este clar că războiul neoficial purtat de Casa Albă nu s-a limitat la Cambodgia: Knight a hotărât să scrie scrisoarea după ce a citit relatările anterioare ale lui Hersh despre alte bombardamente ilegale efectuate împotriva Vietnamului de Nord și a Laosului.

T. Weiner, *Enemies*…, 2013, p. 282

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 768

Unii nu s-au lăsat convinși. Într-un eseu publicat în *Washington Post*, istoricul Arthur Schlesinger, gândindu-se probabil la toate prânzurile pe care le luase

împreună cu Kissinger, când auzea ceva și apoi vedea cum Casa Albă făcea cu totul altceva, a scris că, „privindu-l pe Henry Kissinger cum flecărea despre onoarea lui“, și-a amintit de una dintre „observațiile nonșalante“ ale lui Ralph Waldo Emerson: „Cu cât își lăuda mai tare onoarea, cu atât mai mult stăteam cu ochii pe argintăria noastră“. Când Kissinger s-a plâns, într-o scrisoare personală, de utilizarea cuvântului *flecărea*, Schlesinger și-a cerut scuze: „Dacă stau să mă gândesc bine, n-ar fi trebuit să scriu «flecărea»; «continua să vorbească» ar fi fost suficient. Cât privește restul, trebuie să mărturisesc că rămân la vorba lui Emerson“.

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, pp. 580–581

Capitolul 6

CONTRARIUL UNITĂȚII

Ai responsabilitatea de a recunoaște că trăim într-o perioadă revoluționară.

Henry Kissinger

Henry Kissinger și-a exprimat demult o admirație nu chiar parcimonioasă față de revoluționari. Cu ani buni înainte să stea la masă cu Mao, ca să discute filosofie, sau să plece pe furiș cu ambasadorul sovietic Anatoli Dobrînin, ca să savureze un whisky scoțian și să-și împartă sferele de influență, el afirma că „majoritatea marilor oameni de stat au fost fie reprezentanți ai unor structuri în esență conservatoare, fie revoluționari". Conservatorul este eficient, spunea el, deoarece, ca apărător al statu-quoului, nu e silit să-și „justifice fiecare pas pe care-l face". Revoluționarul, însă, are și el un avantaj, prin aceea că se crede eliberat de trecut. El are, așadar, mai multă libertate de acțiune și „desființează" cu mai multă ușurință „limitările tehnice".[204] Kissinger era conservator, dar era și dialectician, și considera că revoluționarii posedă o serie de calități – siguranța scopului, viziune pentru viitor, capacitatea de a depăși letargia instituțională – de care conservatorii au nevoie, dacă vor să învingă provocarea revoluționară.

Kissinger s-a străduit să dobândească aceste calități. El admira îndeosebi disciplina și determinarea omologilor săi marxiști. Uneori, invidia era evidentă. Negociatorii nord-vietnamezi nu și-au trădat țelurile, scria el, când s-a văzut plecându-se în fața presiunii politice de acasă: ei „n-au schimbat nimic din obiectivele lor diplomatice și foarte puțin din pozițiile lor diplomatice". Țara lor „înapoiată", de țărani, era bombardată şi adusă la sapă de lemn, dar ei „erau în stare să ne țină sub o presiune publică permanentă".[205] Ciu Enlai era „electrizant, iute, foarte îngrijit, abil, plin de umor", scria Kissinger, și cei doi bărbați „au dezvoltat o camaraderie lejeră, care nu era lipsită de afecțiune".[206] Cu autocratul Mao, putea să se lase în voia fanteziilor despre ce înseamnă să te ocupi de politica externă și să nu fii hărțuit de presă și de Congres. „De ce, la voi în țară, sunteți așa de obsedați de afacerea aia absurdă, Watergate?", l-a întrebat odată Mao.

Mao și Kissinger aveau în comun prețuirea metafizicii germane. „Ești mai liber acum decât înainte", i-a spus Mao lui Kissinger în

noiembrie 1973, referindu-se la faptul că, odată ce Războiul din Vietnam se încheiase și Nixon fusese reales, el avea mai mult spațiu de manevră. „Mult mai liber“, i-a răspuns Kissinger.[207] Mao menționa libertatea într-un sens restrâns aici, unul politic, în contextul obținerii victoriei lui Nixon. Dar conversația l-a determinat pe revoluționarul chinez să-i pună lui Kissinger o întrebare despre Hegel. Mao voia să știe dacă folosea traducerea engleză corectă a celebrei maxime a lui Hegel „libertatea înseamnă înțelegerea necesității“.

– Da, i-a răspuns Kissinger.

Conversația a continuat:

Mao: Tu acorzi sau nu atenție uneia dintre noțiunile din filosofia lui Hegel, și anume unitatea contrariilor?

Kissinger: Foarte mult. Hegel mi-a influențat foarte mult gândirea filosofică.

Mao: Atât Hegel, cât și Feuerbach, care a apărut la puțin timp după el. Amândoi au fost mari gânditori. Și marxismul își are originea parțial în gândirea lor. Au fost predecesorii lui Marx. Dacă n-ar fi fost Hegel și Feuerbach, n-ar exista marxismul.

Kissinger: Da. Marx a inversat direcția lui Hegel, dar a păstrat teoria de bază.

Mao: Ce fel de doctor ești? Ești doctor în filosofie?

Kissinger: Da. (*Râsete.*)

Mao: Da? Atunci, nu vrei să-mi ții un curs?

Kissinger cunoștea bine noțiunea lui Hegel de „unitate a contrariilor“, concepția că ideile, oamenii, mișcările politice și națiunile sunt definite prin contradicțiile lor. El considera că diplomația efectivă înseamnă gestionarea contradicțiilor cu pricina, că ceea ce-i face pe marii oameni de stat să fie mari e capacitatea lor de a „stăpâni forțe rivale, atât interne, cât și externe, manipulându-le antagonismele“.

În 1975, însă, după șase ani într-o funcție publică, Kissinger, Secretar de Stat al lui Gerald Ford acum, realizase unitatea contrariilor acasă și ceva de genul unui război perpetuu în afară. În loc să stăpânească forțele rivale, el le dezlănțuise. În Statele Unite, minciuna, cruzimea și corupția din cercul restrâns al lui Nixon, din care făcea parte și Kissinger, nu au reprezentat singura cauză a prăbușirii care avea loc la toate nivelurile societății, în rândurile elitelor și în rândurile mai vaste ale populației, prăbușire care atinsese proporțiile unei crize la începutul anilor 1970. Dar, așa cum au spus chiar Nixon și Kissinger, ei au folosit politica externă ca să-și „ruineze“ oponenții din interior și să „distrugă încrederea oamenilor în establishmentul american“. În primul caz, au obținut rezultate mixte (Nixon a înregistrat, într-adevăr, o victorie răsunătoare, deși ulterior a fost înlăturat din funcție), dar în celălalt caz au reușit – în mod șocant. La

sfârșitul mandatului lui Kissinger, toți pilonii instituționali ai societății pe care Administrațiile anterioare s-au bazat ca să sprijine legitimitatea guvernamentală – presa, universitățile, industriile cinematografică și muzicală, Bisericile, tribunalele și Congresul – păreau să se împotrivească acesteia, creând acea cultură protestatară solidă care-i îngrijora pe conservatori atât de mult.

Atunci când evaluăm moștenirea lui Kissinger în sfera diplomației, trebuie să ne confruntăm, așa cum arăta ziarul *New Yorker* la sfârșitul lui 1973, cu politicile externe dirijate de „doi Henry Kissinger". Era un Kissinger care „a pus bazele relațiilor cu China, a îmbunătățit relațiile noastre cu Rusia și a încheiat cu succes prima fază a tratatului SALT – și majoritatea americanilor îi sunt recunoscători pentru toate aceste realizări". Aceste inițiative erau menite să fie pilonii „impresionantei" sale „strategii", stabilizând ordinea internațională de după Războiul din Vietnam și permițându-le Statelor Unite, Uniunii Sovietice și Chinei să-și formuleze pretențiile asupra sferelor de influență. La această listă, s-ar putea adăuga medierea diplomatică prin care a ajutat la încheierea războiului arabo-israelian din 1973. Dar apoi mai era un Kissinger care, împreună cu Nixon, „a planificat bombardarea secretă a Cambodgiei […] a inițiat înregistrarea neautorizată a convorbirilor celor din echipa lui Kissinger însuşi, a reporterilor în 1969 […] a planificat invazia Cambodgiei din 1970 […] a planificat utilizarea forței aeriene americane pentru a sprijini invadarea Laosului în 1971 […] a planificat minarea și blocada porturilor nord-vietnameze […] a planificat aşa-numitele bombardamente de Crăciun asupra Vietnamului de Nord – toate acestea fiind făcute în secret, fără acordul Congresului. În timp ce președintele și oamenii implicați în afacerea Watergate ne subminau sistemul democratic de guvernare pe plan intern, așa cum rezultă acum, președintele și Henry Kissinger subminau sistemul pe plan extern".[208]

Dacă politicile implementate de primul Kissinger ar fi fost lăsate să se maturizeze, ne putem imagina c-ar fi produs o serie de efecte utile.[209] Dar nu au avut nici o șansă de maturizare și n-au avut-o de răul acțiunilor celui de-al doilea Kissinger – cel puțin în parte. În anii care au urmat sfârșitului Războiului din Vietnam, Kissinger a pus în aplicare, în numeroase regiuni, una după alta, politici care au participat la ruinarea propriei sale strategii impresionante. Apoi, după ce a plecat din funcție, s-a alăturat noilor militariști ai Americii, care erau hotărâți să distrugă politica de destindere a relațiilor tensionate. Vă amintiți de acele forțe „brutale din societate", de „tipii cu adevărat duri" cu privire la care îi avertiza constant pe liberali în 1970 și 1971? În 1980, el era cu ei, susținându-le ideea de revigorare a Războiului Rece și efortul de a pune din nou stăpânire pe Lumea a Treia.

După ce a irosit foarte mult timp cu un război pierdut și un

președinte eşuat, Kissinger a părut, în ultimii ani din perioada când și-a ocupat funcția din Administrație, să fi cedat în fața a ceva ce ar putea fi considerat același „tipar“ de „suprasolicitare“ pe care istoricul specializat în istorie diplomatică John Lewis Gaddis îl identifica în politicile omologilor lui Kissinger din Uniunea Sovietică și China, în această perioadă: „Eforturile depuse de vechii revoluționari – scria Gaddis –, din motive mai degrabă sentimentale decât raționale, de a-și redescoperi rădăcinile, de a se autoconvinge că obiectivele pentru care sacrificaseră foarte mult în încercarea de a pune mâna pe putere nu fuseseră pe deplin copleșite de compromisurile pe care fuseseră nevoiți să le facă în timpul exercitării efective a puterii“.[210] Străduindu-se să vină cu niște politici coerente după Războiul din Vietnam, Kissinger a reacționat la crize într-o manieră ad-hoc, folosind-o pe una împotriva alteia, sprijnind poziția Washingtonului prin diverși dictatori și dând undă verde invaziilor, loviturilor de stat și asasinatelor.[211]

Inițiativele pe care le-a pus, totuși, în aplicare (mai ales după 1973, în Orientul Mijlociu) nu doar c-au eclipsat politica de destindere, dar au anulat orice efect de amortizare pe care aceasta l-ar fi putut avea asupra planetei. Faptul că politicile pe care Kissinger le-a lăsat moștenire pentru succesorii săi erau lipsite de justificare morală este o chestiune care ține de opinie. Mai puțin contestabilă este afirmația că a lăsat în urmă o lume polarizată și, pe termen lung, nestatornică, în pofida stabilității oferite pe termen scurt de tacticile agresive, care impun ascultare.

Într-un fel, Kissinger a făcut în Lumea a Treia, în general, ceea ce a făcut şi în Cambodgia – a instituționalizat o logică autorealizatoare a intervenției: acțiunea determina reacție, reacția impunea mai multă acțiune. La fel cum acțiunea sa de bombardare secretă a adus granițele Cambodgiei într-o asemenea stare de haos, încât, la începutul lui 1970, aceasta a făcut ca o invazie terestră majoră, cu trupe americane, să pară o idee bună, politica diplomatică a lui Kissinger la nivel mondial, după Războiul din Vietnam, a inflamat atât de mult ordinea internațională, încât a făcut ca viziunea radicală a neoconilor, bazată pe războiul perpetuu, să pară o opțiune rezonabilă pentru multe dintre problemele lumii.

Asia

Khmerii Roșii au ocupat capitala Phnom Penh pe 17 aprilie 1975, iar Saigonul a fost cucerit de trupele nord-vietnameze la scurt timp după aceea. În urma pierderii Asiei de Sud-Est, Kissinger a întărit angajamentul Casei Albe față de dictatori din țările vecine, inclusiv față de Ferdinand Marcos din Filipine și Suharto din Indonezia. Nixon

și Kissinger i-au dat lui Marcos permisiunea de a impune legea marțială și, în timpul mandatului lui Kissinger, ajutorul militar și economic american acordat statului filipinez a sporit. În schimbul unei înțelegeri privitoare la niște baze militare americane în Filipine, Kissinger i-a oferit lui Marcos o creștere semnificativă a sprijinului. Marcos a încercat să obțină mai mult: „Noi le-am oferit un miliard de dolari – i-a comunicat Kissinger lui Ford –, și ei au cerut două miliarde“[212].

Indonezia, cu vastele sale resurse naturale, inclusiv rezervele considerabile de petrol, era și mai importantă. La 6 decembrie 1975, întorcându-se dintr-o vizită de stat în China și fiind în drum către Washington, Kissinger și președintele Gerald Ford s-au oprit la Jakarta și i-au dat președintelui țării, Suharto, undă verde să invadeze Timorul de Est, o fostă colonie portugheză, care încerca să obțină independența. Avea să fie un „război de gherilă lung“?, a vrut să știe Kissinger. „Un război de gherilă scurt“, i-a răspuns Suharto. „Este important ca orice faceți să izbutească rapid“, a zis Kissinger, cerându-i lui Suharto numai să aștepte până când el și Ford ajungeau înapoi în Statele Unite, ca să lanseze operațiunile. Conversația s-a îndreptat apoi către producția de petrol a Indoneziei, Kissinger sfătuindu-l pe Suharto „să nu creeze un climat care să descurajeze investițiile“.[213]

Suharto era și mai grăbit decât Kissinger. El plănuise invazia de ceva timp, însă teama de izolarea diplomatică îl făcuse să aștepte. Acum, că avea undă verde, a început asaltul asupra Timorului de Est, chiar a doua zi. Cel puțin 102 800 de timorezi au fost uciși în timpul invaziei și al ocupației indoneziene de 24 de ani, fie în luptă, fie din cauza foametei și a bolilor, potrivit unei comisii a Națiunilor Unite pentru stabilirea adevărului. Alte surse estimează un număr chiar mai mare de victime, inclusiv sutele de mii de oameni închiși în lagăre de concentrare indoneziene. Asta, dintr-o populație mai mică de 700 000 de locuitori. Pe durata întregului proces, Suharto a continuat să primească mii de pușți de asalt M16 și alte arme mici, mașini blindate și aeronave, inclusiv avioane Bronco, proiectate special în timpul Războiului din Vietnam, pentru operațiuni de contra-insurgență, care puteau să zboare jos, deasupra terenului accidentat, precum acela din Timorul de Est. Luptele grele au continuat timp de trei ani, urmate de operațiuni de contrainsurgență de intensitate scăzută, până în 1999.

Kissinger și-a lăsat amprenta și asupra Asiei de Sud: în 1971, a încuviințat invadarea Pakistanului de Est (astăzi, Bangladesh) de către Pakistanul de Vest. Nixon și Kissinger știau că avea loc un „genocid selectiv“, cum a descris brutalitatea invaziei trimisul american la Dhaka. Dar au majorat pe tăcute ajutorul militar acordat Pakistanului. Rezultatul: o jumătate de milion de morți, sute de mii de femei violate și milioane de refugiați care năvăleau în India. La un moment dat,

Nixon a comparat masacrul de acolo cu Holocaustul, menționând că-și dădea seama că tăcerea era imorală. Kissinger i-a spus să nu-și facă griji. El voia să împace aliatul Pakistanului, China. Și Pakistanul însuși era un prieten important în Războiul Rece. De asemenea, Kissinger nutrea sentimente de ură față de prim-ministrul Indiei, Indira Ghandi („o nenorocită", îi spunea), și nu avea o părere prea bună despre indieni în general („lepădături", aşa gândea despre ei). În plus, i-a spus lui Nixon că, dacă Bangladeshul se despărțea de Pakistan, noua țară avea să se „îndrepte oricum spre stânga eșichierului politic". Bengalezii „sunt prin natura lor stângiști". Și, într-adevăr, chiar a apărut un guvern de stânga, care a condus ceea ce a devenit, în cele din urmă, un Bangladesh independent, după ce India a intervenit şi a pus capăt măcelului. Dar, în august 1975, acel guvern a fost răsturnat printr-o lovitură de stat sângeroasă, despre care Kissinger a știut aproape cu siguranță dinainte și pe care a sprijinit-o, aducând la putere un regim militar islamist, pro-american și anti-indian.[214]

AFRICA

Concentrându-se pe Asia de Sud-Est, Kissinger adeseori a tratat Africa aproape în bătaie de joc. Era cunoscut faptul că făcea glume rasiste („Oare a ce-o să miroasă restaurantul?", l-a întrebat el pe senatorul de Arkansas, William Fulbright, în timp ce erau în drum către o cină pentru ambasadorii africani) și a spus despre cel puțin un șef de stat african că era un „maimuţoi".[215] Intoleranța poate să fi fost un alt mod de a intra în grațiile ultrarasiștilor de la Casa Albă, cum erau Haig, Nixon și Haldeman.

Cât privește politica, la începutul Administrației lui Nixon, Kissinger a pus în practică aşa-numita „politică *tar baby*[216]" pentru sudul Africii, care a presupus, printre altele, consolidarea relațiilor cu suprematiștii albi din Africa de Sud și Rhodezia, sporind vânzările de armament către armatele respective și înființând rețele clandestine de efectuare a unor operațiuni sub acoperire, pentru a contracara mișcările de eliberare. Și, la fel cum linia dură adoptată în Asia de Sud-Est a avut și o motivație internă, scopul fiind realegerea lui Nixon în 1972, sprijinul acordat regimurilor de la Pretoria și Salisbury avea scopul de a susține „strategia pentru câștigarea voturilor din Sud". „Politica *tar baby*" a dat roade în Sudul Statelor Unite, la fel ca și insistența lui Kissinger și Nixon asupra faptului că treburile interne ale regimurilor de *apartheid* nu erau problema Națiunilor Unite – un ecou clar al apărării segregaționiste a „drepturilor statelor".[217]

Dar sudul Africii se transforma rapid într-un câmp de luptă major, zguduit de mișcări care cereau încetarea persecuției rasiale și a colonialismului. Guvernarea portugheză din Angola și Mozambic se

prăbușise, dând naștere războaielor civile dintre mișcările de eliberare, cu o puternică bază populară, și „luptătorii pentru libertate“ susținuți de Washington, Africa de Sud și Rhodezia.

Kissinger a intrat într-un conflict deschis cu experții pe zona respectivă din cadrul CIA și al Departamentului de Stat, care chiar știau câte ceva despre sudul Africii. De exemplu, atât consulul general al Statelor Unite în Angola, cât și șeful biroului CIA din Angola considerau că organizația insurgentă cea mai mare din ţară, care se situa la stânga eșichierului politic, Movimento Popular de Libertação de Angola, sau MPLA [Mișcarea Populară pentru Eliberarea Angolei], alcătuită din ingineri, agronomi, profesori, doctori și economiști, care făceau parte din clasa de mijloc educată a coloniei, „era mișcarea cea mai calificată să guverneze Angola“.[218] Kissinger nu a fost de acord, respingând opinia celor ce aveau o atitudine conciliantă față de MPLA și disprețuindu-i ca „misionari“, „potrivnici albilor“, „liberali obsesivi“ și „inimi miloase“. Kissinger, care era de părere că acești experți subestimau influența Uniunii Sovietice în regiune, a intrat în conflict și cu subsecretarii de stat pentru afaceri africane, din subordinea lui. Pe unul l-a dat afară, iar celălalt a demisionat, în semn de protest față de această politică.[219]

Kissinger avea să scrie mai târziu că oamenii de stat trebuie să se ghideze după „nuanțe“ și că diplomații trebuie să evite să aplice un „plan mecanic“ în cazul „politicii externe de zi cu zi“. Dar el s-a uitat la sudul Africii în anii 1970 și nu a văzut altceva decât Asia de Sud-Est din anii 1960. A spus, în cadrul unei reuniuni de planificare, desfăşurată la mijlocul anului 1975, că era necesar ca Statele Unite să-și asume „un rol activ“ în conflictul din Angola, ca să „demonstreze că evenimentele din Asia de Sud-Est nu ne-au slăbit determinarea de a ne proteja interesele“. Ceea ce se petrecea în Angola era mai mult decât un război civil, a spus el. Mereu în căutarea crizei, când acțiunea spontană putea crea ordine din haos, Kissinger a spus că Angola reprezenta o „oportunitate“. Într-un moment de „mare incertitudine“, America avea șansa de a dovedi „voința și hotărârea noastră de a rămâne liderul și apărătorul de seamă al libertății în Occident“.[220] Angola practic nu conta.

Din nou, avem efectul demonstrativ în termeni de mijloace și scopuri deopotrivă: anumite obiective nu sunt exprimate fățiș, fiind subînțelese într-un argument circular; trebuie să dăm dovadă de hotărâre ca să ne protejăm interesele și să apărăm libertatea, „interesele“ și „libertatea“ fiind definite drept abilitatea noastră de a ne dovedi hotărârea.

Măcar o dată, însă, Kissinger nu a fost persoana care a dat dovadă cu nonșalanță de cel mai mare grad de cruzime, dintre toți cei prezenți. „Poate că vrem să încurajăm dezintegrarea Angolei“, a spus

Secretarul Apărării din administrația Ford, James Schlesinger, în timpul unei ședințe de planificare strategică.[221] În iulie, Kissinger a sporit ajutorul secret pe care-l acorda unei insurgențe pro-americane din Angola. De asemenea, le-a solicitat mercenarilor din Africa de Sud și forțelor armate oficiale ale regimurilor de apartheid să invadeze Angola. Dirijarea acestor operațiuni prin CIA și prin aliații supremațiști albi din Rhodezia și din Africa de Sud a fost utilă, deoarece i-a permis lui Kissinger să ocolească toate acele restricții greoaie care-i fuseseră impuse de „Congresul influențat de McGovern". De fapt, *chiar* în momentul în care-și cerea scuze în fața unei comisii a Congresului pentru că se folosise de CIA în Laos, Kissinger făcea exact același lucru în sudul Africii.[222]

În memoriul său, John Stockwell, agentul CIA care s-a ocupat de operațiunile din timpul primelor faze ale războiului secret al lui Kissinger din Angola, a scris că „totul a fost coordonat la toate nivelurile de către CIA, și sud-africanii și-au intensificat implicarea în pas cu noi". Acest lucru s-a făcut, a spus Stockwell, „fără să se scrie vreun memorandum la sediul central al CIA, în care să se spună: «Să ne coordonăm cu sud-africanii»". „CIA și sud-africanii au colaborat strâns și s-au sprijinit reciproc", a declarat Stockwell în fața Congresului, iar Kissinger se ocupase de această operațiune împreună cu directorul CIA.[223] O coordonare asemănătoare avusese loc, de fapt, în toată regiunea, în Angola, ca și în Mozambic, Zair și Namibia.[224]

Războaiele purtate de Kissinger în sudul Africii au fost catastrofale. În Angola, MPLA înregistra performanțe formidabile, iar invadarea Angolei de către Africa de Sud a determinat Cuba să intre în război, armata lui Fidel Castro punând pe fugă invadatorii susținuți de Statele Unite. Kissinger a început să șovăie. „Poate c-ar trebui să renunțăm la Angola", i-a spus el lui Brent Scowcroft, consilier pe probleme de securitate națională, la începutul lui 1976. „O să se transforme într-un dezastru şi mai mare."

Așa s-a şi întâmplat. Războaiele civile au scăpat de sub control. Panicate, guvernele de la Pretoria și Salisbury, conduse de minoritarii albi, loveau în stânga și-n dreapta. Ca reacție, Havana a făcut cunoscut faptul că avea să-și intensifice sprijinul în favoarea luptelor pentru libertate. Victoria remarcabilă a lui Castro în Angola îi sporise deja prestigiul. Dacă războiul escalada și dacă trupele cubaneze îi înfrângeau pe supremaților albi din alte părți – din Rhodezia, de exemplu –, prestigiul său ar fi fost și mai mare.

La grijile lui Kissinger s-au adăugat o serie de articole critice, apărute în presa americană și internațională începând cu anul 1974, despre „înclinația lui către politica *tar baby*". Susținerea anticomunismului din punct de vedere moral, chiar dacă acest lucru presupunea să se bizuie pe dictatori sângeroși, era un lucru.

Justificarea susținerii pe care le-a acordat-o suprematiștilor albi și rasiștilor era cu totul altceva. Kissinger a fost forțat să schimbe direcția și să joace rolul pacificatorului. În aprilie 1976, el a făcut un tur al Africii, întâlnindu-se cu lideri de stânga, discutând despre valori universale și „comune“ și afirmând „aspirațiile“ africane. A vizitat cascada Victoria, a făcut turul unui parc național într-un Land Rover, s-a îmbrăcat cu o cămașă tradițională *dashiki* și a numit Rhodezia, Zimbabwe. „Africa pentru africani“, a declarat Kissinger, la întoarcere, pentru revista *Jet*, spunând că Washingtonul n-ar trebui să forțeze diversitatea din regiune să urmeze șablonul Războiului Rece.

Apoi, ca să prevină o altă victorie a lui Castro, Kissinger a participat la negocierea capitulării guvernului suprematiştilor albi din Rhodezia. „Am o simpatie elementară pentru rhodezienii albi – a spus Kissinger, refugiatul din Republica de la Weimar –, dar negrii din Africa sunt cu totul uniţi în privinţa acestui subiect şi, dacă nu luăm iniţiativa, vom da piept cu sovieticii şi cu trupele cubaneze.“[225]

În ciuda acestei schimbări radicale, răul fusese făcut. Kissinger a lăsat în urma lui o infrastructură teroristă, care avea să fie repornită de Noua Dreaptă. Conservatorii fanatici din Administraţia Reagan au continuat să susţină apartheidul în Africa de Sud şi, chiar mai tragic, pe insurgenţii criminali pro-americani din Mozambic şi Angola, ca parte a politicii lor de revigorare a Războiului Rece.[226] În Mozambic, partidul RENAMO, sau Resistência Nacional Moçambicana [Rezistenţa Naţională Mozambicană], era brutal, recunoscut pentru faptul că le tăia mâinile şi picioarele şi le mutila feţele civililor. „Nu există nici o ambiguitate cu privire la activităţile teroriste ale particului RENAMO“, a scris Ambasada americană de la Maputo; „insurgenţii“ din cadrul acestui partid „au participat la acţiuni de terorism armat tot mai crude şi mai nebuneşti“.[227] În Angola, rebelii susţinuţi de Washington erau conduşi de Jonas Savimbi, pe care ambasadorul britanic din acea ţară l-a caracterizat drept un „monstru“ a cărui „poftă de putere a adus o nenorocire înspăimântătoare asupra poporului său“.[228]

Savimbi fusese instruit mai întâi de Kissinger, care cheltuise milioane de dolari cu el. Acum, Reagan era interesat de el, găzduindu-l în 1986 la Casa Albă şi lăudându-l la cina anuală din cadrul Conferinţei Acţiunii Politice Conservatoare. După ce a salutat „ascensiunea Noii Drepte şi revigorarea religioasă de la mijlocul anilor 1970 şi marşul final, triumfător al conservatorilor către Washington în 1980“, Reagan s-a aplecat asupra revoluţiei din afară, toastând pentru Savimbi. Lupta „revoluţionară“ a „luptătorilor pentru libertate“ din Angola, condusă de Savimbi, „electrizează lumea“. „Speranţele lor – a spus Reagan – sunt în noi, la fel cum speranţele noastre sunt în ei.“[229] După două luni, Administraţia le-a oferit rebelilor lui Savimbi un pachet de ajutorare de 25 de milioane de dolari, care includea rachete

antiaeriene.

Specialiştii estimează că insurgenţa lui Savimbi a costat 400 000 de vieţi. Istoricii bănuiesc că aceste războaie au ucis, în total, nu mai puţin de două milioane de angolezi şi mozambicani. Nici una dintre cele două ţări nu „s-a dezintegrat“. Însă au fost devastate, infrastructura le-a fost ruinată, guvernele – militarizate şi falimentate, spitalele şi morgile – umplute peste capacitate. Războiul civil din Mozambic s-a încheiat în 1992, în vreme ce luptele din Angola au trenat timp de încă un deceniu.[230]

ORIENTUL MIJLOCIU

Decembrie 1975 a fost, pentru Kissinger, o lună aglomerată dintr-un an aglomerat. La doar zece zile după ce încuviinţase asaltul lui Suharto asupra Timorului de Est, Kissinger s-a întâlnit cu ministrul de Externe irakian, Sa'dun Hammadi. Sperând să întoarcă Bagdadul împotriva Moscovei, Kissinger i-a promis lui Hammadi că, dacă Irakul potolea radicalismul baatist din interiorul său şi se distanța de Uniunea Sovietică, preşedintele Ford avea să îngenuncheze Israelul şi să-l forţeze să renunţe la teritoriile ocupate: „Israelul ne face mai mult rău decât bine în lumea arabă“, i-a spus Kissinger ministrului de Externe irakian. „Nu putem să negociem existenţa Israelului, dar putem să-l aducem la dimensiuni istorice.“[231]

Kissinger nici gând nu avea să facă aşa ceva. În decursul celor doi ani anteriori de când „medierea“ sa „diplomatică“ facilitase încheierea Războiului arabo-israelian din 1973, Kissinger pusese bazele a ceea ce politologul Stephen Walt a descris drept „dominaţia Statelor Unite“ în regiune.

Această dominaţie a presupus elemente multe şi variate. Dar, în esenţă, ea a atras după sine combinaţia inflamabilă care a constat în crearea unor alianţe indisolubile *atât* cu Israelul, *cât şi* cu naţiunile arabe producătoare de petrol, spunându-i fiecărui stat ce voia să audă. Statelor arabe le promitea (după cum i-a spus lui Hammadi) că Washingtonul avea să facă presiuni asupra Israelului, ca să renunţe la teritoriile ocupate. Israelului, însă, i-a făgăduit cu totul altceva. În septembrie 1975, de exemplu, Kissinger a semnat un acord secret cu Israelul, prin care angaja Statele Unite să nu „recunoască“, nici să nu „negocieze“ cu Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei, până când aceasta nu recunoştea „dreptul Israelului de a exista“ (neimpunându-i, totodată, Israelului să răspundă în acelaşi fel şi să-i recunoască Palestinei „dreptul de a exista“). Garanţiile pe care Kissinger le-a acordat Israelului au avut efectul de a stopa criza, dovedindu-se o metodă de gestionare, nu de soluţionare a impasului. Aşa cum scria istoricul Salim Yaqub, Kissinger „a proiectat *în mod deliberat* abordarea

treptată ca pe un mecasnism în sprijinul ocupării pe termen nedefinit a teritoriilor arabe de către Israel, o funcţie pe care această abordare a continuat s-o aibă în deceniile ulterioare, indiferent de intenţiile succesorilor lui“.[232]

În ciuda a ceea ce-i spusese lui Hammadi, Kissinger nu avea de gând să aducă Israelul la „dimensiuni istorice“. Însă putea să sacrifice un popor mai dispensabil şi să-şi ţină cuvântul: kurzii. Cu numai trei ani mai înainte, uneltise împreună cu Iranul să destabilizeze Irakul baatist sprijinindu-i pe kurzi, furnizându-le arme (livrate de Israel, pentru a nu pune în stare de alertă Departamentul de Stat), ca să poarte un război de gherilă pentru independenţă în nordul Irakului. Kissinger nu se aştepta la o victorie a kurzilor. Adeseori se plângea de dimensiunile nepractice ale Organizaţiei Naţiunilor Unite şi ultimul lucru pe care l-ar fi vrut era încă un stat membru (era îndeajuns de rău că se alăturase și Bangladeshul). El avea nevoie doar ca insurgenţa kurdă să pună o presiune suficientă asupra Bagdadului, astfel încât să-i ofere lui posibilitatea de a-şi exercita influenţa în Irak.

Dar acum, în 1975, crezând că realizase un echilibru al puterilor durabil, pro-american, între Iran şi Irak, Kissinger le-a retras kurzilor sprijinul american oferit. Bagdadul a reacţionat rapid, lansând un atac prin care a ucis mii de kurzi şi punând în aplicare un program de purificare etnică. În regiunea ocupată de kurzi au fost aduşi arabi şi sute de mii de kurzi au fost adunați laolaltă şi mutați în altă parte. Potrivit unei comisii a Congresului care a investigat ulterior politica lui Kissinger, acesta şi Iranul „au sperat ca protejații noştri [kurzii] să nu reuşească“. Mai degrabă, ei au vrut ca „insurgenţii, pur şi simplu, să menţină ostilităţile la un nivel suficient de ridicat ca să epuizeze resursele“ Irakului. Prozaismul unora dintre rapoartele comisiilor, precum cel citat aici, este adesea anost, însă următoarele două fraze sunt usturător de dureroase: „Această politică nu le-a fost comunicată protejaților noştri, care au fost încurajaţi să continue lupta […] Chiar în contextul acţiunii secrete, demersul nostru a fost unul cinic.[233]“

Tot în Orientul Mijlociu, Kissinger a fost cel care a început, în 1972, „politica sprijinului necondiționat“ în favoarea șahului Iranului, ca mod de a statornici puterea americană în Golful Persic, în timp ce Statele Unite încercau să iasă din Asia de Sud-Est.[234] Și, așa cum observa James Schlesinger, care a fost directorul CIA și Secretar al Apărării în Administrația Nixon, dacă „îl facem pe șah gardianul Golfului Persic, trebuie să-i dăm lucrurile de care are nevoie“. Ceea ce, a continuat Schlesinger, însemna, de fapt, „a-i da lucrurile pe care le voia“.[235] Iar șahul voia cel mai mult arme – și instructori militari americani, și o flotă militară, și o forță aeriană. „Traficanții de arme glumeau că șahul le devora manualele cam la fel cum alți bărbați

devorau revista *Playboy*“, scria istoricul Ervand Abrahamian. Kissinger nu a ținut cont de obiecțiile Departamentului de Stat și ale Departamentului Apărării privitoare la faptul de a-i da șahului ceea ce nici o altă țară din lume nu avea: posibilitatea de a cumpăra orice voia de la furnizorii militari americani. „Vrem o flotă militară“, i-a spus șahul lui Kissinger. „Avem o listă lungă de cumpărături.“ Kissinger l-a lăsat să cumpere o flotă militară. În 1977, nota Abrahamian, „șahul avea cea mai mare flotă militară din Golful Persic, cea mai mare forță aeriană din Asia de Vest și a cincea armată din toată lumea“: mii de tancuri moderne, 400 de elicoptere, 28 de aeroglisoare, 100 de piese de artilerie cu rază lungă de acţiune, mii de rachete Maverick, 173 de avioane de vânătoare cu reacție F4, 141 de avioane F5, și așa mai departe. În anul următor, șahul a mai cumpărat echipamente în valoare de 12 miliarde de dolari.

Acumularea de material militar de către șah avea drept scop mai mult decât protejarea Golfului. A făcut parte dintr-un proces mai vast de transformare a economiei politice mondiale, în care Occidentul a devenit tot mai dependent de reciclarea petrodolarilor.[236] Acea dependență a crescut și mai mult în 1975, când Kissinger a făcut cu Arabia Saudită o înțelegere asemănătoare cu cea pe care o avusese cu Iranul și care a inclus un contract în valoare de 750 de milioane de dolari, prin care le vindea șeicilor 60 de avioane de luptă F-5E/F. Statele Unite aveau deja, până în acel moment, acorduri militare cu Riadul în valoare de peste un bilion de dolari. Doar Iranul avea mai multe.[237]

Şahul voia şi el să fie tratat ca un om de stat serios şi se aştepta ca Iranul să fie tratat cu acelaşi respect pe care Washingtonul îl arăta Germaniei de Vest sau Marii Britanii. Era treaba lui Kissinger să-i flateze orgoliul șahului, să-l facă pe acesta să creadă că era, într-adevăr, „regele regilor“. Singura persoană pe care Kissinger o flata mai mult decât pe Mohammad Reza Pahlavi era Richard Nixon.

Dacă citeşti arhiva diplomatică, rămâi cu impresia că pe Kissinger trebuie să-l fi obosit groaznic pregătirea pentru întâlnirile cu șahul, întrucât se gândea la gesturile şi cuvintele exacte de care avea nevoie, ca să-i arate clar Maiestăţii Sale că era important, că era preţuit. „Să vedem – a zis un consilier, care-l ajuta pe Kissinger să se pregătească pentru o astfel de întâlnire –, șahul va dori să vorbească despre Pakistan, Afganistan, Arabia Saudită, Golful Persic, kurzi şi Brejnev.“[238] În timpul unei alte pregătiri, i s-a spus lui Kissinger că „șahul vrea să zboare într-un avion F-14“.[239] După o lungă discuţie, s-a ajuns la concluzia că s-ar putea să nu fie recomandabil şi i-a revenit lui Kissinger sarcina de a încerca să-l descurajeze în acest sens. „Putem să spunem – a presupus Kissinger – că, dacă ţine cu tot dinadinsul să facă asta, bine, dar preşedintele ar fi mai liniştit dacă n-ar mai avea şi

grija asta printre cele 10 000 de griji ale sale. Şahul va fi măgulit.“ Odată, Nixon l-a rugat pe Kissinger să-l aducă pe cântăreţul Danny Kaye pentru un concert privat oferit șahului şi soţiei sale.

După ce lovitura de stat din iulie 1973, din Afganistanul vecin, a adus la putere un guvern republican moderat, secular, dar înclinat spre Uniunea Sovietică, șahul şi-a urmărit interesul, cerând şi mai mult ajutor militar. Acum, a zis el, „trebuie să acopere şi Estul cu avioane de luptă“.[240] Teheranul a început să se amestece în politica afgană, oferindu-i regimului de la Kabul miliarde de dolari pentru dezvoltare şi securitate, în schimbul slăbirii „legăturilor sale cu Uniunea Sovietică“.[241] Acesta ar fi putut părea un mod rezonabil de paşnic de a spori influenţa americană, prin Iran, asupra regimului de la Kabul. Cu excepţia faptului că a fost cuplat cu iniţiativa explozivă de a introduce, prin poliţia secretă a șahului (SAVAK) şi serviciile secrete pakistaneze (ISI), insurgenţi islamişti în Afganistan ca să destabilizeze guvernul republican de la Kabul.

Pakistanul avea propriile motive pentru care voia să destabilizeze Afganistanul, legate de dispute transfrontaliere şi de rivalitatea sa neîntreruptă cu India. Kissinger aprecia de mult importanţa strategică a Pakistanului: „Apărarea Afganistanului depinde de forţa Pakistanului“, scria el în 1955, în eseul în care îndemna Washingtonul să poarte „războaie mici“ în „zonele gri“ ale lumii. Şi astfel, sperând să aducă Afganistanul în sfera sa de influență, Kissinger a făcut presiuni pentru reînnoirea ajutorului militar către Islamabad, care fusese tăiat după ce Pakistanul comisese masacrul din 1971, în Bangladesh (aprobat de Kissinger prin tăcerea sa).[242]

Știm că, în calitate de consilier pe probleme de securitate și apoi de Secretar de Stat, Kissinger a fost implicat în planificarea și executarea activităților sub acoperire în alte părți ale lumii, în Cambodgia și Chile (despre care discut în capitolul următor), de exemplu. Nu există informații care să indice implicarea lui directă în încurajarea serviciilor secrete ISI sau SAVAK, ale Pakistanului, respectiv Iranului, de a destabiliza Afganistanul.[243] Dar nu avem nevoie de dovezi incriminatorii ca să ne dăm seama de contextul mai larg şi să ne gândim la consecințele negative ale inițiativelor lui Kissinger. În cartea lor apărută în 1995, *Out of Afghanistan*, analiștii de politică externă Diego Cordovez și Selig Harrison oferă, pe baza cercetării arhivelor sovietice, o bună descriere a felului în care multe dintre politicile pe care le-a pus Kissinger în practică – echiparea militară a Iranului, reluarea relațiilor militare cu Pakistanul și vânzările de arme – s-au adunat şi au activat jihadismul:

> La începutul anilor 1970, când prețul petrolului era în creștere, șahul Iranului, Mohammad Reza Pahlavi, și-a lansat

> efortul ambițios de a diminua influența sovietică în țările vecine și a crea o versiune modernă a vechiului Imperiu Persan […] Începând din 1974, șahul a inițiat un demers hotărât de atragere a regimului de la Kabul într-o sferă economică și de securitate, cu centrul la Teheran și orientată către Occident, care să cuprindă India, Pakistanul și statele din Golful Persic […] Statele Unite au încurajat în mod activ această politică de diminuare a influenței sovietice, ca parte a parteneriatului lor vast cu șahul […] SAVAK și CIA au colaborat strâns, având uneori o destinsă cooperare cu grupuri islamice fundamentaliste clandestine din Afganistan, care le împărtășeau obiectivele antisovietice, dar care aveau și propriile agende […] Când profiturile din petrol au crescut vertiginos, pe scena afgană au apărut emisari ai acestor grupări fundamentaliste arabe, proaspăt îmbogățite, posesoare de fonduri serioase.[244]

De asemenea, Harrison scrie că „agenții SAVAK, CIA și pakistanezi“ au fost implicați cu toții în „tentative de lovituri de stat fundamentaliste“ eșuate în Afganistan în 1973 și 1974, precum și într-o încercare de insurecție islamistă în Valea Panjshir, în 1975, punând bazele jihadismului din anii 1980 (și de mai târziu).[245]

S-a făcut mult caz de decizia lui Jimmy Carter, la recomandarea consilierului său pe probleme de securitate națională, Zbigniew Brzezinski, de a autoriza acordarea de ajutor non-letal mujahedinilor afgani, în iulie 1979, cu șase luni *înainte* ca Moscova să trimită trupe care să sprijine lupta guvernului afgan împotriva insurgenței islamiste în expansiune.[246] Dar jihadiștii primiseră deja din abundență ajutor letal, prin intermediul a doi aliați-cheie ai Washingtonului: Pakistanul și Iranul (până la Revoluția Islamică iraniană din 1979). Această furnizare de sprijin radicalilor islamiști, care a început în timpul mandatului lui Kissinger și a continuat în timpul Administrațiilor Carter și Reagan, a avut o serie de consecințe nefericite. A pus o presiune nesustenabilă asupra guvernului secular, modernist și fragil din Afganistan. A pus bazele timpurii ale islamului radical transnațional de astăzi. Și, desigur, destabilizarea Afganistanului a determinat invazia sovietică.

Unii laudă deciziile lui Carter și Reagan, pentru faptul c-ar fi grăbit căderea Uniunii Sovietice, întrucât efectul lor a fost acela de a atrage Moscova, în decembrie 1979, în propriul impas. „Ce este cel mai important pentru istoria mondială?“, a întrebat odată Brzezinski. „Talibanii sau prăbușirea Imperiului sovietic? Niște musulmani agitați sau eliberarea Europei Centrale și sfârșitul Războiului Rece?“ Dar ocuparea de către sovietici a Afganistanului a fost un dezastru, și nu doar pentru Uniunea Sovietică. Când s-au retras, în 1989, trupele

sovietice au lăsat în urmă un Afganistan serios afectat, pus în situația de a se confrunta cu o rețea obscură de fundamentaliști insurgenți, care timp de ani de zile au colaborat strâns cu CIA (în cadrul celei mai îndelungare operațiuni de contrainsurgență a agenției) și cu serviciile secrete pakistaneze ISI, mult mărite și care nu răspundeau în fața nimănui.[247] Și puțini cercetători serioși cred că Uniunea Sovietică ar fi rezistat mult mai mult dacă n-ar fi invadat Afganistanul. Nici supunerea Afganistanului – indiferent dacă acesta înclina către Washington, Moscova sau Teheran – nu putea să schimbe rezultatul Războiului Rece mai mult decât a schimbat-o, de exemplu, supunerea Cubei, a Irakului, a Angolei sau a Vietnamului.

Cert este că fiecare dintre inițiativele lui Kissinger în Orientul Mijlociu – bizuirea pe despoți, flatarea șahului, furnizarea de ajutoare masive forțelor de securitate, care au torturat și au terorizat cetățeni, injectarea de petrodolari reciclați în industria americană a apărării, care a stimulat, la rândul ei, o cursă a înarmării în Orientul Mijlociu, sprijinită financiar de prețurile mari ale gazului, încurajarea serviciilor secrete pakistaneze, alimentarea germenilor fundamentalismului islamist, instigarea Iranului și a kurzilor împotriva Irakului și apoi a Irakului și a Iranului împotriva kurzilor, și punerea Washingtonului în postura de a sprijini ocuparea israeliană a teritoriilor arabe – a avut, pe termen lung, efecte dezastruoase.

Împreună, aceste inițiative au transformat Orientul Mijlociu într-un nod gordian, pe care nici sabia lui Alexandru nu-l poate reteza.

H. Kissinger, *Peace, Legitimacy, and the Equilibrium*…, 1954, p. 542

Departamentul de Stat al Statelor Unite, Biroul de Istorie, Memorandum al Consilierului Președintelui pentru Probleme de Securitate Națională (Kissinger) către Președintele Ford, 12 mai 1975, documentul 280; disponibil la adresa: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v10/d280

H. Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, p. 46

Pentru cele ce urmează, vezi Departamentul de Stat al Statelor Unite, Biroul de Istorie, Memorandum al unei conversații, Beijing, 12 noiembrie 1973 – conversație purtată de Mao Zedong și Henry Kissinger, printre alții, documentul 58; disponibil la adresa: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v18/d58

Acest eseu din ziarul *New Yorker* a fost introdus între documentele Senatului, în timpul audierilor de validare a lui Kissinger ca Secretar de Stat. Vezi *Hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate*…(1973), pp. 306–307.

În Statele Unite, de exemplu, Washingtonul ar fi putut cere demilitarizarea mai completă, în urma Războiului din Vietnam, utilizând fondurile care altfel se duceau

către bugetul alocat Armatei, pentru a recapitaliza infrastructura internă și cercetarea și dezvoltarea non-militare, făcând posibile un tip diferit de reacție la criza economică din 1973–1975, o politică publică industrială de masă, avantajoasă, mai degrabă decât cursa în jos (*race-to-the-bottom*) bazată pe „comerț liber“, care a fost pusă în practică.

J.L. Gaddis, *We Now Know*…, 1997, p. 187

Regretatul Philip L. Geyelin, un observator de lungă durată al lui Kissinger, de la *Washington Post*, scria că, după opt ani la putere, „marile proiecte“ ale lui Henry Kissinger „nu au dat prea multe roade. Nici o administrație anterioară nu le lăsase succesorilor ei o asemenea acumulare de probleme externe neterminate: SALT II, Orientul Mijlociu, Tratatul privind Canalul Panama, conflictul greco-turc asupra Ciprului, jumătatea mai grea a procesului de «deschidere» către China, o Alianță Atlantică ce slăbea din cauza lipsei de atenție din partea Statelor Unite, un colos amorțit al unei crize energetice internaționale“ (*The Atlantic Monthly*, februarie 1980).

Departamentul de Stat al Statelor Unite, Biroul de Istorie, *FRUS*, nr. 358, Telegramă din partea Departamentului de Stat către Ambasada americană din Filipine, 2 decembrie 1976; disponibilă la adresa: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve12/d358

Pentru aprobarea dată de Ford și Kissinger invaziei, vezi analiza și documentele desecretizate, din care sunt extrase citatele, de la Arhiva Națională de Securitate, „Timor de Est Reevaluat: Ford, Kissinger şi invazia indoneziană, 1975-1976“; disponibil la adresa: http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAE BB/NSAEBB62/

Gary Bass a scris prezentarea definitivă a acestui episod în cartea sa, *The Blood Telegram*…, 2013.

T. Borstelmann, *The Cold War and the Color Line*, 2009, p. 228

Tar Baby (Copilul de Smoală) este un personaj din povestirile cu Unchiul Remus, din 1881, ale lui Joel Chandler Harris, o păpuşă făcută din smoală şi terebentină, pentru a-l prinde pe *Br'er Rabbit* (Fratele Iepurilă). În limbajul contemporan, se referă la o situaţie în care te împotmoleşti. (n. tr.)

Pentru „politica *tar baby*“, vezi: H. Walton, J.B. Rosser şi R.L. Stevenson, *The African Policy of Secretary of State Henry Kissinger*; A. Lake, *The Tar Baby Option*…, 1973; R. Irwin, *Gordian Knot*…, 2012

P. Gleijeses, *Conflicting Missions*…, 2003, p. 353

Vezi și S.R. Butler, „Into the Storm: American Covert Involvement in the Angolan Civil War, 1974–1975“, disertație doctorală, Departamentul de Istorie, Universitatea

din Arizona, 2008

P. Gleijeses, *Conflicting Missions*…, 2003, p. 355

Arhiva Națională de Securitate pune la dispoziție multe dintre documentele privitoare la Angola, la adresa: http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB67/

La 21 noiembrie 1975, Kissinger a declarat în fața Congresului: „Privind retrospectiv, nu cred că a fost o politică națională bună aceea de a implica CIA în dirijarea războiului din Laos. Cred c-ar fi trebuit să găsim un alt mod de a face acest lucru. Și folosirea CIA pentru simplul motiv că era mai puțin trasă la răspundere pentru operațiuni majore foarte vizibile a reprezentat o politică națională slabă". CIA, a spus el, n-ar trebui să fie folosită, „pur și simplu, pentru confortul puterii executive și datorită răspunderii sale limitate". Asta, chiar în timp ce el făcea exact acest lucru.

Camera Reprezentanților, Comisia pentru Relații Internaționale, Subcomisia pentru Africa, *United States – Angolan Relations* (1978), p. 13

J. Stockwell, *In Search of Enemies*…, 1978. Vezi și S.R. Butler, „Into the Storm: American Covert Involvement in the Angolan Civil War, 1974–1975", 2008

P. Gleijeses, *Conflicting Missions*…, 2003, p. 390

George Shultz a încercat, în calitate de Secretar de Stat, să modereze poziţia lui Reagan privitoare la Angola, Mozambic şi Africa de Sud şi a avut un oarecare succes, însă a fost adeseori sabotat de către directorul CIA, William Casey, care, împreună cu acelaşi grup de politicieni inflexibili care dirijaseră forţele Contras din Nicaragua, a activat reţeaua secretă pe care Kissinger o lăsase în urmă.

P. Gleijeses, *Visions of Freedom*…, 2013, p. 281

P. Gleijeses, *Visions of Freedom*…, 2013, p. 10

„Remarci la cina anuală a Conferinţei Acţiunii Politice Conservatoare", 30 ianuarie 1986, în *The Public Papers of the Presidents of the United States: Ronald Reagan, 1986*, 1988, pp. 104–105

În declaraţia lui în faţa subcomisiei Senatului pentru Angola, din ianuarie 1976, Kissinger a insistat că era necesar ca Statele Unite să dea dovadă de fermitate, să fie „hotărâte să-şi folosească puterea" în „Africa neagră": „Dacă Statele Unite sunt văzute neputincioase în faţa intervenţiei sovietice şi cubaneze masive şi fără precedent – s-a întrebat Kissinger –, care va fi percepţia liderilor din lume?" El a citat Doctrina Monroe, afirmând că acea declaraţie prezidenţială din 1823 – care

proclamase emisfera occidentală ca fiind în afara sferei de influenţă a puterilor europene – îi acordase preşedintelui o „putere discreţionară extraordinară“ de a acţiona în Africa fără supravegherea Congresului (senatorul Joe Biden l-a acuzat că încerca să implementeze o „Doctrină Monroe mondială“). Dar intrigile lui Kissinger au luat-o înainte, provocând intervenţia sovietică, faţă de care el a spus apoi că trebuia ca Statele Unite să reacţioneze, pentru a nu se arăta neputuncioase. În declaraţia lui din faţa Congresului, din mai 1978, Stockwell, agentul CIA care a condus operaţiunile agenţiei în sudul Africii, a spus fără echivoc că sovieticii şi cubanezii au intrat în conflictul din Angola numai *după* Kissinger şi că directorul CIA, William Colby, a iniţiat operaţiunea lor secretă. CIA şi aliatul lui Kissinger, China, au început să le furnizeze instruire şi arme rebelilor anti-MPLA în mai 1974. Sovieticii au început să înarmeze MPLA *ulterior*, în septembrie 1974. Cubanezii s-au implicat în anul *următor*. Stockwell a caracterizat declaraţia lui Kissinger din 1976 drept o invenţie totală: „Directorul CIA şi domnul Kissinger au ştiut, în mod sigur, extrem de clar că opinia publică americană n-ar fi acceptat o astfel de operaţiune la trei luni după evacuarea noastră umilitoare din Vietnamul de Sud, aşa c-au minţit cu privire la acest fapt. Chiar şi în informaţiile secrete transmise Congresului au minţit. Directorul Colby şi Secretarul Kissinger au declarat în faţa Congresului că nici un american nu a fost implicat în conflictul din Angola, că nu se trimiteau deloc arme americane direct în Angola, că CIA nu s-a implicat în nici un fel în Africa de Sud şi că CIA nu s-a implicat în recrutarea mercenarilor. Declaraţia lor a fost falsă în toate aceste puncte“. Pentru declaraţia lui Kissinger, vezi Senatul SUA, *Audierile în faţa Subcomisiei pentru Afaceri Africane a Comisiei pentru Relaţii Externe* […] *privitoare la implicarea Statelor Unite în Războiul Civil din Angola, 29 ianuarie, 3, 4 şi 6 februarie 1976* (1976); pentru declaraţia lui Stockwell, vezi *Relaţiile dintre Statele Unite şi Angola: Audiere înaintea Subcomisiei pentru Africa a Comisiei pentru Relaţii Internaţionale* (1978). Efectele războaielor secrete purtate de Kissinger şi apoi de Reagan s-au răspândit la nord de Angola, în Africa Centrală. Human Rights Watch, în Raportul său mondial pe 2004 (p. 313), a legat criza neîntreruptă a războiului pentru resurse din Congo de operaţiunile secrete ale Statelor Unite în Angola din anii 1970, mai ales de sprijinul, armele şi încurajarea pe care Statele Unite le-au oferit liderului anticomunist al Zairului, Mobutu Sese Seko.

„Memorandum of conversation“, 17 decembrie 1975, Paris, în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, vol. 27 (2012), documentul 302, p. 812

R. Khalidi, *Brokers of Deceit…*, 2013, p. 2; S. Yaqub, *The Weight of Conquest…*, 2008, p. 228

R.W. Cottam, *Iran and the United States…*, 1989, p. 150. Kissinger i-a sacrificat degeaba pe kurzi; șahul a părăsit puterea în 1979, şi întregul echipament militar pe care Washingtonul l-a pus la dispoziţia Iranului a fost preluat de regimul islamist al ayatolahilor. Un an mai târziu, Irakul şi Iranul au început un război absurd de tragic, care a irosit sute de mii de vieţi, Administraţia Reagan înclinând în favoarea Bagdadului (lucru care a presupus, printre altele, şi faptul de a-i da lui Saddam Hussein materialul necesar pentru a produce gazul sarin, plus informaţiile secrete necesare pentru a utiliza gazul împotriva kurzilor), în acelaşi timp vânzându-i arme de înaltă tehnologie Iranului revoluţionar [implicându-se în ceea ce a devenit cunoscut drept afacerea Iran-Contra – n. tr.].

În ceea ce privește acuzația diplomatului George Ball cu privire la responsabilitatea lui Kissinger pentru Revoluția Islamică din 1979 din Iran, vezi A. Schlesinger, *Journals. 1952–2000*, 2007, p. 458

A.S. Cooper, *The Oil Kings…*, 2011, p. 21

Ziarul *Los Angeles Times* din 14 februarie 1974 spunea că termenul *petrodolar* a fost inventat la sfârșitul lui 1973, fiind introdus în limba engleză de administratorii băncilor de investiții de la New York, care le făceau curte țărilor producătoare de petrol din Orientul Mijlociu. Încă din iunie 1973 – partea cea mai rea a numeroaselor crize din acel an aflându-se încă în viitor (războiul arabo-israelian din octombrie, embargoul petrolier și recesiunea din noiembrie, care a durat doi ani) –, Secretarul Trezoreriei George Shultz, din Administrația Nixon, a ținut un discurs în care a spus că majorarea prețului petrolului ar putea avea drept rezultat o „înțelegere“ între Statele Unite și țările producătoare de petrol din Orientul Mijlociu, „foarte avantajoasă pentru ambele părți“. Într-adevăr, mulți au început să afirme că o asemenea „înțelegere“ putea rezolva o serie de probleme: să creeze cerere pentru dolarul american (pentru a compensa retragerea din 1971 a lui Nixon din sistemul Bretton-Woods de administrare monetară); să injecteze banii necesari într-o industrie militară intrată în declin, care fusese greu lovită de destinderea Războiului din Vietnam (Schlesinger, Secretarul Apărării, a spus că vânzările de armament către Iran acoperiseră o parte din costurile pentru cercetarea și dezvoltarea militare); și să acopere deficitele în creștere, prin achiziționarea bonurilor de trezorerie cu petrodolari. Petrodolarii nu au adus o rezolvare rapidă: prețurile mari la energie au continuat să frâneze economia americană, inflația și dobânzile mari reprezentând o problemă deja de aproape un deceniu. De asemenea, dependența de petrodolari nu a făcut parte dintr-un plan conceput dinainte. Mai degrabă, acea dependență a crescut convulsiv, ca reacție la o multitudine de evenimente globale, așa cum arată evoluția relației dintre Kissinger şi Orientul Mijlociu. Între 1969 și 1971, Nixon și Kissinger au susținut naționalismul economic arab și iranian, lucrând, de exemplu, cu Muammar al-Gaddafi după ce acesta a preluat puterea în Libia în 1969 și impunând noi condiții companiei Occidental Petroleum. În acești ani, „Washingtonul – scrie istoricul Daniel Sargent – a acceptat, și chiar a încurajat creșteri ale prețului care au consolidat capacitatea Iranului și a Arabiei Saudite de a acționa drept garanți ai intereselor de securitate din timpul Războiului Rece“. Însă războiul arabo-israelian, urmat de embargo, a impus un calcul: așa cum a rezumat Kissinger mai târziu problema, „Statele Unite au un interes în supraviețuirea Israelului, dar pe noi ne interesează, desigur, cei 130 de milioane de arabi care stau pe rezervele de petrol ale lumii“. Ce era de făcut? Cei doi „garanți“ ai Washingtonului din Golful Persic – Iranul și Arabia Saudită – se dovedeau recalcitranți (creșterea accelerată a costului petrolului l-a făcut pe șah să fie nestatornic: „Sigur va crește. Cu siguranță!“, i-a spus el unui reporter într-un interviu de la sfârșitul lui 1973; între timp, saudiții îl rugau stăruitor pe Kissinger să înțeleagă faptul că ei se confruntau cu presiuni din partea radicalilor: nu aveau altă alegere decât să trimită trupe care să lupte cu Israelul și să oprească producția de petrol, inclusiv a petrolului pe care-l furnizau Flotei a Șaptea americane din Pacific). Kissinger a încercat să amenințe, elaborând diverse opțiuni militare împreună cu Secretarul Apărării, James Schlesinger, inclusiv posibila ocupare a orașului Abu Dhabi. „Hai să întocmim un plan, ca să punem mâna pe niște petrol din Orientul Mijlociu dacă vrem“, a zis Kissinger. „Nu putem să răsturnăm vreunul dintre șeici numai ca să arătăm că putem face asta?“, a întrebat el. Dar pe 28 noiembrie, saudiții au șovăit și au bătut în retragere. În mai puțin de un an, Arabia Saudită a pus capăt embargoului și a fost de acord să sporească producția cu

milioane de barili pe zi, ca s-o vândă Statelor Unite. În ceea ce-l privește, Kissinger a început să susțină ideea unei așa-numite politici de menținere a unui nivel minim al prețului petrolului, sub care să nu scadă prețul barilului, lucru care avea drept scop, printre altele, să-i protejeze pe șah și pe saudiți de o scădere bruscă a cererii și să le ofere companiilor petroliere americane o marjă de profit garantată. În același timp, Nixon și Kissinger au început să sporească ajutorul militar american și vânzările de armament către Arabia Saudită. De-a lungul anilor 1974 și 1975, Kissinger a continuat să-și imagineze, din când în când, o lovitură decisivă: „S-ar putea să fie nevoie să punem mâna pe niște terenuri petroliere"; „Nu spun că trebuie să preluăm controlul asupra Arabiei Saudite – a spus el mai târziu –, dar ce ziceți de Abu Dhabi sau de Libia?" Dar fuseseră puse deja fundamentele pentru ceea ce a devenit alianța de nezdruncinat dintre dinastia Saud și clasa politică de la Washington.

Potrivit *The Wall Street Journal* din 25 iulie 1974, Hanover Trust estima că „noi fonduri de «petrodolari», în valoare de aproximativ un miliard, un miliard și jumătate de dolari, sunt disponibile pentru investiții în fiecare săptămână", o „fracțiune importantă va fi, cel mai probabil, absorbită de diverse acțiuni guvernamentale, inclusiv investirea directă a fondurilor în certificate americane speciale de trezorerie". „Nu le-ar plăcea la nebunie celor de la Rezerva Federală – așa cum a spus un economist – dacă le-ar fi recunoscut lor meritul în Congres pentru scăderea dobânzilor, când meritul e, de fapt, al arabilor?" – care izbutiseră să facă acest lucru pompând înapoi în economie banii pe care i-au luat de la consumatorii americani. La mijlocul anilor 1970, „nu mai puțin de 50–60 de milioane de dolari (din depozitele iraniene) treceau zilnic prin [banca] Chase", care, la rândul ei, împrumuta înapoi Iranul, ca să finanțeze „mari proiecte industriale", bani pentru care se plătea din nou dobândă la Chase. Noua interfață a petrodolarilor reflecta, de asemenea, o relație în schimbare între Washington și lumea în curs de dezvoltare. Așa cum susținea istoricul Christopher Dietrich, Kissinger a folosit criza energetică pentru a răspunde la naționalismul economic al Lumii a Treia, într-un mod care a acordat prioritate unei „viziuni a globalizării bazate pe piața liberă, una care a subminat viziuni mai vaste asupra justiției economice internaționale". Atunci când naționaliștii din țările importatoare de energie au cerut ca petrodolarii să fie distribuiți printr-o instituție publică, precum Fondul Monetar Internațional, ca un fel de Plan Marshall pentru Lumea a Treia, în vederea capitalizării producției industriale, Kissinger a insistat cu succes asupra reciclării bogăției obținute din petrol prin piețe private de capital și bănci private de investiții. El a susținut că „a permite ca economia internațională să fie dominată de politică ar fi un lucru irațional și periculos". Este o ironie aici, căci tocmai „viziunea bazată pe piața liberă" a lui Kissinger a fost cea care a dat naștere forțelor „iraționale și periculoase" răspunzătoare pentru asaltul asupra politicii de destindere. În Statele Unite, creșterea rapidă a costurilor energetice și afluxul de petrodolari au consolidat extractorii „independenți" de resurse, care au devenit o clientelă economică principală a Noii Drepte aflate în dezvoltare rapidă (precum frații Hunt din Texas sau frații Koch, mai bine cunoscuți azi). Aceștia erau „independenți" în sensul că nu făceau parte din marile companii de petrol – Standard, Gulf, Texaco, și așa mai departe –, care dominau producția de energie și care se resemnaseră, în mare măsură, în fața faptului naționalizării producției de petrol în țări ca Libia și Venezuela. „Companiile astea sunt îndeajuns de bătute în cap pentru socialism", a spus Kissinger în 1975 despre disponibilitatea establishmentului corporatist de a lucra cu țările OPEC. Dar acele corporații ar fi putut reprezenta elementul de echilibru pentru viziunea mai largă a lui Kissinger asupra stabilității politice globale. Pe de altă parte, „independenții" s-au unit cu alte sectoare din cadrul Noii Drepte, în

spatele lui Ronald Reagan, ca să distrugă politica de destindere și să revină în Lumea a Treia. Pentru citatul din Kissinger, „îndeajuns de bătute în cap“, vezi Arhiva Națională, RG 59, Documentele lui Henry Kissinger, Caseta 10, Memorandumuri externe secrete ale conversațiilor, ianuarie–aprilie 1975, disponibile la: adresa: http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v37/d39#fn1). C. Dietrich, „Oil power and economic theology: The United States and the Third World in the wake of the energy crisis“, în *Diplomatic History* (articol în curs de apariție – citat din corespondența personală cu autorul). Pentru citatele și discuția din nota de subsol, vezi: A.S. Cooper, *The Oil Kings…*, 2011, pp. 107; 127–134; 137; 139; 183; pentru acoperirea de către Iran a costurilor militare americane pentru cercetare și dezvoltare, vezi tot *The Oil Kings…*, 2011, p. 147, în care A.S. Cooper l-a intervievat pe fostul Secretar al Apărării, James Schlesinger; D. Sargent, *A Superpower Transformed…*, 2015, pp. 138–140; 183–186; „In oil riches for Arabs, a silver lining“, în *The New York Times*, 10 martie 1974; S. Walt, *The Origins of Alliances*, 2013, p. 127. Pentru planul privitor la un „nivel minim al prețului petrolului“, vezi „Compromise seen on Kissinger oil floor price plan“, în *Los Angeles Times*, 7 februarie 1975; „Kissinger presents oil plan to Faisal“, în *Baltimore Sun*, 16 februarie 1975; A.S. Cooper, *The Oil Kings…*, 2011, p. 225, și S. Schneider, *The Oil Price Revolution*, 1983. Pentru rolul sectorului energetic „independent“ în finanțarea mișcării Sagebrush („Pelin“) și în presiunea exercitată asupra lui Reagan de a redeschide Lumea a Treia, făcând posibilă reluarea definitivă a controlului asupra industriilor naționalizate, vezi T. Ferguson şi J. Rogers, *Right Turn…*, 1987, pp. 89–96.

Memorandum al conversaţiei dintre Henry Kissinger, Richard Helms şi Harold Saunders, 23 iulie 1973, Washington, în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, vol. 27, Iran, Irak, 1973–1976 (2013), documentul 24, p. 83

Minute ale reuniunii de grup pentru analiza chestiunilor esenţiale, 20 iulie 1973, în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, vol. 27, Iran, Irak, 1973–1976 (2013), documentul 23, p. 70

Întâlnire între șahul Iranului şi Secretarul Apărării, 24 iulie 1973, în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, vol. 27, Iran, Irak, 1973–1976 (2013), documentul 26, p. 91

M. Kesselman, *Introduction to Comparative Politics*, 2009, p. 603

Zulfikar Ali Bhutto, prim-ministrul Pakistanului în 1975, a fost un susținător al atacului militar din 1971 asupra Bangladeshului. La începutul lui 1975, el s-a întâlnit la Washington cu Gerald Ford și Kissinger, ca să discute despre reînnoirea ajutorului militar. După întâlnire, Kissinger i-a spus lui Ford că Bhutto „s-a descurcat grozav în ’71“. „A fost unul dintre momentele cele mai bune ale lui Nixon“, a spus el despre susținerea Pakistanului de către Nixon, în timp ce Pakistanul comitea ceea ce chiar ambasadorul acestei țări a socotit că fusese un genocid (Memorandum de conversaţie din 5 februarie 1975, din cadrul Colecției de memorandumuri ale conversațiilor a Consilierului pe probleme de securitate națională, de la Biblioteca Prezidențială Gerald R. Ford, disponibil *online*).

A.S. Cooper scrie, în *The Oil Kings…* (2011), că „o caracteristică a relației dintre

Kissinger și șah a fost accentul pus pe înțelegeri verbale și pe lipsa documentelor scrise“.

D. Cordovez și S.S. Harrison, *Out of Afghanistan…*, 1995, pp. 15–16

S.S. Harrison, *How the Soviet Union Stumbled into Afghanistan*, în D. Cordovez și S.S. Harrison (editori), *Out of Afghanistan…*, 1995

Rivalitatea dintre cei doi mari strategi imigranți de la Harvard, Kissinger și Brzezinski, este bine cunoscută. Dar recomandarea făcută de Brzezinski lui Carter, în 1979, a fost pe deplin kissingeriană. De fapt, câțiva aliați ai lui Kissinger, care au continuat să ocupe funcții în Administrația Carter, printre care Walter Slocombe și David Newsom, au influențat decizia luată în iulie, de a sprijini politic jihadul. Newsom, subsecretar de stat pentru Afaceri Politice din Administrația Carter, a afirmat la o reuniune, pe 30 martie 1979, că „este rolul politicii americane de a schimba starea de fapt în ceea ce privește orientarea actuală și prezența sovietică în Afganistan, și de a le demonstra pakistanezilor interesul și preocuparea noastră cu privire la implicarea sovietică, de a le demonstra pakistanezilor, saudiților și altora determinarea noastră de a pune capăt extinderii influenței sovietice în Lumea a Treia“. Newsom fusese, mai înainte, omul lui Kissinger în Africa și „principalul susținător public“ al „politicii *tar baby*“ a lui Kissinger – adică al setului de recomandări politice care au condus la războaiele civile din Angola și Mozambic și au reînnoit sprijinul pentru guvernele supremaților albi din Africa de Sud și Rhodezia. Slocombe, subsecretarul Apărării din Administrația Carter, a întrebat, la acea reuniune, dacă nu era „bine“ ca Statele Unite să continue să acorde sprijin insurgenței afgane, astfel „prinzându-i pe sovietici într-un impas de tipul celui din Vietnam“.

Unii autori, ca Steve Coll în *Ghost Wars*…(2005), minimizează rolul jucat de CIA în sprijinirea grupărilor islamiste care s-au reunit, în cele din urmă, în jurul lui Osama ben Laden și au format gruparea Al Qaeda, spunând că „în arhivele CIA nu există nici un document care să demonstreze vreo legătură directă între un ofițer CIA și Ben Laden în perioada anilor 1980“. Presupunând că Steve Coll a avut acces complet la arhivele CIA și că acele arhive conțin toate informațiile despre toate activitățile secrete ale CIA, concentrarea pe stabilirea responsabilității unui individ pentru această acțiune pierde din vedere contextul mai larg: rețelele create, armele furnizate, dezvoltarea serviciilor secrete ISI. Potrivit jurnaliștilor D.L. Barlett și J.B. Steele („The oily Americans“, *Time*, 13 mai 2003), CIA a condus, în Afganistan, „una dintre cele mai lungi și mai costisitoare operațiuni secrete, furnizând armament în valoare de miliarde de dolari unei mulțimi de gherile afgane, care luptau împotriva societicilor“.

Capitolul 7

Operațiuni secrete și spectacol

Haide s-arătăm feroce!
Henry Kissinger

În ultimii săi ani în Administrație, Henry Kissinger a participat la inaugurarea unui nou tip de spectacol public: anchetele Congresului asupra problemelor de securitate națională și a acțiunilor sub acoperire.[248] În calitate de consilier pe probleme de securitate națională, Kissinger putea să invoce imunitatea guvernamentală pentru a respinge solicitările Senatului ca el să depună mărturie în fața acestuia. Dar, când Nixon l-a numit Secretar de Stat, la mijlocul anului 1973, nu a avut de ales. Audierile pentru confirmarea lui în funcție au avut loc în septembrie, exact în momentul în care se desfășura lovitura de stat prin care Salvador Allende a fost înlăturat de la putere. Senatorii l-au întrebat pe Kissinger despre acea operațiune. „Noi nu ne-am băgat deloc în nici o lovitură de stat", a spus el. Cât privește atacul aerian de patru ani împotriva Cambodgiei, Kissinger a negat c-ar fi avut ceva de-a face cu „sistemul de dublă înregistrare a operațiunilor aeriene", prin care bombardarea a fost ascunsă Congresului. Dar a insistat că „am considerat atunci, și trebuie să spun cu toată onestitatea că și acum consider, că acțiunea în sine a fost corectă". A dat răspunsuri echivoce referitoare la implicarea lui în prima rundă a înregistrărilor secrete ale convorbirilor telefonice pe care FBI le-a efectuat în cazul unor jurnaliști și al unor membri din Consiliul de Securitate Națională condus de el însuşi, insistând că nu știa nimic despre echipa de instalatori a lui Nixon care a efectuat operațiuni ilegale și a intrat prin efracție în sediul democraților de la hotelul Watergate și în cabinetul psihiatrului lui Daniel Ellsberg.[249]

Aceste audieri nu au fost deloc conflictuale.[250] Senatorii l-au chestionat pe Kissinger cu un „amestec de admirație, respect și uluire", așa cum observa o revistă, incapabili să priceapă cum se făcea că omul pe care-l aveau în faţă orchestrase bombardarea secretă a Cambodgiei și că *tot el* negociase apropierea de China, încurajase înregistrarea secretă a convorbirilor telefonice ale membrilor propriei echipe, normalizase relațiile cu Uniunea Sovietică, înclinase în favoarea Pakistanului, tocmai când Pakistanul îi masacra pe bengalezi, și pusese bazele discuțiilor despre armamentele strategice cu Moscova.

În orice caz, Nixon era în cădere liberă din cauza afacerii Watergate, iar Kissinger nu numai că era aproape ultimul din Administrație care rămăsese în picioare, dar era *singurul* om asociat acelei Administrații care părea „inteligent, capabil să se exprime elocvent, talentat, spiritual, captivant“, care avea „stil […] finețe intelectuală“ și „căldură și umor“. În comparație cu ceata de golani care nu erau în stare să scoată un cuvânt, din restul cercului restrâns al lui Nixon, el, cel puțin, „vorbește limba engleză“. Confirmarea lui în funcția de Secretar de Stat nu a fost pusă niciodată la îndoială.

Dar Kissinger s-a plâns, totuși, de aceste audieri și de altele: „Un atac nemilos al Congresului“ – a descris el mai târziu eforturile legislative de a inspecta modul în care condusese războiul și s-a opus solicitărilor ulterioare de a depune alte mărturii sau de a aduce mai multe informații despre o politică sau alta, despre bombardarea spitalelor din Vietnamul de Nord, de exemplu, sau despre raidurile lansate de CIA în Laos. Kissinger se zbârlea la gândul însuși al supravegherii.[251] După ce a aprobat invazia lui Suharto în Timorul de Est, de exemplu, Kissinger a vrut să continue furnizările de armament către armata indoneziană. Acest fapt, însă, ar fi încălcat legea americană care interzicea transferurile de arme către armatele agresoare. Kissinger a crezut că putea să eludeze interdicția, dacă suspenda transporturile navale timp de câteva săptămâni și apoi, după ce atenția publicului era deviată de la subiect, le relua discret. Dar cineva din echipa lui a scris o cablogramă în care enumera problemele juridice legate de această chestiune. „O să ajungă la Congres – s-a plâns Kissinger – şi, pe urmă, o să fim chemați la audieri.“ El a aflat că exista și o a doua cablogramă pe aceeaşi temă. „Două cablograme!“, a strigat el. „Asta înseamnă că douăzeci de inși au văzut informațiile […] O să se scurgă în trei luni și o să apară în ziare că Henry Kissinger a trecut peste birocrații lui imaculați și a încălcat legea.“[252]

Kissinger nu era singurul care credea că noua eră a supravegherii de către Congres avea să paralizeze statul securității naționale. În 1976, James Angleton, fostul șef al contraspionajului de la CIA, a comparat Congresul cu o „putere străină“ prădătoare, care supusese agenția umilinței de a „ne răsfoi dosarele, a ne înjosi oficialii și a ne descoperi agenții“. Președinția nu era nici pe departe „imperialistă“, a spus Angleton, era „impotentă“.[253]

Astfel de temeri erau deplasate, și nu doar pentru că multe dintre reformele ulterioare Războiului din Vietnam și afacerii Watergate au fost abrogate sau golite de conținut (mai ales după 11 septembrie). În ultimele patru decenii, de când a plecat Kissinger de la putere, natura însăși a relației dintre operațiunile secrete și spectacol s-a schimbat. Acele două realități – operațiunile secrete și spectacolul, acțiunile sub acoperire și acțiunile publice – ar putea părea antitetice, dar ele au

ajuns să constituie o formă unitară a puterii imperialiste moderne. Toate bune și frumoase în ceea ce privește operațiunile secrete, atunci când acestea pot fi realizate. Dar acoperirea nu mai este realmente necesară, pentru ca statul securității naționale să funcționeze. Lucrul necesar este uitarea politică, sau amnezia, care este creată nu în întuneric, ci în lumina reflectoarelor.

Comisia Church din cadrul Senatului, despre care se plângea Angleton, a prevăzut ceea ce s-a dovedit a fi o mascaradă perpetuă: de la Comisia Pike până la Comisia Rockefeller, de la numeroasele solicitări de informații ale lui William Fulbright până la Raportul Walsh asupra afacerii Iran-Contra şi până la audierile senatorului John Kerry cu privire la folosirea de către CIA a traficanţilor de droguri, pentru a-i sprijini activităţile ilegale din Nicaragua, şi acum până la raportul despre tortură al senatoarei Dianne Feinstein şi investigaţiile care s-au desfăşurat între aceste rapoarte şi care sunt prea multe pentru a le putea ţine numărul, seiful a fost spart şi bijuteriile familiei, care sunt activităţile clandestine, au fost scoase afară, în faţa publicului. WikiLeaks, Chelsea Manning, Arhiva Naţională non-guvernamentală de Securitate, Edward Snowden şi cărţile care dau la iveală informații scandaloase, scrise de agenţi apostaţi precum Philip Agee, adaugă noutăţi la muntele de informaţii. Date peste date strict secrete, martori peste martori şi documente peste documente desecretizate – repetarea Dosarelor Pentagonului la infinit: asasinate, lovituri de stat, Cambodgia, COINTELPRO, Iran-Contra, sprijinirea jihadiştilor pentru a riposta împotriva Uniunii Sovietice; tortură; supraveghere continuă; operaţiuni psihologice efectuate împotriva cetăţenilor americani; manipularea informaţiilor secrete şi a presei; Blackwater, Abu Ghraib; specularea războaielor; memorandumurile despre tortură; drone. Şi totuşi, statul securităţii naţionale – cu tot războiul lui continuu, tot sistemul lui atotpătrunzător de spionare internă şi capacitatea agenţilor săi de a justifica orice acţiune, indiferent cât de ilegală sau imorală, de la detenţia pe termen nedefinit şi asasinările ţintite ale unor indivizi care nu sunt acuzaţi de nici o infracţiune până la războiul nereglementat cu drone şi până la tortură – este astăzi mai puternic decât oricând.

Multe dintre informaţiile adunate pe aceste teme rămân secrete, inclusiv o mare parte din raportul despre tortură al senatoarei Feinstein şi, după toate aparenţele, cele mai „urâte“ imagini din închisoarea Abu Ghraib, inclusiv înregistrări video cu copii mici care sunt violaţi de soldaţi americani.[254] Dar ce nu ştim, de fapt? Desigur, faptul c-am supus oamenii la tortură – şi că ne-am antrenat aliaţii să tortureze oameni – cu mult înainte de 11 septembrie 2001 era cunoscut oricui voia să ştie. Kissinger avea dreptate: informaţia singură nu înseamnă cunoaştere; prea multe date pot distruge

cunoaşterea; „adevărul“ descoperit de „date“ nu este evident de la sine.

Există o serie de moduri în care spectacolul audierilor din Congres şi al investigaţiilor publice asemănătoare produce amnezie politică sau, cel puţin, indiferenţă politică.[255] Spectacolul audierilor oferă o plăcere indirectă și poate avea efectul de a transforma cetăţenii în spectatori, regresul nesfârșit al martorilor şi al anchetatorilor întruchipând plăcerile dulci ale divertismentului vizual contemporan. Gândiţi-vă la organizatul Oliver North, care se pregăteşte de disputa cu interpelatorii lui democraţi incoerenţi, din cadrul audierilor în cazul afacerii Iran-Contra.

Amnezia – sau paralizia – este provocată, de asemenea, de faptul că cele două partide din sistemul nostru bipartinic împărtășesc, în esență, un set comun de supoziții privitoare la apărarea națională și la justețea puterii americane pe plan mondial. Să ne gândim la Cambodgia. Bombardarea acelei țări, efectuată în cadrul operațiunii Menu (1969–1970), a rămas secretă un timp mai îndelungat decât crezuse oricine că era posibil, îndeosebi pentru că nord-vietnamezii au luat decizia de a nu depune plângere. Abia la mijlocul anului 1973, Senatul a desfășurat o anchetă, determinată de scrisoarea primită din partea maiorului Hal Knight, în care acesta informa Congresul că el avusese sarcina de a pune pe foc toate documentele scrise legate de raiduri. Pentru un scurt moment în timpul audierilor, niște politicieni și jurnaliști, câțiva în orice caz, au făcut legătura dintre afacerea Watergate și bombardamente. „Unii membri ai Congresului – a scris Seymour Hersh în iulie 1973 – sunt convinși că bombardarea secretă a Cambodgiei va ieși la lumină drept o altă fațetă, poate mai periculoasă, a scandalului Watergate.“ Și, în iulie 1973, chiar prima rezoluție de punere sub acuzare a lui Nixon, prezentată Camerei Reprezentanţilor de către Robert Drinan, reprezentantul statului Massachusetts, nu s-a concentrat pe intrarea prin efracție de la Watergate, ci pe războiul ilegal purtat împotriva Cambodgiei. Însă colegii lui Drinan nu s-au aplecat niciodată asupra rezoluției, iar Senatul nu a stabilit niciodată că cel care, împreună cu Haig și Sitton, crease sistemul de dublă înregistrare, prin care datele de zbor erau distruse și falsificate, fusese Kissinger.

În loc să demaște operațiunea Menu ca pe o crimă, ancheta Senatului aproape că a justificat falsificarea. Se poate ca „unii membri“ ai Congresului să fi luat în serios bombardamentele, însă în ultimele zile din perioada audierilor publice desfășurate în fața Comisiei pentru Servicii Armate (de pe 16 iulie până pe 9 august 1973), numai trei dintre cei 14 membri ai Comisiei s-au sinchisit să participe: Stuart Symington și Harold Hughes, democrați din Missouri și Iowa, și republicanul Strom Thurmond din Carolina de Sud.

Symington a rezumat poziția „pacifiștilor“: „Ce nu-mi place la afacerea asta este că noi n-am știut de ea“, i s-a plâns el unui martor, generalul Creighton Abrams; „Am dat banii pentru ceva și s-au folosit pentru altceva“. Symington a fost singurul senator care a pus la îndoială consecințele bombardamentelor secrete, și a făcut acest lucru numai o dată: „Ca militar experimentat, nu ați fi de părere că această presiune [cauzată de bombardamente] a făcut aproape inevitabilă extinderea zonei lor de control sau de operațiuni, punându-i astfel într-un conflict tot mai mare cu autoritățile cambodgiene?“ Răspunsul generalului Abrams a fost succint: „Da, cred că este o afirmație corectă“.[256]

Militariștii (Thurmond, mai ales, dar și senatorii Barry Goldwater, Sam Nunn și John Tower, în puținele dăți când și-au făcut apariția) au dominat dezbaterile. Nu doar c-au insistat că bombardarea fusese o politică eficientă și legitimă, dar au susținut că arderea documentelor nu fusese, într-adevăr, altceva decât o prelungire a protocoalelor operațiunilor secrete, iar operațiunile secrete erau o practică de război acceptată. „Cred, într-adevăr, că trebuie să susținem ideea unui anumit grad de camuflare, de acoperire, de falsificare și de păstrare a secretelor – a spus Tower –, mai ales într-o societate deschisă, cum este a noastră, care deja se află într-o poziție dificilă pe timp de război, când se confruntă cu o societate închisă, așa cum a fost în cazul confruntării cu Germania nazistă și cu Rusia Sovietică.“ „Ce ziceți de invazia din Normandia?“ a întrebat Nunn, dorind să știe dacă martorul principal al comisiei, maiorul-informator Knight, s-ar fi simțit obligat să dezvăluie acea operațiune. Alții au dus argumentaţia mai departe, susținând că falsificarea informațiilor nu avusese la bază o inerentă „intenție de a minți“, dacă acea falsificare fusese realizată ca răspuns la niște „ordine autentice și legale“. Un senator a sugerat că inclusiv codul pe care-l utilizase Knight când telefonase la Saigon, ca să menționeze că reușise să incinereze toate dovezile („jocul s-a terminat“), fusese o raportare precisă. Așadar, nu se petrecuse nici un fel de înșelătorie.

Militariștii din Comisie repetau întruna că bombardarea fusese necesară pentru a „salva vieți americane“, în timp ce pacifiștii aproape c-au recunoscut că, dacă li s-ar fi prezentat acel argument, în 1969, de către Casa Albă, şi ei ar fi aprobat operațiunea și, de asemenea, ar fi ținut-o secretă. Şi-atunci, care era problema?

Atenția publicului s-a îndreptat curând către intrarea prin efracție de la hotelul Watergate, care a fost considerată, în mare măsură, o infracțiune pe plan intern; iar distrugerea Cambodgiei nu mai era foarte prezentă în memorie. În iulie 1974, Comisia Juridică a Camerei Reprezentanților a aprobat, în fine, trei articole de punere sub acuzare a lui Nixon, toate fiind legate de obstrucționarea justiției pe plan intern. Comisia a respins, cu un vot de 26 la 12, cercetarea unei a

patra acuzații, privitoare la faptul că Nixon nu ceruse aprobarea Congresului pentru a purta războiul împotriva Cambodgiei. John Conyers, unul dintre membrii Comisiei, nu a fost de acord, considerând acest fapt drept cea mai mare dintre ofensele pentru care Nixon putea fi pus sub acuzare. Însă o majoritate bipartită nu i-a împărtășit opinia: „Am putea, la fel de bine, să-l înviem pe președintele Johnson și să-l punem sub acuzare postum pentru acțiunile din Vietnam și Laos“, a zis democratul Walter Flowers – sau pe Kennedy pentru Golful Porcilor și pe Truman pentru Coreea.[257]

Uitarea politică este creată, de asemenea, prin transformarea infracțiunii într-o chestiune procedurală sau într-o dramă internă, petrecută între două partide politice: un partid execută, celălalt dă lămuriri. Prezentarea unei politici controversate, oricare ar fi ea – fie că este vorba de bombardarea unei țări neutre, de înregistrarea secretă a convorbirilor telefonice pe plan intern, de sprijinirea loviturilor de stat sau de tortură – ca pe o problemă tehnică, o dispută privitoare la legalitatea mijloacelor prin care a fost pusă în practică politica respectivă, dă naștere unei afirmații subînțelese că obiectivul acțiunii este acceptat de toată lumea. Kissinger era un maestru al acestui tip de reformulări. În 1975, de exemplu, el a consimțit să fie interogat de Congres, înfățișându-se în fața Comisiei Pike, prezidată de reprezentantul statului New York, Otis Pike, și însărcinată cu investigarea activităților secrete desfăşurate de CIA, FBI și Agenția de Securitate Națională. Reprezentantul Ron Dellums l-a supus pe Kissinger unui interogatoriu sever, timp îndelungat, cu privire la diverse chestiuni secrete. „Sincer să fiu, domnule Secretar – a spus Dellums, crezând că-l încolțise pe Kissinger –, şi o spun cu toată onestitatea, mă îngrijorează puterea dumneavoastră și metoda dumneavoastră de acțiune, și mă tem de efectul pe care-l va avea asupra politicii americane […] Vreți să comentați, domnule?“

Kissinger a dat un răspuns perfect, rostit numai cu o urmă de colocvialism: „În afară de acest lucru – a întrebat el –, nu este nimic în neregulă cu operațiunea mea?“[258] Audiența a râs, iar la știrile de seară, de la televizor, au fost prezentate aceste secvențe, care au rezumat audierile pentru milioane de telespectatori: un membru agresiv al Congresului, care fusese pus la locul lui printr-o ironie tăioasă.[259] După mai bine de un deceniu, la audierile din Senat cu privire la vânzarea ilegală de rachete de înaltă tehnologie Iranului și deturnarea de fonduri pentru a sprijini forțele Contras din Nicaragua, colonelul North și ceilalți care au participat la conspirație au spus cam același lucru, dar pe un ton mai solemn: dacă sunteți de acord cu obiectivele noastre, de ce ne contestați mijloacele?

*

Relația simbiotică dintre spectacol și operațiunile secrete era clară în activitatea diplomatică a lui Henry Kissinger de după Războiul din Vietnam. Kissinger a socotit că manifestările publice de determinare ar ajuta America să-și restaureze credibilitatea și legitimitatea deteriorate. „Statele Unite trebuie să acționeze cumva, undeva în lume – le-a spus el reporterilor, la scurt timp după căderea Saigonului, în 1975 –, astfel încât să-și demonstreze determinarea de a rămâne o putere mondială.“[260] Să acționeze cumva. Undeva. În viitor, a scris el într-un memoriu intitulat „Lecții din Vietnam“, adresat lui Gerald Ford, care devenise președinte cu doar câteva luni mai devreme, Washingtonul va trebui să adopte „poziții mai dure“ pe scena internațională, „pentru a-i face pe alții să creadă din nou în noi“.[261] Inacțiunea trebuia evitată, pentru a demonstra că acțiunea era posibilă.

Ocaziile Statelor Unite de a pune în scenă astfel de demonstrații erau limitate. Să ne gândim, de exemplu, la „salvarea“ de către Kissinger și Ford a echipajului de pe cargobotul american *Mayaguez*. La 12 mai 1975, Khmerii Roșii au capturat nava *Mayaguez*, cu tot cu cei 39 de marinari de pe vasul comercial. Cambodgia se afla în haos atunci, genocidul de acolo fiind în plină desfășurare. Echipajul și nava au fost duse pe o insulă din apropiere, foarte bine păzită, care se numea Koh Tang și se afla în Golful Thailandei, aproape de coasta Cambodgiei.

Aproape toți cei care au participat la șirul de reuniuni organizate de Casa Albă, cu scopul găsirii unei soluții la criză, au profitat de incident ca să adopte acea „poziție mai dură“ (cu toate că istoricul Rick Perlstein arăta că a numi criză acel eveniment era oarecum abuziv, dat fiind că devenise ceva destul de obișnuit ca nave comerciale americane să fie luate prizoniere și apoi eliberate de forțele navale străine). Kissinger a fost convingător. Biograful său, Walter Isaacson, descria cum, în timpul uneia dintre aceste reuniuni, el „s-a aplecat peste masa din Sala Cabinetului și a vorbit cu emoție“, spunând că „Statele Unite trebuie să tragă o linie […] Trebuie să acționăm acum în această chestiune, și să acționăm ferm“. Și nu numai Kissinger a vorbit astfel. „Cred că o reacție violentă este în ordine“, a spus fostul șef al lui Kissinger, vicepreședintele Nelson Rockefeller. „Lumea trebuie să știe că vom acționa și că vom acționa prompt.“[262]

Kissinger a recomandat ca Statele Unite „să întreprindă ceva care să-i impresioneze pe coreeni și pe chinezi“. Cel care-i scria discursurile lui Ford, Bob Hartmann, a spus că o reacție dură ar fi putut contribui la popularitatea pe plan intern a lui Ford: „N-ar trebui să ne gândim numai la ce e corect de făcut, ci la percepția publicului“.[263]

„Această criză, asemenea crizei rachetelor din Cuba, este primul

test adevărat al autorității tale“, i-a spus Hartmann lui Ford. Kennedy reacționase metodic la criza respectivă, deschizând vechi canale de comunicare cu sovieticii, calculându-și fiecare mișcare și oferind concesii esențiale, pentru a rezolva criza. Însă Kissinger, în 1975, n-a putut să aștepte. Nici măcar nu a încercat să contacteze guvernul de la Phnom Penh, ca să încheie o înțelegere. În schimb, l-a îndemnat pe Ford să lanseze o acțiune militară de salvare, să dea frâu liber bombardierelor B-52 deasupra Cambodgiei o ultimă dată și să scufunde vasele cambodgiene după cum dorea. Și să efectueze toate aceste acțiuni deodată, nu treptat. „Mă tem că, dacă facem câțiva pași mici, o dată la câteva ore – a zis Kissinger –, o încurcăm. Cred că trebuie să luăm cu asalt insula […] și să punem mâna pe navă, dintr-odată. Cred că oamenii trebuie să rămână cu impresia că noi putem fi oricând gata să reacționăm violent.“ De asemenea, incidentul i-a oferit lui Kissinger prilejul de a-l instrui pe noul președinte cu privire la teoria nebunului din domeniul relațiilor internaționale: „Asta e prima ta criză – a zis el –, trebuie să-ți faci o reputație că ești prea dur ca să fii faultat“.[264]

Nu a fost nevoie de nimic din toate acestea. Chiar înainte să înceapă asaltul asupra insulei, cambodgienii anunțaseră că urmau să returneze nava. Iar echipajul fusese eliberat, pus la bordul unei nave de pescuit și restituit Flotei Militare americane. Însă operațiunea militară a continuat oricum. 18 americani au fost uciși în timp ce încercau să cucerească insula, și alți 23 au murit când elicopterul lor s-a prăbușit, în timp ce se pregăteau pentru raid. Nimeni nu știe câți cambodgieni au fost uciși în acel atac, dar bombardierele B-52 au lovit țărmul Cambodgiei, distrugând un depozit feroviar, un port, o rafinărie de petrol și peste 300 de clădiri. Nouă nave cambodgiene au fost scufundate.

„Haide s-arătăm feroce!“, a zis Kissinger, îndemnându-l pe Ford să nu șovăie.[265] Ford a spus mai târziu că salvarea navei *Mayaguez* a fost una dintre cele mai importante decizii ale sale de politică externă. „I-a convins pe unii dintre adversarii noștri că noi nu eram o sperietoare.“ „A fost nemaipomenit“, a încuviințat Barry Goldwater. „Arată că mai avem încă sânge în vine, în țara asta.“[266]

*

Kissinger nu voia o criză „asemenea“ crizei cubaneze. Voia ceva veritabil. Și, cu câțiva ani înainte de incidentul cu nava *Mayaguez*, în timpul primului mandat al lui Richard Nixon, aproape că avusese parte de așa ceva. În septembrie 1970, Kissinger a năvălit în biroul lui Bob Haldeman, cu fotografii ale unei zone din jurul orașului portuar Cienfuegos, de pe coasta sudică a Cubei, făcute dintr-un avion de recunoaștere. „Fotografiile astea arată că guvernul cubanez

construiește terenuri de fotbal“, a zis el. „Terenurile astea de fotbal ar putea însemna război, Bob.“ Haldeman a părut nedumerit, până când Kissinger i-a spus: „Cubanezii joacă *baseball*. Rușii joacă *fotbal*“.[267] Kissinger a insistat că Moscova construia o bază navală permanentă, pentru submarine nucleare. S-au făcut mai multe fotografii, au fost organizate reuniuni la nivel înalt, unde Kissinger a ținut prelegeri depre acțiunile cutezătoare întreprinse de Kennedy cu opt ani mai înainte, și au fost întocmite planurile de contingență pentru a impune o blocadă împotriva Cubei.

Baza pentru submarine pare să fi fost o fantezie.[268] Sovieticii nu au bătut în retragere, pentru că nu făceau nimic, ca să bată în retragere (sau, cel puţin, nu a fost adusă niciodată vreo dovadă concretă că făceau ceva, ca să bată în retragere). Cubanezii joacă fotbal, bineînțeles, încă din anii 1920, iar Revoluţia cubaneză chiar a trezit din nou interesul pentru acest sport. Avioanele de recunoaştere au fotografiat fiecare metru pătrat din Cienfuegos şi nu au găsit nici o singură piesă de echipament greu care ar fi putut fi folosită la construirea unei asemenea baze. Nu existau nici o macara, nici o dragă, nici un bazin portuar de apă adâncă. Nu s-a găsit nici un submarin sovietic în port. Nu conta. Această „criză“, care avea loc imediat după invadarea din 1970 a Cambodgiei, i-a oferit lui Kissinger o nouă ocazie de a-l impresiona pe Nixon prin duritate, folosindu-se de victoria lui presupusă asupra sovieticilor în rivalitatea neîntreruptă cu Secretarul de Stat Rogers, care, „consternat de avertismentul lui Kissinger“, a părut nesigur şi slab.[269]

Până în ziua de astăzi, în memorii şi în alte scrieri publicate, Kissinger prezintă ca pe un fapt real acuzaţia sa că sovieticii construiau, la Cienfuegos, un port de apă adâncă, sofisticat, pentru submarinele nucleare. Este greu, însă, de găsit altceva decât exprimarea năucirii în documentele oficiale în care este înregistrat răspunsul sovietic la acuzaţiile lui Kissinger.[270]

*

Kissinger încă nu terminase cu Cuba şi modul în care a tratat ulterior această insulă, precum şi restul Americii Latine, dezvăluie relaţia de dependenţă dintre acţiunile publice şi acţiunile sub acoperire, dintre senzațional şi secret, dezvăluie modul în care nişte limite foarte reale, de care se loveau Statele Unite pe glob în urma retragerii din Indochina, le-au determinat să se bizuie pe acţiunea ilegală clandestină.

În februarie 1976, după ce a depus eforturi pentru normalizarea relaţiilor dintre Havana şi Washington, Kissinger s-a văzut, deodată, într-un impas geopolitic faţă de Fidel Castro, când acesta din urmă a trimis trupe cubaneze în sudul Africii, să apere Angola împotriva

mercenarilor sud-africani sprijiniţi de Statele Unite. Intervenţia cubaneză – o lovitură curajoasă din partea lui Castro, care i-a redat capitala angoleză partidului de stânga Mişcarea Populară pentru Eliberarea Angolei şi i-a înfrânt pe aliaţii Washingtonului – era genul de acţiune pe care Kissinger ar fi putut s-o aprecieze, dacă ea n-ar fi avut drept ţintă subminarea politicii sale externe.

Dintr-o singură mişcare, Castro dezvăluise, în faţa lumii întregi, lipsa de viabilitate a politicii *tar baby* a lui Kissinger în sudul Africii – adică a eforturilor sale de a menține supremația albilor în zonă: iranienii, pakistanezii şi aliaţii latino-americani au remarcat, cu toţii, acţiunea Cubei, exprimându-şi admiraţia pentru succesul ei, dar şi teama cu privire la ce avea să facă mai departe Fidel Castro. Egiptul a spus că „asocierea“ Washingtonului „cu Africa de Sud este anatema în ochii africanilor“, făcând un „apel febril“ ca Statele Unite să fie „mai înţelegătoare şi tolerante faţă de mişcările africane care se dezvoltă“, chiar dacă acestea erau de stânga.[271]

Kissinger a făcut demersuri pentru adoptarea unei linii mai dure: „În cazul în care cubanezii distrug Rhodezia, apoi va urma Namibia și apoi Africa de Sud“, a spus el la o reuniune de criză la nivel înalt, pe 24 martie 1976. „Cred că trebuie să-i umilim“, a spus Kissinger la o reuniune care a avut loc mai înainte, instruindu-și consilierii să elaboreze planuri de contingență, care să includă sancțiuni politice și economice, blocade aeriene și navale, minarea porturilor cubaneze, lovituri punitive și chiar o invazie. „Să nu se facă deloc compromisuri“, a dat dispoziție Kissinger; orice se făcea, trebuia făcut „fără milă, și rapid, și eficient“. La fel ca în cazul navei *Mayaguez*, cu un an mai înainte, Kissinger a insistat că miza, în cazul intervenției cubaneze în Angola, era o problemă de imagine. „Dacă percepția de peste hotare este că noi suntem atât de slăbiți de controversa noastră internă [asupra Vietnamului] încât părem a nu fi în stare să acționăm împotriva unei țări de opt milioane de oameni, atunci, în trei sau patru ani, vom avea o criză serioasă.“

Este adevărat că, din cauza faptului că imaginile televizate cu prăbușirea Saigonului, în aprilie 1975, și evacuarea haotică a ce mai rămăsese din trupele americane și din echipa de la Ambasadă erau proaspete în memoria publicului, nu exista prea mult entuziasm pentru operațiunile militare din străinătate. Dar nu „controversa internă“ a Americii era cea care l-a „slăbit“ pe Kissinger în sudul Africii. Mai degrabă, Castro dezvăluise contradicția paralizantă care se afla în centrul tezei lui Kissinger despre „războiul mic“. Pe de o parte, Kissinger susținea că războaiele mici, purtate în zone de o importanță marginală, puteau rămâne *limitate* ca anvergură. Pe de altă parte, el a cerut să nu se pună *vreo limită* forței pe care oamenii de stat și liderii

militari o puteau utiliza pentru a purta respectivele războaie (inclusiv utilizarea tactică a armelor nucleare). Kissinger afirmase mereu că diplomația are nevoie să fie sprijinită de amenințări credibile, iar amenințările pot fi credibile numai dacă nu sunt limitate.

În locuri mici, cu adevărat insignifiante, un astfel de paradox putea fi ținut sub control. Tratamentul brutal aplicat unei insule mici din Golful Thailandei și uciderea unui număr necunoscut de cambodgieni pentru a „salva" nava *Mayaguez* era un lucru. Dezlănțuirea unui război împotriva Cubei, aliată cu Uniunea Sovietică, era cu totul altceva. Dar consilierii i-au spus lui Kissinger că, spre deosebire de succesul lui Kennedy din 1962, „o nouă criză cubaneză ar putea să nu ducă neapărat la retragerea sovietică". Criza putea să „se extindă în zone în care pierderile americane să fie maximizate și, astfel, putea să provoace o reacție mai puternică". „O treabă serioasă", a recunoscut Kissinger. Era imposibil de imaginat un „război mic" împotriva Cubei, care să nu ducă la ceea ce consilierii lui Kissinger au numit un „război general" între Statele Unite și Uniunea Sovietică.

Kissinger știa că nu avea ieșire. Nu era nimic, din tot ce ar fi putut să facă Washingtonul, care să nu arate ca și cum ar fi încercat să recupereze avantajul câștigat de Havana. Dacă ignorau Cuba, Statele Unite păreau slabe. Dacă loveau Cuba, păreau să reacționeze la un simplu stimul, dramatizând faptul că puterea cea mai mare a lumii fusese ridiculizată de o mică națiune insulară, o muscă lovind un gigant. Kissinger a recunoscut măcar atât: „Problema este că, indiferent cum ne concepem politica în sudul Africii, orice se întâmplă va părea că este rezultatul presiunii cubaneze". Exact așa. Castro îi dăduse șah mat lui Kissinger.

„Cred că va trebui să-l spulberăm pe Castro", i-a spus Kissinger lui Ford, dar, a recunoscut el, „probabil că nu vom putea face asta înainte de alegeri" – era vorba de alegerile prezidențiale din noiembrie 1976.[272] „Sunt de acord", i-a răspuns Ford. Și asta a fost tot. După aceea, Kissinger a schimbat politica *tar baby*, punând în operă ceea ce unii comentatori au numit o politică de destindere în relațiile cu Africa.

*

În America Latină, pentru că o victorie publică nu-i fusese permisă, Kissinger a continuat să comploteze în secret. În 1969, când a ajuns pentru prima dată în Administrație, numai Paraguayul și Brazilia, dintre țările sud-americane, erau conduse de dictaturi de dreapta. Aproape toate celelalte țări cunoscuseră mișcări revoluționare, inspirate, într-o anumită măsură, de Cuba. Acest lucru avea să se schimbe în curând. Bolivia a fost prima democrație latino-americană care a căzut în urma unei lovituri militare sub supravegherea lui

Kisinger. „Avem o problemă majoră în Bolivia“, a spus el pe 11 iunie 1971, îndemnând CIA să „pornească o operațiune-fulger“.[273] Pe 21 august, o lovitură de stat militară a instalat la putere un dictator de dreapta, recunoscut imediat de Washington (potrivit Departamentului de Stat, CIA acționase ca „răspuns la o solicitare a Casei Albe, privitoare la elaborarea unui program de acțiune politică în vederea stopării orientării stângiste“ a guvernului bolivian). După câteva luni, Brazilia, care acționa ca reprezentant al lui Nixon și Kissinger, „a participat la falsificarea alegerilor din Uruguay“, așa cum a spus preşedintele american, asigurându-se că era exclusă preluarea puterii de către o coaliție populară de stânga.[274] Tulburările care au rezultat de aici au condus direct la o lovitură de stat în iunie 1973, condusă de Juan María Bordaberry, care a transformat Uruguayul într-un stat polițienesc. La scurt timp după lovitura de stat, Kissinger i-a trimis lui Bordaberry o felicitare[275], în care-i transmitea „cele mai bune urări cu această ocazie fericită“. Soția dictatorului numai ce născuse cel de-al doilea copil al cuplului.[276]

Apoi a venit rândul statului Chile, pe 11 septembrie 1973. Kissinger a fost cel care l-a îndemnat pe Nixon să adopte „o linie mai dură“, așa cum s-a exprimat el însuși, împotriva președintelui socialist al acelei țări, ales democratic, Salvador Allende, care a murit în timpul loviturii de stat.[277] Lovitura de stat din Chile a fost urmată de loviturile din Peru și Ecuador. Apoi, pe 23 martie 1976, armata argentiniană a preluat conducerea. Acest puci s-a armonizat cu obsesia renăscută a lui Kissinger privitoare la intervenția Cubei în sudul Africii. Și, întrucât devenea clar că Fidel Castro urma să iasă victorios în Angola – și apoi, eventual, să-și trimită trupele în Rhodezia –, Kissinger s-a apropiat mai mult de noii pretori ai Americii Latine.

Tot mai multe documente guvernamentale au fost desecretizate în ultimul deceniu, dezvăluind implicarea lui Kissinger în abuzuri și în acoperirea abuzurilor comise împotriva drepturilor omului în America Latină. El a încercat să se apere: „Nu așa se analizează – iei, pur și simplu, o frază dintr-o conversație telefonică, atunci când mai ai încă cincizeci de conversații“, a spus el, după ce a fost pusă la dispoziția publicului o înregistrare deosebit de nefavorabilă, în care își exprima cu tărie susținerea față de Pinochet. „Le-am spus oamenilor: citiți conversații care au avut loc pe durata unei luni, ca să știți ce altceva s-a mai petrecut“.[278] Dar acum, că sunt disponibile mai multe informații, parcurgerea unor conversații petrecute timp de o lună este asemănătoare cu lectura uneia dintre piesele cele mai sângeroase ale lui Shakespeare. Poate a lui *Macbeth*, cu descrierea pe care o face Shakespeare la ceea ce astăzi se numește efectul de bumerang al operațiunilor secrete: „Noi dăm doar sângeroase-nvățături ce se reîntorc, știute“.

Iată sprijinul acordat dictaturii lui Pinochet, în Chile, de Kissinger. În august 1975, acesta din urmă l-a primit la Washington pe ministrul de Externe al Republicii Chile, viceamiralul Patricio Carvajal. Până în acel moment, forțele de securitate chiliene uciseseră sau făcuseră dispăruți mii de oameni, torturaseră și mai mulți, transformând stadionul de fotbal de la Santiago într-un lagăr de concentrare. Kissinger făcuse presiuni mari pentru anularea tentativei Congresului de a impune sancțiuni țării sud-americane pentru acele abuzuri. Și, astfel, el şi-a început întâlnirea cu Carvajal cu o glumă, râzând de faptul că unii dintre membrii echipei sale erau agitați cu privire la încălcările drepturilor omului: „Departamentul de Stat este alcătuit din oameni care au vocație preoțească. Pentru că n-au fost suficiente biserici pentru ei, s-au angajat la Departamentul de Stat“. Discuția a devenit criptică apoi. Carvajal i-a spus lui Kissinger că statul Chile avea probleme cu vreo 200 de oameni, pe care tocmai îi eliberase din închisoare. „Fac probleme“, a spus ministrul, care nu găsise o țară în care să-i exileze. Kissinger i-a răspuns: „Veți ști ce să faceți. Nu putem să mergem mai departe de ce am vorbit. Ce alte probleme mai avem de discutat?“

Regimul Pinochet a știut, într-adevăr, ce să facă; tortura, crima și disparițiile au continuat în Chile.

Iată sprijinul acordat de Kissinger juntei argentiniene. La scurt timp după lovitura de stat, unul dintre consilierii săi l-a sfătuit să nu se „grăbească să susțină acest nou regim“. „Trebuie să ne așteptăm la destul de multă represiune – a spus consilierul –, probabil la mult sânge, şi în Argentina, în curând. Cred că vor fi nevoiți să pedepsească aspru nu doar teroriștii, ci și disidenții sindicaliști și grupările lor.“ Kissinger nu a fost de acord cu sugestia de a păstra distanța. „Dacă e să aibă vreo șansă, trebuie să fie încurajați puțin – i-a răspuns el consilierului precaut –, pentru că eu vreau să-i încurajez.“ În ziua următoare, pe 27 martie 1976, Fondul Monetar Internațional i-a acordat juntei o linie de creditare de 127 de milioane de dolari, multe alte milioane urmând să vină din împrumuturi atât publice, cât și private.[279]

A mai fost şi vizita lui Kissinger la Santiago de Chile, la începutul lui iunie 1976, în scopul participării la o conferinţă a Organizaţiei Statelor Americane. Acolo, s-a întâlnit între patru ochi cu Pinochet şi l-a convins să nu ia în serios vreuna dintre uşoarele critici pe care acesta le putea auzi în comentariile pe care el însuşi, Kissinger, avea să le rostească în timpul acestei conferințe. Peste numai o lună, secretarul-adjunct al lui Kissinger pentru America Latină, Harry Shlaudeman, şi-a rugat insistent şeful să modereze „exagerările retorice de tipul anticipării unui al Treilea Război Mondial“. Shlaudeman se referea la militanţii conservatori, care se credeau în

prima linie a unei cruciade internaţionale împotriva marxismului global. Chilienii erau văzuţi cel mai prost dintre toţi, în acest sens. „Poate că-i putem convinge că un al Treilea Război Mondial nu e de dorit“, a zis Shlaudeman, făcând o recomandare subtilă.

Dar, la întâlnirea lui cu Pinochet, Kissinger a pus gaz pe foc: cei doi și-au exprimat regretele în privința rezultatelor Războiului din Vietnam şi au căzut de acord că Războiul Civil Spaniol fusese doar prima bătălie din „războiul mondial“ curent. Generalul, a spus apoi Kissinger, este „o victimă a tuturor grupărilor de stânga din lume“ şi „cel mai mare păcat al lui“ a fost că „a răsturnat un guvern care se îndrepta către comunism“. Kissinger i-a spus lui Pinochet că trebuia să spună câteva cuvinte despre drepturile omului în comentariile pe care urma să le facă în faţa Adunării Generale, dar că Pinochet putea să le ignore liniştit: „Discursul nu se referă la Chile“.[280]

La Santiago, Kissinger s-a întâlnit şi cu amiralul César Augusto Guzzetti, care făcea parte din junta militară argentiniană proaspăt instaurată. Lui Guzzetti i-a dat acelaşi sfat pe care i-l dăduse lui Suharto cu un an înainte: „Dacă sunt lucruri care trebuie făcute, trebuie să le faceţi rapid. Dar trebuie să reveniţi repede la procedurile obişnuite“. Aşa cum a procedat cu Pinochet, Kissinger a încurajat ideea că Argentina era un stat din linia întâi, într-un război global, spunându-i amiralului că „noi [Statele Unite] vom face tot ce putem ca să vă sprijinim reuşita […] Înţelegem că trebuie să daţi dovadă de autoritate“. Ca şi la întâlnirea anterioară cu ministrul de Externe al lui Pinochet, a apărut problema persoanelor dislocate; între acestea, se numărau mai mulţi exilaţi din ţările vecine care fugeau de represiunea guvernelor de dreapta. Din nou, Kissinger a fost criptic: „Înţeleg problema“. Creează „tulburări“, a spus Guzzetti. „Vă dorim succes“, a răspuns Kissinger, el însuşi un refugiat.

La sfârşitul întâlnirii, Kissinger şi Guzetti au părăsit încăperea, ca să „vorbească între patru ochi“, potrivit celui care consemna discuţiile. A fost o conversaţie scurtă, de patru minute.[281] Ce s-a vorbit? Judecând după comentariile incriminatorii pe care le-a lăsat Kissinger în consemnările publice, putem presupune că nu l-a îndemnat pe Guzzetti să acţioneze cu moderaţie.

În ziua următoare, 11 iunie, un escadron al morţii a răpit şi torturat 24 de refugiaţi chilieni şi uruguayeni, care locuiau în Argentina. În ziua aceea, au mai avut loc multe alte operaţiuni, inclusiv execuţia lui Raúl Albert Ramat, un student activist în vârstă de 27 de ani, de la Universitatea Catolică din Buenos Aires, şi a lui Santiago Bruschtein, de 59 de ani, ultimul dintre cei şapte membri ai familiei sale care fie fuseseră ucişi, fie dispăruseră. Junta nu se grăbea deloc să „revină la procedurile normale“. Amiralii şi generalii au rămas la putere timp de şapte ani, crimele şi dispariţiile continuând.

Documentele militare care s-au păstrat sugerează că numărul persoanelor decedate sau dispărute se ridica la 22 000 în iulie 1978.[282]

Apoi, a mai fost implicarea lui Kissinger în crearea operaţiunii Condor, un consorţiu internaţional de escadroane ale morţii care au întreprins operaţiuni în America Latină, Statele Unite şi Europa. J. Patrice McSherry, unul dintre cercetătorii cei mai importanți care au studiat activităţile Condor, susţine că documentele accesibile ale Departamentului de Stat au fost, de fapt, concepute astfel încât să inducă în eroare. E foarte posibil ca lucrurile să stea chiar aşa. Kissinger însuşi a remarcat faptul că volumul total de documente de politică externă face să fie imposibil de stabilit „ce documente au fost create pentru a oferi un alibi şi ce documente au dirijat cu adevărat luarea deciziilor". „Rareori Kissinger înregistra ceva pe canale diplomatice obișnuite, dacă putea să conceapă, în schimb, un canal neoficial mai secret", scrie Walter Isaacson.[283]

Documentele care, totuși, există sunt incriminatorii. Operaţiunea Condor a fost creată iniţial, pe 26 noiembrie 1975, la Santiago de Chile (chiar după ce Castro a hotărât să trimită trupe militare în Angola), în timpul unei întâlniri la care au participat ofiţeri de informaţii şi din cadrul forţelor armate, precum şi câţiva şefi de stat, care reprezentau aproape toată America de Sud. Este clar că aveau sprijinul Washingtonului. Ambasadorul american în Paraguay a confirmat că diferitele grupări din cadrul operaţiunii Condor ţineau „legătura între ele printr-un sistem de comunicaţii american, instalat în zona Canalului Panama, care acoperă toată America Latină". Era un „sistem cifrat în cadrul reţelei americane de comunicaţii", prin care țările implicate în operaţiunea Condor (Bolivia, Paraguay, Uruguay, Argentina, Brazilia, Chile) puteau să „păstreze confidenţialitatea comunicării lor". Iar operaţiunea Condor, inclusiv operaţiunile din aşa-numita etapă a treia, adică execuţiile realizate în afara Americii Latine, a fost pusă complet în mişcare după vizita lui Kissinger la Santiago şi după conversaţiile lui cu Pinochet şi Guzzetti.

Cea mai renumită dintre aceste operaţiuni s-a desfăşurat pe 21 septembrie 1976, la Washington, lângă Sheridan Circle, în apropiere de Embassy Row, când explozia unei maşini-capcană i-a ucis pe Orlando Letelier şi pe asistenta sa, Ronni Moffitt. Letelier ocupase o serie de funcţii înalte în guvernul lui Allende şi, în urma loviturii de stat, se stabilise la Washington, unde făcea lobby pe lângă Congres, cerând impunerea de sancţiuni statului Chile. La întâlnirea lui cu Kissinger, Pinochet se plânsese de două ori de Letelier.

Kissinger fusese informat în mod repetat, de către CIA şi Departamentul de Stat, despre operaţiunea Condor. Ştia că escadroanele morţii efectuau operaţiuni în America Latină, în Europa şi Statele Unite. Ştia că operaţiunea viza, aşa cum îi spusese

Secretarul-adjunct Shlaudeman, persoane „non-violente“ de stânga şi de centru-stânga, locuitoare în străinătate, precum Letelier. „Ceea ce încercăm să prevenim este o serie de crime internaţionale“, scria mai târziu Shlaudeman, chiar înainte de asasinarea lui Letelier.

Pe 23 august, Kissinger chiar a aprobat o cablogramă „de destindere“, instruindu-şi ambasadorii să stea de vorbă cu „cel mai înalt demnitar responsabil pentru astfel de chestiuni“ din ţările în care-şi desfăşurau misiunile şi să-i spună persoanei respective că „asasinarea persoanelor subversive, a politicienilor şi a persoanelor cunoscute […] în străinătate ar crea o problemă morală şi politică foarte serioasă“. Dar apoi, Kissinger s-a răzgândit. Pe 16 septembrie, după ce un consilier îi spusese că un asemenea ordin l-ar fi putut jigni pe Pinochet, el și-a anulat demersul. Se afla în Africa, la mijlocul turului efectuat pentru a-și arăta preocuparea față de această regiune, cu scopul de a schimba efectele vătămătoare ale politicii sale *tar baby* și ale războiului civil angolez dezastruos, și i-a trimis un bilet lui Shlaudeman, în care dădea dispoziții să „nu se continue acțiunea în această chestiune“. La rândul său, Shlaudeman le-a spus ambasadorilor lui Kissinger să „nu continue acțiunea“.

După cinci zile, Letelier și Moffitt erau morți. Operațiunea Condor a continuat.

Aliații pe care i-a „încurajat“ Kissinger în America Latină au ucis în total zeci de mii de civili și au torturat un număr egal de oameni.[284] Printre cei răpiți și maltratați de aliații lui Kissinger s-au numărat președinții actuali ai statului Chile și Braziliei și un fost președinte al Uruguay-ului. Dilma Rousseff, președinta Braziliei, a fost prinsă în 1970 și „a petrecut trei ani în închisoare, unde anchetatorii au torturat-o în mod repetat cu șocuri electrice aplicate la picioare și la urechi, și au agățat-o de o *pau de arara* – sau stinghie de papagal –, de care victimele erau suspendate goale, cu capul în jos, legate de încheieturile mâinilor și de glezne“[285]. O investigație recentă a comisiei braziliene pentru stabilirea adevărului a descoperit că Statele Unite au instruit peste 300 de soldați brazilieni, familiarizându-i cu „teoria și practica torturii“[286]. Fostul președinte al Uruguayului José Mujica a fost și el torturat. Răpit în 1971, Mujica a petrecut paisprezece ani în închisoare, inclusiv perioade îndelungate pe fundul unui puț. Tatăl lui Michelle Bachelet, președinta Republicii Chile, a fost răpit și torturat și a murit în închisorile lui Pinochet. Președinta Bachelet și mama ei au fost, de asemenea, prinse și torturate, dar, în cele din urmă, au fost eliberate și au plecat în exil.[287]

*

Încuviințarea tăcută din cap, gestul public. O „discuție privată“ de patru minute cu un personaj important dintr-un consorțiu

internațional de escadroane ale morții, un discurs febril despre drepturile omului. Operațiuni secrete și spectacol. Arta modernă a guvernării operează de mult timp între aceste două extreme, diplomații balansând între colțul întunecat și lumina reflectoarelor. Faceți-o repede, le-a spus Kissinger aliaților săi străini. Fă-o teatral, i-a spus lui Ford: „Haide s-arătăm feroce!“

Așa cum sugerează experiența lui Kissinger din America Latină și din sudul Africii, renașterea statului securității naționale, în urma Războiului din Vietnam și a afacerii Watergate, a ajuns să depindă, într-o măsură mai mare decât în trecut, de asocierea dinamică dintre operațiuni secrete și spectacol. Pe de-o parte, relația dintre acțiunile publice și acțiunile sub acoperire era una secvențială. Kissinger a vrut să înregistreze un mare succes după Vietnam, să adopte „poziții mai dure“ undeva în lume, cu privire la diverse chestiuni. Dar nu a putut. Pus în situaţia de șah mat de Castro și îngrijorat de un public și de un Congres care, în urma Războiului din Vietnam, nu mai aveau deloc apetit pentru război, el a fost nevoit să acționeze în secret și să se alieze cu oamenii din operaţiunea Condor. Pe de altă parte, însă, operațiunile secrete și spectacolul coexistau, hrănindu-se reciproc. Sistemul de dispariții provocate de escadroanele morții, pus în practică în America Latină în timpul mandatului lui Kissinger, a fost o rețea clandestină de închisori și camere de tortură secrete, de gropi ascunse și unități paramilitare sub acoperire. Însă eficiența cu care a răspândit teroarea s-a datorat conștientizării publice, prin faptul că a făcut publice listele cu morți, le-a dat nume rezonante escadroanelor morții – Mâna Albă, Ochi pentru ochi și altele – și a răpit oameni de pe stradă în mijlocul zilei, oameni care nu au mai fost văzuți vreodată. Mesajul era clar.

În sudul Africii, Kissinger a vrut să-i dea Cubei o lecție publică, la care să asiste tot restul Lumii a Treia, aliați și adversari deopotrivă. Totuşi, chiar în timp ce punea la cale aceste planuri, el purta un război secret în mai multe țări. În Statele Unite, nu numai că i-a servit publicului minciuni cu privire la acel război, ci a condus și campanii de propagandă pe plan intern, ca să consolideze susținerea pentru o linie mai dură în sudul Africii. John Stockwell, agent CIA în Angola, a depus mărturie, în mai 1978, în fața subcomisiei pentru Africa din Camera Reprezentanților. Ceea ce a descris el parcă a fost repetiția finală pentru rețeaua clandestină Iran-Contra pe care Administrația Reagan a înființat-o, ca să-și poarte războaiele secrete și ilegale. Potrivit lui Stockwell (și altor surse), Kissinger și directorul CIA, William Colby, au folosit națiunile aliate ale Statelor Unite (Israelul și Africa de Sud) ca să pună la cale operațiuni militare și să le furnizeze arme rebelilor aliați. Au condus, de asemenea, o campanie publicitară secretă, ca să influențeze opinia cetățenilor americani. „Domnul

Kissinger și CIA – a declarat Stockwell – au mințit poporul american prin afirmații publice și activități propangadistice false în Statele Unite. CIA a finanțat și dirijat activitățile efectuate de două grupuri propangadistice în interiorul Statelor Unite și le-a dat informații false, pe care să le utilizeze ca să influențeze Națiunile Unite și poporul american. De asemenea, a publicat relatări false în ziarele americane."[288] Mai târziu, după 11 septembrie 2001, neoconservatorii au sperat să înfrunte și să dezrădăcineze „cultura protestatară" americană. În acest caz, însă, dat fiind că trecuse puțin timp de la ieșirea din Vietnam, Kissinger încerca doar să evite această confruntare.

Această asociere de operațiuni secrete și spectacol a evoluat de-a lungul anilor, aflându-şi o expresie inovatoare mai ales în timpul Administrațiilor Reagan și George W. Bush. Chiar și atunci când agenții secreți reactivau războaiele clandestine ale lui Kissinger din Angola și Mozambic, bazându-se pe legăturile lui Kissinger cu serviciile secrete pakistaneze, ca să destabilizeze Afganistanul, și lansând noi operațiuni în America Centrală și în alte părți, Pentagonul experimenta manifestări publice ale puterii militare, așa cum vom vedea, trimițând trupe în Grenada, bombardând Libia și invadând Republica Panama.

Dar abia după 11 septembrie 2001 maeștrii spectacolului și ai operațiunilor secrete au arătat cu adevărat de ce erau în stare. Și, atunci când au făcut-o, l-au avut pe Henry Kissinger să-i sfătuiască.

Vezi R. Perlstein, *The Invisible Bridge…*, 2014, pp. 523–524

David Young, asistentul lui Kissinger în Consiliul pentru Securitate Națională, precum și al soției lui Kissinger, Nancy Maginnes, când aceasta a lucrat la fundația fraților Rockefeller, a dirijat acțiunile grupului de instalatori. Young a primit imunitate în schimbul faptului de a depune mărturie împotriva lui John Ehrlichman.

Vezi W. Shannon, „On his own terms", în *New York Times*, 13 septembrie 1973. Kissinger a depus mărturie într-o ședință a Executivului cu ușile închise și în cadrul unei audieri publice. Stenogramele audierii publice sunt publicate cu titlul *Nomination of Henry A. Kissinger: Hearings, Ninety-Third Congress* (1973). Vezi p. 29 pentru citat.

H. Kissinger, *Ending the Vietnam War*, 2003, p. 123

Vezi documentele în „East Timor Revisited", pe website-ul Agenției de Securitate Națională, la adresa: http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB62/

M.H. Holzman, *James Jesus Angleton…*, 2008, p. 301

G. Sealey, „Hersh: Children sodomized at Abu Ghraib, on tape“, în *Salon*, 15 iulie 2004; disponibil la adresa: http://www.salon.com/2004/07/15/hersh7/

Indispensabilul articol al lui M.P. Rogin, „«Make my day»: Spectacle as amnesia in imperial politics“, în *Representations*, 29 (iarna 1990), pentru relaţia dintre spectacol şi operațiunile secrete

Hearings…, p. 356

„Excerpts from transcript of the proceedings on impeachment“, în *The New York Times*, 31 iulie 1974

R. Perlstein, *The Invisible Bridge*…, 2014, p. 524. Vezi și *Bombing in Cambodia: Hearings, Ninety-Third Congress*, 1973; R. Miraldi, *Seymour Hersh: Scoop Artist*, 2013, p. 166; *Time*, 5 august 1974

Raportul final al Comisiei Pike nu a fost publicat oficial, deși au existat scurgeri de informații din acest document către *Village Voice*, care a publicat un fragment mare din el. Vezi „The CIA report the President doesn't want you to read“, 16 februarie 1976.

R. Perlstein, *The Invisible Bridge*…, 2014, p. 428

L. Berman, *No Peace, No Honor*…, 2001, p. 279

Biblioteca Ford, Consilierul pe Probleme de Securitate, Dosarul Reuniunilor Consiliului de Securitate Națională, caseta 1. Strict secret; sensibil. Reuniunea s-a desfășurat în Sala Cabinetului de la Casa Albă; se poate găsi la adresa: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v10/d285#fn1.

Biblioteca Ford, Consilierul pe Probleme de Securitate, Dosarul Reuniunilor Consiliului de Securitate Națională, caseta 1, dosar cronologic. Strict secret; sensibil. Reuniunea s-a desfășurat în Sala Cabinetului de la Casa Albă. Se poate găsi la adresa: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v10/d295#fn1

H. Kissinger, *Years of Renewal*, 1999, p. 563

W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 651

T. Paterson *et al.*, *American Foreign Relations*, vol. 2: *Since 1895*, 2014, p. 417

S.R. Butler, „Into the Storm…“, 2008, p. 137

Nu am găsit nici o relatare secundară despre „criza“ de la Cienfuegos, în sprijinul afirmației că sovieticii ar fi construit o mare bază militară, care să nu se bazeze fie pe relatarea lui Kissinger însuși referitoare la criză, fie pe memorandumurile pe care le-a scris în acea perioadă, fie pe scrierile sale ulterioare. Cartea lui S. Hersh, *The Price of Power…* (1984), se ocupă de această problemă, bazându-și concluziile pe mărturiile date în fața Congresului: „Experții din serviciile secrete din cadrul Departamentului de Stat, de la CIA și chiar de la Pentagon nu au găsit nici o singură dovadă clară în sprijinul unei construcții majore. În opinia lor, Cienfuegos trebuia să fie un centru de repaus și recreere pentru submarinele sovietice, care să permită forței navale sovietice să-și prelungească durata obișnuită a curselor transoceanice“. Colonelul John Bridge, identificat de Hersh ca fiind șeful biroului pentru spațiul sovietic din cadrul Agenției de Informații a Departamentului Apărării, „a declarat că «ei [sovieticii] au înființat ceva ce noi spunem că este un centru, la Cienfuegos, care ar putea să sprijine operațiunile navale, inclusiv pe cele ale submarinelor. Nu poate fi considerat în nici un caz, cred, o bază oficială în toată regula. Este un centru de întreținere, un posibil centru de întreținere.» Cât privește cazărmile, a declarat el, acestea au fost construite din lemn, fiind în mod evident amenajări temporare pentru escalele echipajelor. Balizele din beton care l-au alarmat foarte tare pe Kissinger erau acolo din 1968, cu mult înainte de sosirea rușilor […] La fel, noul doc pe care-l remarcase Kissinger împrejmuia «o zonă restrânsă, poate […] o zonă de înot sau ceva asemănător». Apa era mult prea mică pentru orice altă utilizare, a spus un ofițer“. Tad Szulc a scris în *New York Times* (vezi „White House charge on Cuba puzzles U.S. officials“, 30 septembrie 1970): „Oficialităţi americane au spus astăzi că Statele Unite au numai informații îndoielnice și vechi, care arată că Uniunea Sovietică ar putea plănui construirea unei baze strategice de submarine în Cuba. Din acest motiv, aceste oficialităţi, printre care se numără membri ai serviciilor secrete, au spus că nu știau cum să explice de ce Casa Albă a hotărât, săptămâna trecută, să avertizeze Moscova cu privire la înființarea unei astfel de baze“. Tot Szulc afirma: „Niște oficialităţi au spus că în continuare nu există dovezi cu privire la activități suspecte de construcții, în ciuda zborurilor efectuate de avioanele de supraveghere U-2“. Vezi și „Soviet naval activities“, în *CQ Almanac* pe 1971, care descria audierile asupra acestei chestiuni desfășurate în fața subcomisiei de Afaceri Externe pentru Afaceri Interamericane din cadrul Camerei Reprezentanților. Colonelul Bridge era citat declarând: „Trebuie să spun foarte clar că nu avem absolut nici un indiciu că vreun submarin a intrat vreodată în portul Cienfuegos“. Bridge spunea, de asemenea clar, că principalele informații secrete constau în presupunerea legată de ce sport jucau cubanezii: „Oamenii noștri acordă o oarecare importanță faptului că acolo s-a construit un teren de fotbal – conform tuturor descrierilor, este cât se poate de evident un teren de fotbal –, pentru că fotbalul nu este un sport specific Cubei. Un teren de baseball, am fi zis, te-ai aștepta să găsești terenuri de baseball“. Vezi și relatarea lui R. Dallek, în *Nixon and Kissinger…*, 2007, pp. 230–231.

Vezi S. Hersh, *The Price of Power…*, 1984, p. 257; M. Kalb şi B. Kalb, *Kissinger*, 1973, p. 211. R. Dallek, în *Nixon and Kissinger…*, 2007, pp. 229–230, sugerează, de asemenea, că Henry Kissinger poza pentru Nixon. Nixon nutrea duşmănie faţă de Castro, a cărui revoluţie considera el că-l costase în alegerile prezidenţiale din 1960, deschizându-i lui JFK o breşă, pentru a profita de tema tensiunilor din timpul Războiului Rece şi a câştiga voturi astfel şi de la dreapta eşichierului politic. Nixon avea, de asemenea, legături puternice cu comunitatea cubaneză anticomunistă din exil (doi dintre spărgătorii de la Watergate erau exilaţi cubanezi anti-Castro şi cel puţin alţi doi erau activişti care se opuneau Revoluţiei cubaneze şi care fuseseră implicaţi în invazia eşuată din Golful Porcilor) şi, la scurt timp după inaugurarea

preşedinţiei sale, din 1969, se intensificaseră deja operaţiunile secrete împotriva lui Castro şi a Cubei. În 1977, *Newsday* a dat informaţii că, „cel puţin cu susţinerea tacită a oficialilor din cadrul Agenţiei Centrale de Informaţii a Statelor Unite, agenţi care aveau legături cu terorişti anti-Castro au introdus în Cuba virusul febrei porcine africane, în 1971. Şase săptămâni mai târziu, extinderea masivă a bolii a necesitat masacrarea a 500 000 de porci, pentru a preveni o epidemie la nivel naţional în rândurile animalelor. O sursă din cadrul serviciilor secrete americane a comunicat săptămâna trecută ziarului *Newsday* că primise virusul într-un recipient sigilat, nemarcat, la o bază militară americană, care este şi bază de instruire a CIA, din zona Canalului Panama, dându-i-se instrucţiuni să predea recipientul grupului anti-Castro“. După cum se zvonea, fostul agent CIA Howard Hunt „a menţionat ceva despre planificarea celei de-a doua faze a invaziei din Golful Porcilor cam pe la începutul celui de-al doilea mandat al lui Nixon“, lucru care, dacă este adevărat, a fost încă o idee – pe lângă aceea de a relua bombardarea Vietnamului de Nord şi de a impune un buget de austeritate în Statele Unite – căreia i s-a pus capăt cu afacerea Watergate. În cartea lor recentă, *Back Channel to Cuba…* (2014), William M. LeoGrande şi Peter Kornbluh scriu că Henry Kissinger a temperat ostilitatea lui Nixon faţă de Castro, proces întrerupt de intervenţia lui Castro în Angola, discutată în acest capitol.

Merită comparat memorandumul scris de Kissinger, al conversaţiei pe care a avut-o cu Dobrînin (ce a avut loc înainte de întâlnirea lui cu Haig), cu textul din jurnalul ambasadorului sovietic din ziua respectivă, despre aceeaşi întâlnire. Kissinger îl descria pe Dobrînin ca fiind „palid la faţă“ şi în mod clar îngrijorat de „problema cubaneză“. El spunea că-l pusese la punct pe trimisul sovietic, ameninţase cu „acţiuni drastice“ şi avertizase cu privire la situaţia „gravă“, întrerupându-l când acesta încerca să schimbe subiectul. Dar, în jurnalul lui Dobrînin, nu apare o asemenea confruntare. Acesta, pur şi simplu, consemnează prozaic, în jurnalul său, faptul că scopul întâlnirii fusese ca Henry Kissinger să-i transmită „îngrijorările“ lui Nixon. „Kissinger – scria Dobrînin – a spus că Preşedintele vrea ca acest mesaj să nu fie înțeles ca un fel de observaţie oficială sau ca un fel de protest, ci mai degrabă ca un apel al său strict confidenţial şi important, către liderii sovietici, în speranţa că va primi atenţia pe care o merită“ (ambele abordări sunt menţionate în D. Selvage *et al.*, *Soviet-American Relations*, 2007, pp. 193, 197). Un studiu observa că „modul de relatare“ al lui Kissinger „amintea în mod straniu de ultimatumurile din timpul crizei iniţiale a rachetelor din Cuba“.

Pentru intervenţia Cubei în Angola şi reacţia lui Kissinger, vezi P. Gleijeses, *Visions of Freedom…* (2013) şi *Conflicting Missions…* (2003), precum şi W.M. LeoGrande şi P. Kornbluh, *Back Channel to Cuba…* (2014). Pentru citate, vezi Memorandumul conversaţiei, Ford, Kissinger şi Scowcroft, 25 februarie 1976, disponibil la adresa: http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB487/docs/ 01-Memorandumof Conversation,February 25 1976, Ford Library.pdf

Totuși, Statele Unite ar fi putut, într-adevăr, să-i „nimicească pe cubanezi“, așa cum spusese Kissinger că voia să facă. Pe 6 octombrie 1976, cubanezii din exil, sprijiniți de CIA și de FBI, conduși de un activist anti-Castro celebru, pe nume Orlando Bosch, au atacat cu o bombă avionul Cubana 455, imediat după ce decolase din Barbados, ucigându-i pe toți cei 73 de pasageri – 57 de cubanezi, 11 guyanezi și cinci nord-coreeni – și pe toți cei cinci membri ai echipajului. Se poate spune, cel puțin, că încă din iunie CIA știa de planurile grupului (care avea diferite denumiri,

inclusiv „Condor“) de a ataca un avion cubanez cu o bombă. Există, totuși, două dovezi care sugerează faptul că atacul nu a fost aprobat de Kissinger. Prima este aceea că, după toate aparenţele, Bosch avusese în vizor să-l execute şi pe Kissinger însuşi, pentru faptul de a fi încercat să normalizeze relațiile cu Cuba, cel puțin potrivit unui alt cubanez anti-castrist, care avea legături cu CIA și care încerca să intre în grațiile Washingtonului. A doua este că Henry Kissinger a scris un memorandum imediat după atac, în care spunea că Washingtonul „plănuise să propună deportarea lui Bosch înainte să aibă loc prăbușirea aeronavei companiei Cubana, pentru că era suspectat de implicare în alte acte teroriste și încălcări ale termenilor eliberării sale condiționate […] Bănuiala că Bosch era implicat în planul de prăbușire a aeronavei companiei Cubana ne-a făcut să propunem deportarea lui urgentă.“ Bosch nu a fost, însă, deportat. Vezi A.L. Bardach, *Cuba Confidential.*…, 2002, p. 190.

Arhivele Naționale, Documentele din Administrația Nixon, Înregistrările Casei Albe, Biroul Oval, Conversația nr. 517-4; disponibilă la adresa: http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve10/d101#fn1.

Vezi documentele desecretizate din Arhiva Națională de Securitate, „Nixon: Brazilia a ajutat la măsluirea alegerilor uruguayene“, la adresa: http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB71/.

Kissinger a transmis felicitările pe 24 noiembrie 1973; cablograma este pusă la dispoziție de WikiLeaks (https://www.wikileaks.org/plusd/cables/1973STATE231341b.html). Pentru surse privitoare la discuția despre Guatemala din nota de subsol următoare, vezi aceste documente care se găsesc în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volume E-10, *Documents on American Republics, 1969–1972* (disponibile la adresa: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve10/ch10): documentul 343: Memorandum din partea Consilierului Președintelui pentru Probleme de Securitate Națională (Haig) către Consilierul Președintelui pentru Probleme de Securitate Națională (Kissinger), Washington, 16 noiembrie 1970; documentul 346: Memorandum din partea lui Arnold Nachmanoff din echipa Consiliului pentru Securitate Națională către Consilierul Președintelui pentru Probleme de Securitate Națională (Kissinger), Washington, 23 noiembrie 1970; documentul 348: Telegrama 22560 de la Departamentul de Stat către Ambasada din Guatemala, 10 februarie 1971; documentul 355: Document pregătit de Agenția Centrală de Informații, Washington, nedatat; documentul 357: Memorandum din partea lui Arnold Nachmanoff din echipa Consiliului pentru Securitate Națională către Consilierul Președintelui pentru Probleme de Securitate Națională (Kissinger), Washington, 19 august 1971; documentul 358: Memorandum pentru Consemnare, Washington, 16 septembrie 1971; documentul 364: Memorandum din partea lui William J. Jorden, din echipa Consiliului pentru Securitate Națională, către Consilierul Președintelui pentru Probleme de Securitate Națională (Kissinger), Washington, 28 septembrie 1972. În afară de Cambodgia, Kissinger se prezintă cel mai mult în defensivă cu privire la rolul său în destabilizarea democrației din Chile. El l-a acuzat mereu pe Allende că a provocat lovitura de stat împotriva lui însuşi, odată chiar citându-l greșit pe Ciu Enlai și sugerând că premierul chinez considera că Allende a fost cauza propriei prăbușiri ca urmare a politicilor sale nechibzuite. În memorandumul oficial al conversației, din noiembrie 1973, Ciu spune: „A fost bine, pentru că a arătat că, dintr-un lucru rău, poate să iasă ceva bun. Așa vedem noi acest lucru. Le-am spus

despre asta, dar nu ne-au crezut. Ei înșiși au fost cauza acelui fenomen. Noi le oferim doar un sprijin limitat revoluțiilor din țările Americii Latine. Încă învățăm“ – premierul chinez sugera că lovitura de stat avea să pună capăt cu folos încrederii nemeritate pe care și-o punea statul Chile în democrația burgheză. În memoriile sale, Kissinger reformula în felul următor aceste remarci: „Le-am spus despre [riscuri], dar nu ne-au crezut. Ei înșiși au fost cauza acelui fenomen…“ Pentru conversația originală (tradusă și transcrisă), vezi Arhiva Națională, Documentele Administrației Nixon, Dosarele Consiliului de Securitate Națională, Dosarele Biroului lui Kissinger, caseta 100, dosare de țară, Orientul Îndepărtat, Conversațiile Secretarului Kissinger la Beijing, noiembrie 1973 (disponibilă la adresa: http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v18/d59#fn1). Vezi H. Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, p. 405, pentru felul în care a folosit Kissinger documentul

America Centrală nu era una dintre prioritățile principale pentru Kissinger, dar el a continuat să le ofere sprijin constant dictaturilor de dreapta și țărilor care aveau escadroane ale morții, când și-a preluat funcția. În 1970, în Guatemala, de exemplu, Kissinger și Alexander Haig le-au dat forțelor de securitate numele și adresele „teroriștilor guatemalezi“, cu toate că Washingtonul știa foarte bine: guvernul își folosea programul de contraterorism finanțat de Statele Unite pentru a elimina nu numai insurgenții înarmați, ci și *toată* opoziția politică, iar marea majoritate a prizonierilor politici erau executați în urma unor procese sumare. Într-adevăr, în 1971, CIA raporta că președintele de atunci al Guatemalei, Carlos Arana, fusese implicat direct „în elaborarea listelor cu condamnări la moarte“. Represiunea din Guatemala a scăpat atât de mult de sub control, încât un membru al echipei lui Kissinger de la Consiliul pentru Securitate Națională a solicitat ca așa-numita Comisie 40 – comisia prezidată de Kissinger însuşi, care aduna laolaltă diverse ramuri ale statului securității naționale, care dădeau o mână de ajutor organizării campaniei de răsturnare a lui Allende în Chile – să cumpănească din nou acordarea de sprijin american guvernului guatemalez. În calitate de președinte al acelei comisii, Kissinger nu a considerat că era o chestiune demnă de a fi luată în seamă, iar sprijinul militar puternic a continuat până la instalarea Administrației Carter. Masacrarea țăranilor mayași din Guatemala, petrecută între 1978 și 1983, adeseori nici nu este inclusă printre genocidele cu care este asociat Kissinger, întrucât a avut loc după ce el nu mai ocupa funcția publică. Însă, în timpul mandatului său, ajutorul oferit de Washington (întărind forțele de securitate care au efectuat genocidul) a crescut constant.

Pentru „linia mai dură“ a lui Kissinger, vezi Arhivele Naționale, Documentele din Administrația Nixon, Înregistrările Casei Albe, Biroul Oval, Conversația nr. 517-4. Nici o însemnare de secretizare; disponibilă la adresa: http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve10/d42#fn1. În acest moment, nu sunt mult mai multe de spus despre implicarea lui Kissinger în Chile. Apărătorii lui vor continua să-l apere, să interpreteze dovezile în cel mai îngust mod cu putință, ca să dezmintă cât de plauzibil cu putință. Ca președinte al Comisiei 40 inter-instituționale, Kissinger a susținut crearea unui program vast de destabilizare, care a finanțat ziarele anti- Allende, a furnizat bani, prin terțe părți, opoziției, a majorat ajutorul acordat Armatei, a sabotat economia, a condus „operațiuni sub acoperire pentru a diviza și a slăbi“ coaliția lui Allende și a furnizat fonduri Partidului Național Conservator ca să creeze grupul paramilitar Patria y Libertad, un escadron al morții. „Nu se vede mâna noastră aici“, i-a spus Nixon lui Kissinger, la scurt timp după lovitură. Dar, de-a lungul anilor, documente americane scurse și desecretizate au scos la iveală amprentele lui Nixon și Kissinger peste tot. Vezi postarea lui Scott

Horton, „Acuzaţiile împotriva lui Kissinger se adâncesc“ (6 iulie 2010), despre cum a recunoscut Kissinger că, de fapt, CIA l-a omorât pe generalul René Schneider, în 1970, ca să împiedice venirea la putere a lui Allende, în cadrul unei operațiuni în care el continua să-și nege implicarea: http://harpers.org/blog/2010/07/the-case-against-kissinger-deepens-continued/. Vezi şi documentele din Arhiva Națională de Securitate, „Kissinger şi Chile. Dosarul declasificat“, la adresa: http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB437/.

„Kissinger defends 1970s Latin American policy“, o relatare AP, în *Michigan Daily*, 5 octombrie 2004

Vezi documentele Statelor Unite colecționate în „Noi detalii declasificate despre represiune şi sprijinul acordat de Statele Unite dictaturilor militare“, din Arhiva Națională de Securitate, la adresa: http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB185/. În afara cazului în care se specifică altfel, toate documentele citate în acest capitol pot fi găsite pe site-ul Arhivei Naționale de Securitate.

Discursul a fost intitulat „Drepturile omului şi emisfera vestică“ şi începea astfel: „Una dintre cele mai presante chestiuni ale timpului nostru, care impune acţiunea conjugată a tuturor popoarelor şi naţiunilor responsabile, este necesitatea de a proteja şi a extinde drepturile fundamentale ale umanităţii“.

În stenogramele conversației, nu există vreun indiciu potrivit căruia Kissinger ar fi vorbit între patru ochi cu Pinochet în timpul întâlnirii dintre ei. Însă Kissinger a avut grijă să-l aleagă cu atenție pe cel care consemna discuţiile la acea întâlnire, consilierul său de încredere William Rogers. „Aş putea să mă înţeleg cu el după aceea“, zisese el. Cel care consemna discuțiile la întâlnirea lui cu Guzzetti, care a înregistrat discuţia lui Kissinger „între patru ochi“ cu amiralul, a fost Luigi R. Einaudi, un diplomat de profesie.

Http://www.desaparecidos.org/notas/2008/01/los-militares-argen-tinos-calcu.html

Pentru „Condor“, vezi J.P. McSherry, *Predatory States…* (2005) şi J. Dinges, *The Condor Years…* (2004). Pentru documentele citate în cele ce urmează, inclusiv pentru cele legate de întâlnirea lui Kissinger cu Carvajal şi cu Pinochet, precum şi de asasinarea lui Letelier, vezi Arhiva Naţională de Securitate, la adresa: http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB312/

Tortura – și instruirea oferită de Washington latino-americanilor cu privire la cele mai bune metode de tortură – a fost folosită de către agenții americani de securitate în America Latină atât înainte, cât și după exercitarea mandatului lui Kissinger. Însă unii dintre cei mai celebri torționari americani și-au făcut meseria în timp ce Kissinger dirija activitățile secrete în această regiune, în calitate de președinte al Comisiei 40. De exemplu, Dan Mitrione a fost trimis în 1969 în Uruguay, unde i-a învățat pe polițiști cum să tortureze. „Mai mult decât orice, trebuie să fiți eficienți“, le-a dat instrucțiuni Mitrione. „Trebuie să provocați numai răul care este strict necesar și nimic în plus.“ Mitrione a instruit cu ajutorul demonstrației, torturând,

după câte se spune, mai mulți oameni ai străzii, răpiți de pe străzile orașului Montevideo, până i-a omorât. „În orice caz, trebuie să ne păstrăm calmul“, a zis el. „Trebuie să acționați eficient și curat, ca un chirurg, și să aveți perfecțiunea unui artist.“ Multe dintre tehnicile puse în practică și predate de Mitrione au fost codificate în „manualele de tortură“ infame ale Pentagonului, în anii 1980, și ulterior au influențat practicile descrise în „raportul despre tortură“ al senatoarei Dianne Fenstein, din 2014. Potrivit jurnalistei Marcy Wheeler, după ce Pentagonul a distrus copii ale manualelor sale cu instrucțiuni de tortură, pe care le folosise ca să-i instruiască pe aliații latino-americani, Dick Cheney, care era pe atunci Secretar al Apărării, și consilierul său juridic, David Addington, „au salvat singurele copii cunoscute“, pe care le-au păstrat în dosarele lor personale. De asemenea, unul dintre agenții CIA, José Rodriguez, care a condus programul de tortură pus în practică de CIA după 11 septembrie, a lucrat timp de treizeci de ani în America Latină. Vezi M. Wheeler, „The thirteen people who made torture possible“, pe site-ul *Salon*, 18 mai 2009; pentru Rodriguez, vezi link-urile din articolul meu, „Misery made me a fiend: Latin America and the torture report“, în *Nation*, 11 decembrie 2014.

S. Romero, „Leader's torture in the '70s stirs ghosts in Brazil“, în *New York Times*, 4 august 2012

M. Sanches, „Militares brasileiros tiveram aula em instituto americano sobre como praticar tortura“, în O Globo, 12 octombrie 2014; disponibil la adresa: http:// oglobo.globo.com/brasil/militares-brasileiros-tiveram-aula-em-insti tuto-americano-sobre-como-praticar-tortura-14789322#ixzz3Ok1djNjO

Pentru Mujica, vezi Telesur English, „Mujica opens health unit in jail where he was tortured“, 11 noiembrie 2014; disponibil la adresa: http:// www.telesurtv.net/ english/news/Mujica-Opens-Health-Unit-in-Jail-Where He-Was-Tortured-20141111-0055.html. Pentru Bachelet: „Former Chilean military officers jailed for 1974 death of President Bachelet's father“, *The Guardian*, 21 noiembrie 2014

Camera Reprezentanţilor, Comisia de Relaţii Internaţionale, Subcomisia pentru Africa, *United States – Angolan Relations*, 1978, p. 13. Vezi și K. Danaher, *The Political Economy of U.S. Policy toward South Africa*, 1982, pp. 132–133

Capitolul 8

De neconceput

Dar spiritele, odată invocate, au refuzat să se lase alungate.
Henry Kissinger

În noiembrie 1971, Richard Nixon l-a întrebat pe Henry Kissinger, care tocmai se întorsese dintr-o misiune a lui în California, unde fusese ca să susțină flancul dreptei, ce părere avea despre guvernatorul statului, Ronald Reagan. Kissinger este cunoscut pentru „precizia fină" cu care analizează caracterele, pentru capacitatea lui de a surprinde esența unei persoane în câteva cuvinte exacte.[289] Reagan, însă, l-a lăsat fără cuvinte.

E un tip destul de în regulă, a zis Kissinger. Dar „e superficial. Nu are… ăăă… este, este un actor. Când… spune o replică, o face foarte bine." Se pare că Reagan îi spusese lui Kissinger: „La naiba, oamenii sunt ținuți minte nu pentru ce fac, ci pentru ce spun. Nu poți să găsești câteva replici bune?" Kissinger a râs nervos când i-a relatat aceste lucruri lui Nixon. „Exact abordarea unui actor față de politica externă… față de concret", i-a spus el președintelui.[290]

Nixon înțelegea ce voia Kissinger să spună. „Tipul chiar este un om de treabă, un om de treabă. Dar nu are… nici un…, cu alte cuvinte, totul este…"

Simți nevoia să termini fraza lui Nixon: nu are substanță, totul este aparență. În privinţa lui Kissinger, el a părut că voia să nu-i dea nici o atenție lui Reagan, tratându-l ca pe un simplu actor, dar a ezitat, pierzându-și cuvintele, când și-a dat seama că nu asta voia să spună, de fapt. A juca un rol presupune calcul. Nixon și Kissinger erau calculați: ei manipulau evenimentele și puneau în scenă gesturile, creând atmosfera care le servea cel mai bine scopurile. Chiar și existențialistul Kissinger credea că realitatea există. Nu era un solipsist. Se poate ca indivizii să nu aibă acces nemediat la realitatea care se află dincolo de perspectiva lor relativă, subiectivă, însă el chiar credea că acea realitate impune limite și contrângeri – sau „necesități".

Reagan se afla pe o treaptă superioară pe scara metafizicii, era un politician care reușea să anuleze distincția dintre aparență și realitate. „Nu sunt doi Ronald Reagan", a spus odată Nancy Reagan, ca reacție

la ideea că soțul ei era un cinic, că structura lui era nesinceră. „Cauți substratul unei afirmații, ca să afli ce vrea să spună cu adevărat un om – a continuat Nancy –, dar oamenilor le ia un timp până-și dau seama că, în cazul lui Ronnie, nu trebuie să cauți nici un substrat.“[291]

Actorii știu că joacă un rol, dar Kissinger avea senzația că Reagan nu știa. La un moment dat, în timpul conversației lor, el i s-a plâns guvernatorului de „birocrația neloială“ a lui Nixon. Desigur, Kissinger făcuse mai mult decât oricare dintre predecesorii lui pentru a îmblânzi acea birocrație şi a-i neutraliza capacitatea de a ține în frâu acțiunile sale. Dar nu s-a îndoit niciodată de faptul că avea nevoie de birocrație. Reagan, însă, a oferit o soluție mai bună la această obiecție. „Păi, atunci – a zis el –, de ce nu concediați birocrația?“ Te întrebi dacă, în acel moment, Kissinger l-a văzut pe Reagan ca pe o extensie sau ca pe o pervertire a politicilor sale.[292]

Nixon l-a întrebat pe Kissinger dacă și-l imagina în Biroul Oval pe Reagan, care obținuse rezultate surprinzător de bune la alegerile primare republicane din 1968, ținând seama de faptul că nu intrase efectiv în alegeri.

„De neconceput“, i-a răspuns Kissinger.

S-au întrebat apoi care era următorul lucru pe care urma să-l facă Reagan și dacă era posibil să accepte funcția de ambasador în Regatul Unit. „Sunt sigur că nu se va duce“, a zis Nixon. „I-am oferit funcția. N-o vrea.“ – „Dar ce vrea?“, l-a întrebat Kissinger.

*

Kissinger a fost cel pe care Ronald Reagan l-a vorbit de rău, încălcând astfel așa-numita a unsprezecea poruncă: „Să nu-ți vorbești de rău colegii republicani“. Ruptura s-a petrecut în martie 1976, după ce Reagan a pierdut primele patru runde ale alegerilor primare, când a încercat să-i ia lui Gerald Ford nominalizarea din partea Partidului Republican. Până în acel moment, Reagan formulase doar critici vagi, plângându-se cu privire la o politică externă fără scop, dar fără să dea vina pe cineva anume. Dar, după ce a pierdut statul New Hampshire cu un procentaj apropiat de cel al lui Ford și statul Florida cu unul destul de mult în urma lui Ford, el a început să dea nume, acuzându-l pe Henry Kissinger și, de asemenea, pe Ford, după ce s-a gândit mai bine, pentru faptul că dirijaseră declinul periculos al puterii americane la nivel mondial.

În numeroase discursuri, în reclamele de la televizor și într-o cuvântare difuzată la nivel național, Reagan a pus numele lui Kissinger în fața numelui lui Ford. Uneori, se referea la ei colectiv, folosind termenul vag franțuzesc și întru câtva arhaic *Messrs.* [aproximativ: „’Mnealor“]: „În timpul mandatelor ’mnealor Kissinger și Ford – a spus el într-un spot electoral de la televizor – această

națiune a ajuns pe locul al doilea ca putere militară, într-o lume în care este periculos – dacă nu chiar fatal – să fii pe locul al doilea“.[293] Miezul acelui spot electoral lovea în „Dr. Kissinger“, pentru politica lui din Orientul Mijlociu, pentru prețul petrolului, pentru negocierile cu Republica Panama cu privire la canal, pentru Războiul din Vietnam – despre care Reagan a spus că fusese „cea mai mare umilire“ din istoria Statelor Unite –, pentru Cuba și pentru Angola. Poate se pusese în practică vreo „strategie măreață“, a zis Reagan, dar el nu reușea s-o vadă: „Gestionarea recentă de către Henry Kissinger a politicii externe americane a coincis exact cu pierderea supremației militare a Statelor Unite“.

După ce și-a descărcat supărarea pe Kissinger, Reagan l-a criticat ferm pe Ford: „Cred în pacea despre care vorbește domnul Ford – la fel de mult ca oricine altcineva. Dar în locuri precum Angola, Cambodgia și Vietnam, pacea pe care au ajuns s-o cunoască este pacea mormântului“.[294]

În 1976, Reagan se folosea de Kissinger ca să se promoveze pe sine în faza finală a remarcabilei transformări a Partidului Republican. Nu era vorba de acapararea partidului de către forțele Noii Drepte, ci, mai degrabă, despre transformarea sa în canalul politic principal al unei versiuni militarizate a excepționalismului american. Mai înainte, cel puțin începând cu Primul Război Mondial, democrații fuseseră, în mare parte, cei care începuseră și conduseseră războaiele națiunii, făcând acest lucru (oricare ar fi fost adevăratele lor motive) în numele răspândirii democrației. Republicanii fuseseră de mult timp partidul liniei dure, însă linia lor dură tindea să fie șovină, izolaționistă și ignorantă, lipsită de evanghelismul democratic asociat tradiției wilsoniene a Partidului Democrat. Acest lucru avea să se schimbe odată cu Reagan.

Mai înainte, când se prefăcea că nu voia nominalizarea din partea Partidului Republican la alegerile primare din 1968, Reagan se axase pe securitatea națională, susținând că Uniunea Sovietică depășea Statele Unite în cursa înarmărilor. Dat fiind că toți ceilalți candidați se concentrau pe scoaterea țării din Războiul din Vietnam, lui Reagan îi era greu să câştige teren. A făgăduit că nu i-ar fi fost „rușine să discute deschis despre moralitate“.[295] În afară de înfruntarea sovieticilor – de exemplu, solicitând Washingtonului, mai târziu în acel an, să aplice chiar ceea ce astăzi numim „sancțiuni“ împotriva URSS, pentru că invadase Cehoslovacia, ca să pună capăt Primăverii de la Praga –, nu era clar ce înţelegea el prin acea promisiune.

Opt ani în care Henry Kissinger a făcut parte din Administrația Statelor Unite i-au permis lui Reagan să-și focalizeze criticile.[296] Când Reagan vorbea despre „moralism“, în 1976, toată lumea știa la ce se referea: opusul a ceea ce era prezentat drept *Realpolitik*-a amorală a lui

Kissinger, opusul înclinației lui Kissinger de a-i trata pe Leonid Brejnev, pe Mao și pe succesorii lui Mao drept egali din punct de vedere etic. Portdrapelul Dreptei americane în ascensiune avea o listă în desfășurare cu obiecții: Angola, Vietnam, Cuba, Canalul Panama, Israel. Însă, în spatele tuturor acestor chestiuni, se afla principala țintă: politica de destindere.

Nu Kissinger a introdus acel cuvânt în vocabularul politic american; el făcea de mult parte din jargonul diplomatic. Kissinger nu a fost nici principalul responsabil pentru destinderea tensiunilor dintre Moscova și Washington. Dinamica normalizării relațiilor era în desfășurare de mai bine de un deceniu, printre originile ei fiind și moartea lui Stalin în 1953, disponibilitatea lui Kennedy de a negocia cu Moscova, în timpul crizei rachetelor din Cuba, și *Ostpolitik*-a lui Willy Brandt, care a ameliorat relațiile dintre Germania de Vest și cea de Est. Dar, pe la mijlocul anilor 1970, politica de destindere începuse deja să fie asociată cu Kissinger, mai ales după ratificarea unei serii de tratate între Statele Unite și URSS, care aveau drept scop încetinirea cursei înarmării şi printre care se numărau tratativele pentru limitarea armelor strategice, SALT, din 1972 și Acordurile de la Helsinki din 1975.[297]

În 1976, când Reagan pronunţa termenul „politică de destindere“ parcă pronunța numele domnului Kissinger. Reagan includea în discursurile sale o litanie de crize, în care Washingtonul ar fi pierdut dominația în favoarea Moscovei – Angola, Vietnam, Cuba, Orientul Mijlociu –, repetând, după ce le menționa pe fiecare în parte, același refren: „Domnul doctor în ştiinţe politice Kissinger a spus «nu trebuie să permitem acestui lucru să se amestece în politica de destindere»“. Pentru Dreapta în ascensiune, termenul a devenit sinonim cu declinul, înfrângerea, împăciuirea și capitularea. Politica de destindere, au acuzat Reagan și susținătorii săi, era modul în care Kissinger gestionase declinul.

Kissinger nu a răspuns acestor atacuri în timpul alegerilor primare din 1976; dacă ar fi făcut acest lucru, i-ar fi făcut rău lui Ford, Kissinger fiind foarte lipsit de popularitate în rândurile membrilor Partidului Republican. Dar mai târziu, după ce n-a mai ocupat funcții în Administrație, a apărat politica de destindere, spunând că ea reprezentase un cadru nu pentru gestionarea declinului, ci pentru garantarea faptului că Washingtonul nu-și irosea resursele în crize fără sens, în timp ce lucra constant la „erodarea sistemului sovietic“. Ford apreciase că această „provocare semăna cu un maraton“, a spus Kissinger, și fusese preocupat să nu risipească „puterea“ națiunii „într-o serie de sprinturi concepute doar ca să facă impresie“. Scopul politicii de destindere era „să dovedească poporului american felul în care criza și confruntarea erau o soluție de ultim resort, nu un mijloc

obișnuit de dirijare a politicii externe“.[298]

În realitate, politica de destindere însemna mult mai mult decât sugerau fie critica lui Reagan, fie apărarea lui Kissinger.[299] Nixon a venit la Casa Albă în 1969, când anii de aur ai prosperității economice americane postbelice erau pe sfârșite. Datoria publică era în creștere, balanțele comerciale – deficitare, costurile energetice – tot mai mari, dolarul se devaloriza, piețele din Lumea a Treia se închideau (din cauza naționalizării și a tarifelor și subsidiilor mari), iar rivalii economici din Europa și Asia erau în expansiune. În acest context, politica de destindere a devenit o strategie nu doar politică, dar şi economică, o ancoră de salvare pentru baza corporatistă a coaliției în destrămare a *New Deal*-ului (care-l includea pe primul protector al lui Kissinger cu o putere reală, Nelson Rockefeller). Diminuarea activității militare urma să facă veniturile publice disponibile pentru investiții productive și să țină sub control presiunile inflaționiste care au speriat marile instituții bancare, în timp ce normalizarea relațiilor internaționale urma să deschidă Uniunea Sovietică, Europa de Est și China către comerț și investiții.

Dacă politica de destindere ar fi redat economiei americane primatul la nivel mondial, criticile aduse de Reagan și de alți tribuni ai Noii Drepte la adresa acestei politici şi-ar fi greşit, poate, ţinta. Însă normalizarea relațiilor nu a reușit să rezolve criza economică aparent de nerezolvat în 1975: în urma Revoluției Culturale, China se afla într-o situație economică foarte dificilă, în vreme ce economiile din Europa de Est și din URSS erau prea anemice ca să absoarbă un volum suficient de capital american și prea sărace ca să poată fi parteneri comerciali profitabili. Așadar, atunci când Reagan a spus, în spoturile sale electorale televizate, uitându-se direct la cameră (puțin supărat, nu cu expresia de „luptător jovial“ pe care și-a perfecționat-o când a candidat la alegerile din 1980), că „le-am dat sovieticilor comerțul și tehnologia noastră“ şi nu am primit nimic în schimb, obiecția a avut efect asupra publicului. „Ei bine, a sosit timpul – a zis Reagan – să ni se spună nouă, poporului american, ce obţinem de pe urma politicii de destindere.“ Apoi a continuat: „Ce au primit în schimb Statele Unite, în afară de agresiunea sovietică din Orientul Mijlociu, duplicitatea sovietică din Asia de Sud-Est și imperialismul sovietic din sudul Africii?“

Redus la tăcere pe durata perioadei electorale, Kissinger nu a putut să răspundă (devenise în asemenea măsură o țintă a Dreptei, încât Ford l-a rugat să anuleze o serie de discursuri planificate în California; Kissinger a petrecut o bună parte din perioada alegerilor primare din primăvara și de la începutul verii anului 1976 călătorind în străinătate, inclusiv în America Latină, în Europa și în Africa). Însă, dată fiind starea proastă a economiei americane, efectele, care

continuau să apară, atât ale inflației, cât și ale stagnării, ce ar fi putut să spună?

*

În 1976, Kissinger trebuie să se fi simțit cam ca ucenicul-vrăjitor. În anii 1950 și 1960, el a folosit teama de presupusa superioritate tehnologică a Uniunii Sovietice, despre care știa că nu era reală, ca să-și consacre autoritatea de intelectual serios, preocupat de securitatea naţională, care ridica probleme dure și sugera alternative dure. Acum, era nevoit să asculte în tăcere cum Reagan folosea un set similar de minciuni, acuzându-l că permisese ca Statele Unite să rămână în urma Moscovei: „Armata sovietică este de două ori mai mare decât a noastră […] Suntem depășiți ca forță militară, avem un raport, în avantajul sovieticilor, de trei la unu în ceea ce privește piesele de artilerie și de patru la unu la capitolul tancuri. Rachetele strategice sovietice sunt mai mari, mai numeroase și mai puternice decât cele ale Statelor Unite“.[300]

În timpul alegerilor primare, circula o poveste despre Kissinger, relatată de amiralul Elmo Zumwalt, care a electrizat baza electorală a lui Reagan. În memoriile sale, publicate la începutul lui 1976, amiralul a povestit cum îi mărturisise Kissinger că, după el, anii cei mai buni ai Americii erau în urmă. Cei doi călătoreau cu trenul de la Washington la Philadelphia și, potrivit notițelor pe care Zumwalt pretindea că le pusese pe hârtie imediat după conversația lor, Kissinger i-ar fi spus că el:

> … crede că Statele Unite au trecut de momentul lor istoric de glorie, la fel ca multe civilizații anterioare. Consideră că Statele Unite sunt în declin și că nu pot fi însuflețite de provocarea politică. Afirmă că sarcina lui este să-i convingă pe ruși să ne ofere cea mai bună înțelegere pe care o putem obține, admițând că sunt favorizați de forțele istorice. Spune că-și dă seama că, în lumina istoriei, el va fi recunoscut drept unul dintre cei care au negociat niște condiţii favorabile pentru sovietici, dar că poporul american este singurul vinovat pentru că nu are puterea necesară să le țină piept rușilor, care sunt ca „Sparta în faţa Atenei noastre“.[301]

Memoriile lui Zumwalt au fost publicate în mai, însă Reagan cita deja din ele în aprilie. Într-o reclamă electorală televizată, de o jumătate de oră, el a spus că, potrivit unei „cărți nepublicate“ – a lui Zumwalt –, Kissinger considera că sarcina lui era „de a negocia cea mai acceptabilă poziție care putea fi obţinută şi care era locul al doilea“, după sovietici. Aici, vorbele lui Reagan semănau mult cu cele rostite în anii 1950 de Kissinger însuşi, care era inspirat de

diagnosticul ameninţării declinului, pus de Oswald Spengler, dar insista că declinul nu era inevitabil: „Nu cred că oamenii pe care i-am întâlnit în aproape toate statele Uniunii sunt gata să lase ultimul bastion al libertăţii să ajungă la coşul de gunoi al istoriei, alături de rămăşiţele civilizaţiilor moarte ale trecutului“.[302]

Inspirat tot de Spengler, Kissinger şi-a dezvoltat, aşa cum am văzut, critica raţionalismului steril şi aprecia importanţa „spontaneităţii“, a „instinctului“ şi a „intuiţiei“ în exercitarea artei guvernării, importanţa faptului de a-ţi cunoaşte „scopul“. Spengler şi Kissinger considerau că există o sferă a experienţei, care nu e supusă legilor raţiunii, ci e mai degrabă guvernată de aceste valori intangibile. Iată-l acum pe Reagan continuându-şi cuvântarea succintă împotriva lui Kissinger. „Spuneţi-i misticism, dacă vreţi, dar eu cred că Dumnezeu a avut un scop divin“ pentru Statele Unite. Şi dacă, în trecut, Kissinger se inspirase din Spengler ca să avertizeze împotriva birocraţilor care insistă că lucrurile sunt atât de complicate încât nu se poate face nimic cu privire la nimic, în 1976, Kissinger era cel etichetat de Reagan drept birocrat.[303] Referindu-se în mod clar la Kissinger, Reagan a blamat vehement „elita autonumită din capitala naţiunii noastre“, care-şi petrece timpul „spunându-ne“ că guvernanţa este „prea complexă pentru înţelegerea noastră“.[304]

Spenglerianul Kissinger fusese depăşit în spenglerianismul lui.

*

Reagan a pierdut alegerile primare din 1976 în favoarea lui Ford, iar Ford, la rândul său, a pierdut alegerile generale în favoarea lui Jimmy Carter. Dar, înainte să plece din Foggy Bottom, Kissinger, care le supravieţuise politic tuturor rivalilor săi iniţiali, din prima Administraţie Nixon, a fost nevoit să sufere ruşinea de a vedea cum Donald Rumsfeld, Dick Cheney şi Paul Wolfowitz – oamenii care aveau să bage, mai târziu, Statele Unite în războaiele din Irak şi Afganistan – îl întreceau în viclenie şi-l subminau.

Wolfowitz, care a fost Secretar-adjunct al Apărării în Administraţia lui George W. Bush, a făcut parte din rău-famata „Echipă B“ de la CIA, un grup ad-hoc de specialişti care analizau informaţiile secrete, înfiinţat de Ford ca să-i liniştească pe conservatorii care insistau că CIA subestima puterea sovietică. La Casa Albă, Cheney şi Rumsfeld făceau propagandă acestei idei. „Voiau să facă estimările agenţiei să pară mai dure“, spunea Melvin Goodman, un fost analist de la CIA. „Cheney voia să tragă atât de mult CIA înspre dreapta, încât să nu le spună niciodată nu generalilor.“[305]

Dacă stătea prost cu datele, dovezile solide şi cifrele verificabile, Echipa B stătea bine la capitolul retorică, înfăţişându-i pe sovietici drept o ameninţare expansionistă, care-şi aduna forţele şi se pregătea

să lovească. Raportul său de 55 de pagini, elaborat în decembrie 1976, a fost răspunsul Dreptei la Dosarele Pentagonului, o negare aproape perfectă a documentului pe care Daniel Elsberg îl făcuse scurs cu trei ani mai înainte. Cercetătorii și decidenții politici care redactaseră Dosarele Pentagonului reprezentau genul de oameni pe care Kissinger îi disprețuia – experți fascinați de date. În contrast cu aceștia, membrii Echipei B erau ideologi recunoscuţi. „Membrii echipei – așa cum observa J. Peter Scoblic – vedeau amenințarea sovietică nu ca pe o problemă empirică, ci ca pe o chestiune de credință.“[306]

În vreme ce autorii Dosarelor Pentagonului cercetaseră cu atenție datele brute și realizaseră o expunere densă, empirică a cauzelor și efectelor care determinaseră implicarea mai profundă și dezastruoasă în Vietnam, membrii Echipei B abia dacă au luat în considerare vreo informație secretă reală. Ei știau că CIA subestimase puterea sovietică încă dinainte de a vedea estimările celor de la CIA. Anticipând ceea ce avea să devină cunoscut drept „doctrina unu la sută“ a lui Dick Cheney, Echipa B a interpretat amenințările cu cea mai mică șansă de concretizare drept având o probabilitate foarte mare de concretizare. Lipsa dovezilor superiorității rusești a fost luată drept dovadă a superiorității: „Faptul că Echipa B nu a putut găsi un sistem sovietic de luptă non-acustic anti-submarin a reprezentat o dovadă că putea foarte bine să existe unul“, remarca un rezumat al constatărilor.[307]

Asemenea Dosarelor Pentagonului, constatările Echipei B au fost strecurate presei în secret, pentru a influența dezbaterea publică. Ellsberg a lăsat să se scurgă informațiile în încercarea de a pune capăt războiului. Membrii Echipei B au lăsat să se scurgă informațiile ca să reînceapă alt război: Războiul Rece. În decembrie 1977, *The New York Times* a publicat, pe prima pagină, o relatare care legitima descoperirile „informațiilor secrete“ ale Echipei B, dându-i o anumită orientare discuției publice ulterioare despre bugetul Apărării. Era nevoie de ceva timp ca lucrul acesta să aibă efect, dar estimările Echipei B ofereau justificarea pentru creșterea masivă a înarmării decisă de Reagan.

Și, exact la fel cum Dosarele Pentagonului au continuat să fie un punct de referință pentru cei ce se opuneau intervenției, reuşita Echipei B a continuat să inspire Dreapta neoconservatoare, mai ales pe decidenții politici și pe intelectualii care au angajat Statele Unite în război, în 2003, politizând informațiile secrete oficiale sau inventând informații secrete false cu privire la eforturile Irakului de a obține arme de distrugere în masă.[308] La Pentagon, de exemplu, după atacurile de la 11 septembrie 2001, Donald Rumsfeld „refăcea Echipa B, creându-și propriul atelier de informații secrete“ și bazându-se pe rapoarte false despre armele nucleare ale lui Saddam Hussein. „De aceea s-a înființat o unitate de servicii secrete în biroul lui [sub-

secretarului Apărării Douglas] Feith", a spus James Bamford, care scrie pe teme legate de securitatea națională. „Întregul scop era de a obține genul acela de informații și a i le transmite lui Cheney."[309]

Filosofia istoriei, care i-a motivat pe majoritatea membrilor Echipei B (la fel cum i-a motivat pe majoritatea celor implicați în susținerea războiului în 2003) a fost cea a lui Kissinger. Ei au mizat totul pe validitatea intuiției în estimarea amenințărilor și pe importanța voinței în a face reală puterea materială. Ei au atacat „obiectivitatea" estimărilor precedente ale celor de la CIA, insistența eronată a experților în domeniul informațiilor secrete de a se concentra numai pe ce făceau efectiv sovieticii, și nu pe ce erau ei capabili să facă, pe baza puterii lor materiale. Membrii Echipei B au susținut că trebuia să te uiți la puterea materială (pe care, în orice caz, o exagerau mult) a arsenalului sovietic și să presupui ce era mai rău – adică să iei drept standard faptul că Moscova *urma* să facă tot ceea ce *putea* să facă. Aducând puțin aminte de tânărul metafizician Henry Kissinger, care insista că adevărul e o chestiune de interpretare, Leo Cherne, un membru al Comitetului de Consiliere al președintelui pentru Informații Externe care a participat la înființarea Echipei B, a spus: „Ne aflăm în mijlocul unei crize de credință, iar o criză de credință nu poate fi rezolvată decât prin credință".[310] Ironia, desigur, este că membrii Echipei B au utilizat filosofia intuitivă a istoriei pentru a-l da la o parte pe Kissinger, filosoful istoriei intuitive.[311] Obiectivul lor era, cum scrie istoricul Anne Hessing Cahn, „să-l bagatelizeze, să-l mânjească și să-l defăimeze pe Henry Kissinger".[312] De exemplu, Rumsfeld, în calitate de Secretar al Apărării în Administrația Ford, și Dick Cheney, secretarul-general al Casei Albe, au folosit Echipa B ca să-l izoleze pe Kissinger în ultimele luni pe care acesta le-a petrecut în Administrație și să saboteze posibilitatea unui nou tratat SALT cu Rusia.[313]

Chiar înainte ca Echipa B să-şi publice raportul final, Cheney lucrase împreună cu insurgenții susținători ai lui Reagan, în vederea inserării unui „punct despre moralitate" în platforma republicană din 1976 (o denumire mai bună pentru ceea ce s-ar fi putut numi „punctul anti-Kissinger"), repudiind „concesiile inoportune" făcute în „înțelegerile secrete" cu sovieticii. Republicanii, care mai înainte erau izolaționiști și șovini, voiau acum o politică externă motivată nu doar de apărarea intereselor naționale, ci şi de „credința în drepturile omului, statul de drept și mâna călăuzitoare a lui Dumnezeu". Acest lucru părea să repudieze tot ceea ce susținuse Kissinger – care a spus indirect că Dumnezeu a murit în lagărele ucigașe naziste și în gulagurile sovietice.[314]

Echipa B și urmările ei nesfârșite au reprezentat o înfrângere uluitoare pentru Kissinger, care avea o poziţie solidă la începutul

Administrației Ford: fostul său protector, Nelson Rockefeller, era vicepreședinte, iar el deținea simultan funcțiile de Secretar de Stat și de consilier pe probleme de securitate națională. Kissinger chiar l-a considerat un aliat pe Rumsfeld, secretarul-general din Administrația Ford, conspirând împreună cu el în timpul unui conflict birocratic intern, ulterior epocii Nixon. Însă, curând, liberalul Rockefeller a căzut în dizgrația forțelor reunite ale Noii Drepte. La începutul lui 1975, reprezentanții mișcării conservatoare s-au întâlnit cu Rumsfeld și i-au spus că ei aveau să-l considere pe Ford direct răspunzător „pentru orice alunecare către stânga" condusă de Rockefeller.[315] Poate că Rumsfeld, care pe atunci era considerat el însuși un „liberal", a simțit că viitorul le aparținea conservatorilor. În orice caz, el a trecut curând de partea militariștilor, împotriva lui Kissinger, care s-a plâns, mai târziu, de „ambițiile" lui Rumsfeld. Era „cea mai detestabilă persoană din câte cunoscuse el în Administrație", a spus Kissinger.[316]

*

Au existat, fără îndoială, deosebiri între filosofia diplomatică a lui Kissinger și „elanul ideologic" al susținătorilor lui Reagan, deosebiri pe care Kissinger însuși le-a indicat. Neoconservatorii au un dispreț pentru istorie, a spus Kissinger în 1999: „Tactica îi plictisea; în afara victoriei totale, ei nu vedeau nici un țel demn de urmat în politica externă americană […] Chiar și după ce obținuseră o influență majoră, în timpul ascensiunii lui Reagan, neoconservatorii și-au continuat atacul, insistând asupra unei versiuni a istoriei care distrage atenția Statelor Unite de la necesitatea de a înfrunta complexitatea".[317]

Ar putea părea, la o primă lectură, că Henry Kissinger făcea o distincție conceptuală fără nici o bază în realitate, luând în considerare metafizica din spatele politicii sale externe. Până la urmă, el a insistat că oamenii de stat nu trebuie să fie paralizați de trecut, ci să acționeze cu hotărâre, ca să plece istoria în fața voinței lor. „Ne creăm propria noastră realitate", a spus un membru al echipei lui Bush, ca să justifice invadarea Irakului. Occidentul are nevoie de oameni capabili „să-și creeze propria realitate", spusese Kissinger cu patru decenii înainte.

Dar exista o bază în realitate. Kissinger și-a încărcat propria filosofie a istoriei, orientată către acțiune, cu povara – sau cu „elementul" – tragediei, cu conștiința faptului că, în final, ambițiile umane sunt mereu zădărnicite, iar fericirea este mereu împiedicată. „Viața este suferință – a scris el în 1950 –, nașterea atrage după sine moartea." Și, în ciuda insistenței sale că interpretarea umană a realității nici n-ar putea fi altfel decât relativă și subiectivă, Kissinger credea, totuși (cel puțin, aşa spunea), că realitatea impune constrângeri și limite; oricât de important e ca marii lideri să

acționeze pe baza intuițiilor și să dea dovadă de hotărâre, e la fel de important ca ei să le acorde atenție acelor constrângeri și limite (măcar numai ca să nu se împotmolească într-o serie de crize care epuizează energia, resursele și voința și care distrag atenția de la obiective mai mari). Acest lucru, mai mult ca orice, i-a scos din minți atât pe intelectualii, cât și pe membrii de rând ai Noii Drepte, de aceea povestea lui Zumwalt a avut o rezonanță foarte mare în rândurile celor care susțineau conservatorismul în ansamblu. Pierzând Războiul din Vietnam și schimbând direcția în Africa de Sud, Kissinger le-a amintit de mortalitate și vulnerabilitate, de faptul că voința lor de infinit era supusă constrângerilor realității sociale – ca să nu mai vorbim de ceea ce el a numit elementul tragic din problemele umane. Așa cum rezuma un autor de editoriale conservator, care publica în mai multe ziare centrale din orașe mici, motivele pentru care Kissinger nu era pe placul Dreptei, Secretarul de Stat avea o „predilecție“ pentru „tragedie“: „În mod subconștient, el crede că Statele Unite sunt sortite eșecului“.[318]

Apoi, mai era obiceiul lui Kissinger, care în 1975 devenise evident în discursurile sale publice, de a face referire la „faptul“ sau la „realitatea“ „interdependenței“ – un termen care i-a înfuriat pe conservatori aproape la fel de mult ca noțiunea de politică de destindere. Trăim într-un „nou cadru internațional – a zis Kissinger –, o lume cu centre multiple de putere, cu diferențe ideologice vechi și noi, umbrită de pericolul nuclear și marcată de noile imperative ale interdependenței“. „Politica americană“ nu se bazează pe „confruntare“, ci pe „conștiința interdependenței globale ca bază a împlinirii ultime a obiectivelor naționale“; „o lume a interdependenței“; „structura interdependenței globale“; „marea problemă este să facem națiunile lumii să conştientizeze împreună faptul interdependenței“; „conștiința interdependenței noastre“; „lumea interdependentă de astăzi“; „interdependență tot mai mare“; „interdependența ne împinge la cooperare internațională“; „interdependența impune“ obligații – a spus Kissinger. Reporter: „Domnule Secretar, ați vorbit foarte mult despre interdependență în discursul dumneavoastră“. Secretarul Kissinger: „Da“.[319]

Într-o carte recentă, *The Age of Fracture*, istoricul de la Princeton Daniel Rodgers, specializat în istorie intelectuală, aduce aminte de intuiția lui Kissinger potrivit căreia Administrația Reagan a reprezentat un nou tip de președinție, un salt calitativ într-o sferă diferită a simbolismului public: „Nici un președinte înaintea lui Reagan nu învestise credința însăși cu o putere și cu niște posibilități cu adevărat extravagante. În discursurile lui Reagan din anii 1960 și de la începutul anilor 1970, care exprimau iminența pericolului, dușmanii erau palpabili instituțional și sociologic: Kremlinul și

«furnicarul său totalitar», planificatorii și susținătorii statului bunăstării, forțele «anarhice și de insurecție» din campusul Universității Berkeley“.[320] Eu l-aș adăuga şi pe Kissinger pe această listă a dușmanilor palpabili, care trebuiau înfrânți.

Totuși, oricât de mult îl displăcea pe Kissinger și ceea ce susținea el, Noua Dreaptă nu se putea debarasa de acesta chiar aşa uşor. Era prea importantă justificarea intelectuală pe care a dat-o el războiului într-un moment – anume sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970 – când ideea de război era cât se poate de vulnerabilă. De-a lungul îndelungatei sale cariere, Kissinger a formulat un set puternic de ipoteze și argumente, care au continuat să justifice acțiunea cutezătoare în lume, până la și după invazia din Irak, din 2003.

Ceea ce au făcut, atunci, Reagan și adepții lui a fost să-l păstreze pe Kissinger, însă rupându-l în două. Și-au revendicat jumătatea care sublinia că libertatea radicală e condiția umană, că declinul nu e inevitabil, cursul istoriei putând fi condus de voința unor oameni hotărâți. Rodgers scria că, „atunci când Reagan a ajuns la Casa Albă, răzbunarea libertății își făcuse simțită prezența în spirit. Dușmanul cel mai profund al libertății era pesimismul: subterana mentală a îndoielii, spectrul paralizant al limitelor, «cinicul care încearcă să ne spună că soarta nu ni se va îmbunătăți»“. În discursurile lui Reagan, s-a strecurat un „simț al libertății vrăjit, dezîncastrat, complex din punct de vedere psihic“, care celebra „posibilitățile nelimitate ale sinelui și ale transformării“.[321]

Cât privește restul kissingerianismului – partea care spunea că istoria e tragedie, că viața e suferință, nașterea – moarte, că existența e, până la urmă, fără sens și că indivizii vin în lume prinși într-o țesătură de dorințe, necesități, cereri și obligații –, acea jumătate era pentru celelalte popoare ale lumii, care urmau să fie sacrificate într-un Război Rece readus la viață. Pentru acele popoare, din Angola, Mozambic, Chile, Nicaragua, El Salvador, Guatemala, Irak, Afganistan și Iran și din alte state limitrofe, partizanii lui Reagan recomandau un grad tot mai înalt de violență, pentru ca ele să poată avea libertate, așa cum avem noi: „America nu este doar un cuvânt – a spus Ronald Reagan în discursul său din 4 iulie 1984 –, America este o speranță, o făclie care luminează înaintea tuturor deznădăjduiților din lume […] Știți, în toată lumea, cei persecutați aud cuvântul «America» și, în acele silabe, ei aud răsăritul, aud curgerea apelor, aud aerul rece și iute de pe creste. Da, poți să auzi libertatea“.[322]

„Gesturile lui erau uşor nehotărâte – a zis Kissinger despre Nixon, referindu-se la prima lor întâlnire mai lungă – și fără legătură cu ce spunea, ca și cum două impulsuri diferite se aflau în spatele vorbirii și al gesturilor“ (vezi W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, p. 77).

Centrul Miller, Universitatea din Virginia, Proiectul Înregistrărilor Prezidențiale, Conversația lui Nixon 620-008; disponibilă la adresa: http://miller center.org/ presidentialrecordings/rmn-620-008

J.K. White, *The New Politics of Old Values* (1990), p. 15. În ceea ce privește opinia pe care Kissinger încă o are despre Reagan, din următoarea notă de subsol, vezi A. Schlesinger, *Journals: 1952-2000*, 2007, pp. 512, 519, 538; „'Off record' Kissinger talk isn't", în *The New York Times*, 20 aprilie 1986

Reagan nu a încetat niciodată să-l uluiască pe Kissinger, prin sentimentul pe care-l transmitea că nu exista în el nici o diferență între substanță și suprafață, nici o interioritate, că el era o oglindă sau un reportofon prin care lumea se vedea sau se auzea pe sine. În 1981: „Nu am impresia că el înghite vreodată ce-i spui. Îi transmiteam informații din partea lui Nixon, când era guvernator. Văd că, ani buni mai târziu, îmi putea spune aproape cuvânt cu cuvânt ceva ce-i spusesem atunci. Își amintește exact, dar am impresia că a păstrat acest aspect neatins în minte în toți acești ani". Din nou în 1981: „Este un om de treabă, un om la locul lui. Un lucru ciudat, însă. Când vorbește, toate exemplele pe care le dă sunt din industria filmului". În 1982: „Am cunoscut câțiva președinți și candidați la președinție. Cu toți ceilalți, când vorbești cu ei, vezi cum traduc ceea ce le spui în întrebarea: «Ce pot să fac în privința asta?» Cu Reagan, vezi cum traduce acest lucru în întrebarea: «Ce pot să spun despre asta?» Cuvintele sunt pentru el realitatea… Este singurul președinte în legătură cu care am sentimentul, atunci când îl văd, c-aș prefera să mai fie și altcineva în încăpere. Dacă vorbești singur cu el, poți să fii sigur că n-o să se întâmple nimic niciodată". În 1986: „Are un fel de instinct pe care nu pot să-l explic".

„Reagan launches attack on Ford, Kissinger", în *Daily News*, 5 martie 1976

Emisiune politică plătită a lui Ronald Reagan, din data de 31 martie 1976, orele 21:30 – 21:59, Arhivele de Știri ale Televiziunii Vanderbilt

„Reagan appeals for G.O.P. crusade" („Reagan face apel pentru o cruciadă a marelui Partid Republican"), în *New York Times*, 23 mai 1968

Kissinger a scăpat să fie asociat cu scandalul Watergate, dar, începând din 1974, el a devenit ținta principală a furiei dreptei, în tabloide și în alte publicații conservatoare, pentru faptul că pierduse Războiul din Vietnam. În martie 1974, de exemplu, revista *Review of the News* a publicat un eseu lung de Frank Capell, intitulat „Pirueta lui Kissinger", în care susținea că, pe când se afla în Europa, în serviciile secrete ale Armatei, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Kissinger fusese recrutat de serviciile secrete sovietice și primise numele de cod „Bor". Capell era un anticomunist vehement, care răspândea bârfe şi publica buletinul informativ *Herald of Freedom*. Și-a legat afirmația potrivit căreia Kissinger era agent sovietic de căderea din 1974 a Cancelarului Germaniei de Vest, Willy Brandt, care a demisionat când a ieșit la iveală faptul că unul dintre principalii săi consilieri, Günter Guillaume, era spion Stasi din Germania de Est. Capell, bine cunoscut pentru relatarea referitoare la

relația dintre Robert F. Kennedy și Marilyn Monroe, și-a extins eseul, transformându-l într-o cărțulie, *Henry Kissinger, spion sovietic*, pe care a publicat-o pe cont propriu, în 1974. El presupunea, de asemenea, că, în această conspirație, fuseseră implicați Frank Wisner, un agent CIA care ieșise la pensie și care s-a sinucis în 1965, și Kim Philby, fost spion KGB în serviciile secrete britanice. Wisner îl cunoștea de mult timp pe William Y. Elliott, mentorul de la Harvard al lui Kissinger. Ideea că Henry Kissinger era agent sovietic a fost îmbrățișată și repetată de membrii de rând ai Noii Drepte. Pe lângă acuzațiile de trădare, Kissinger a făcut obiectul unui număr tot mai mare de caracterizări deloc măgulitoare din presa populistă, inclusiv al unui astfel de articol din data de 12 august 1975 apărut în *National Enquirer*. „Adevăratul Kissinger" a declarat că-i plăcea să-și umilească prima soție în public. Articolul îl cita pe Maury Feld, un vechi coleg de la Harvard, din perioada când avea loc Seminarul Internațional, spunând că fusese adesea „dezgustat" de „abordarea calculată" pe care o avea Kissinger „față de oameni". Articolul cita, de asemenea, o fostă menajeră care povestea că Kissinger avea „un somn neliniștit", sfâșiind cearșafurile de pe pat în fiecare noapte. Multe dintre aceste relatări reflectau xenofobia și antisemitismul care caracterizau Dreapta americană. Pe 8 iulie 1974, William Loeb, redactorul-șef al revistei *Manchester Union* din New Hampshire, a făcut presupunerea (extrem de neverosimilă, datorită interdicției constituționale) că Henry Kissinger urma să candideze la președinție: „Un om educat, care nici măcar nu poate să vorbească limba engleză fără un accent puternic, este dezgustător". Lucru interesant, conservatorii de la bază, din anii 1970, își vedeau interesele opuse celor ale industriei combustibililor fosili și erau deosebit de supărați pe faptul că un „preț minim al petrolului" (despre care am discutat în capitolul 6) fusese stabilit de Kissinger, lucru pe care un conservator l-a identificat drept un plan „de a vinde o bucată bună din America […] marilor producători de petrol, pentru a-i convinge să susțină oficial «noua ordine mondială»". Autorul continua: „Este un fel de plan permanent de deturnare, prin care le plătim tribut mereu marilor interese petroliere". Vezi W. Hoar, „Henry Kissinger: This man is on the other side", în *American Opinion*, iunie 1975. Unele dintre aceste decupaje se găsesc în caseta 47 din Arhiva Nathaniel Weyl, care se află în Arhivele Institutului Hoover.

Pentru politica de destindere, vezi L.S. Hulett, *Decade of Détente…*, 1982; A.F. Woolfson, „The discourse of exceptionalism and U.S. Grand Strategy, 1946-2009", disertație doctorală, Şcoala de Economie de la Londra, 2012; M.B. Froman, *The Development of the Idea of Détente…*, 1991; Strict secret, Memorandum al conversaţiei, 9 februarie 1973, Casa Albă, Colecție: Stenogramele lui Henry Kissinger; accesat prin baza de date a Arhivei Digitale Naționale de Securitate Proquest

H. Kissinger, *Years of Renewal*, 1999, p. 37

Pentru politica de destindere ca o posibilă soluție la criza economică a keynesianismului, vezi T. Ferguson şi J. Rogers, *Right Turn: The Decline of the Democrats and the Future of American Politics*, 1986

Emisiune politică plătită a lui Ronald Reagan, 31 martie 1976

E. Zumwalt, *On Watch…*, 1976, p. 319

Emisiune politică plătită a lui Ronald Reagan, 31 martie 1976

Pentru citatul din 1968, vezi B.P. Janiskee şi K. Masugi (editori), *The California Republic…*, 2004, p. 248

Mai înainte, în 1968, Reagan părea să vorbească exact la fel ca şi Kissinger, atunci când a atacat „fetişul complexităţii, scamatoria prin care deciziile dificile erau făcute să fie şi mai dificil de luat – arta, în sfârşit, a raţionalizării non-deciziei". O asemenea mentalitate birocratică, a spus el, „ruinase politica externă americană".

Citat în L. Dubose și J. Bernstein, *Vice: Dick Cheney and the Hijacking of the American Presidency*, 2006, p. 209

J.P. Scoblic, *U.S. vs Them.*.., 2008, p. 94

A.H. Cahn şi J. Prados, „Team B: The Billion Dollar Experiment", în *Bulletin of Atomic Scientists*, aprilie 1993. (Aici sunt, de fapt, două articole diferite, care au un titlu comun. Citatul este din articolul lui Cahn.). Vezi și cartea lui Cahn *Killing Détente: The Right Attacks the CIA* (2010).

Estimarea pe care a făcut-o CIA cu privire la puterea sovietică era greșită. În 1989, Agenția și-a revizuit estimările dintre anii 1974 și 1986, privitoare la amenințarea sovietică, și a descoperit că în fiecare an puterea sovietică fusese „supraestimată în mod considerabil". Mulți dintre neoconii care au ieșit din nou la suprafață în anii 2000 au lucrat în Echipa B sau au avut un rol esențial în înființarea ei, inclusiv Rumsfeld, Wolfowitz, Cheney și Richard Pipes. Alții, care nu avuseseră legătură directă cu Echipa B, precum comentatorul de la Fox News, William Kristol, au argumentat că, din moment ce Echipa B câștigase Războiul Rece, ipotezele ei privitoare la modul de interpretare a informațiilor secrete ar trebui reluate în confruntarea cu Al-Qaeda. Frank Gaffney, mereu prezent la televiziunile de știri, unde susține războiul și avertizează împotriva Islamului, s-a alăturat altor militariști, printre care general-locotenentul William Boykin, care a fost subsecretar-adjunct al Apărării pentru serviciile de informații la Pentagon în timpul Războiului din Irak, implicându-se în ceea ce ei numesc „Echipa B II".

Citatul din Bamford este luat de la Jeff Stein, din „Bush Team Sought to Snuff CIA Doubts", *San Francisco Chronicle*, 26 octombrie 2005, la fel şi citatul anterior.

J.W. Sanders, *Peddlers of Crisis*…, 1983, p. 198

Într-un eseu publicat în *Commentary* în octombrie 1986, în care justifica munca Echipei B, istoricul neoconservator Richard Pipes îl acuza pe Kissinger că îmbrățișa „pozitivismul". Amintindu-l pe Kissinger cel din anii 1950, Pipes deplângea „influența tot mai mare a modurilor științifice de a gândi toate aspectele vieții", care se reflecta în insistența cu care Casa Albă le cerea serviciilor secrete „să se

concentreze – atunci când urmăreau puterea sovietică – numai pe datele tehnice sau pe echipamentele militare existente, și să evite ceea ce Kissinger numea estimări «talmudice». Acest lucru a avut același efect, deoarece, eliminând din estimări judecata politică documentată, conștientă și deschisă, a dus la inserarea unor judecăți politice ascunse care erau deghizate sub forma unor analize tehnice."

A.H. Cahn, *Killing Détente…*, 2010, p. 186

În *31 Days…* (2006), p. 341, Barry Werth scrie că Echipa B „a devenit simbolul opoziției împotriva politicii de destindere și a controlului înarmărilor"; „la Pentagon și la Casa Albă, Rumsfeld și Cheney au dejucat negocierile pentru SALT II", și „realismul cu care duetul Nixon–Kissinger a abordat afacerile externe și despre care s-a vorbit mult a fost blocat, în cele din urmă, dacă nu chiar învins". Vezi L. Kalman, *Right Star Rising…*, 2010.

Pentru „punctul de moralitate", vezi R. Merry, *Sands of Empire…*, 2008, p. 165

„A tough warning from the right-wing", în *Washington Post*, 26 ianuarie 1975

A. Schlesinger, *Journals. 1952–2000*, 2007, p. 439

H. Kissinger, *Years of Renewal*, 1999, p. 37

J. Chamberlin, „Kissinger gave up on military might", articol apărut, printre alte lucrări, în ziarele *Daily News* din Lebanon, Pennsylvania, și *Tribune*, din Coshocton, Ohio, 6 iunie 1975

Departamentul de Stat, *Bulletin*, vol. 73, nr. 1880 (7 iulie 1975). Vezi și D. Sargent, *A Superpower Transformed…*, pp. 165–197. Jeane Kirkpatrick s-a concentrat mai târziu, într-un eseu celebru, *Dictators and Double Standards* (publicat în *Commentary* la sfârșitul anului 1979), pe utilizarea tot mai frecventă a termenului *interdependență* de către liberali și internaționaliști, dând acest lucru ca exemplu al crizei lor de încredere și al abdicării lor morale, în urma Războiului din Vietnam.

D.T. Rodgers, *The Age of Fracture*, 2011, p. 25

D.T. Rodgers, *The Age of Fracture*, 2011, p. 39

The Public Papers of the Presidents of the United States: Ronald Reagan, 1984, 1986, p. 1002

Capitolul 9

Cauză și efect

> *Valorile sunt, în cel mai bun caz, o formă de cauzalitate. Misterul vieții este limitat de date clasificabile; el se consumă în enigma primei cauze […] Resemnarea în fața finalităților universului reprezintă primul pas către o activitate etică, iar această conștiință presupune faptul că sensul istoriei nu se limitează la simplele sale manifestări și că nici o analiză cauzală nu poate scuti Omul să dea el însuși conținut propriei sale existențe.*
>
> Henry Kissinger

Pe 15 aprilie 1998, Pol Pot, fostul lider al Khmerilor Roșii, a murit în Cambodgia, un bătrân fără urmă de remușcare. Cu câteva luni înainte, un jurnalist îl întrebase dacă regreta crimele comise împotriva poporului cambodgian – peste un milion de oameni au murit după ce a preluat el puterea în 1975. Nu, „nu am nimic pe conștiință“, a răspuns el. „Trebuia să ne apărăm“, a mai spus Pol Pot, referindu-se la dușmanii revoluției.[323]

Henry Kissinger s-a confruntat cu întrebări asemănătoare despre rolul său în Cambodgia. Avea cumva „mustrări de conștiință“, a fost întrebat de cei de la *Die Zeit* în 1976, cam la un an după căderea capitalei Phnom Penh în mâinile rebelilor lui Pol Pot. Nu, a răspuns Kissinger. Trupele nord-vietnameze începuseră invazia și foloseau sanctuarele cambodgiene ca să ucidă soldați americani. „Poate sunt eu lipsit de imaginație – a spus Kissinger revistei germane –, dar nu reușesc să înțeleg despre ce problemă morală e vorba aici.“ America trebuia să „se apere“, a zis el în altă parte.[324]

În 1979, la scurt timp după ce Kissinger a plecat din Administrație, jurnalistul britanic William Shawcross a publicat un bestseller intitulat *Sideshow: Kissinger, Nixon, and the Destruction of Cambodia*, în care-i cerea explicații lui Kissinger nu numai pentru războiul său ilegal, ci și pentru efectele ulterioare ale acestuia: polarizând Cambodgia printr-o campanie masivă de bombardare, argumenta Shawcross, Kissinger crease condițiile favorabile triumfului Khmerilor Roșii. „Khmerii Roșii s-au născut din infernul la crearea căruia politica americană a participat din plin.“[325] Acuzația l-a ros pe Kissinger. El a dedicat un număr substanțial de pagini, în fiecare dintre cele trei volume ale sale

de memorii și în aproape toate celelalte cărți pe care le-a scris, pentru a se apăra împotriva acuzației că a fost de vină pentru ascensiunea lui Pol Pot. În cele din urmă, în 1998, Războiul Rece fiind încheiat, iar Kissinger bine ancorat în poziția sa de om de stat emerit al Americii, chestiunea părea să fi rămas undeva în urmă.

Dar apoi a murit Pol Pot și Kissinger s-a văzut din nou repetând argumentele pe care începuse să le formuleze pentru prima dată în 1969: Vietnamul de Nord a violat primul suveranitatea Cambodgiei; țara neutră devenise un adăpost pentru inamicii Statelor Unite; și America a avut grijă să nu țintească civili, ci numai Viet-Congul și pe nord-vietnamezi. Când a fost intervievat de BBC cu privire la moștenirea lui Pol Pot, Kissinger s-a exprimat astfel: „așa-zisa bombardare a Cambodgiei". Ziarul *The Guardian* a glumit în ziua următoare, spunând că aceasta fusese „probabil […] diferită de o bombardare în toată regula, care ar fi distrus toată infrastructura cambodgiană și ar fi traumatizat tot poporul cambodgian – nu numai o mare parte din amândouă".[326]

Reporterul de la BBC l-a întrebat, de asemenea, pe Kissinger: „Vă simțiți responsabil?" „Absolut", i-a răspuns Kissinger. „Mă simt la fel de responsabil cum ar trebui să vă simțiți voi pentru Holocaust, că doar ați bombardat Hamburgul."

Este un răspuns stupid. Naziștii au venit, desigur, la putere *înainte* de atacul aerian britanic asupra Hamburgului din 1943 și au început Holocaustul *înainte* ca Aliații să ia drept țintă acel oraș german. Khmerii Roșii au venit la putere *după ce* Cambodgia fusese îngropată sub bombe. Ei și-au lansat campania de teroare în masă *după* campania de bombardare lansată de Kissinger.

Superficialitatea comparației lui Kissinger este edificatoare. Decidenții din domeniul politicii externe fac apel adesea la analogii – de obicei, la unele în care e vorba de naziști, de Hitler sau de masacrul de la München –, din două motive. Primul este acela de a oferi un mecanism simplu de conceptualizare, cu scopul justificării acțiunii din prezent. „Saddam este Hitler" – trei cuvinte care transmit succint o uriașă semnificație morală și istorică. Al doilea motiv este acela de a abate atenția de la metodele de cercetare istorică, precum analiza cauzei și a efectului, care ar putea pune responsabilitatea pentru crizele actuale asupra unor politici din trecut. Kissinger a repetat de foarte multe ori că unul dintre cele mai rele lucruri care i se pot întâmpla unui lider politic este ca el să devină „prizonierul trecutului", să fie excesiv de îngrijorat să nu repete greșelile.[327]

Oamenii de stat trebuie să refuze – iar Kissinger a refuzat – să accepte ideea că urmările oricărei acțiuni anterioare, indiferent cât de abominabile, ar trebui să le limiteze spațiul de manevră în viitor.

Analogia lui Kissinger, însă, e atât de neconvingătoare încât obține, de fapt, opusul scopului său, obligându-ne să cercetăm relația dintre cauză și efect, dintre acțiune și reacțiune, și responsabilitatea morală care decurge din acea relație.

Bombardarea Cambodgiei este diferită de alte transgresiuni ale lui Kissinger, și asta nu numai din cauza magnitudinii cruzimii sale sau a numărului de morți. Majoritatea politicilor lui Kissinger care au atras critici pot fi justificate prin rațiunea de stat. Citiți-l pe Machiavelli – care-i sfătuia pe oamenii de stat să acționeze în conformitate cu felul în care funcționează în realitate lumea, și nu cu felul în care ar trebui să funcționeze în mod ideal –, și veți găsi acolo justificarea sprijinului pe care Kissinger li l-a acordat lui Pinochet și șahului, a aprobării pe care a acordat-o invaziei Timorului de Est de către Suharto și chiar a ajutorului militar acordat Pakistanului, în timp ce această țară comitea un genocid împotriva Bangladeshului.[328] Poți să susții sau să condamni oricare dintre aceste acțiuni, însă termenii dezbaterii privesc chestiuni referitoare la interesul național, la eficacitatea politică și întrebarea dacă ordinea este o valoare superioară dreptății sau invers. Efectul celor mai multe dintre aceste politici – efectul de bumerang al operațiunilor secrete – se află la o distanță de câteva etape de Kissinger: s-ar putea argumenta, așa cum au argumentat Kissinger și susținătorii săi cu diferite prilejuri, că a-i sprijini pe liderii autoritari aliați nu este același lucru cu a sancționa acțiunile lor. Cât privește masacrarea, cu armament american, a sutelor de mii de oameni din Timorul de Est și din Bangladesh, aceasta, spunea Kissinger, s-ar fi petrecut indiferent de ce ar fi făcut el.

În Cambodgia, însă, relația dintre cauză și efect este mult mai directă, cel puțin pentru motivul că Statele Unite – și nu vreun aliat înarmat de americani – au fost cele care au îndeplinit rolul cauzei, sau cel puțin al uneia dintre cauze (atacul aerian de patru ani), care a produs efectul (genocidul lui Pol Pot). Și bombardarea nu poate fi justificată prin rațiunea de stat, ea fiind determinată de motive care s-au aflat la polul opus realismului lui Machiavelli: a fost efectuată pentru a crea o lume în care Nixon și Kissinger considerau că *ar trebui* să trăiască – una în care să poată îngenunchea în fața voinței lor țări sărace, cu o populație rurală, prin forța puterii lor materiale – mai degrabă decât pentru a reflecta lumea reală în care trăiau în realitate, una în care, oricât ar fi încercat, nu reușiseră să supună națiuni mai slabe prin teroare.[329]

*

Faptul că Henry Kissinger, alături de Richard Nixon, a dirijat bombardarea Cambodgiei și că făcuse acest lucru din luna martie a anului 1969 este bine cunoscut acum. Mai puțin cunoscut este că

partea cea mai dură a bombardamentelor a început în februarie 1973, la o lună *după ce* a fost semnat Acordul de Pace de la Paris între Washington, Hanoi și Saigon. În 1972, Statele Unite au aruncat, în total, 53 000 de tone de bombe asupra Cambodgiei. Între 8 februarie și 15 august 1973, acest număr a crescut de aproape cinci ori, bombardamentele țintind nu doar „sanctuarele“ vietnameze din estul țării, ci aproape întreaga țară.

Cu alte cuvinte, în aceste șase luni, Washingtonul a aruncat aproape aceeași cantitate de explozibil asupra Cambodgiei ca în întreaga perioadă anterioară de patru ani. Să ne gândim la lucrul acesta ca la un apogeu, atins într-un ritm extrem de rapid, al bombardării epopeice a lui Nixon și Kissinger. „Mai bine să dăm greș din prea multă râvnă“, decât din prea puțină, i-a spus Kissinger trimisului său în Cambodgia, în ziua de după cea în care a început escaladarea războiului, referindu-se la bombardamente.[330] „Nu văd nici un motiv pentru care să nu-i lovim pe cambodgieni până-i ia naiba“, i-a spus Nixon lui Kissinger, câteva zile mai târziu.[331]

Motivul oficial pentru această intensificare a bombardamentelor a fost același dintotdeauna: salvarea reputației. Bombardarea secretă inițială – operațiunea Menu – a generat o stare nesustenabilă în Cambodgia, care a condus la o lovitură de stat în 1970, care a lărgit baza socială a insurgenței, astfel încât aceasta nu mai era alcătuită doar din Khmerii Roșii, ci și din regaliștii susținători ai prințului Norodom Sihanouk, răsturnat de la putere, și din alți noncomuniști. Soluția lui Nixon și a lui Kissinger la această criză agravată de bombardamentele lor a fost intensificarea bombardamentelor, inclusiv cu bombe cu fosfor și cu dispersie, care eliberau fiecare mii de bile de rulmenți sau bucăți de metal. Intensificarea bombardamentelor masive din 1973 a avut drept scop să constrângă insurgența Khmerilor Roșii să vină la masa tratativelor sau, cel puțin, să forțeze Vietnamul de Nord (care se retrăgea din Cambodgia) sau China (care nu era prezentă acolo deloc) să-i constrângă pe insurgenții cambodgieni să vină la masa tratativelor. Și, ca întotdeauna, au existat calcule pe plan intern: bombardarea Cambodgiei putea distrage atenția de la scandalul Watergate (escaladarea bombardamentelor a început la o săptămână după ce procesul privitor la spargerea de la hotelul Watergate s-a încheiat cu condamnarea lui Gordon Liddy și a lui James W. McCord).

Dar nu a distras atenția. Congresul a impus ca asaltul să se încheie în 15 august. De ajuns, a spus. Războiul din Asia de Sud-Est s-a terminat.

*

Istoricul Ben Kiernan numea un „moment critic“[332] din istoria

Cambodgiei această fază de intensificare a bombardamentelor. Kiernan este acum profesor de istorie la Universitatea Yale și director-fondator al Programului pentru Studierea Genocidelor din cadrul acesteia. În anii 1970, el a învățat limba khmeră și a intervievat sute de refugiați cambodgieni, inclusiv victime și foști membri ai Khmerilor Roșii. Așa cum mi-a spus, Kiernan crede că „la baza genocidului a stat decizia aparatului de conducere al lui Pol Pot de a-l realiza". Ca istoric, însă, el așază această decizie într-un context mai vast, un set de condiții necesare care au făcut posibilă executarea deciziei. Bombardarea Cambodgiei de către americani a fost o cauză importantă (printre altele), dacă nu a genocidului, în mod direct, atunci a amplificării masive a mișcării Khmerilor Roșii, care, odată ajunşi la putere, au realizat genocidul. În perioada bombardamentului ordonat de Nixon-Kissinger, forțele Khmerilor Roșii au înregistrat o creștere de la 5 000 de luptători în trupele militare și în miliții, în 1969, la peste 200 000 în 1973. Au existat, desigur, și alte motive pentru această rapidă recrutare, inclusiv sprijinul primit din partea lui Norodom Sihanouk (acesta fiind și el un rezultat al loviturii de stat sprijinite de americani, împotriva prințului) și a comuniștilor vietnamezi. Însă e greu de negat faptul că o consecință politică majoră a bombardamentelor dintre anii 1969 și 1973 a fost răspândirea rapidă a insurgenței Khmerilor Roșii și concentrarea tot mai mare a controlului acelei insurgențe în mâinile facțiunii celei mai radicale, paranoice și criminale din rândurile acesteia.

Pe baza interviurilor sale, precum și a cercetării documentare vaste, inclusiv a rapoartelor CIA desecretizate și a datelor despre bombardamentele aeriene, Kiernan a ajuns la următoarele trei concluzii.

Prima: Bombardarea a provocat „pierderi enorme" de „vieți și proprietăți" cambodgiene, la o scară aproape de neimaginat, în toată țara. Campania a fost una generalizată, victimele principale fiind civili din mediul rural. În afară de cei peste 100 000 de cambodgieni uciși, nu mai puțin de două milioane de oameni au fost forțați să-și părăsească locuințele în timpul războiului – adică un sfert din populația țării. Este imposibil să citești mărturiile înregistrate de Kiernan și de alții și să nu rămâi uimit: douăzeci de oameni uciși în timpul unui raid, treizeci în timpul altuia, familii întregi rase de pe fața pământului, sute de acri de culturi agricole arse, sate întregi distruse. „Au bombardat case din Samrong și au murit treizeci de oameni", își amintea un supraviețuitor. Un altul spunea că „bombardamentele au fost masive și devastatoare, și ei continuau să bombardeze tot mai mult, atât de masiv, încât nu-ți venea să crezi, încât au acoperit pădurile, au acoperit pădurile cu bombe, cu pustiire".[333]

A doua: Bombardarea a reprezentat un instrument eficient de recrutare pentru Khmerii Roșii. Propaganda nu pare să fie tocmai cuvântul potrivit, deoarece ea presupune o formă oarecare de înșelătorie sau de manipulare. Lecția exemplară ar fi o descriere mai bună a serviciului pe care Kissinger i l-a făcut lui Pol Pot. Iată cum descria efectul bombardamentelor un fost activist din cadrul Khmerilor Roșii:

> Uneori, oamenii de rând […] făceau efectiv pe ei atunci când veneau bombele și obuzele mari […] Li se blocau creierele și rătăceau muți timp de trei sau patru zile. Îngroziți și pe jumătate nebuni, oamenii erau gata să creadă ce li se spunea […] Ei continuau să coopereze cu Khmerii Roși, să intre în rândurile Khmerilor Roșii, să-și trimită copiii cu ei, din pricina nemulțumirii lor față de bombardamente […] Uneori, bombele cădeau și loveau copii mici, și tații lor erau apoi cu toţii pentru Khmerii Roșii.

Altcineva i-a spus unui jurnalist că satul lui fusese distrus de bombele americane, așa cum relata Kiernan, „ucigând 200 din cei 350 de locuitori de aici și împingându-l pe el să ia calea violenței și a loialității absolute“ față de Khmerii Roșii. O femeie mai în vârstă a spus că ea nu întâlnise niciodată pe nimeni din rândurile Khmerilor Roșii, până când satul ei a fost distrus. Propaganda a fost una strategică, însă furia și confuzia au fost reale: „Oamenii erau furioși pe americani și, din această cauză, foarte mulți dintre ei s-au alăturat Khmerilor comuniști“, relata un martor. Un altul a spus că, după ce bombele au distrus mai multe mănăstiri, „oamenii din satul nostru erau furioși pe americani; nu știau de ce-i bombardau americanii“.[334]

A treia: Bombardarea, care s-a desfăşurat între lunile februarie și august 1973, a avut două consecințe, şi anume a amânat victoria comuniștilor și, în același timp, a transformat radical natura acelei victorii, atunci când aceasta s-a petrecut, după doi ani. Dacă Lon Nol ar fi căzut la începutul sau la mijlocul anului 1973, insurgenții învingători ar fi reprezentat diverse facțiuni, inclusiv pe moderați și pe monarhiștii susținători ai lui Norodom Sihanouk. Atunci când a căzut Lon Nol, la începutul lui 1975, nu numai că Khmerii Roșii ajunseseră să domine insurgența, dar facțiunea cea mai radicală ajunsese să-i domine pe Khmerii Roșii.

Intensificarea bombardamentelor, ordonată de Nixon și Kissinger, a ucis ori a împrăștiat o mare parte din opoziția lui Lon Nol, aducând insurgența în stare de asediu și dând avantaj unui nucleu dur de extremiști din jurul lui Pol Pot. Bombardamentele le-au încurajat extremismul: atunci când activiștii care făceau educație politică arătau către cadavrele carbonizate și copiii rămași fără membre și spuneau că

aceasta era o „manifestare a barbarismului american pur“, cine putea să-i contrazică? Și bombardamentele au produs un extremism încă și mai mare: în sate, „oamenii au fost înfuriați de bombardamente și s-au dus să se alăture revoluției“; drept consecință, cei care nu s-au alăturat revoluției au fost acuzați că erau „agenți CIA“ și au devenit ținte ale represaliilor. Distrugerea regiunilor rurale a provocat, de asemenea, o „revigorare a naționalismului șovin“, caracterizat și de mânia față de vietnamezi pentru faptul că abandonaseră lupta tocmai când Cambodgia era devastată. Susținătorii lui Norodom Sihanouk, comuniștii instruiți de vietnamezi și alți moderați au fost epurați din rândurile forțelor de opoziție.

În același timp, greutatea de a trăi sub un bombardament continuu a făcut ca regiunile aflate sub conducerea Khmerilor Roșii să suporte, din partea lor, impunerea unui program accelerat de colectivizare rurală, justificată de necesitatea supraviețuirii pe timp de război. Din carnaj, s-a născut furia orientată nu doar împotriva imperialismului Statelor Unite, ci și împotriva capitalei Phnom Penh, orașul care simboliza modernitatea decadentă, urbană și industrială.

Pe 17 aprilie 1975, Khmerii Roșii au preluat controlul asupra Phnom Penhului.[335] Cadrele victorioase ale lui Pol Pot au început imediat să epureze capitala și alte orașe, deportând milioane de locuitori urbani, îndeosebi în nord-vestul țării. Țintele persecuției noilor conducători ai Cambodgiei au fost călugări budiști, minorități etnice, loialiști ai vechiului regim, intelectuali, comuniști moderați și oricine stătea în calea împlinirii utopiei lor agrare. Aproape întreaga populație a Cambodgiei a fost trimisă în lagăre de muncă rurale. Când Vietnamul, acum unificat, a invadat țara, în 1979, a răsturnat conducerea Khmerilor Roșii și a pus capăt genocidului nebunesc, nu mai puțin de două milioane de oameni fuseseră omorâți sau muriseră – de foame, de epuizare, din cauza bolilor și a refuzului îngrijirii medicale.

Kissinger nu crede că britanicii au fost răspunzători pentru Holocaust, dacă au bombardat Hamburgul. Însă comparaţia pe care o face el între naziști şi Khmerii Roşii include trei supoziţii implicite, asupra cărora merită reflectat.

Prima este aceea că intenţia genocidului a fost inerentă în ideologia Khmerilor Roşii, încă de la începuturile acestei formaţiuni, la fel cum antisemitismul exterminator a fost inerent în mişcarea nazistă de la fondarea ei. De-a lungul anilor, Kissinger a prezentat variaţiuni ale acestei poziţii, inclusiv într-o carte din 1994, intitulată *Diplomaţia*: „Toate dovezile arată că Khmerii Roşii fuseseră ideologi fanatici încă de pe vremea când erau studenţi la Paris, în anii 1950. Ei erau hotărâţi să dezrădăcineze şi să distrugă societatea cambodgiană existentă şi să impună un soi de utopie nebunească, exterminând pe

toată lumea care avea cea mai mică educaţie «burgheză». A pretinde că ei au fost transformaţi în ucigaşi de către acţiunile americane are aceeaşi statură morală precum argumentul că Holocaustul a fost provocat de bombardamentele strategice americane asupra Germaniei.“[336]

I-am cerut părerea lui Ben Kiernan despre acest argument, iar răspunsul lui a fost succint şi convingător: „Este irelevant. Impactul bombardamentelor americane asupra regiunilor rurale ale Cambodgiei nu a fost crearea unei ideologii genocidare sau a unei facţiuni politice, ci facilitarea recrutării masive şi a ascensiunii la putere a acestei facţiuni, în defavoarea soluţiilor alternative“. Kiernan a mai zis: „Vietnamul nu a înregistrat un rezultat asemănător, în ciuda bombardamentelor foarte intense asupra ţării, deoarece în Vietnam nu exista nici o facţiune extremistă sau genocidară comparabilă. În Cambodgia, în schimb, exista, însă n-ar fi ajuns la putere fără bombardamentele americane“.

Cea de-a doua supoziţie a lui Kissinger este că venirea la putere a Khmerilor Roşii s-ar fi petrecut chiar şi fără bombardamentele americane. Pentru a-şi susţine argumentul, Kissinger blamează, de obicei, Vietnamul de Nord, pentru că a intervenit în problemele Cambodgiei şi le-a oferit sprijin Khmerilor Roşii. El scria, în memoriile sale, *Anii de la Casa Albă*: „Hanoiul – însufleţit de o dorinţă aprigă de a domina Indochina – a fost cel care i-a organizat pe Khmerii Roşii, cu mult înainte să cadă *o singură* bombă americană pe teritoriul cambodgian; trupele nord-vietnameze erau cele care încercau să sufoce Cambodgia în lunile dinaintea atacului nostru limitat […] Dacă noi nu invadam acele sanctuare, Cambodgia ar fi căzut în mâinile Khmerilor Roşii în 1970, în loc de 1975“. Apoi mută abil vina de la Hanoi la „pacifiştii“ din Statele unite: „Dacă este ceva ce i-a condamnat la eşec pe cambodgieni, acest lucru a fost oboseala de război din Statele Unite“, care l-a împiedicat pe Kissinger însuşi să continue bombardamentele, după august 1973.[337] „Efectul restricţiilor Congresului a fost impunerea unei constrângeri insuportabile, aproape vindicative“ asupra „dimensiunilor ajutorului american ce-i putea fi oferit Cambodgiei pauperizate“, a scris el într-o altă carte. Fiind legat de mâini de către Congres, Kissinger n-a putut „să facă altceva decât să se uite cu durere“ cum a căzut Cambodgia, în cele din urmă, în mâinile Khmerilor Roşii[338].

Aceste afirmaţii ridică o serie de probleme. În primul rând, Kissinger ştia că organizaţia Khmerii Roşii nu era controlată de Hanoi (nici de Beijing, de altfel). De fapt, nişte documente desecretizate arată cum şi-a petrecut Kissinger lunile când a avut loc escaladarea bombardamentelor, încercând să găsească o cale de a profita de pe urma tensiunilor şi animozităţilor care existau între China, Vietnamul

de Nord şi Khmerii Roşii ca să facă o afacere, ca să-i întoarcă pe adversarii Washingtonului „unii împotriva altora“ – cum s-a exprimat ambasadorul său în Cambodgia.[339]

De asemenea, la mijlocul lui 1973, Kissinger nu purta un război eroic, churchillian, ca să-i împiedice pe Khmerii Roşii nazişti să preia puterea şi să-şi pună în practică genocidul. Chiar din contră. Scopul său, în ceea ce priveşte intensificarea bombardamentelor, nu a fost acela de a-i ţine *la distanţă* pe Khmerii Roşii, ci, mai degrabă, de a-i ajuta *să vină* la putere – ca parte dintr-o coaliţie de guvernare acceptabilă. „Am fi pregătiţi să acceptăm o soluţie asemănătoare celei din Laos“, i-a spus Kissinger ministrului de Externe sovietic, Andrei Gromîko, pe 8 mai.[340] Aici, el se referea la guvernul laoţian, care includea insurgenţa comunistă laoţiană, Pathet Lao (văzută ca fiind aproximativ echivalentul Khmerilor Roşii, înainte de genocidul cambodgian dintre 1975 şi 1979). Kissinger spunea că, dacă s-ar fi putut ajunge la un acord de încetare a focului, el era dispus să accepte „o structură de coaliţie la Phnom Penh, în care să fie incluse toate facţiunile“, inclusiv Khmerii Roşii.[341]

Dacă acceptăm analogia lui Kissinger – în care-i compară pe Khmerii Roşii cu naziştii –, atunci el nu a fost precum Churchill în 1940, ci ca Neville Chamberlain în 1938.[342]

Kissinger nu a crezut, în 1970 sau în 1973, că organizaţia Khmerii Roşii era partidul nazist. Iar ideea că, dacă n-ar fi fost Congresul, el i-ar fi bombardat un timp nedefinit pe cambodgieni, ca să salveze Cambodgia, este un mit pe care el însuşi l-a evocat retroactiv. Faptul că nu voia să fie împiedicat de Congres să bombardeze ţinea mai degrabă de relaţia lui Kissinger cu Congresul, decât de ceva ce spera el să obţină în Cambodgia. Era vorba de un principiu, de nevoia de a putea conduce activitatea diplomatică fără a-i fi stingherită capacitatea de a face ameninţări şi de a oferi stimulente. Prioritar era efortul de a materializa principiul respectiv, iar în acest context, Cambodgia avea doar o importanţă secundară, aşa cum scria Shawcross; Kissinger plănuia să continue bombardamentele exact atât timp cât era necesar ca să obţină o înţelegere, inclusiv cu Khmerii Roşii, şi să iasă de acolo.[343]

Dar a treia supoziţie, implicită în comparaţia cu naziştii, pe care a făcut-o Kissinger, este cea care ajunge în miezul problemei, descoperind utilitatea analogiilor istorice pentru sancţionarea acţiunii militare: nu contează dacă Statele Unite, cu bombele lor, au creat condiţiile cauzale pentru radicalizarea şi victoria Khmerilor Roşii. Chiar dacă este adevărat, potrivit raţionamentului său, acest fapt n-ar fi trebuit să afecteze politica americană viitoare. Să ne gândim astfel: să zicem, de dragul argumentaţiei, că politica britanică a fost cumva răspunzătoare pentru Holocaustul nazist; rezultă de aici că Londra nu

era îndreptăţiţă să ducă un război împotriva naziştilor, odată ce natura ameninţării lor devenise limpede? Sigur că nu.

Kissinger spune, de fapt, că jurnaliştii de investigaţii – ca William Shawcross – şi istoricii – ca Ben Kiernan – n-au decât să stabilească o relaţie credibilă de tip cauză–efect între bombardamentele lui şi genocidul provocat de Pol Pot. Statele Unite au responsabilitatea morală de a acţiona, de a refuza să fie paralizate de realitatea sau de teama efectului de bumerang.

*

Kissinger a preluat cea mai mare parte a criticii sale la adresa istoriei bazate pe relaţia „cauză–efect“ de la Oswald Spengler, care poate fi numit „istoric“ numai în sensul cel mai şubred al cuvântului. Spengler jongla cu datele, inventându-le pe unele şi denaturându-le pe altele. Istoricul britanic Hugh Trevor-Roper l-a acuzat că a născocit o „civilizaţie“ – civilizaţia magilor – numai din imaginaţia lui. A fost „complet inventată de el“, spunea Trevor-Roper, uluit.[344] De-a lungul anilor, criticii şi-au petrecut destul de mult timp atrăgând atenţia asupra pasajelor în care Spengler greşea în privinţa datelor.

De ce i-ar fi păsat lui Spengler? La urma urmelor, el a respins în totalitate ideea de analiză logică, spunând că metafizica sa reprezenta un adevăr mai profund decât realităţile materiale ale lumii. „Odată ce înţelegem această distincţie“, spunea Stuart Hughes, biograful operei sale intelectuale, atunci putem înceta să ne irosim eforturile încercând să dovedim că este corect sau greşit ceea ce spune. „El nu scrie tipul de istorie pe care cei mai mulţi dintre noi am fost învăţaţi să-l considerăm singurul posibil. Aşadar, trei sferturi dintre obiecţiile noastre, pur şi simplu, nu stau în picioare“, greşindu-şi ţinta[345]. „Înfuriaţi de descoperirea vreunei erori faptice, ei s-au repezit să-l înfrunte pe un teren de luptă unde el nu a avut nici cea mai vagă intenţie să-şi facă apariţia.“[346]

Kissinger a învăţat bine de la Spengler. Confruntându-se cu critici care se concentrau pe sensul literal şi aduceau date, el răspundea cu analogii emoţionale. Desigur, acum Kissinger nu mai trebuie să răspundă la întrebările nimănui. Nimeni nu-l va forţa să dea socoteală pentru numeroasele lui erori şi contradicţii, pentru imperfecţiunile datelor şi ale logicii sale, pentru modul în care deduce justificarea acţiunilor sale pe baza propriilor teorii şi legitimează răspunsul cel mai dur pe baza unor dovezi incomplete.

Dar ajunge, uneori, la cauzele primare. Precum atunci când s-a folosit de experienţa lui de bombardare a Cambodgiei ca să explice de ce era nevoie să bombardăm Irakul în 1998.

„In an interview, Pol Pot declares his conscience is clear“, în *New York Times*, 23

octombrie 1997

W. Shawcross, *Sideshow*…, 1979, pp. 394–395

W. Shawcross, *Sideshow*…, 1979, p. 396

„A death in Cambodia: Evil has its reasons“, în *The Guardian*, 17 aprilie 1998

Vezi, de exemplu, H. Kissinger, *Does America Need a Foreign Policy?*…, 2001, p. 264

Machiavelli: „Este atât de mare deosebirea între felul în care oamenii trăiesc și felul în care ar trebui să trăiască, încât cel care lasă la o parte ceea ce facem, pentru ceea ce ar trebui să facem, își pregătește mai curând propria pieire decât învață mijlocul de a se păstra mai departe“.

Există justificări ale politicii lui Kissinger în Cambodgia. Pentru un rezumat util al unor astfel de argumente, precum și pentru o combatere convingătoare a acestora, vezi J. Tyner, *The Killing of Cambodia*…, 2008.

„Posibila bombardare a Cambodgiei“, Strict secret, Memorandumul conversației, 9 februarie 1973. Arhivele Naționale. Materialele Prezidențiale ale lui Richard Nixon. Dosarele Consiliului de Securitate Națională; accesat prin Arhiva Națională Digitală de Securitate

Arhivele Naționale, Materialele Prezidențiale ale lui Richard Nixon, Stenogramele conversației telefonice cu Henry A. Kissinger, caseta 19, dosar cronologic. Nici o însemnare de secretizare; disponibile la adresa: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v10/d27#fn1

B. Kiernan, *How Pol Pot Came to Power*…, 2004, p. 390. Istoricul Tony Judt, el însuși un anticomunist înflăcărat și un demascator al justificărilor pentru represiunile împotriva stângii, a spus direct: „Dacă nu s-ar fi forțat implicarea Cambodgiei în Războiul din Vietnam, n-am fi auzit niciodată de Pol Pot“ (vezi „What have we learned, if anything“, în *The New York Review of Books*, 1 mai 2008).

Pentru discuția și citatele care urmează, vezi B. Kiernan, *The Pol Pot Regime*…, 2014, mai ales pp. 16–25; de asemenea, „The US bombardment of Cambodia, 1969–1973“, în *Vietnam Generation*, 1, 1, iarna 1989, p. 8

Pentru citate, vezi B. Kiernan, *The Pol Pot Regime*…, 2014, pp. 21–23, și *How Pol Pot Came to Power*…, 2004, pp. 350, 371

Departamentul de Stat, sub conducerea lui Kissinger, a aranjat ieșirea în siguranță a lui Lon Nol din țară și i-a dat, drept compensație, jumătate de milion de dolari:

„Am aranjat transferul a 500 000 de dolari“, a spus un oficial de la Departamentul de Stat, cu toate că „Nol voia un milion“. (Vezi interviul cu Robert Keeley, în *Cambodia: Country Reader*, redactat de Colecția de Istorie Orală pentru Afaceri Externe a Asociației pentru Studii și Pregătire Diplomatică; disponibil la adresa: http://www.adst.org/Readers/Cambodia.pdf.)

H. Kissinger, *Diplomacy*, 1994, p. 694

H. Kissinger, *White House Years*, 2011, p. 45

H. Kissinger, *Years of Renewal*, 1999, pp. 501, 514

Memcon, Kissinger şi Swank, Bangkok, 9 februarie 1973, citat în P. Dunlop, „Sideshow Revisited: Cambodia and the Failure of American Diplomacy, 1973“, disertaţie masterală, Universitatea din British Columbia (201), p. 26 (disponibilă la adresa: https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/24240/ubc2010spring_dunlop_philip.pdf?sequence=1). Vezi şi B. Kiernan, „The US bombardment of Cambodia, 1969–1973“, 1989, p. 35

Arhivele Naţionale, Materialele Prezidenţiale ale lui Richard Nixon, Dosarele Consiliului de Securitate Naţională, Dosarele Biroului lui Henry Kissinger, caseta 75, Conversaţiile lui Kissinger de la Zavidovo, 5–8 mai 1973. Strict secret; subiect sensibil; Poate fi doar văzut; disponibil la adresa: http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v15/d112#fn1

La opt luni după cucerirea capitalei Phnom Penh, în noiembrie 1975, când Kissinger fusese deja pe deplin informat cu privire la dimensiunile atrocităţilor comise de Khmerii Roşii, el i-a cerut ministrului de Externe al Thailandei să le transmită un mesaj: „Să le spui cambodgienilor [adică regimului Khmerilor Roşii] că vom fi prieteni cu ei. Sunt nişte bandiţi ucigaşi, dar n-o să lăsăm asta să ne stea în cale. Suntem pregătiţi să îmbunătăţim relaţiile cu ei“.

Pentru citatul cu „bandiţii ucigaşi“ din nota de subsol de mai sus, vezi Memorandumul conversaţiei, Întâlnirea Secretarului cu Ministrul de Externe Chatchai al Thailandei, 26 noiembrie 1975, ora 13:00, Departamentul de Stat, Secret/A nu se distribui, disponibil la adresa: http://www2.gwu.edu/~ nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB193/HAK-11-26-75.pdf. Pentru citatul cu „clica criminală“, vezi H. Kissinger, *Years of Renewal*, 1999, p. 499

În această privinţă, Kissinger nu regretă nimic: el susţine că „puterea a fost preluată în Cambodgia de o clică criminală, în primul rând, pentru că americanii au subordonat supravieţuirea acestei ţări propriei lor drame interne“. Numai că, prin acest termen, *americanii*, el se referea la presiunea politică internă în vederea încetării bombardamentelor – nu la propria sa instrumentalizare a terorii, pentru a-şi dovedi loialitatea în faţa lui Nixon şi duritatea în faţa lui Haig.

Comentariu, analiza cărţii lui H. Stuart Hughes, *Oswald Spengler: A Critical Estimate*, 1952

H.S. Hughes, *Oswald Spengler…*, 1952, p. 72

Kissinger a consimţit, scriind în 1950 că „o critică pur analitică a lui Spengler nu va descoperi, totuşi, niciodată nivelurile mai profunde ale filosofiei sale. Acestea se găsesc în evocarea acelor elemente ale vieţii care vor fi mereu subiectul unei experienţe interioare, în intuirea de către el a unei relaţii mistice cu infinitul, care exprimă personalitatea. Viziunea lui Spengler a cuprins o abordare a istoriei care – indiferent care ar fi opiniile noastre despre concluziile lui – transcende simpla analiză cauzală a datelor şi dogmatismele înguste ale multor teorii ale progresului“. „Poezia vieţii“, compusă de Spengler, este imună la critica bazată pe raţiune, insista Kissinger.

Capitolul 10

Înainte, către Golf

> *Căci, dacă sunetul trâmbiţei este neclar, cine se va pregăti de luptă?*
>
> Henry Kissinger la Convenţia Naţională Republicană din 1980

Aşa cum a făcut în cazul lui Nixon, în 1968, Kissinger s-a adaptat repede, în 1980, la ceea ce era „de neconceput“. În aprilie, în timp ce alegerile republicane primare erau în curs de desfăşurare, Kissinger făcea în mod activ lobby, pentru a obţine un loc pe lângă oricare dintre principalii candidaţi republicani care se luptau să-l înfrunte pe Carter. Şi, când Reagan a ajuns în fruntea clasamentului, Kissinger şi-a adaptat comentariile publice la afirmaţiile acestuia pe tema politicii externe. În timpul alegerilor primare, însă, echipa de campanie a lui Reagan nu a răspuns la apelurile lui. „Mulţi m-au întrebat dac-aş vrea s-o iau de la capăt“, le-a spus el unui grup de redactori de gazete, referindu-se la perioada când fusese Secretar de Stat. „Problema este că nimeni nu m-a rugat realmente să fac lucrul acesta.“ „Nu sunt complet descurajat“, a glumit el. „Încă mai sunt speranţe.“[347]

Când Reagan a avut asigurată nominalizarea, Kissinger a fost rugat să vorbească la Convenţia Naţională Republicană. „Ne îndreptăm cu toţii acum către Ronald Reagan, pe care-l vedem ca pe depozitarul speranţelor noastre“, i-a spus el mulţimii delegaţilor adunaţi la Detroit, care-l dispreţuiau aproape la fel de mult ca pe Jimmy Carter.[348] Sub conducerea lui Reagan, a spus Kissinger, „vom învinge furtunile care ne stau înainte; vom ţine capul sus şi vom construi acea lume paşnică, mai bună, care împlineşte aspiraţiile omenirii şi înaltele idealuri ale poporului nostru“.[349]

De aici, ne facem o idee privitor la cât de mult s-au schimbat standardele noastre, astfel încât ceea ce Thomas Schelling şi colegii lui de la Harvard considerau, cu aproape cincizeci de ani în urmă, a fi un rău pe care toată lumea îl putea înţelege – faptul că Statele Unite nu aveau dreptul să folosească ameninţarea potenţială a terorismului pentru a justifica o acţiune militară împotriva unei ţări suverane, cu care nu se aflau în război – a devenit acum un drept moral de la sine înţeles. Exact acest tip de raţionament este utilizat azi pentru a sancţiona implicarea armatei americane în 74 de conflicte mondiale, potrivit unor estimări. Jurnalistul Nick Turse dublează această cifră,

informând că trupele americane de elită operează în 134 de ţări (o creştere cu mai bine de 123%, de când Barack Obama a devenit preşedinte).[350]

Kissinger a jucat un rol esenţial în modificarea acelor standarde. Faptul de a se fi sustras birocraţiei, paralizându-i pe experţii în domeniu, care erau excesiv de precauţi, şi ocolind supravegherea Congresului – prin acţiuni precum purtarea de războaie secrete, bizuirea pe naţiuni aliate ca Iranul, Africa de Sud, Brazilia şi Israelul, pentru a efectua operaţiuni secrete şi aranjarea unor înţelegeri cu dictatori ca Suharto din Indonezia şi Pinochet din Chile –, avea să fie repetat de succesorii săi din Administraţia Reagan (şi, mai târziu, din Administraţia George W. Bush).[351] Cunoaştem o parte din ceea ce a făcut Kissinger în Cambodgia, în Chile şi în Angola.[352] Dar avem doar o vagă idee cu privire la ce alte operaţiuni s-au desfăşurat în timpul mandatului său, în ce măsură a sprijinit operaţiunea Condor sau în ce măsură s-a implicat în lovitura de stat din Bangladesh, din 1975, de exemplu, sau despre ce făcea el cu jihadiştii pakistanezi în Afganistan. Această ultimă acţiune a avut consecinţe pe care încă le avem de suportat.

De asemenea, pe măsură ce politica internă devenea tot mai polarizată, modul în care Kissinger (şi Nixon) s-a folosit de politica externă cu scopul de a deturna opoziţia şi de a-i mobiliza pe susținători a fost continuat de Administraţiile ulterioare. Kissinger se pricepea deosebit de bine să incite Noua Dreaptă în ascensiune, prin tonajul de bombe aruncate sau prin numărul de oameni uciși în Asia de Sud-Est. „Trebuie să escaladăm, altfel P e pierdut“, recomanda el în 1970 – P fiind preşedintele Nixon. Kissinger era îngrijorat în legătură cu alegerile care urmau. Şi când până şi Nixon a început să se îndoiască de eficacitatea bombardamentelor, Kissinger a insistat în continuare că un „şoc“ serios putea măcar să pună capăt impasului politic intern în favoarea lui, chiar dacă nu putea să distrugă Hanoiul.

*

Dar operaţiunile secrete şi oportunismul politic nu au reprezentat principala contribuţie a lui Kissinger la militarismul american. Mai degrabă, filosofia istoriei dezvoltată de el a fost esenţială în restaurarea preşedinţiei imperialiste, în momentul acesteia de maximă vulnerabilitate. Aşa cum am văzut mai devreme, „realismul“ pentru care Kissinger este renumit e deosebit de elastic, anticipând subiectivismul extrem al neoconservatorilor. Kissinger ne-a învăţat că echilibrul static nu există în afacerile internaţionale: întotdeauna, marile state fie câştigă, fie pierd influenţă, ceea ce înseamnă că echilibrul puterilor trebuie să fie testat mereu prin gesturi şi fapte. El i-a avertizat pe decidenţii politici şi pe intelectualii preocupaţi de

securitatea naţională să se ferească de studierea „principiului cauzal“. Să-şi bată capul arhiviştii cu motivul căruia i se datorează criza curentă. Oamenii de stat trebuie să reacţioneze la criză, nu să se preocupe în mod obsesiv de cauzele ei primare, fiindcă sunt responsabili faţă de viitor, nu faţă de trecut.

Însă neoconservatorismul era doar nucleul foarte preocupat de sine al unui consens mai vast, a cărui întindere depăşeşte cu mult rândurile Partidului Republican, acaparând ideologi şi pragmatişti deopotrivă, în general orice politician care are vreo şansă de a câştiga o funcţie înaltă. Iar contribuţia lui Kissinger la această viziune mai vastă se poate regăsi în argumentele folosite de Administraţiile consecutive pentru a legitima intervenţionismul care continuă să existe. Din America Centrală până în Grenada, din Panama până la primul Război din Golf şi mai departe, poţi urmări un crescendo, felul cum fiecare acţiune militară a reprezentat puţin mai mult – un angajament şi mai intens, redobândirea unei încrederi şi mai mari, desfăşurarea de şi mai multe trupe, manifestări şi mai spectaculoase ale puterii militare, pierderea şi mai multor vieţi.

Din studiourile televiziunilor ABC, CBS, NBC şi PBS în paginile de opinii ale ziarelor principale şi, fără îndoială, în sfaturile private pe care le-a oferit aliaţilor săi aflaţi în funcţii publice, Kissinger a sprijinit absolut fiecare dintre aceste operaţiuni militare, prelucrând argumentările inspirate din propria sa experienţă în Administraţie, astfel încât să se potrivească noilor vremuri.

AMERICA CENTRALĂ ŞI GRENADA

Henry Kissinger şi-a început activitatea ca un paratrăsnet care atrăgea criticile membrilor de rând ai Dreptei. Phyllis Schlafly i-a smuls lui Reagan promisiunea că nu-l va mai „numi din nou“, vreodată, „pe Henry Kissinger şi că nu-i va mai da vreun rol în trasarea politicii noastre faţă de Uniunea Sovietică“.[353] Dar, în 1983, Kissinger se apropiase de Administraţie, făcându-l pe Reagan să-şi încalce parţial promisiunea. Pre o.serban şedintele l-a ţinut pe Kissinger departe de Uniunea Sovietică, dar l-a numit şeful Comisiei Naţionale Bipartite pentru America Centrală.

America Centrală se afla deja în chinurile războiului. Statu-quoul represiv pe care Statele Unite îl impuseseră de mult timp în această regiune foarte săracă – oferindu-le un ajutor militar tot mai mare unor guverne tot mai criminale – se prăbuşise. Mişcarea de stânga sandinistă ieşise victorioasă în Nicaragua, în 1979, şi mişcări asemănătoare de insurgenţă erau în ascensiune în Guatemala şi El Salvador. Militariştii lui Reagan îi adunau deja şi-i înarmau pe membrii mişcării Contras din Nicaragua şi consolidau regimurile bazate pe escadroane ale morţii din El Salvador şi Guatemala. Dar

înfiinţarea unei comisii bipartite care să investigheze „criza“ a fost o mişcare inteligentă, deoarece ea avea să confere o legitimitate cuprinzătoare unei linii dure deja existente. Mai important, cel puţin pentru Kissinger, această iniţiativă i-a oferit şansa de a-şi dovedi valoarea în faţa Casei Albe.

Comisia lui Kissinger şi-a publicat concluziile la începutul anului 1984. Conservatorii de la bază vor fi vrut ca Reagan să-l ţină pe fostul Secretar de Stat cât de departe cu putinţă de Uniunea Sovietică. Însă acest lucru era greu de făcut, dat fiind că susţinătorii conservatori ai lui Reagan vedeau peste tot mâna Moscovei, inclusiv în America Centrală. Era o credinţă pe care Kissinger a confirmat-o mai mult decât bucuros. Comisia lui a avertizat cu privire la o situaţie gravă, invocând ameninţarea rutelor navale blocate de ruşi, a navelor petroliere torpilate şi a bazelor sovietice de lansare a rachetelor. Aplicând teoria dominoului utilizată în Asia de Sud-Est, comisia a evocat posibilitatea ca Nicaragua să răstoarne Salvadorul, Salvadorul – Guatemala şi Guatemala – Mexicul. Raportul comisiei a subliniat necesitatea ca Washingtonul să-şi menţină „credibilitatea la nivel mondial“. În cazul Republicii Nicaragua, „victoria forţelor ostile, în ceea ce sovieticii numesc «punctul strategic» al Statelor Unite, ar fi interpretată ca un semn al slăbiciunii americane“.[354]

Chiar şi senatorul de New York Daniel Patrick Moynihan, un militarist, când venea vorba de radicalismul din Lumea a Treia, a calificat concluziile comisiei Kissinger drept o „poziţie doctrinară“. „Date, vă rog“, a insistat Moynihan.[355]

Datele nu erau importante. Războaiele din America Centrală au continuat să facă ravagii, provocând pierderea a sute şi sute de mii de vieţi omeneşti, cea mai mare parte a pierderilor fiind cauzate de aliaţii susţinuţi de americani. Dar comisia îşi îndeplinise scopul, în privinţa intereselor atât ale Casei Albe, cât şi ale lui Kissinger personal. Administraţiei Reagan, i-a oferit o acoperire.[356] Lui Kissinger, i-a oferit şansa de a-şi demonstra credibilitatea şi de a se reconcilia cu Dreapta. Kissinger a folosit comisia nu doar pentru a-i calma pe cei ca Schlafly, care vedeau mâna Moscovei în spatele fiecărui eveniment mondial, ci pentru a repeta un argument important, care justifica intervenţia.

„S-ar putea aduce argumente în sprijinul ideii de a nu oferi nici un fel de ajutor guvernului din El Salvador“, a tras concluzia raportul final al comisiei. „S-ar putea aduce argumente şi în sprijinul ideii de a acţiona intens. Însă nu există nici un argument pentru a oferi puţin ajutor, dar nu suficient. Cea mai proastă politică posibilă, în cazul Salvadorului, este aceea de a oferi numai sprijinul necesar pentru continuarea războiului, dar insuficient pentru câştigarea lui.“[357] Este un truc retoric eficace. Sub masca opţiunii – să facem ceva sau să nu facem nimic, dar, dacă facem ceva, să facem ceea ce este necesar, ca

să ne atingem scopurile –, trucul exprima făţiş o premisă care rămânea implicită adeseori: odată ce un lucru e definit ca fiind o problemă, atunci se justifică orice acţiune ar fi necesară pentru rezolvarea problemei respective.[358]

Kissinger folosise de mult timp o versiune sau alta a acestui argument, pentru a inventa crize.[359] De fapt, cu doar câteva luni înainte să prezinte concluziile comisiei sale, el invocase această premisă pentru a-l critica pe Reagan din perspectiva Dreptei. Fusese programat să apară la o emisiune de actualități, difuzată în fiecare duminică dimineaţă, emisiunea lui David Brinkley *This Week*, când două camioane cu trotil au explodat la Beirut, în Liban, ucigând 299 de soldaţi americani şi francezi staţionaţi acolo, ca parte a „forţelor multinaţionale“ care aveau misiunea de a ţine sub control războiul civil libanez. Kissinger n-a scăpat prilejul. I-a spus lui Brinkley că „trebuie să facem ori mai mult, ori mai puţin“.[360] Era clar care era opţiunea lui. „Nu sunt pentru retragerea forţelor americane“, a spus el, îndemnându-l pe Reagan să organizeze o lovitură comună americano-israeliană, ca să pedepsească Siria (care, împreună cu Iranul, susţinea forţele antiisraeliene din Liban).

La numai un deceniu de la ieşirea din Războiul din Vietnam, Statele Unite nu erau dispuse încă să-şi ia un angajament militar serios în Orientul Mijlociu. Dar exista un loc unde puteau adopta una dintre acele „poziții mai dure, pentru a-i face pe alții să creadă iarăşi în noi“ – aşa cum recomandase Kissinger mai înainte, în urma Războiului din Vietnam. La două zile după explozia din Beirut, Reagan a ordonat trupelor americane să invadeze Grenada, o mică insulă din Caraibe, situată în largul coastelor Venezuelei. Acțiunea a fost declarată misiune de salvare, așa cum fusese și atacul în cazul navei *Mayaguez*, petrecut cu opt ani mai devreme, de astă-dată misiunea fiind întreprinsă pentru a salva câteva sute de cetățeni americani, în mare parte studenți la Medicină, din luptele care izbucniseră pe insulă între facțiunile politice (deși rectorul Colegiului de Medicină St. George a spus că studenții nu s-au aflat niciodată în pericol).

Presa și politicienii au reacționat în mod schizofrenic față de invazie. Pe de-o parte, exista sentimentul că nu era nimic altceva decât un spectacol regizat (invazia, a spus un editorialist, a oferit „televiziunii americane“ una dintre „cele mai bune săptămâni“ ale sale), menit să distragă atenția de la măcelul din Beirut; un război pe care Statele Unite „îl puteau câștiga“, a remarcat un senator democrat.[361] Operațiunea, botezată „Furie imperioasă“, a avut ceva grotesc. Ea s-a încheiat cu acordarea a „8 612 medalii unor cetățeni americani“, cu toate că „pe insulă“ nu fuseseră niciodată mai mult de „7 000 de ofițeri și soldați înrolați“.[362] Pe de altă parte, conducerea Partidului Democrat din Camera Reprezentanților și din Senat s-a

raliat în jurul președintelui, după ce-l criticase inițial. Purtătorul de cuvânt al Camerei Reprezentanților, Tip O'Neill, a spus că invazia era „justificată", la fel şi deputatul Thomas Foley. „Invazia din Grenada a risipit anii de frustrare", a spus senatorul democrat al statului New Jersey, Robert Torricelli, care a sugerat că victoria a ajutat Statele Unite să uite nu doar de Războiul din Vietnam, dar și de umilirea produsă de criza prelungită a ostaticilor americani din Iran, dintre 1979 și 1981.[363]

„Zilele noastre de slăbiciune au rămas în urmă", a spus Reagan, cu privire la capacitatea Americii de a pune stăpânire pe această mică insulă de 340 de kilometri pătrați, din Caraibe, cu o populație sub 100 000 de oameni. Conform calculelor americane oficiale, în timpul asaltului au murit 45 de grenadieni, 24 de cubanezi și 19 americani. „Forțele noastre militare s-au pus pe picioare și stau cu capul sus", a comentat Reagan.[364]

PANAMA

Șase ani mai târziu, Kissinger a susținut invadarea din decembrie 1989 a statului Panama, ordonată de preşedintele George H.W. Bush. Operațiunea „Cauză Dreaptă" – denumirea dată invaziei din Panama și prinderii și transferării liderului panamez Manuel Noriega în Statele Unite – a fost un război rapid, acum aproape uitat, fiind înghesuit între căderea spectaculoasă a Zidului Berlinului și primul Război din Golf, care a urmat. Însă războiul a fost extrem de important, întrucât a fost prima operațiune militară de după Războiul Rece, efectuată cu scopul restaurării democrației într-o altă țară, și, astfel, a reprezentat o extindere considerabilă a ceea ce a constituit o scuză legitimă pentru începerea unui război.

Campania nu a început cu asemenea ambiții. Timp de mulți ani, Noriega fusese o persoană valoroasă pentru CIA și un aliat al Washingtonului. Acest lucru a început să se schimbe în ultimii ani ai Administrației Reagan, după ce Seymour Hersh a publicat, în 1986, o investigație în cotidianul *The New York Times*, în care făcea legătura între Noriega și traficul de droguri. Au mai trecut încă luni bune până când presa a scos la iveală afacerea Iran-Contra, însă Noriega era băgat serios în rețelele implicate în acea conspirație, în spălare de bani, contrabandă cu arme, trafic de droguri și schimburi de informații secrete. El lucra la două capete. Era „omul nostru", așa cum s-a exprimat un diplomat american, oferind un sprijin esențial pentru mișcarea Contras. Dar avea legături strânse și în Cuba. Statul Panama era, de asemenea, deosebit de important pentru aripa de dreapta a eșichierului politic, datorită Canalului: „Noi l-am construit! Noi l-am plătit! Este al nostru și avem de gând să rămână al nostru!", repeta Reagan în discursurile rostite în timpul alegerilor primare din 1976,

acuzându-i pe *Messrs.* („'Mnealor") Kissinger și Ford că voiau să cedeze canalul statului Panama.

Brent Scowcroft, consilierul preşedintelui George H.W. Bush pe probleme de securitate națională, a spus că acesta nutrea un deosebit sentiment de ostilitate față de Noriega, deoarece lucrase direct cu panamanezul, în perioada în care a fost director la CIA. Dar Panama, a adăugat Scowcroft, nu era un punct principal pe agenda Administrației, când Bush-tatăl şi-a început președinția, la începutul lui 1989. Se emisese un „mandat" de arestare pe numele lui Noriega, iar Statele Unite îi încurajaseră pe oponenții dictatorului să-l dea jos. Acesta părea să fie gradul de interes manifestat de Casa Albă față de țara central-americană. „Nu pot să descriu cu adevărat lanțul de evenimente care ne-au purtat pe acest drum", a spus Scowcroft, referindu-se la invazie. „Noriega se ocupa de droguri și de altele? Bineînțeles, dar asta făceau mulți alții. Sfida Statele Unite? Sigur că da."[365]

Evenimentele s-au agravat la sfârșitul lui 1989, când lovitura de stat pe care Washingtonul o cerea de luni de zile a părut să aibă loc. Reacția Casei Albe, însă, a fost una „confuză". Informațiile secrete care soseau erau contradictorii și nesigure: „Am căzut cu toții de acord, în acel moment, că aveam, pur și simplu, prea puține informații ca să mergem mai departe", relata mai târziu Dick Cheney, fostul Secretar al Apărării din Administrația Bush. Statele Unite pierduseră comunicarea cu potențialii lor aliați rebeli. „Era multă confuzie atunci, pentru că era multă confuzie în Panama", a precizat Cheney.[366] „Parcă eram în comediile Keystone Kops, cu polițiști incompetenți", a spus Scowcroft, neștiind ce să facă sau pe cine să susțină. Noriega a avut de câștigat.

Punctul critic determinant pentru acțiunea militară l-a reprezentat politica internă, întrucât Casa Albă a început să fie criticată puternic de politicieni și de comentatorii politici, pe motiv c-ar fi lăsat să-i scape ocazia de a-l înlătura pe Noriega de la putere. Scowcroft își amintea momentul care a provocat invazia: „Poate că eram în căutarea unui prilej de a dovedi că nu eram atât de daţi peste cap cum tot spunea Congresul că eram, sau atât de timizi cum spuneau mai multe persoane". Administraţia trebuia să găsească un mod de a reacţiona „la această acuzaţie c-am fi fost nişte fricoşi", a mai spus el.

În mijlocul confuziei, Kissinger a fost cel care a liniştit apele şi a impus o reacţie dură. După ce înfiinţase, cu câţiva ani mai înainte, compania de consultanţă „Kissinger şi Asociaţii", cu sediul la New York, el fusese aproape total reabilitat. Un titlu din *The New York Times* suna astfel: „Nescufundabilul Kissinger revine la suprafaţă".[367] Se împăcase cu Dick Cheney şi mai mulţi dintre protejaţii lui aveau funcţii importante la Casa Albă, inclusiv Scowcroft, consilierul lui

Bush pe probleme de securitate naţională. Asta se întâmpla cam în perioada când a avut loc masacrul din Piaţa Tienanmen, de la Beijing, iar Kissinger a jucat un rol esenţial în reacția iertătoare pe care a avut-o Casa Albă față de masacru.

În timp ce Administraţia Bush orbecăia, Kissinger a oferit două sfaturi discrete, potrivit unui raport. Primul a fost acela că informaţiile „insuficiente“ „sunt regula într-o criză“. Al doilea a fost că informaţiile insuficiente n-ar trebui să fie „o scuză pentru inacţiune“.[368] Și, pe măsură ce dorința de acțiune căpăta elan, creștea și presiunea pentru aflarea unei justificări adecvate a respectivei acțiuni. La scurt timp după eșecul loviturii de stat, Dick Cheney afirma, la emisiunea *NewsHour*, de la PBS, că singurele obiective pe care le aveau Statele Unite în Panama erau „apărarea vieților americane“ și „protejarea intereselor americane“, apărând Canalul Panama, care făcea legătura între Oceanul Atlantic și Oceanul Pacific. „Scopul prezenței noastre acolo – a subliniat el – nu este să aducem schimbări în guvernul panamez.“ Cheney a făcut, de asemenea, observația că Administrația americană nu plănuia să acționeze unilateral împotriva voinței Organizației Statelor Americane, pentru a-l scoate pe Noriega din țară. „Protestele și indignarea pe care le auzim de la un capăt la celălalt al emisferei ridică dubii serioase cu privire la planul acela de acțiune“, a spus el.

Asta se întâmpla la mijlocul lui octombrie. Cât de mult aveau să se schimbe lucrurile în două luni! Până pe 20 decembrie, campania împotriva lui Noriega devenise dintr-una aleatorie – niște polițiști comedianți orbecăind, ca în Keystone Kops – una transformatoare: Administrația Bush a sfârșit prin a face schimbări în guvernarea panameză, precum și în dreptul internațional.

Cheney nu s-a înșelat când a vorbit despre „proteste“. Absolut toate țările din Organizația Statelor Americane, cu excepția Statelor Unite, se opuneau invadării statului Panama. Cu toate acestea, Bush a acționat. Ceea ce a schimbat totul a fost căderea Zidului Berlinului, cu puțin mai mult de o lună înaintea invaziei. Când Uniunea Sovietică și-a pierdut controlul asupra sferei sale de influență (Europa de Est), Washingtonul s-a ales cu mai mult spațiu de manevră în sfera sa de influență (America Latină). Prăbușirea comunismului sovietic i-a dat Casei Albe, de asemenea, prilejul de a-şi demara ofensiva ideologică și morală.

Ca în cazul celor mai multe acțiuni militare, invadatorii aveau de oferit o serie de justificări, dar, în acel moment, scopul instalării la putere a unui regim „democratic“ ajunsese brusc în fruntea listei. Adoptând acea rațiune pentru a purta un război, Washingtonul revizuia, de fapt, în mod radical, termenii diplomației internaționale. La baza argumentaţiei sale se afla ideea că democrația e mai presus de

principiul suveranității naționale. Națiunile latino-americane, de mult timp luate în vizor de Washington, în vederea „schimbărilor de regim“, au recunoscut imediat amenințarea și au încercat să condamne invazia în Organizația Statelor Americane. Opoziția lor nu a făcut decât să-i dea ambasadorului lui Bush la OSA, Luigi Einaudi, prilejul de a plusa la miza etică. El a legat rapid și explicit asaltul asupra statului Panama de valul de mișcări democratice care mătura pe-atunci Europa de Est. „Astăzi […] trăim vremuri istorice – le-a spus el colegilor săi reprezentanți în OSA, la două zile după invazie –, vremuri în care un principiu măreț se răspândește în toată lumea ca focul. Acel principiu, așa cum știm cu toții, este ideea revoluționară că suverani sunt oamenii, nu guvernele.“[369]

În mod sigur, nu intervenția militară era importantă în cazul statului Panama; Washingtonul viola suveranitatea statelor latino-americane, în mod unilateral, de mai bine de un secol. Mai degrabă, importantă a fost viteza cu care Washingtonul a început, *imediat* după încheierea Războiului Rece, să-și justifice acțiunea unilaterală pe faţă și pe cale legală, invocând idealul democrației – ba chiar să facă public acel ideal în fața unor instanțe mondiale, precum Organizația Statelor Americane. Comentariile lui Einaudi au atins toate punctele care aveau să devină foarte cunoscute, la începutul secolului următor, pe „Agenda Libertății“ a preşedintelui George W. Bush: ideea că democrația, așa cum este ea definită de Washington, reprezintă o valoare universală, că „istoria“ constituie o mișcare în vederea împlinirii acelei valori și că orice națiune sau orice persoană care stă în calea unei asemenea împliniri va fi dată la o parte.

Odată cu prăbușirea Zidului Berlinului, a spus Einaudi, democrația a dobândit „forța necesității istorice“. Se înțelegea de la sine că Statele Unite, devenite în decurs de un singur an învingătorul oficial în Războiul Rece, urmau să execute acea necesitate. Ambasadorul lui Bush le-a reamintit colegilor săi reprezentanți că „marele val democratic ce mătură acum lumea“ începuse, de fapt, în America Latină, prin eforturile depuse de mișcările pentru drepturile omului de a pune capăt abuzurilor juntelor militare și ale dictatorilor. Faptul că luptătorii pentru libertate din America Latină luptaseră în mare măsură împotriva regimurilor de dreapta, anticomuniste, care se bazau pe escadroane ale morții și erau sprijinite de americani (majoritatea, instalate și sprijinite în timpul mandatului lui Henry Kissinger), a fost pierdut din vedere de către ambasador.

În cazul statului Panama, „democrația“ a avansat rapid pe lista scurtă a pretextelor pentru război. În cuvântarea sa în fața națiunii, de pe 20 decembrie, în care anunța invazia, președintele Bush a dat „democrația“ drept al doilea argument în favoarea intrării în război, chiar după argumentul apărării vieților americane, dar înaintea

argumentului luptei împotriva traficului de droguri sau al protejării Canalului Panama. În ziua următoare, în cadrul unei conferințe de presă, democrația ajunsese cap de listă. Președintele și-a început observațiile introductive astfel: „Am început deja de două zile să depunem eforturi pentru a sprijini procesul democratic în Panama și pentru a garanta în continuare protecția cetățenilor americani“.[370]

Comentatorul politic conservator George Will a înțeles rapid semnificația acestei noi justificări în favoarea acțiunii militare în epoca ulterioară Războiului Rece.[371] Într-un editorial publicat în mai multe ziare (cu titlul „Drogurile și Canalul Panama sunt pe locul al doilea, restaurarea democrației a reprezentat un motiv suficient pentru acțiune“), el a elogiat invazia pentru „accentul pus pe […] restaurarea democrației“, adăugând că, procedând astfel, „președintele s-a poziționat corect în cadrul unei tradiții având o distinsă obârșie. Această tradiție susține că interesul național fundamental al Americii trebuie să fie America, iar identitatea națiunii (conștiința sa de sine, consecvența deosebită față de țelurile sale) nu poate fi separată de angajamentul de a răspândi nu universalizarea agresivă, ci progresul civilizat – misiunea căreia noi, inegalabili între națiuni, îi suntem dedicați, așa cum a spus cel mai mare american“. Libertatea.

Ce transformare rapidă! De la Keystone Kops la Thomas Paine în numai două luni, timp în care Casa Albă a profitat de moment ca să modifice condițiile în care America se implica în lume. În acest proces, Statele Unite au răsturnat atât regimul lui Manuel Noriega, cât și ceea ce fusese, timp de o jumătate de secol, fundamentul ordinii liberale multilaterale: idealul suveranității naționale.

În mitologia militarismului american, care s-a instalat începând cu războaiele dezastruoase purtate de George W. Bush în Afganistan și în Irak, acțiunile tatălui său, George H.W. Bush, sunt adesea prezentate ca un model de prudență – mai ales când sunt comparate cu nesocotința de mai târziu, de care au dat dovadă vicepreședintele Dick Cheney, Secretarul Apărării, Donald Rumsfeld, și Secretarul-adjunct al Apărării, Paul Wolfowitz. La urma urmelor, potrivit agendei lor, era datoria Statelor Unite să scape lumea nu doar de răufăcători, ci de rău în sine. Spre deosebire de ei, ni se spunea, Bush-tatăl recunoștea limitele puterii americane. El era un realist, sfătuit de alți realiști, protejații lui Kissinger, printre care Lawrence Eagleburger și Brent Scowcroft. Se spune că războiul său limitat din Golf a fost un „război pe care a trebuit să-l poarte“, pe când invadarea Irakului din 2003, ordonată de fiul său, a fost un război dezastruos pe care Bush-fiul „a ales să-l poarte“.[372]

Dar drumul către Bagdad trecea prin Panama City, invazia din 1989 inaugurând epoca intervenţionismului unilateral care a urmat Războiului Rece. „După ce a folosit forţa în Panama – a spus de

curând ambasadorul lui Bush la Naţiunile Unite, Thomas Pickering –, Washingtonul a fost înclinat să creadă că forţa putea produce un rezultat mai rapid, mai eficient, mai precis decât diplomaţia.“[373] Uşurinţa cu care a fost prins Noriega a însemnat că „ideea necesităţii de implicare a comunităţii internaţionale […] a fost ignorată“.[374] „Operațiunea din Irak, din 2003, a avut o viziune foarte îngustă, în acest sens“, a spus Pickering. „Urma să ne ocupăm noi de tot.“ Și nu în numele securității naționale, ci al „progresului civilizat“ al democrației. Mai târziu, după 11 septembrie 2001, când George W. Bush a insistat că idealul suveranității naționale ținea de domeniul trecutului, când a spus că nimic – în mod sigur, nu opinia comunității internaționale – nu putea să stea în calea „grandioasei misiuni“ a Statelor Unite de a „răspândi beneficiile libertății în toată lumea“, el nu a făcut altceva decât să pună mai mult gaz pe „focul“ aprins de tatăl său.

*

În calitate de demnitar, Kissinger a luat în derâdere de multe ori principiul suveranității: „Nu înțeleg de ce trebuie să stăm deoparte și să ne uităm cum o țară devine comunistă din cauza iresponsabilității propriului popor“, a spus el odată, privitor la alegerea lui Salvador Allende din 1970.[375] Dar această desconsiderare a principiului suveranității a fost dintotdeauna justificată prin dreptul Americii la autoapărare („apărarea“ fiind interpretată într-un sens larg, astfel încât să includă acțiuni preventive împotriva unor amenințări anticipate). Și în cazul statului Panama, în ciuda celor spuse de Bush presei, Kissinger a evitat prudent să menționeze democrația (numai ce-și exprimase susținerea față de statul chinez, în contextul masacrului din Piața Tienanmen). În schimb, el a invocat într-o manieră vagă vechile argumente, prerogativele președintelui și altele asemenea.

Dar istoria i-o lua înainte.[376]

„Adviser with no one to advise“, în *Washington Post*, 14 aprilie 1980

Official Report of the Proceedings of the Thirty-Second Republican National Convention Held in Detroit, Michigan (1980), pp. 373–377

Toate discursurile politice, mai ales cele susţinute la convenţiile de nominalizare a candidaţilor prezidenţiali, sunt partizane, însă comentariile făcute de Kissinger la Convenţia Republicană din 1980 au fost remarcabile din două motive. În primul rând, au imitat aproape perfect atacurile lui Reagan la adresa lui însuşi, din urmă cu patru ani. Kissinger pare să fi fost un critic conservator al lui Kissinger, condamnând politicile care au „slăbit“ America, spunând că sovieticii nu erau de încredere şi denunţând „filosofia abdicării“. Din nou, aşa cum făcuse şi în anii 1950 (şi aşa cum făcuseră şi Reagan şi Echipa B în 1976), Kissinger a invocat ideea unei superiorităţi tehnologice a Uniunii Sovietice, fără bază în realitate. „Rămânem în urmă“, a zis el, susţinând propunerea lui Reagan de a spori spectaculos bugetul Apărării. În al doilea rând, litania obiecţiilor împotriva Administraţiei Carter a sunat ca o trecere în revistă a consecinţelor politicilor *lui însuşi*: revoluţia din Iran, trupele cubaneze din Africa, preţurile ridicate ale petrolului şi „dependenţa“ Americii de producătorii din Golf, invazia sovietică a Afganistanului – toate acestea erau probleme care, dacă nu fuseseră create, cel puţin fuseseră în mod cert înrăutăţite de iniţiativele lui Kissinger. Aşa cum, în anii 1950, Kissinger îndemnase Washingtonul să nu se teamă să poarte războaie mici în zonele gri ale lumii, acum el îi spunea din nou Americii să se „pregătească pentru luptă“ în zona pe care Kissinger o numea „lumea în curs de dezvoltare“. De astă-dată, a fost mai sincer în privinţa motivului. Poate din dorinţa de a păstra o distincţie oarecare între viziunea sa şi moralismul grosolan etalat la convenţie, el a spus: „Ca să ne garantăm accesul la zăcămintele şi la materiile prime esenţiale“.

„The special ops surge“, 16 ianuarie 2014, pe site-ul Tomdispatch.com, la adresa: http://www.tomdispatch.com/blog/175794/tomgram%3A_nick_turse_secret_wars_and_black_ops_blowback/. Vezi şi L. Bilmes şi M. Intriligator, „How many wars is the US fighting today?“, în *Peace Economics, Peace Science, and Public Policy* (2013)

Scandalul Iran-Contra, care a devenit public în 1986 şi a fost la un pas de a prăbuşi Administraţia Reagan, a reprezentat un pas important în reformarea statului securităţii naţionale. Scandalul a implicat multe lucruri, fiind axat pe operaţiunile triunghiulare ilegale, prin care Statele Unite le vindeau rachete de înaltă tehnologie ayatolahilor iranieni şi apoi foloseau banii ca să-i finanţeze pe rebelii anticomunişti Contras din Nicaragua. Însă motivaţia sa comprehensivă a fost aceea de a descoperi o modalitate de contracarare a cinismului şi antimilitarismului care contaminaseră instituţiile politice americane. Oliver North, care lucra la Consiliul pentru Securitate Naţională, a condus o politică externă din umbră, stabilind surse de finanţare pe care nu le justifica în faţa nimănui, ignorând Departamentul de Stat, susträgându-se controlului Congresului şi desfăşurând operaţiuni psihologice interne, cu scopul de a neutraliza presa şi opinia publică sceptică. Însă înainte de Oliver North a existat Henry Kissinger. Reorganizarea Consiliului Naţional de Securitate, pe care a realizat-o el în 1969, a determinat transformarea acestuia dintr-un birou a cărui principală responsabilitate era de a-l sfătui pe preşedinte într-un organism care lua şi executa

decizii. Jimmy Carter a schimbat o mare parte din acest mod de funcţionare, redându-i autoritatea Departamentului de Stat. Dar, aşa cum susţinea Harold Koh, precedentul lui Kissinger a fost crucial. Koh, profesor de drept la Universitatea Yale şi fost demnitar în cadrul Departamentului de Stat, scria că felul în care Kissinger a reorganizat Consiliul pentru Securitate Naţională a reprezentat un model pentru militarişti lui Reagan: afacerea Iran-Contra, susţinea Koh, „nu a făcut decât să întoarcă la 360 de grade răsturnarea responsabilităţii instituţionale“, pe care a orchestrat-o Kissinger la sfârşitul anilor 1960. Iar războiul secret purtat de acesta în Angola a repetat multe dintre tacticile utilizate în afacerea Iran-Contra, inclusiv folosirea ţărilor aliate şi desfăşurarea unor campanii de propagandă în Statele Unite, cu scopul neutralizării „culturii protestatare“ de după Vietnam. Aşa cum sugera comentariul lui Koh, este important ca afacerea Iran-Contra să nu fie înţeleasă izolat, ca propria sa conspiraţie deconectată. A face astfel ar însemna să pierdem din vedere două dintre elementele sale esenţiale. Primul se referă la felul în care afacerea chiar a fost numai o fază în evoluţia statului securităţii naţionale. Al doilea se referă la felul în care afacerea Iran-Contra a făcut parte din efortul mai complex al lui Reagan de a reporni Războiul Rece în Lumea a Treia. În 1993, de exemplu, o investigaţie de un an de zile a Senatului a descoperit ceea ce un investigator a numit o „operaţiune precursoare a afacerii Iran-Contra, ilegală şi prefabricată, care a implicat Consiliul pentru Securitate Naţională şi fonduri private, exact ca afacerea Iran-Contra“ – un plan secret, elaborat încă din martie 1981, de a „înăbuşi comunismul peste tot în lume, sprijinind forţele de opoziţie din Afganistan, Cuba, Grenada, Iran, Libia, Nicaragua, Cambodgia şi Laos“. Mai cu seamă Laosul s-a aflat de timpuriu în centrul atenţiei; acolo, un „demnitar din Administraţia Reagan a folosit în secret donaţiile din partea grupurilor POW-MIA pentru a-i înarma şi aproviziona pe rebelii laoţieni, la începutul anilor 1980. „Arăta ca un exerciţiu“ pentru afacerea Iran-Contra, a spus Jack Blum, un fost investigator din cadrul Comitetului pentru Relaţii Externe al Senatului (vezi „Report says Reagan aide sent POW funds to rebels“, în *Washington Post*, 14 ianuarie 1993; „Probe links ‘Reagan Doctrine’ to covert aid to Laos rebels“, în *Los Angeles Times*, 23 ianuarie 1993). Materialul este publicat ca raport al Senatului Statelor Unite: Select Committee on POW/MIA Affairs. POW/MIA’s Special Report 103-1 (1993).

Danaher, *The Political Economy of U.S. Policy*, p. 132, citează o serie de surse ce descriu modul în care Kissinger a folosit Israelul şi Africa de Sud ca naţiuni aliate în Angola în 1973. Iar Harold Koh, *The National Security Constitution* (1990), p. 53, observă că George H.W. Bush, pe atunci directorul CIA, a refuzat să confirme într-o mărturie faptul că Washingtonul a tăiat într-adevăr tot ajutorul către rebelii din Angola.

Vezi comentariile lui Phyllis Schlafly, la adresa: http://reagan2020.us/remembering/schlafly.asp. Vezi şi cartea ei, pe care a scris-o împreună cu Chester Ward, *Kissinger on the Couch* (1975).

Raportul Comisiei Naţionale Bipartite pentru America Centrală, 1984, p. 93

„Latin panel’s Soviet finding is challenged by Moynihan“, în *The New York Times*, 13 ianuarie 1984

Editorialistul Tom Wicker, de la *New York Times*, despre Comisia Kissinger:

„Decizia preşedintelui Reagan de a înfiinţa o comisie naţională «bipartită», care să-i sprijine politica lipsită de popularitate din America Centrală, este o veste proastă din mai multe motive, nu numai din cauza reapariţiei lui Henry Kissinger […] Planul extinde practica deja îngrijorătoare de a preda chestiuni politice foarte disputate unor comisii aşa-zis extraordinare, non-guvernamentale. Când un asemenea grup de experţi prezintă ceea ce pare a fi decizia solomonică a unui judecător, care se substituie judecăţilor politice ale Congresului şi ale preşedintelui, este periculos să te opui rezultatului şi chiar dificil să-l schimbi“. Reflectând asupra acţiunilor lui Kissinger în Chile, Wicker a spus că, „în afară de generalul Pinochet, nu se putea găsi o persoană mai puţin potrivită să judece politicile aplicate în orice loc din America Latină“ („Hiding behind Henry“, în *The New York Times*, 19 iulie 1983). În 1989, vicepreşedintele Dan Quayle făcea încă apel la Comisia Kissinger, ca să justifice o linie dură persistentă: „Cred c-a fost cel mai bine explicată în Raportul Kissinger, elaborat la începutul anilor 1980 de fostul Secretar de Stat Henry Kissinger“.

Raportul Comisiei Naţionale Bipartite pentru America Centrală, 1984, p. 102

Secretarul de Stat George Shultz şi-a exprimat nemulţumirea profundă faţă de felul cum a elaborat Kissinger politica pentru America Centrală, mai ales faţă de sugestia lui Kissinger că, odată ce guvernul sandinist din Nicaragua era identificat drept o problemă, atunci sprijinul pe care Casa Albă îl putea oferi mişcării Contras nu trebuia să fie limitat: „Henry Kissinger susţine, cred, că trebuie fie să ne dăm bătuţi, fie să declarăm război nuclear“.

Vezi *Los Angeles Times*, 26 aprilie 1986, pentru comentariul lui Shultz din nota de subsol

„They can’t just sit there any longer“ în *Washington Post*, 24 octombrie 1983

„TV: Reports and debates on crisis“, în *The New York Times*, 27 octombrie 1983

„Medals outnumber G.I.’s in Grenada assault“, în *The New York Times*, 30 martie 1984

„O’Neill now calls Grenada invasion «justified»“, în *The New York Times*, 9 noiembrie 1983

La 14 aprilie 1986, Administrația Reagan a lansat un atac aerian împotriva Libiei, ca reacție la implicarea ţării africane în bombardarea, la 5 aprilie, a unui club de noapte din Berlin, care se soldase cu moartea a doi soldați americani și a unui civil turc. Secretarul de Stat George Shultz a spus că lovitura americană a fost „cântărită“ și „proporțională“ cu infracțiunea Libiei (avioanele americane au lovit o serie de clădiri rezidențiale, ucigând în jur de 15 civili). Se pare că și fiica lui Muammar al-Gaddafi a fost ucisă. Pentru a justifica represaliile, Shultz a menționat articolul 51 din Carta Națiunilor Unite, care le oferă națiunilor dreptul la „autoapărare“. O națiune „atacată de teroriști are dreptul să folosească forța ca să împiedice sau să

preîntâmpine atacuri viitoare“, a spus Shultz. Aceasta a fost o interpretare generoasă a doctrinei autoapărării (Statele Unite nu fuseseră atacate de Libia; mai corect, doi soldați ai acestei țări fuseseră uciși în Germania), cu care majoritatea experților juridici de atunci nu au fost de acord. Lloyd Cutler, fostul consilier juridic al Administrației Carter, a încercat să descrie logica guvernului: „Fiind o superputere cu responsabilități pe plan mondial, dacă forțele noastre sunt atacate într-o altă țară, acest act poate fi interpretat drept un atac pe teritoriul nostru“. A doua zi după lovitura americană, Kissinger a apărut la emisiunea *Good Morning America* de pe ABC, ca să-și exprime „sprijinul total“ în favoarea atacului. Atacarea Libiei, a spus el, a fost un lucru „corect“ și „necesar“. Întrebat dacă era îngrijorat cu privire la o reacție din partea Libiei – creșterea radicalizării, represalii sau potențarea imaginii lui Gaddafi –, el a răspuns: „Întrebarea este cine are o rezistență mai mare. Eu cred că noi“. Bombardarea avea să „reducă incidența atacurilor teroriste“, a spus Kissinger. El a fost întrebat, de asemenea, ce părere avea despre retorica președintelui Reagan, care-l numise pe Gaddafi un „câine turbat“. „Președintele Reagan – a spus Kissinger – are propriul său mod exuberant, în care-i place să comunice cu publicul american.“ „60% din public îi împărtășește opinia“, a mai observat Kissinger (*Good Morning America*, 15 aprilie 1986, înregistrare care se găseşte în Arhiva de Știri de Televiziune a Universității Vanderbilt; vezi şi *Washington Post*, 15 aprilie 1986). Se poate argumenta că invocarea de către Shultz a articolului 51 a reprezentat, deopotrivă, o justificare a logicii bombardării secrete a Cambodgiei, sub conducerea lui Kissinger – justificată adesea de acesta drept autoapărare –, și o avanpremieră a Autorizării Folosirii Forței Militare, proiect aprobat cu o majoritate zdrobitoare de Camera Reprezentanților și Senat pe 14 septembrie 2001, care a sancționat nu numai invaziile din Afganistan și Irak, ci și Războiul Global nelimitat împotriva terorismului. Astăzi, nu există vreun loc în lume care să nu fie considerat „teritoriul nostru“.

Interviu cu Brent Scowcroft, Centrul Miller, Universitatea din Virginia, 12–13 noiembrie 1999; disponibil la adresa: http://millercenter.org/presi dent/bush/ oralhistory/brent-scowcroft

A. Rosenthal şi M. Gordon, „Panama crisis: Disarray hindered White House“, în *The New York Times*, 8 octombrie 1989

Iată o relatare a diverselor activităţi ale lui Kissinger de la sfârşitul anilor 1980: „Ține vreo douăzeci de discursuri anual şi cere 20 000 de dolari pentru fiecare. Shearson Lehman îl plăteşte cu peste 500 000 de dolari pe an pentru patru discursuri de prânz şi recomandări speciale. Propria lui companie, Kissinger Associates – care înregistrează venituri mari, nu se face vizibilă, are numai o mână de specialişti –, îi aduce venituri obţinute din consultanţă în valoare de aproximativ cinci milioane de dolari. Foştii parteneri ai lui Kissinger, al căror mentor este, acaparează Administraţia Bush. Secretarul-adjunct de Stat, domnul Lawrence Eagleburger, a obţinut această funcţie direct din interiorul companiei Kissinger Associates, pe când lucra acolo. Eagleburger, un guru al Administraţiei, care conectează Estul şi Vestul, a declarat un venit de 916 989 de dolari pentru anul trecut, obţinut numai din slujba sa la firma lui Kissinger. Generalul Brent Scowcroft, consilierul lui Bush pe probleme de securitate naţională, a fost adjunctul lui Kissinger în Administraţia Nixon, un discipol loial şi membru-fondator al firmei Kissinger Associates“ („Ressurrected and visible“, în *Australian Financial Review*, 13 octombrie 1989).

„Resurrected and visible“, în *Australian Financial Review*, 13 octombrie 1989

„Remarci în faţa Organizaţiei Statelor Americane“ (22 decembrie 1989), text reeditat în *Panama: A Just Cause*, Departamentul de Stat al Statelor Unite, Politica actuală, documentul nr. 1240, p. 3

„Conferinţă de presă cu preşedintele Bush, în *Federal News Service*, 21 decembrie 1989

R. Haass, *War of Necessity, War of Choice…*, 2009; G. Will, „Drugs and Canal are secondary: Restoring democracy was reason enough to act“, în *Philadelphia Inquirer*, 22 decembrie 1989

De asemenea, moderația Secretarului de Stat din Administrația Bush, Colin Powell, a fost adesea contrastată, în mod favorabil acesteia, cu nechibzuinţa neoconilor din anii de după 11 septembrie 2001. În 1989, însă, în calitate de şef al Comitetului Reunit al Şefilor de Stat-Major, Powell a fost un puternic susţinător al invaziei. Powell a fost cel care a insistat pentru o denumire mai exaltată cu care să fie botezat războiul şi care să submineze însăşi ideea „limitelor“ pe care el încerca, teoretic, să le stabilească. Potrivit practicii Pentagonului, planul operaţional pentru prinderea lui Noriega trebuia să poarte denumirea lipsită de sens „Lingura albastră“. Acela, scria Powell în *My American Journey* (1995), „cu greu“ putea fi considerat „un apel entuziasmant la arme […] [Aşa că] am trecut în revistă o serie de idei şi, în cele din urmă, am ales denumirea […] «Cauză Dreaptă». În afară de faptul că era inspirată, mai era ceva ce-mi plăcea la ea. Chiar şi criticii noştri cei mai severi erau nevoiţi să pronunţe «Cauză Dreaptă», atunci când ne condamnau“. Însă, dat fiind că urmărirea dreptăţii este un ţel infinit, e greu de spus care ţi-e strategia de ieşire, din moment ce ai transformat acest ţel în propria ta „cauză“ (să ne amintim că denumirea iniţială pe care a dat-o George W. Bush războiului său global împotriva terorismului a fost operaţiunea „Dreptate Infinită“).

Pentru comentariile lui Pickering, vezi J.M. Smith, „Noriega’s revenge“, în *Foreign Policy*, 19 decembrie 2009

Forţele americane au intrat şi au ieşit din Panama relativ rapid cu prizonierul lor, Noriega, astfel încât operaţiunea Cauză Dreaptă a fost una dintre acţiunile militare cu cel mai înalt grad de succes din istoria americană – cel puţin în termeni de tactică. Au existat victime. Cel puţin douăzeci de soldaţi americani au fost ucişi; de asemenea, au murit între trei şi cinci sute de combatanţi panamezi. Există păreri diferite cu privire la numărul de civili care au pierit. Între „o sută şi două sute“, a spus Comandamentul Sudic al Pentagonului. Dar alţii i-au acuzat pe oficialii americani că nu s-au sinchisit să numere morţii din El Chorrillo, un ghetou sărac din Panama City pe care avioanele americane l-au bombardat fără să ţină seama de nimic, deoarece se credea că era un bastion al susținătorilor lui Noriega. Organizaţii pentru drepturile omului de la faţa locului au susţinut că mii de civili au fost ucişi, plus alte zeci de mii dislocaţi. Aşa cum a scris organizaţia Human Rights Watch, chiar şi estimările conservatoare ale numărului morţilor civili au sugerat „că

principiul proporţionalităţii şi datoria de a minimiza daunele provocate civililor […] nu au fost respectate cu exactitate de către forţele americane invadatoare“. Aceasta a fost, probabil, o exprimare delicată, dacă ne gândim la bombardarea fără discriminare a populaţiei civile, căreia nu i s-a dat nici un avertisment. Elicopterele Cobra şi Apache, care au venit pe deasupra munţilor, nu şi-au anunţat sosirea iminentă, făcând să răsune *Cavalcada Walkiriilor* a lui Wagner. Seismograful Universităţii din Panama a înregistrat 442 de explozii majore în primele douăsprezece ore ale invaziei, cam o explozie majoră din două în două minute. Flăcările au înghiţit casele construite în general din lemn, distrugând în jur de patru mii de imobile. Unii locuitori au început să-i dea cartierului El Chorrillo numele „Guernica“ sau „mica Hiroshima“. La scurt timp după încetarea ostilităţilor, buldozerele au săpat gropi comune şi au îngropat acolo cadavrele. „Îngropaţi ca nişte câini“, a spus mama unuia dintre civilii morţi.

Richard Fagen, „The United States and Chile“, *Foreign Affairs*, ianuarie 1975

Contradicția dintre negarea suveranității altor națiuni și afirmarea concomitentă a propriei suveranități este evidentă. Dar ea poate fi manevrată, atât timp cât dublul standard este justificat, așa cum preferă Kissinger, de interesele statului, de necesitatea de a statornici legitimitatea și stabilitatea pe plan internațional (iar acea justificare, s-a văzut, nu trebuie să fie considerată amorală: se poate obține un bine mai mare, atunci când marile puteri au posibilitatea să creeze un sistem interstatal ordonat, stabil și pașnic). Problemele apar atunci când negarea suveranității se sprijină pe ideea „democrației“ și a „drepturilor omului“. Ideea că există o „jurisdicție universală“ a dreptății, care este deasupra suveranității naționale, potrivit prelegerii pe care le-a ținut-o Einaudi latino-americanilor, deschide o cutie a Pandorei, o amenințare pe care Kissinger a recunoscut-o imediat. El a sprijinit invadarea statului Panama pentru a-l da jos de la putere pe Noriega, însă a contestat „legalitatea acțiunilor judiciare actuale“ împotriva lui Noriega în Statele Unite. „Am o îndoială asupra faptului că poți judeca un lider străin potrivit legislației americane, pentru acte pe care nu le-a comis pe teritoriul american.“ Era o problemă interesantă, a spus Kissinger, și chiar așa era. Prins de forțele armate americane, Noriega a fost dus în mod ilegal în Statele Unite (Washingtonul nu avea un tratat de extrădare cu statul Panama, care să justifice scoaterea din țară a lui Noriega), judecat la Miami, în aprilie 1992, de Tribunalul Districtual american pentru Districtul Sudic al statului Florida, și condamnat în septembrie pentru trafic de droguri, activități criminale și spălare de bani – infracțiuni pe care le comisese înainte ca Panama să fie „în război“ cu Statele Unite. În 1998, principiul „jurisdicției universale“ a fost iarăşi invocat când britanicii l-au reținut pe Augusto Pinochet, ca răspuns la o cerere de extrădare a Spaniei, pentru crime comise împotriva cetățenilor spanioli din Chile. Această acțiune l-a determinat pe Kissinger să scrie un eseu în *Foreign Affairs* (iulie–august 2001), în care și-a apărat vechiul aliat, sub titlul „Capcanele jurisdicției universale“: „Susținătorii ideologici ai jurisdicției universale“ vor să „criminalizeze anumite tipuri de acțiuni militare și politice, și astfel să determine un mod mai uman de desfășurare a afacerilor externe“, a opinat Kissinger. Era un „precedent periculos“, a scris el, referindu-se la eforturile de extrădare a foștilor conducători. Eseul arată ca un rezumat al propriei sale apărări, căci la numai două luni după ce a fost publicat, pe 10 septembrie 2001, copiii generalului chilian René Schneider au depus o plângere în faţa unei instanţe federale din Washington, acuzându-i pe Kissinger și grupul său de „execuția sumară“ a tatălui lor. Judecătoarea Rosemary Collyer, o fostă demnitară din Administrația Reagan, numită în funcție de George W. Bush, a respins plângerea din motive tehnice și de

jurisdicție, susținând, printre altele, argumentul apărării că, dat fiind că Henry Kissinger acționase în calitate de consilier al preşedintelui Statelor Unite pe probleme de securitate națională, adevăratul acuzat în proces era guvernul Statelor Unite, iar Statele Unite nu puteau face obiectul unor astfel de plângeri, pe baza doctrinei imunităţii suverane. De atunci, însă, alte ţări au deschis anchete judiciare ale activităţilor lui Kissinger. Revenind la cazul lui Noriega, Scowcroft, protejatul lui Kissinger, s-a opus şi el ideii ca liderul panamanez să fie judecat, din motive asemănătoare cu cele oferite de Kissinger: „La sfârşitul Administraţiei Reagan, Noriega a fost pus sub acuzare, lucru pe care l-am considerat ca fiind un comportament bizar. Eu eram de părere că faptul ca Statele Unite să pună sub acuzare demnitari străini, asupra cărora nu aveam nici o autoritate, era, într-adevăr, o aberaţie. Aşa că n-am luat foarte mult în serios lucrul ăsta. Preşedintele Bush l-a luat. Tot vorbea de punerea sub acuzare a lui Noriega, iar eu tot spuneam: «Nu poţi să faci asta. Nu poţi să faci asta. Nu ai nici o autoritate. E un demnitar străin. Oricum, ei nu pot fi puşi sub acuzare».“ Noriega se află încă în închisoare, acum în Panama, după ce şi-a ispăşit pedeapsa în Statele Unite şi apoi, sub acuzaţii diferite, în Franţa. Pentru Scowcroft, vezi interviul cu el, citat mai sus. Pentru opinia lui Kissinger despre transferarea lui Noriega în Statele Unite, vezi „Soviets intervened on autonomy issue, Kissinger suggests“, în *The Globe and Mail*, 26 ianuarie 1990.

Capitolul 11

Din întuneric în lumina reflectoarelor

Universul are ritm, tact, o mare armonie care unește îndrăgostiții sau mulțimile în momente de înțelegere absolută, neexprimată prin cuvinte, o pulsație care unește succesiunea de generații într-un tot plin de sens. Acesta e Destinul, simbolul sângelui, al sexului, al duratei. El răspunde la întrebarea când și unde, și este singura metodă de abordare a problemei timpului. Marii artiști îl simt, în momentele lor de contemplare, politicienii îl întrupează prin acțiune, iar oamenii culturii vitalității îl trăiesc. El constituie esența tragediei, problema acelui «prea târziu», când un moment al prezentului se transformă irevocabil în trecut. Microcosmul cuprinde tensiune și polaritate, singurătatea individului într-o lume a semnificațiilor bizare, în care sensul interior al altora rămâne o enigmă eternă. Succesiunea și tensiunea, năzuința și teama caracterizează relația microcosmului cu macrocosmul.

Henry Kissinger, 1950

După ce a tolerat, autorizat sau planificat atâtea invazii – a Timorului de Est de către Indonezia, a Bangladeshului de către Pakistan, a Cambodgiei de către Statele Unite, a Laosului de către Vietnamul de Sud, a Angolei de către Africa de Sud, pe lângă asaltul Turciei împotriva Ciprului şi anexarea Saharei Occidentale de către Maroc –, Henry Kissinger a luat iniţiativa şi a condamnat asaltul Irakului împotriva Kuweitului, din 1990. Din poziţia lui de demnitar, încercase să distanţeze Irakul de Uniunea Sovietică, stimulând ambiţiile regionale ale Bagdadului. În calitate de consultant privat şi de comentator, Kissinger avansase ideea că irakienii puteau fi folosiţi drept forţe dispensabile de neutralizare a iranienilor revoluţionari, războiul civil rezultat de aici trenând ani de zile şi pricinuind pierderea a milioane de vieţi omeneşti. „Ce păcat că nu pot să piardă ambele părţi“, se zice c-ar fi spus el.[377] Însă acum, în zilele care au urmat atacului-surpriză de pe 2 august al lui Saddam Hussein, Kissinger a insistat că anexarea Kuweitului de către Hussein trebuia să fie anulată.[378]

Primul Război din Golf

George H.W. Bush a declanşat operaţiunea Scutul Deşertului imediat după invazia lui Saddam Hussein, trimiţând sute de mii de militari în Arabia Saudită. Desfăşurându-se la mai puţin de un an după victoria rapidă din Panama, acţiunile lui Bush au reuşit să distragă atenţia de la înrăutăţirea stării economiei pe plan intern şi de la scandalul tot mai mare al economiilor şi împrumuturilor în care era implicat fiul său, Neil. Dar, odată ajunsă în Arabia Saudită, ce trebuia să facă armata americană? Să îngrădească Irakul? Să atace şi să elibereze Kuweitul? Sau să se ducă la Bagdad şi să-l dea jos de la putere pe Saddam Hussein? Între consilierii sau analiştii pe probleme de politică externă, un consens clar nu exista.

Conservatori marcanţi, care deveniseră celebri în timpul Războiului Rece, au venit cu opinii contradictorii.[379] Jeane Kirkpatrick, de exemplu, s-a opus oricărei acţiuni împotriva Irakului. În calitate de ambasador al lui Reagan la Naţiunile Unite, Kirkpatrick a depus multe eforturi ca să ofere o bază intelectuală atacului acestuia în Lumea a Treia. Dar ea nu credea că Washingtonul avea un „interes deosebit în Golf“, acum, că Uniunea Sovietică nu mai era. „Nu avem vreo relaţie specială cu Kuweitul. Nu ne împărtăşeşte valorile sau interesele“, a spus ea. „Saddam nu reprezintă un pericol direct la adresa Statelor Unite sau a aliaţilor noştri cu care avem acorduri. Reprezintă un pericol la adresa independenţei altor state din Golf.“[380] Alţi conservatori au subliniat că, după încheierea Războiului Rece, prea puţin mai conta dacă petrolul venea de la baatiştii irakieni sau de la şeicii saudiţi.[381]

Kissinger a adoptat poziţia combativă, opunându-se celor pe care-i numea „noii izolaţionişti“ ai Statelor Unite, şi anume conservatorilor care erau împotriva unei atitudini ferme în Golf. Următorul pas pe care urma să-l facă Bush în Kuweit, a anunţat el chiar din prima propoziţie a editorialului său de pe 19 august, publicat în mai multe ziare mari din țară, avea să-i consolideze ori să-i ruineze administraţia. Orice altă soluţie în afara eliberării Kuweitului avea să transforme „spectacolul de forţă“ al lui Bush – trimiterea rapidă de trupe în Arabia Saudită – într-un „dezastru“. Preşedintele avea trei opţiuni: să aprobe în mod pasiv orice consens căldicel la care se ajungea la ONU, să acţioneze în alianţă cu alte democraţii industriale, dependente de petrol, sau „să ia iniţiativa şi să se opună lui Hussein“, făcând un „efort în care Statele Unite aveau să poarte povara principală“.[382]

Kissinger simţea presiunea istoriei. Dacă Bush nu acţiona, sprijinul larg de care se bucura s-ar fi evaporat în curând. Mai presus de orice, el trebuia să evite un asediu prelungit, care ar fi epuizat voinţa americanilor şi i-ar fi slăbit credibilitatea. Kissinger, care în timpul

mandatului său la Casa Albă şi la Departamentul de Stat, contribuise mai mult decât oricine altcineva la crearea unei dependenţe a Statelor Unite de preţurile ridicate ale petrolului şi de regimul saudit (atât timp cât saudiţii continuau să cumpere armament american, să contracteze firme americane de construcţii şi să depună ce mai rămânea din bani la bănci americane), pleda împotriva conservatorilor precum Kirkpatrick, care susţineau argumentul „la modă“ că nu conta de unde venea petrolul. Hărţuindu-i în termeni pe care aceştia îi recunoşteau, el a spus că astfel de recomandări nu însemnau, nici mai mult, nici mai puţin, decât „abdicarea“. „Eşecul de a opune rezistenţă“ are „consecinţe“, spunea el.

Kissinger a fost printre primii – poate chiar primul – care au făcut analogia dintre Saddam Hussein şi Hitler.[383] El a argumentat că, dacă era îngăduită anexarea Kuweitului de către Irak, rezultatul „absolut inevitabil“ ar fi fost un şir de războaie care aveau să ameninţe existenţa Israelului (după ce acaparase Kuweitul, Saddam sugerase că problema tuturor ocupaţiilor din regiune trebuia să fie reglementată odată, inclusiv problema controlului Israelului asupra teritoriilor ocupate).[384] În articole de opinie, în apariţii la televiziuni private şi publice şi în mărturii depuse înaintea Congresului, Kissinger a susţinut puternic intervenţia, inclusiv „distrugerea chirurgicală şi progresivă a unităţilor irakiene de armament“, precum şi îndepărtarea de la putere a lui Saddam Hussein.[385] Dând la o parte grijile militariştilor precauţi precum Kirkpatrick, Kissinger a insistat că nu era cale de întoarcere: „America şi-a trecut propriul Rubicon“, a spus el.

*

Un alt mod de a estima cât de mult s-au schimbat aşteptările noastre din 1970 până în prezent – cum ceea ce părea să fie prăbuşirea statului securităţii naţionale a fost de fapt începutul reorganizării acestuia pe baze diferite, mai spectaculoase, mai secrete şi, de-a lungul timpului, mai intervenţioniste – este acela de a compara caracterul secret al bombardării Cambodgiei cu caracterul făţiş, nemijlocit al primului Război din Golf, purtat cu scopul de a capta şi a reţine atenţia publicului.

De fapt, înainte să facem această comparaţie, merită să ne gândim o clipă la modul în care a reprezentat războiul din Panama o avanpremieră a ceea ce urma să vină. Potrivit unui general de brigadă american, operaţiunea Cauză Dreaptă a fost „extraordinar de complexă, implicând utilizarea a mii de soldaţi şi de echipamente din baze militare îndepărtate şi lovirea a aproape 24 de obiective într-o perioadă de 24 de ore […[Operaţiunea Cauză Dreaptă a reprezentat o epocă nouă, cutezătoare în proiectarea imaginii forţei militare americane: viteză, număr mare şi precizie, alături de vizibilitatea

publică directă“.[386]

La un an şi o lună de la acea manifestare a „vizibilităţii publice directe“, la 17 ianuarie 1991, a fost declanşată operaţiunea Furtună în Deşert. Într-un fel, acest război a reprezentat dezvoltarea deplină a logicii din spatele campaniei aeriene secrete conduse de Kissinger şi Nixon împotriva Cambodgiei: aceea că Statele Unite ar trebui să aibă libertatea să folosească orice forţă militară necesară pentru a impune rezultatul politic pe care-l doresc. Dacă Henry Kissinger a depus eforturi ca să păstreze secretul acelei operaţiuni cât mai mult timp cu putinţă (fiindcă se temea de reacţia publicului), operaţiunea Furtună în Deşert a fost precedată de dezbateri radiodifuzate care au durat patru luni, purtate de politicieni şi comentatori politici (printre care şi Kissinger însuşi). Dacă cei care au executat bombardarea Cambodgiei au ars documentele şi au produs altele false, ca să-şi acopere urmele, Bush a condus un asalt pe care să-l vadă toată lumea. „Rachetele teleghidate prin laser“ au luminat cerul deasupra Bagdadului şi a capitalei Kuweitului, în timp ce camerele de filmat înregistrau imaginile. Li se făcea publicitate noilor echipamente pentru filmare nocturnă, sistemelor de comunicaţii prin satelit, care transmiteau în timp real, şi televiziunii prin cablu – precum şi foştilor comandanţi americani pregătiţi să relateze desfăşurarea războiului în stilul comentatorilor de fotbal, comentând chiar şi reluările instantanee. „În limbaj sportiv – a spus prezentatorul de ştiri de la CBS, Dan Rather, în prima noapte a atacului –, acesta […] nu este o competiţie sportivă. Este un război. Dar, până acum, este o victorie uşoară.“[387]

Şi Kissinger era peste tot – la ABC, NBC, CBS, PBS, şi la radio, şi în ziare –, prezentându-şi opiniile. „Cred c-a mers bine“, i-a spus el lui Dan Rather în prima noapte a bombardamentelor.[388] Atât de bine, încât Walter Cronkite a simţit nevoia să-i avertizeze pe americani să nu fie „prea optimişti“ sau „euforici“.

În ziua următoare, 18 ianuarie, Cronkite şi Rather au început, în studioul CBS, o conversaţie prelungită, care i-a făcut să arate mai puţin ca nişte comentatori sportivi care descriau acţiunea petrecută în direct şi mai mult ca nişte analişti sportivi cu experienţă, care comparau meciul de azi cu felul în care obişnuiau să se joace meciurile.[389] Cei doi au conchis că vechile bombardiere B-52, care fuseseră folosite mult în Vietnam, Laos şi Cambodgia şi care erau acum trimise să bombardeze Bagdadul, răspândeau teroarea şi provocau panica mai eficient decât rachetele suple, „de înaltă tehnologie“, de care era fascinată presa:

> Walter Cronkite: Ai văzut cum acţionau bombardierele B-52 în Vietnam, am văzut şi eu, şi sunt aproape o armă a terorii, sunt foarte puternice. Aruncă toate bombele alea. Dumnezeule, paisprezece tone de bombe dintr-un singur avion – ar putea

foarte bine să răspândească panică în rândul armatei irakiene […] Un lucru interesant în această privinţă, Dan, bombele astea vin cu o viteză foarte mică – în comparaţie cu proiectilele teleghidate şi alte asemenea lucruri şi, drept consecinţă, explozia e largă. Poate să producă multe pagube la suprafaţă, fără să facă pagube serioase unei singure ţinte, cu excepţia locului unde aterizează – aruncă în aer o grămadă de geamuri, aruncă în aer o grămadă de pereţi, astfel de lucruri, spre deosebire de rachetele de înaltă viteză, a căror tendinţă este să se îngroape şi să explodeze. […]

Dan Rather: Vreau să vorbesc despre ce spuneai tu referitor la bombardierele B-52. Este adevărat, sigur că da, oricine a văzut sau a trecut printr-un raid al bombardierelor B-52, este o experienţă absolut de neuitat, traumatizantă.

Walter Cronkite: Dacă nu eşti chiar sub bombardier.

DAn Rather: Exact. Şi atunci, poţi să-l observi. Este un bombardier care are un efect devastator fizic, dar şi psihologic. Unul dintre motivele pentru care s-a mers chiar în inima celor mai bune trupe ale lui Saddam Hussein este [acela de a provoca] panica şi de a… de a le distruge moralul."

Asemenea analize, pe lângă relatările în timp real, echipamentele pentru filmare nocturnă şi rachetele teleghidate prin laser, cu cameră video, au permis consumul public de demonstraţii tehnologice de o evidentă omnipotenţă, care, cel puţin pentru o scurtă perioadă, au contribuit la consolidarea unei susţineri masive. Atacul era menit să fie deopotrivă o lecţie şi un avertisment pentru restul lumii. Şi, odată cu reluarea instantanee, a venit şi gratificarea instantanee, confirmarea că preşedintele avea susţinerea publicului. Pe 18 ianuarie, la miezul nopţii, când atacul se desfăşura deja de o zi, televiziunea CBS a anunţat că un nou sondaj de opinie „arată un sprijin extrem de puternic pentru ofensiva din Golf a domnului Bush". „Pentru Dumnezeu – a zis Bush triumfător –, am scăpat de sindromul Vietnam odată pentru totdeauna."[390]

Din întuneric s-a ajuns în lumina reflectoarelor, ceea ce era de la sine înţeles a fost dezvăluit, cu ajutorul sfaturilor lui Kissinger, „o voce ancestrală care prevesteşte războiul", aşa cum a scris un reporter.[391] Şi astfel, la numai opt ani de la bombardarea taberelor din Beirut, când Reagan a hotărât să nu răspundă apelului lui Henry Kissinger de a se implica profund în Orientul Mijlociu, Statele Unite au oferit o demonstraţie uluitoare de „şoc şi groază" (înainte ca această expresie să fie inventată). Atunci, pentru un moment, între invadarea statului Panama şi eliberarea Kuweitului, a părut că luase fiinţă realitatea în care Kissinger credea că *ar trebui* să se trăiască (în care bombardamentele masive „distrugeau" ţintele, după cum se exprimase

Dan Rather), nu realitatea în care *se trăise* (în care bombardamentele creau probleme mai mari decât problema care justificase iniţial bombardamentul, printre care şi radicalizarea masivă). Saddam Hussein a fost scos cu destulă uşurinţă afară din Kuweit.

Clinton și Irakul

Dar el a rămas la putere la Bagdad, creând o problemă de proporţii uriaşe pentru succesorul lui Bush-tatăl, Bill Clinton. Organizaţia Naţiunilor Unite a fost cea care a impus Irakului, pentru prima dată, sancţiuni rămase în vigoare chiar şi după ce armata irakiană a fost alungată din Kuweit. Dar Statelor Unite le revenea decizia de a aplica sau nu acele sancţiuni, inclusiv solicitările ca Bagdadul să permită accesul inspectorilor care aveau să caute arme de distrugere în masă. Acum ştim că Saddam Hussein nu avea astfel de arme, însă tot a refuzat să coopereze pe deplin cu inspectorii. A urmat un embargou de doisprezece ani, sancţiunile periclitând serios economia Irakului şi provocând dificultăţi de neconceput. Acele dificultăţi au fost evocate într-un răspuns, care are acum o faimă proastă, dat de Secretarul de Stat Madeleine Albright, din Administraţia Clinton, la o întrebare care i-a fost pusă în 1996 de jurnalista Lesley Stahl, în cadrul emisiunii *60 Minutes*. Stahl a întrebat-o pe Albright despre cei 500 000 de copii irakieni, conform estimărilor, care muriseră în urma sancţiunilor. „Adică mai mulţi copii au murit aici decât la Hiroshima“, a zis Stahl. „Noi credem că a meritat acest cost“, i-a răspuns Albright.[392]

Clinton trimitea rachete de croazieră pe-atunci în Irak, la intervale regulate, din diverse motive: ca să pedepsească o tentativă de asasinare a lui George H.W. Bush, sprijinită de Bagdad (au fost lansate 23 de rachete, inclusiv trei care au lovit o zonă rezidenţială şi au ucis civili), ca să-i protejeze pe kurzi (46 de rachete), ca să forţeze Irakul să coopereze cu inspectorii ONU care căutau arme. Acest ultim asalt s-a petrecut în 1998, în ajunul votului din Camera Reprezentanţilor pentru punerea sub acuzare a lui Clinton în legătură cu afacerea Monica Lewinsky, şi a fost descris de cotidianul *The New York Times* drept „o serie puternică, de durată de lovituri aeriene“. „Peste 200 de rachete au căzut deasupra Irakului – raporta ziarul –, fără negocieri sau avertizări.“[393]

Kissinger a privit toate acestea cu plăcere. Într-un fel, Clinton îl urma: bombarda o ţară cu care nu eram în război, fără aprobare din partea Congresului, iar unul dintre motivele pentru care făcea lucrul acesta era ca să calmeze dreapta militaristă. De exemplu, în 1997, Clinton a încercat să-l numească în funcţia de director CIA pe Anthony Lake, fost membru al echipei Consiliului de Securitate Naţională, care a demisionat în 1970 din cauza opoziţiei sale faţă de invazia din Cambodgia. Lake a întâmpinat opoziţie în Senat, din partea unui

număr mare de republicani şi a mai multor democraţi, deoarece provenea din aripa (uşor) disidentă a establishmentului, care se ocupa de politica externă. El nu doar că a demisionat din Consiliul de Securitate Naţională, dar a şi catalogat, într-o carte publicată în 1989, intitulată *Somoza Falling*, activităţile desfăşurate în Nicaragua de CIA drept „acţiuni secrete dezlănţuite“. Ca să contracareze opoziţia faţă de Lake, Administraţia Clinton a repudiat, în esenţă, spiritul cercetător al anilor 1970, oferindu-i lui Kissinger ceea ce trebuie să fi fost o răzbunare satisfăcătoare. Potrivit ziarului *The New York Times*, Casa Albă a încercat să-l promoveze pe Lake, în faţa Congresului, drept „un om atât de dur, încât a dormit liniştit când o rachetă americană ce avea ca ţintă sediul central al serviciilor secrete irakiene a greşit ţinta şi a ucis civili în 1994“.[394] N-a fost de folos.[395] În timpul celor trei zile de audieri pentru confirmarea lui Lake în funcţie, acesta a fost supus unui interogatoriu sever asupra unor chestiuni numeroase şi diverse, de la opinia lui despre Războiul din Vietnam până la faptul că asculta muzică protestatară în 1970, demisia lui din Consiliul de Securitate Naţională, condus de Kissinger, din cauza războiului din Cambodgia, fiind prezentată ca „un act lipsit de patriotism“. Lake şi-a retras candidatura.[396]

*

Kissinger şi-a făcut publică opinia despre bombardarea Irakului de către Clinton la scurt timp după moartea lui Pol Pot, în 1998. La o conferinţă care sărbătorea cea de-a 25-a aniversare a tratatului care a pus capăt Războiului din Vietnam[397], el a început, în mod relativ adecvat, să vorbească despre Cambodgia, justificându-şi acţiunile în această ţară, înainte să discute despre Clinton şi despre Irak:

> Am vorbit cu cineva din Administraţia Clinton de curând, când se lua în considerare bombardarea Irakului. Am spus că, în opinia mea, ar trebui să atacăm diviziile Gărzii Republicane. „O, Doamne“, a spus el. „Diviziile Gărzii Republicane? Nu poţi s-ataci diviziile Gărzii Republicane. Noi acuzăm Irakul că ascunde arme biologice. Putem să căutăm toate depozitele de arme biologice. Dar nu putem să atacăm lucruri care sunt în afara cadrului nostru legal.“

Washingtonul, a continuat Kissinger, „trebuie să-şi armonizeze obiectivele politice şi militare“. Miza reală, în Irak, n-o reprezentau armele de distrugere în masă. Adevărata „problemă“ o reprezenta motivaţia, sau voinţa noastră. „Întrebarea este, avem noi o strategie ca să distrugem pe cineva cu care nu vrem să negociem? Şi, dacă nu suntem capabili să facem asta, cum putem, atunci, să evităm să

negociem cu acel stat? Dacă nu suntem capabili să-l distrugem şi nu suntem capabili să-l izolăm, n-o să facem decât să ne dovedim neputinţa."

Era vorba de acel „concept strategic" – nevoia de a fi *pregătit* să distrugi pe cineva cu care refuzi să negociezi – după care s-a ghidat ceea ce el şi Nixon încercau să obţină în Asia de Sud-Est. „Dacă am înțeles noi bine sau nu, este ceva realmente secundar", a zis Kissinger.

„Dacă am înțeles noi bine sau nu, este ceva realmente secundar." Aceasta nu este o afirmaţie cu adevărat remarcabilă, cel puţin dacă te gândeşti la insistenţa îndelungată a lui Kissinger că efectele demonstrative produse de actul voinţei tale sunt mai importante decât consecinţele acelui act. În orice caz, Kissinger a făcut apoi o trecere uşoară de la justificarea bombardamentelor sale asupra Cambodgiei la recomandarea adresată lui Clinton să bombardeze şi mai tare Irakul. „Această abordare – a spus el, referindu-se la necesitatea armonizării acţiunilor militare cu obiectivul politic – este cea de care încă mai avem nevoie."

Şi în cazul în care Clinton chiar escalada conflictul, ceea ce conta era efectul pe care intensificarea bombardamentelor l-ar fi avut nu asupra Irakului, ci asupra Statelor Unite însele. Escaladarea conflictului, a zis Kissinger, ne-ar forţa să răspundem la această întrebare: „Suntem dispuşi să plătim acest preţ? Şi, dacă nu suntem dispuşi să plătim preţul, atunci revenim la sindromul Vietnam, acela de a nu fi capabili să ne punem obiectivele în ordine". Dacă eram dispuşi să plătim preţul, să trimitem forţele militare necesare, ca să ne atingem scopurile şi să terminăm ce-am început, puteam să ne depăşim neputinţa.

Acum, în 1998, opiniile lui Kissinger erau aproape identice cu cele ale lui Paul Wolfowitz, William Kristol, Robert Kagan şi ale altor neoconservatori care puneau bazele ideologice pentru intervenţia din 2003 în Irak. Iată cum îl preţuia Wolfowitz pe Clinton în 2000, pentru faptul că bombardase Irakul fără aprobarea Congresului, dar îl critica pentru faptul că făcuse acest lucru fără să aibă o idee clară a finalităţii: „Forţele americane, sub comanda Preşedintelui Clinton, bombardează în mod regulat Irakul deja de luni de zile", a scris Wolfowitz, fără să întâmpine „smiorcăiala opoziţiei în Congres şi fără ca acţiunea să fie menţionată în presă".[398] Şi nu bombardau numai Irakul. „Toată lumea a devenit «militaristă»", a scris el, ovaţionând utilizarea de către Clinton a „forţelor armate în operaţiuni care implică trimiterea a zeci de mii de soldaţi în Haiti, Bosnia, Kosovo şi Irak – şi pentru efectuarea unor atacuri militare împotriva Afganistanului şi Sudanului".[399]

Dar problema cu acest nou militarism, a spus Wolfowitz, era că el se născuse din moliciune, nu din duritate, din „mulţumirea de sine

datorată superiorităţii noastre actuale“. Acest tip de militarism era prea uşor şi nu avea costuri reale. Nu existau „practic victime americane“ în războaiele lui Clinton, a scris el, aproape părând că se plângea de acest fapt. Clinton a bombardat, într-adevăr. Dar bombardarea lui a fost „superficială şi nu a avut ambiții mari“, nefiind focalizată asupra unei finalităţi. Fără o ameninţare care ar putea să galvanizeze America şi s-o scoată din mulţumirea de sine datorată prosperităţii sale, nu vom fi niciodată în stare să „ne punem obiectivele în ordine“, pentru a reveni la expresia lui Kissinger.

Părerea lui Wolfowitz că America din perioada ulterioară Războiului Rece era prea mulţumită de sine o împărtăşeau şi William Kristol şi Robert Kagan, care au scris într-un eseu influent, publicat mai devreme în *Foreign Affairs*:

> Cei mai mulţi americani au scăpat cumva din vedere faptul că nu au dus-o niciodată mai bine. N-au trăit niciodată până acum într-o lume mai favorabilă intereselor lor fundamentale, în cadrul unei ordini liberale internaţionale […] Şi asta e problema […] Astăzi, absenţa unei ameninţări evidente la adresa intereselor vitale americane sau la adresa păcii mondiale i-a ispitit pe americani să spulbere în mod distrat bazele materiale şi spirituale pe care s-a construit bunăstarea lor naţională […] Întrebarea omniprezentă, caracteristică perioadei ulterioare Războiului Rece – unde-i ameninţarea? – este, astfel, greşit înţeleasă. Într-o lume în care pacea şi securitatea americană depind de puterea americană şi de voinţa Statelor Unite de a o folosi, principala ameninţare cu care se confruntă Statele Unite acum şi în viitor este propria slăbiciune.[400]

Ecoul lui Kissinger se aude clar: puterea este slăbiciune, atât timp cât nu eşti dispus s-o foloseşti. Există o diferenţă subtilă, totuşi, care merită subliniată. În trecut, Kissinger tindea să se concentreze pe acţiunile *noastre*, pe care le vedea ca pe un factor stimulant: *noi* trebuia să adoptăm o poziție dură; *noi* trebuia să acţionăm frenetic; *noi* trebuia să evităm inacţiunea, ca să dovedim că acţiunea era posibilă. Discursul lui privitor la pericolele cu care se confruntau Statele Unite tindea să fie unul abstract, aceste pericole fiind prezentate ca dezordine sau ca instabilitate. Nu a amplificat niciodată natura pericolului, transformându-l într-o ameninţare fundamentală la adresa fiinţei naţiunii. În schimb, militariştii din perioada ulterioară Războiului Rece au subliniat puterea plină de vitalitate a ameninţării externe, pe care o vedeau ca pe un rău existenţial ce stătea ascuns dincolo de frontiera noastră și al cărui rol părea să fie acela de a ne reaminti faptul că răul existenţial stă ascuns dincolo de frontiera noastră. Evenimentele de la 11 septembrie 2001 au unificat cele două

poziţii.

Al doilea Război din Golf şi mai departe

Între 1998 şi toamna lui 2001, lupta împotriva radicalismului islamic nu era prioritară pe lista motivelor pentru care neoconservatorii spuneau că era necesar să efectuăm schimbarea de regim în Irak. Unii au invocat securitatea naţională, insistând că Saddam Hussein ascundea arme de distrugere în masă. Alţii au spus că aranjamentul lăsat în urmă de primul Război din Golf devenise nesustenabil. Presiunile făcute pentru a trimite rachete asupra Irakului, uciderea unor oameni nevinovaţi şi impunerea unor sancţiuni punitive timp de un deceniu destabilizaseră regiunea, creaseră o situaţie nesustenabilă, evocată în comentariul plin de cruzime al Secretarului de Stat Albright, şi anume că moartea prin înfometare a jumătate de milion de copii irakieni fusese un preţ care meritase a fi plătit pentru a-l îngrădi pe Saddam Hussein.[401] Politica Americii faţă de întreaga regiune trebuia să sufere o transformare, dar, ca să se întâmple acest lucru, trebuia mai întâi ca regiunea să sufere o transformare. Şi, pentru ca regiunea să sufere o transformare, era necesar ca Saddam Hussein să plece. Soluţia la problema creată de primul Război din Golf a fost un al doilea Război în Golf.

Apoi au avut loc atacurile de la 11 septembrie 2001, determinând, în rândurile decidenţilor politici şi ale liderilor de opinie, o îmbinare perfectă a strategiei (ce era de făcut în Orientul Mijlociu) şi sentimentului (stimulentul ce vine din confruntarea unei ameninţări existenţiale).[402]

Kissinger a susţinut de la început o reacţie militară temerară la atacurile de la 11 septembrie. În editorialul publicat în mai multe ziare din data de 9 august 2002, el a susţinut public politica „schimbării de regim“ în Irak, recunoscând că o asemenea politică era „revoluţionară“. „Ideea de justificare a acţiunilor preventive – scria el – contrazice dreptul internaţional modern.“ Această revoluţie e necesară, argumenta el, datorită inovaţiei pe care o reprezintă „ameninţarea teroristă“ ce „depăşeşte graniţele statului-naţiune“. Dar „mai există un motiv – spunea Kissinger –, în general nemenţionat, pentru a împinge lucrurile până la limita maximă în privinţa Irakului“: acela de „a demonstra că o provocare teroristă sau un atac sistemic asupra ordinii internaţionale are consecinţe deazstruoase şi pentru făptaşi, precum şi pentru susţinătorii lor“.[403] Faptul că baatiştii seculari erau inamicii jihadiştilor islamişti şi că Irakul nici nu a fost responsabil pentru atacurile de la 11 septembrie, nici nu i-a susţinut pe responsabilii atacurilor de la 11 septembrie nu a intrat în ecuaţie. La urma urmelor, „a avea sau nu dreptate este un lucru realmente secundar“ în raport cu principala chestiune: a fi dispus să faci ceva.

Cu nici trei săptămâni mai târziu, pe 26 august 2002, vicepreşedintele Dick Cheney, care, în timpul Administraţiei Ford, îl ținuse la distanță în mod repetat pe Kissinger, a ținut o adevărată pledoarie, explicând de ce era necesar ca Statele Unite să invadeze Irakul, vorbind în faţa convenţiei naţionale a Veteranilor Războaielor purtate în Străinătate. „Ca fost Secretar de Stat, Kissinger afirma de curând“ că „acţiunea preventivă este imperioasă“, a spus Cheney, citând direct din editorialul lui Kissinger.[404]

Judecând după scrierile lui, atacurile de la World Trade Center şi de la Pentagon l-au învigorat pe Kissinger, făcându-l să aibă o poziţie apropiată de cea a neoconilor, potrivit căreia o ameninţare externă ar fi putut îndepărta principalul obstacol din calea unei politici externe eficiente, şi anume voința slabă a opiniei publice din interiorul ţării. Kissinger îşi făcea griji, totuşi, că fereastra oportunităţii nu avea să stea prea mult deschisă. L-a sfătuit pe Bush să acţioneze prompt, „cât amintirea atacului asupra Statelor Unite este încă vie şi se pot trimite forţe care să sprijine diplomaţia“.[405]

Kissinger declara că „timpul este preţios“, aşa cum este mereu în astfel de cazuri. În septembrie 2002, el a îndemnat în mod explicit Casa Albă să-şi continue „succesul“ din Afganistan, lansând ceea ce el a numit „faza a doua“ a unei campanii antiteroriste globale. Îndepărtarea de la putere a lui Saddam Hussein avea să fie numai începutul acestei faze. „Chestiunea nu e dacă Irakul a fost implicat în atacul terorist asupra Statelor Unite“, a scris el, risipind confuziile. Mai degrabă, era nevoie ca Statele Unite să „redea Irakului un rol responsabil în regiune“. După ce se ducea la bun sfârşit acest lucru, trebuia ca Statele Unite să treacă la „distrugerea reţelei teroriste globale“. Kissinger identifica Somalia şi Yemenul ca posibile ţinte.[406]

La fel cum a făcut atunci când a susţinut intervenţia în Panama şi Kuweit, Kissinger a evitat să aducă argumente morale sau idealiste, ca justificări a ceea ce preconiza el acum că avea să fie un război global. Dar declanşarea unei reacţii de mari proporţii, fără sfârşit, de tipul celei susţinute de el, atrăgea automat după sine o inflaţie de justificări. Să ne amintim de felul în care George H.W. Bush descoperise, ca în comediile „Keystone Kops“, ideea promovării democraţiei care-l ajutase să valideze invazia rapidă din Panama, o ţară mică şi relativ lipsită de importanţă. Ceea ce începuse ca executare a mandatului de arestare emis pe numele lui Manuel Noriega se transformase, în numai câteva luni, în promovarea incendiară a unui „mare principiu“, a unei „idei revoluţionare“. Aceeaşi inflamare s-a petrecut în Irak, la o scară mai mare, mai ales după ce s-a descoperit că Saddam Hussein nu ascundea, de fapt, arme de distrugere în masă.

*

În 2005, la vreo doi ani şi jumătate după atacul Statelor Unite asupra Irakului, Michael Gerson, cel care-i scria discursurile lui Bush, s-a dus într-o vizită la Kissinger, la New York.[407] Asta se întâmpla după luptele de la Fallujah şi după atacul asupra închisorii Abu Ghraib, după masacrul Blackwater şi tortură, după ce devenise limpede că adevăratul beneficiar al invaziei americane în Irak era Iranul revoluţionar, după dezvăluirile despre falsificarea informaţiilor secrete şi manipularea presei cu scopul de a paraliza opoziţia faţă de invazie. A fost acel moment straniu, suprarealist, când sprijinul public în favoarea războiului se prăbuşea, în timp ce justificările lui Bush în favoarea purtării războiului se amplificau. America avea „responsabilitatea“ să „scape lumea de rău“, declarase Bush, mai devreme în acel an, în cel de-al doilea discurs inaugural al său.

Gerson a scris acel discurs şi l-a întrebat pe Kissinger ce părere avea despre el. „Iniţial, am fost şocat“, a spus Kissinger, dar apoi a început să-l aprecieze, din motive pragmatice. Potrivit relatării conversaţiei pe care o face Bob Woodward în *State of Denial*, „după ce s-a gândit mai bine“, Kissinger „era de părere acum că discursul era util şi că aşezarea ideii de război împotriva terorismului şi a întregii politici externe americane în contextul valorilor americane era o mişcare inteligentă. Asta avea să susțină o campanie de lungă durată“. Mijloace şi scopuri. Scopuri şi mijloace. De la realism la idealism, şi înapoi.

În timpul acelei întâlniri, Kissinger i-a dat lui Gerson o copie a unui memoriu infam, pe care-l scrisese el pentru Nixon în 1969, şi l-a rugat să i-l înmâneze lui Bush. „Retragerea trupelor americane va deveni, pentru publicul american, ceva ca alunele sărate“, îl avertiza Kissinger pe Nixon. „Pe măsură ce trupele americane vor veni acasă, se va cere întoarcerea unui număr şi mai mare de trupe.“ Să nu cazi în capcana asta, i-a spus Kissinger lui Gerson, pentru că, odată începute retragerile, va fi „tot mai greu să se menţină ridicat moralul celor care rămân, ca să nu mai vorbim de mamele lor“.

Apoi, Kissinger i-a povestit despre Războiul din Vietnam, amintindu-i lui Gerson că stimulentele oferite pe parcursul negocierilor trebuia să fie sprijinite cu ameninţări credibile – şi, pentru ca cele dintâi să aibă efect, era nevoie ca cele din urmă să fie nerestricţionate. I-a povestit despre unul dintre numeroasele ultimatumuri „majore“ pe care li le dăduse nord-vietnamezilor, avertizându-i cu privire la „consecinţele cumplite“ pe care le-ar fi avut de suportat, dacă nu făceau concesiile de care Statele Unite aveau nevoie, ca să se retragă onorabil din Vietnam. Nu le-au făcut.

„N-am avut suficientă putere“, a spus Kissinger.

Se poate să fie apocrif acest citat. Dar Raymond Tanter, care a lucrat la Consiliul pentru Securitate Naţională, scria că, la o şedinţă informativă pe tema politicii externe, pentru candidatul prezidenţial republican Ronald Reagan, din octombrie 1980, la care participase şi Kissinger, acesta din urmă făcuse observaţia că „prelungirea luptelor dintre Iran şi Irak este în interesul Statelor Unite".

Pentru comentariul lui Tanter, vezi cartea sa, *Rogue Regimes* (1990), p. 48

„Conservatives are leading murmurs of dissent", în *Washington Post,* 24 august 1990

Kirkpatrick a sugerat chiar, într-un eseu scris înainte de invazia din Irak (dar publicat ulterior, în revista *National Interest*), că, dată fiind încheierea Războiului Rece, Statele Unite puteau „să devină din nou o naţiune normală – şi să se ocupe de probleme presante privitoare la educaţie, familie, industrie şi tehnologie". În *The Icarus Syndrome: A History of American Hubris* (2010), Peter Beinart oferă detalii despre atacurile unui grup de neoconservatori mai tineri şi mai belicoşi, în fruntea cărora se aflau figuri precum Charles Krauthammer şi Paul Wolfowitz (cei care au mers mai departe şi au susţinut invazia Statelor Unite în Irak, în 2003), la adresa limitărilor în stilul lui Kirkpatrick. Apelul lui Kissinger la o reacţie agresivă în primul Război din Golf a contribuit la înclinarea dezbaterii intelectuale în favoarea acestor „wilsonieni" mai tineri. Şi, pe măsură ce trupele americane din Arabia Saudită s-au înmulţit, chiar şi Kirkpatrick a început să adopte o linie dură.

„Doves grow talons in Cold War about-face", în *Australian Financial Review*, 23 august 1990. Pentru eseul lui Kirkpatrick menţionat în nota de subsol de mai sus, vezi „A normal country in a normal time", în *The National Interest* (septembrie 1990)

„US has crossed its Mideast Rubicon – and cannot afford to lose", în *Los Angeles Times*, 19 august 1990

„Confrontation in the Gulf", în *New York Times*, 13 august 1990

Ibidem

„Dacă te uiţi la Statele Unite în lumea postbelică – i-a spus Kissinger unui reporter la câţiva ani după primul Război din Golf –, întotdeauna am oprit acţiunile militare prea devreme." Acest comentariu l-a făcut să arate mai puţin drept cel mai mare diplomat emerit al Americii şi mai mult ca un turist dezamăgit: „Nu ne-am dus la Hanoi, nu ne-am dus la Phenian, nu ne-am dus la Bagdad". „Părerea mea personală – a spus el – este c-ar fi trebuit să forţăm răsturnarea de la putere a lui Saddam" (vezi G.A. Geyer, „Should the U.S.-led coalition have driven on to Baghdad?", în *Denver Post*, 16 octombrie 1994). Pentru citatul din text, vezi „The President and his hasty hawks", în *The New York Times*, 22 august 1990.

General John Brown, introduction, *Operation Just Cause* (2004), p. 3

J. Mueller, *Public Opinion in the Gulf War*, 1994, p. 162

Ştirile de seară de la CBS, 17 ianuarie 1991 (stenogramele emisiunii sunt disponibile la LexisNexis).

Ştirile de seară de la CBS, 18 ianuarie 1991 (stenogramele emisiunii sunt disponibile la LexisNexis).

Comentarii în faţa Consiliului American de Schimb Legislativ, 1 martie 1991; disponibile la adresa: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid= 19351

„Right fears Bush may have gone too far“, în *The Guardian*, 20 august 1990

Citat, printre alte locuri, în John Dower, *Cultures of War*, 2011, p. 92

„Attack on Iraq“, în *The New York Times*, 17 decembrie 1998

„Deep scars are expected in Senate hearings“, în *The New York Times*, 3 februarie 1997

Greşirea ţintei rachetei de croazieră a lui Clinton s-a petrecut în 1993, nu în 1994. Din 24 de rachete Tomahawk lansate către sediul serviciilor secrete irakiene, pentru presupusul complot de asasinare a lui George H.W. Bush, trei şi-au greşit ţinta şi au lovit case ale oamenilor simpli, ucigând opt civili care dormeau în paturile lor, inclusiv pe Layla al-Attar, care se număra printre cei mai renumiţi artişti irakieni. O altă rachetă a ucis soţul şi copilul de 18 luni ai Zahrei Yhaya, care avea pe-atunci 29 de ani. „Vă rog să le spuneţi poporului american, mamelor americance, că atunci când o rachetă îşi greşeşte ţinta, ea omoară oameni. Omoară copii. Omoară familii care dorm noaptea, fără nici un avertisment“, a spus ea pentru ziarul *Los Angeles Times* (26 iulie 1993).

Nominalizarea lui Anthony Lake pentru funcţia de Director al Agenţiei Centrale de Informaţii, Audieri în faţa Comisiei Speciale pentru Informaţii a Senatului Statelor Unite (1998); Anthony Lewis, „Again, Scoundrel Time“, *New York Times*, 21 martie 1997

Acordul de la Paris asupra Vietnamului, după douăzeci şi cinci de ani, Stenogramele Conferinţei, Centrul Nixon, Washington, D.C., aprilie 1998; disponibile la adresa: https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/paris.htm

În R. Kagan and W. Kristol (editori), *Present Dangers…*, 2000, p. 311

Kissinger şi-a exprimat dispreţul faţă de aceste intervenţii, din mai multe motive:

erau improvizate, erau justificate în numele „umanitarismului“ şi nu erau focalizate, atât în privinţa obiectivelor imediate, cât şi a viziunii pe termen lung. În 1992, el considera că trimiterea de trupe în Somalia, în ultimele luni ale mandatului lui George H.W. Bush, era o greşeală („Nu trebuie să părem că revendicăm o doctrină a intervenţiei universale unilaterale“, a scris el în „Somalia: Reservations“, în *Washington Post,* 13 decembrie 1992). Dar, când s-a petrecut incidentul Black Hawk Down la începutul mandatului lui Clinton, Kissinger a cerut represalii urgente. În 1994, l-a criticat pe Clinton pentru că trimisese soldaţi în Haiti ca să-l aducă înapoi la putere pe preşedintele ales al statului, Jean-Bertrand Aristide: „Nu susțin o invazie militară, pentru că nu pot să descriu ameninţarea pe care o reprezintă Haiti pentru Statele Unite“ (vezi „Kissinger speaks at Nixon Library“, în *Los Angeles Times,* 21 iulie 1994). Iar conflictul din Bosnia a părut să-l deruteze. Dezintegrarea Iugoslaviei începuse în timpul mandatului lui George H.W. Bush, iar Lawrence Eagleburger, aliatul lui Kissinger şi Secretarul-adjunct de Stat din Administraţia Bush, a fost criticat puternic pentru reacţia stângace a Washingtonului faţă de criză. Pe când făcea parte din firma Kissinger Associates, Eagleburger a avut legături de afaceri strânse cu sârbii şi unii au sugerat că el a fost prea blând cu Slobodan Miloşevici din cauza unui conflict de interese (vezi „Eagleburger anguishes over Yugoslav upheaval“, în *The New York Times,* 19 iunie 1992). În 1995, Kissinger a spus că se opunea războiului, argumentând că sârbii nu erau agresori şi că o soluţie ar fi putut fi ca musulmanii să fie închiși între granițele propriului lor stat (vezi apariţia lui la emisiunea *Charlie Rose*, de pe 14 septembrie 1995). Apoi, după ce războiul a început, a spus că trebuia câştigat. S-a opus intervenţiei din Kosovo, fiind în dezacord cu anumiţi neoconservatori faimoşi care susţineau puternic războiul acela. Dar, după ce au început luptele, el a fost de acord cu William Kristol că „războiul trebuie să fie câştigat“, aşa cum scria John Podhoretz, că „victoria înseamnă că Miloşevici este forțat să se plece în faţa voinţei NATO – altfel e dat jos de la putere“, că „modul în care a condus“ Clinton „războiul a fost ruşinos“ şi „slăbeşte în mod în mod periculos determinarea forţelor NATO şi, dacă preşedintele nu-şi întăreşte determinarea, ca şi coloana vertebrală colectivă a forţelor NATO în următoarea lună, angajamentul alianţei va începe să se năruie“ (vezi „This war's strange bedfellows“, în *The New York Post*, 26 mai 1999). Chiar în timp ce-l critica pe Clinton şi chiar în timp ce se apropia mai tare de viziunea neoconservatorilor asupra războiului din Irak, Kissinger încă mai avea, ocazional, dispute ideologice cu „wilsonienii“ susținători ai lui Reagan, în special privitor la justificarea pe care o aducea el Chinei. Ultima lui dispută serioasă cu neoconservatorii, înainte de atacul de la 11 septembrie, a avut loc în contextul publicării, în 1999, a celui de-al treilea volum al său de memorii, *Years of Renewal*. În această carte, Kissinger a încercat să pună sfârşitul Războiului Rece pe seama politicii de destindere. Robert Kagan i-a făcut cărţii o recenzie negativă în *The New Republic* (vezi „The revolutionist: How Henry Kissinger won the Cold War, or so he thinks“, 21 iunie 1999). Kagan a fost extrem de deranjat de încercarea lui Kissinger de a-şi atribui meritul pentru Acordurile de la Helsinki din 1975, privitoare la respectarea drepturilor omului (pe care neoconservatorii le văd ca pe o repudiere a *Realpoliticii* amorale).

W. Kristol şi R. Kagan, „Toward a neo-Reaganite foreign policy“, în *Foreign Policy* (iulie–august 1996)

În iulie 2003, Paul Wolfowitz, Secretarul-adjunct al Apărării, unul dintre arhitecţii invaziei din Irak, i-a explicat lui Tim Russert, în cadrul emisiunii *Meet the Press*, că motivul principal al războiului fusese caracterul nesustenabil al „politicii de îngrădire“ – şi nu presupusele legături ale Irakului cu Al-Qaeda sau armele de

distrugere în masă: „Dă-mi voie să-ţi spun câteva lucruri, Tim. Oamenii au impresia că strategia de îngrădire a Irakului a avut costuri minore. Costul îngrădirii Irakului a fost unul enorm, pierderea a 55 de vieţi americane, cel puţin, în evenimente precum atacul asupra vasului USS Cole şi bomba de la Turnurile Khobar, care au făcut parte din efortul de îngrădire, cheltuirea a miliarde de dolari din bugetul american […] Şi ce este cel mai rău, dacă vei citi faimoasa *fatwa* a lui Osama bin Laden din 1998, unde cere uciderea americanilor, cele două principale plângeri ale lui erau prezenţa forţelor americane în Arabia Saudită şi atacurile noastre continue asupra Irakului, aşadar, doisprezece ani de politică de îngrădire au reprezentat un cost teribil pentru noi, iar pentru poporul irakian, au reprezentat un cost de neconceput, Tim […] Şi, sincer, eu cred că amânarea [răsturnării lui Saddam Hussein de la putere] ar fi adus, printre altele, o instabilitate mai mare pentru principalele ţări din coaliţia noastră, inclusiv pentru ţările arabe“.

Nu doar neoconservatorii au considerat că evenimentele de la 11 septembrie puteau da un sens Americii în perioada ulterioară Războiului Rece, aşa cum sublinia specialistul în teorie politică Corey Robin. Lui George Packer, reacţia patriotică a Americii la atacuri i-a trezit sentimente de „vigilenţă, durere, determinare, chiar iubire“. Pentru David Brooks, atacurile de la 11 septembrie au reprezentat „un factor de epurare, care a îndepărtat o mare parte din moliciunea deceniului trecut“ (C. Robin, *Fear: The History of a Political Idea*, 2004, pp. 157–158).

Publicat în *Los Angeles Times* Syndicate International; disponibil la adresa: http://www.sfgate.com/opinion/openforum/article/The-Politics-of- Intervention-Iraq-regime-2784793.ph

Stenograme disponibile la adresa: http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0208/26/se.01.html

„Phase II and Iraq“, în *Washington Post*, 13 ianuarie 2002; disponibil la adresa: http://www.henryakissinger.com/articles/wp011302.html

Ibidem

Următoarea întâlnire dintre Gerson şi Kissinger este relatată de Bob Woodward, în *State of Denial* (2007), pp. 408–410

Epilog

Kissingerianismul fără Kissinger

Oamenii devin mituri.
Henry Kissinger, 1954

Henry Kissinger şi-a încheiat ultima carte, *Ordinea mondială*, publicată în 2014, pe un ton smerit. Ultimul paragraf din carte sună astfel: „Cu multă vreme în urmă, în tinereţe, am fost îndeajuns de nesăbuit încât să mă pronunţ asupra «Sensului istoriei». Acum ştiu că sensul istoriei este o chestiune care se cere descoperită, nu declarată. Este o întrebare la care trebuie să încercăm să răspundem cât mai bine cu putinţă, recunoscând că va rămâne deschisă dezbaterii“. Nostalgic şi cu o nuanţă de căinţă, finalul este unul expresiv pentru această carte – şi pentru cariera lui. Kissinger are 92 de ani.

Dar Kissinger se preface aici că retractează ceva ce, de fapt, afirmă. Puţini cititori au înţeles, probabil, aluzia la teza lui de licenţă; şi mai puţini cunosc, probabil, cât de profund era familiarizat cu metafizica germană. Aşadar, nu aveau cum să înţeleagă faptul că Henry Kissinger spunea despre sine că a devenit un smerit agnostic, când, de fapt, Kissinger a fost agnostic în privinţa sensului istoriei cel puţin de când avea douăzeci de ani. Argumentul determinant al tezei sale consta tocmai în faptul de a insista că sensul istoriei nu trebuie să fie „declarat“, ci „descoperit“, şi că libertatea noastră, ca fiinţe conştiente, depinde de înţelegerea faptului că istoria nu are un sens predeterminat, înţelegere care ne permite, la rândul ei, să ne făurim un spaţiu de manevră mai mare, doar un pic mai multă libertate. „Enigma timpului i se dezvăluie Omului, şi nu ca să fie declarată o categorie a Raţiunii, aşa cum a încercat Kant să facă“, scria el în tinereţe şi încă pare să creadă la bătrâneţe. „Timpul este o denumire dată unui lucru imposibil de înţeles. El se exprimă pe sine în devenirea eternă.“ „Istoria dezvăluie o desfăşurare maiestuoasă“, şi singurul sens pe care-l are este sensul „inerent naturii interogării noastre“, al întrebărilor pe care noi, în singurătate, i le punem trecutului.

În pofida notei sale de final tânguitoare, Kissinger nu face aici o apologie târzie. În această carte, el nu-şi recunoaşte nici o greşeală şi nu-şi asumă nici o responsabilitate pentru coagularea naţiunii în jurul susţinerii invaziei din Irak. Îşi minimizează rolul de consultant

neoficial al lui George W. Bush şi al echipei lui Bush pentru probleme de politică externă, omiţând faptul că se întâlnea regulat cu Dick Cheney şi că, în 2005, a scris că „victoria asupra insurgenţei este singura strategie de ieşire ce are sens“.[408] Nu discută deloc despre efectele pe termen lung ale politicilor lui din Orientul Mijlociu: faptul că a legat Washingtonul de Riad; faptul că a sprijinit serviciile secrete pakistaneze, care, la rândul lor, au cultivat jihadul; faptul că i-a înrăjbit pe irakieni şi pe kurzi; şi apoi faptul că şi-a exprimat entuziasmul, ca simplu cetăţean, după căderea șahului, în timp ce iranienii şi irakienii se masacrau unii pe alţii.

Kissinger rămâne fidel ideii că nu trebuie să cauţi în istorie cauzele problemelor actuale sau originile efectelor de bumerang. Prea multe informaţii despre trecut ne paralizează. Aşa cum a spus de curând John Bolton, ambasadorul militarist al lui Bush la Naţiunile Unite, deciziile trecute sunt „irelevante pentru contextul cu care ne confruntăm astăzi“. Relevant este cum acţionăm ca să oprim ameninţarea actuală. „Dacă ne pierdem vremea, discutând despre ce s-a întâmplat acum unsprezece sau doisprezece ani – insista Dick Cheney –, pierdem din vedere ameninţarea care creşte şi cu care ne confruntăm în realitate.“ „N-am să vorbesc despre trecut“, a spus Jeb Bush, atunci când a fost întrebat dacă avea să abordeze chestiunea politicii externe conduse de fratele său, în cazul în care ar fi candidat el însuşi la preşedinţie. „Am să vorbesc despre viitor.“ Să nu laşi niciodată nenorocirile de ieri să stea în calea acţiunilor de mâine. În loc să înveţe din trecut, ca să înţeleagă prezentul, Kissinger încă vede principala funcţie a istoriei ca un mod de a imagina viitorul: poate o combinaţie între Pacea din Westfalia, din 1648, şi Congresul de la Viena, din 1815, sugerează el, ar fi un model bun de fuziune care să îngrădească islamul şi să ofere un echilibru al puterii pentru aliaţii concurenţi. „Cuvinte de înţelepciune“, a spus Nicholas Burns, un fost diplomat şi demnitar în Administraţia Bush, acum profesor la Harvard.

De când Kissinger a plecat de la putere, în 1977, reputaţia lui a cunoscut suişuri şi coborâşuri. Anii de început ai deceniului 1990 au fost ani buni, întrucât Bill Clinton, un democrat, i-a îmbrăţişat politica. Cei doi au avut divergenţele lor privitoare la politica militară, însă au căzut de acord asupra economiei, mai ales asupra necesităţii de a face presiuni pentru acceptarea Acordului Nord-American de Comerţ Liber, la negocierea căruia a participat, în mod neoficial, şi Kissinger.[409] Fostul om de stat, scrie economistul Jeff Faux, era „îndrumătorul perfect pentru un nou preşedinte democrat, care încerca să-i convingă pe republicani şi pe aliaţii lor din mediul de afaceri că se puteau bizui pe faptul că el avea să susţină viziunea lui Reagan“.[410] Dar apoi, în anii de mai târziu ai deceniului, moartea lui Pol Pot şi arestarea lui Pinochet la Londra au răscolit vechi fantome,

amintind publicului de acţiunile lui Kissinger din Cambodgia şi din Chile. La scurt timp după aceea, Christopher Hitchens a publicat o carte de succes, în care-l incrimina pe Kissinger, cerând punerea lui sub acuzare în calitate de criminal de război.

Atacurile de la 11 septembrie l-au apropiat pe Kissinger de Administraţia lui George W. Bush, care l-a numit chiar preşedintele comisiei oficiale de investigare a atacurilor. Dar mai multe femei rămase văduve în urma atacurilor de la 11 septembrie priveau cu suspiciune legăturile de afaceri ale firmei Kissinger Associates cu regatul din Golf, crezând că Arabia Saudită finanţa Al-Qaeda. Kissinger s-a întâlnit din curtoazie cu o delegaţie a văduvelor, însă a fost „uluit“ când acestea au insistat să le spună numele clienţilor lui, potrivit relatării uneia dintre văduvele prezente la întâlnire. „A părut afectat şi a devenit şovăielnic“, vărsându-şi cafeaua, lucru pentru care a dat vina pe vederea proastă.[411] („Lista clienţilor“ lui Kissinger este unul dintre cele mai căutate documente în Washington, cel puţin din 1989, când senatorul Jesse Helms a cerut s-o vadă, fără succes, înainte să ia în considerare confirmarea lui Brent Scowcroft în funcţia de şef al Consiliului pentru Securitate Naţională şi a lui Lawrence Eagleburger în funcţia de Secretar-adjunct de Stat. „Putem să ne uităm [pe listă] sus, în camera securizată de la etajul patru al Capitoliului“, a spus Helms, în zadar.[412]) A doua zi după ce s-a întâlnit cu văduvele, Kissinger a demisionat din comisie.

În 2004, un judecător federal a respins, din motive de jurisdicţie, o plângere depusă împotriva lui de către familia unui ofiţer chilian care fusese ucis într-o tentativă de răpire, la organizarea căreia participase şi Kissinger. Reputaţia lui publică a fost apoi din nou restabilită.[413] Încă se zvoneşte că el nu poate să călătorească într-o ţară sau alta, de teamă să nu fie arestat, dar, după moartea lui Hitchens în 2011, Kissinger i-a supravieţuit unuia dintre criticii săi cei mai necruţători.

Recenzia cărții *Ordinea mondială*, publicată nu demult de Hillary Clinton în *Washington Post*, trebuie să fi fost satisfăcătoare. Mai înainte, pe când era studentă la Drept la Yale, în al doilea semestru al anului 1970 (cu un an înainte să-l întâlnească pe Bill Clinton), Hillary Rodham se afla în centrul a ceea ce ea a numit „frenezia de la Yale faţă de războiul din Cambodgia“, o serie de proteste care au început în legătură cu judecarea unor membri ai organizaţiei Panterele negre la New Haven, dar au căpătat amploare când Nixon a anunţat, pe 30 aprilie, invadarea Cambodgiei. Pe 1 mai, a doua zi după ce şi-a ţinut Nixon discursul, „steagurile Viet-Congului au fost arborate peste tot – relata un articol publicat în 2006 în *Yale Alumni Magazine* –, s-au distribuit măşti de gaze. Peste tot erau întinse inscripţii şi se auzeau cântece improvizate: «Profitaţi de moment!», «Terminaţi cu imperialismul american peste tot în lume!»“[414]

Indiferent de ce opinie a avut atunci Hillary Clinton despre războiul organizat de Kissinger împotriva Cambodgiei, ea s-a împăcat acum cu ideea. În recenzie, Clinton recunoştea, despre Kissinger, că-i „este prieten“, că ea „se bizuie pe sfatul lui“ şi că el „mă contactează în mod regulat, împărtăşindu-mi observaţii pătrunzătoare privitoare la liderii străini şi trimiţându-mi rapoarte scrise ale călătoriilor lui“. „Celebrul realist – spunea ea – pare să fie surprinzător de idealist.“ Viziunea lui Kissinger este şi viziunea ei: „dreaptă şi liberală“.[415]

Nici un alt fost consilier pe probleme de securitate naţională sau Secretar de Stat nu a exercitat, după încheierea mandatului, atât de multă influenţă cum a făcut Kissinger, şi nu doar prin pledoaria lui pentru demonstraţii tot mai spectaculoase de forţă militară. Mai ales după ce susţinătorii lui Reagan au lăsat Casa Albă pe mâinile lui George H.W. Bush, care a numit mulţi dintre partenerii apropiaţi ai lui Kissinger în funcţii înalte în politica externă, acesta din urmă a devenit, prin compania lui, Kissinger Associates, un agent de putere la nivel mondial. Pe parcursul anilor 1980 şi 1990, el a acţionat ca un emisar din umbră în China, lua prânzul cu preşedintele Mexicului, ca să obţină ceea ce a devenit acordul NAFTA, i-a înghesuit pe „izolaţionişti“ precum Jeane Kirkpatrick, ca să ofere sprijin intelectual internaţionalismului neoconservator, şi s-a consultat cu guvernele latino-americane cu privire la modul cel mai avantajos de a le privatiza industriile.

Defăimătorii l-au criticat pe Kissinger pentru faptul că folosea, în activitatea lui de consultant privat, relaţiile pe care şi le făcuse pe când era demnitar guvernamental. Alţii au spus că activitatea lui de consultanţă şi influenţa lui ca lider de opinie se află într-un conflict de interese (Kissinger nu numai că a apărut în mod regulat, până de curând, în emisiuni televizate, dar s-a aflat şi în consiliile de conducere ale marilor trusturi de televiziuni de ştiri).[416] O altă critică este aceea că firma Kissinger Associates a profitat de pe urma consecințelor produse de politicile externe ale lui Kissinger. În 1975, de exemplu, Kissinger a colaborat, ca Secretar de Stat, cu Union Carbide, în vederea înființării de către această companie a unei uzine chimice la Bhopal, în India, colaborând, în acest sens, cu guvernul indian și facilitând garantarea unui împrumut obținut de la Banca de Export-import a Statelor Unite, care să acopere o mare parte din construcția uzinei.[417] Apoi, după dezastrul din 1984, când din incinta uzinei au avut loc scurgeri de chimicale, Kissinger Associates a reprezentat Union Carbide, negociind în privat, în 1989, un aranjament în valoare de 470 de milioane de dolari pentru victimele scurgerii de gaze. Această plată a fost amplu criticată ca fiind neînsemnată în raport cu proporțiile dezastrului.[418] Scurgerea de gaze a provocat aproape patru mii de morți instantanee, și încă o jumătate

de milion de persoane au fost expuse gazelor toxice. În America Latină și în Europa de Est, Kissinger Associates a profitat, de asemenea, de pe urma a ceea ce unul dintre consultanții companiei a numit „vânzările masive“ de companii de utilități publice și de industrii, privatizări care, în multe țări, au fost inițiate de dictatorii și de regimurile militare pe care le susținuse Kissinger.[419]

Acestora li se adaugă rolul curios pe care Kissinger continuă să-l joace în dezbaterea despre aceste țări pe teme de politică externă, intelectualii și jurnaliștii preocupați de securitatea națională redactând în mod regulat eseuri în care reconsideră moștenirea lui Kissinger și recomandă un tonic neo-kissingerian pentru problemele actuale, deși cu greu pot defini cum anume ar arăta o astfel de politică. Adeseori, kissingerianismul e definit în termeni negativi. Nu este aventurismul politic nesăbuit al neoconilor (deși, cum am încercat să arăt, este, de fapt). Și nu e politica pragmatică de corijare excesivă a lui Barack Obama, o politică externă care ia puterea drept scop (deși, din nou, Kissinger însuși exact asta a făcut). Faptul că este foarte greu de definit kissingerianismul este, cred eu, un efect al kissingerianismului însuşi, al reabilitării statului securității naționale, operate de Kissinger, și al militarismului neobosit care merge mână în mână cu aceasta. Războiul constant, nesfârșit – indiferent că e purtat cu fanatismul specific neoconilor sau cu eficiența de dronă specifică lui Obama – a făcut mai mult decât să transforme gândirea și moralitatea în ceva vulgar. A provocat un „colaps semantic“, o separare între cuvinte și lucruri, între credință și acțiune, etica fiind detașată de fundamentele ei, iar conceptele abstracte fiind transformate în contrariul lor: în recenzia lui Hillary Clinton la ultima carte a lui Kissinger, „idealiștii“ sunt „realiști“ și toată lumea e „liberală“ – iar Henry Kissinger este avatarul nostru.

În acest moment al vieții sale, însă, Kissinger exprimă emoție pură, la fel de mult cum continuă să fie agent de putere. Actele pe care Clinton le-a menționat în recenzia ei – mă bizui pe sfatul lui; mă contactează și-mi dă rapoarte despre călătoriile lui – sunt ceremonioase, fiind menite să confere solemnitate.[420] Kissinger însuși a devenit efectul demonstrativ, oricât de mult a fost erodată realitatea prin confuzia constantă dintre scopuri și mijloace, malaxorul puterii având ca obiectiv crearea scopului, iar scopul fiind definit drept capacitatea de a proiecta puterea. Continuă să se adune dovezile că diplomația lui a fost, potrivit propriilor ei termeni, un eșec; continuă să fie eliberate cablograme care arată cruzimea lui în fața atrocităților în masă și, adeseori, complicitatea lui la aceste atrocități. „Înfuriaţi de descoperirea vreunei erori faptice – scria istoricul Stuart Hughes, specializat în istorie intelectuală, despre criticii lui Oswald Spengler –, ei s-au repezit să-l înfrunte pe un teren de luptă unde el nu a avut nici

cea mai mică intenţie să-şi facă apariţia.“ Și Kissinger se bucură de un fel de imunitate spengleriană. Nici realitatea, nici rațiunea, nici toate acele documente desecretizate, care dezvăluie fapte sordide, indiferent de ce fel, nu-l pot atinge. La numai patru zile după ce a scris editorialul din august 2002, în care-l îndemna pe Bush-fiul să ia rapid „măsuri preventive“, ca să determine „schimbarea de regim“ în Irak, *The New York Times* din 6 august 2002 a publicat un articol în care Kissinger era menționat ca un imbold realist pentru visul neoconilor de a-l răsturna pe Saddam Hussein de la putere, un articol intitulat „Republicani de la vârf sunt în dezacord cu Bush pe probleme de strategie de război“. După toate aparenţele, Kissinger poate fi concomitent şi el însuşi, şi negarea lui. Că tot am vorbit despre unitatea contrariilor.

Nu e numai spectacol, totuşi. Sunt câţiva reporteri sceptici care străpung, din când în când, faţada, aducând în discuţie de obicei ori statul Chile, ori Cambodgia. Unul dintre ei e Todd Zwillich, care, în 2014, i-a luat lui Kissinger un interviu de o oră pentru emisiunea *The Takeaway* de la postul public de radio NPR. În prima parte a discuţiei, Kissinger a fost în mare măsură pe pilot automat, exprimându-şi relaxat părerea despre zonele fierbinţi din lume. Dar a fost surprins când Zwillich a adus în discuţie lovitura de stat din Chile, din 1973. Fostul Secretar de Stat a încercat să devieze discuţia: „Să-ţi spun ceva în legătură cu asta – este un subiect despre care publicul nostru nu are cum să ştie prea multe. S-a întâmplat acum peste patruzeci de ani“. „Cu tot respectul pe care ţi-l port – i-a spus Kissinger lui Zwillich –, nu este un subiect potrivit.“ Dar gazda emisiunii tot insista cu întrebarea, făcându-l pe Kissinger să menţioneze eforturile lui Obama în vederea răsturnării lui Assad în Siria şi înlăturarea de la putere a lui Gaddafi în Libia, ca să-şi valideze propriile acţiuni în Chile.

Apoi Zwillich a amintit de Cambodgia.

„Cambodgia!“, a strigat Kissinger, mai mult disperat decât furios.[421] A continuat să repete aceleaşi argumente pe care le susţinuse ani de zile – zonele bombardate erau, în general, nelocuite; Vietnamul de Nord a fost cel care a încălcat primul suveranitatea Cambodgiei; Statele Unite aveau dreptul să se apere. Dar, de astă-dată, a venit cu ceva nou. A justificat intervenţia din Cambodgia aducând în sprijinul său atacurile cu dronă ordonate de Barack Obama. „Administraţia actuală – a spus el – face lucrul ăsta în Pakistan, în Somalia.“

Avem, aşadar, aici expresia perfectă a cercului continuu al militarismului american. Kissinger invocă războiul nesfârşit şi nelimitat din ziua de azi ca să justifice acţiunile sale din Cambodgia şi din Chile (şi din alte părţi), cu aproape o jumătate de secol în urmă. Însă ce a făcut el cu aproape o jumătate de secol în urmă a creat condiţiile pentru războaiele nesfârşite de astăzi.[422]

Nu e vorba numai de faptul că justificarea lui Kissinger pentru bombardarea Cambodgiei a creat precedente judiciare autentice, utilizate de avocaţii guvernamentali pentru a sancţiona campania de contrainsurgenţă globală şi atacurile cu dronă din prezent. Atunci, ca şi acum, raţiuni legislative sunt adeseori adăugate ulterior, ca să se potrivească circumstanţei. Mai degrabă, e vorba despre faptul că, odată ce a executat un asemenea atac şi a scăpat nepedepsit, Kissinger a oferit un set vast de argumente *politice* eficiente, care justifică războiul: când Congresul sau publicul i-au cerut să dea seamă de acţiunile lui, a invocat dreptul la autoapărare, eficienţa politicilor sale („în afară“ de faptul că este ilegală, a întrebat el Comisia Pike în 1975, „nu este nimic în neregulă cu operaţiunea mea?“) şi necesitatea de a folosi o forţă militară suficientă pentru a dovedi credibilitate şi a ne atinge ţelurile politice.

Argumentul poate cel mai influent pe care l-a susţinut Kissinger, ca să-şi valideze războiul împotriva Cambodgiei, a fost necesitatea de a distruge „sanctuarele“ inamice. În repetate rânduri, din poziția lui de demnitar în Administrație și apoi ca simplu cetățean, a insistat că bombardamentele şi raidurile transfrontaliere au fost necesare pentru protejarea vieţilor americane (adeseori, când susține acest lucru, exagerează mult numărul de soldaţi americani ucişi: „500 de americani pe săptămână“, a spus el în 1991).[423] Argumentul acela era în afara opiniilor general-acceptate în dreptul internaţional în 1970, într-atât că l-a făcut pe Thomas Schelling să declare public despărţirea sa de Kissinger. Astăzi, este un lucru incontestabil. Obiectivul de a le refuza teroriştilor un „refugiu“ reprezintă „premisa pentru războiul din Afganistan și pentru extinderea operațiunilor cu dronă în Pakistan, Yemen și Somalia“, scriau Micah Zenko și Amelia Mae Wolf în *Foreign Policy*. „De curând, acest obiectiv a scos în evidență rațiunea inițierii unui război nelimitat în vederea degradării și distrugerii Statului Islamic.“[424] Așa cum s-a întâmplat și în cazul Asiei de Sud-Est, această premisă mistifică mai degrabă decât clarifică, deviind atenția de la faptul că un astfel de militarism agresiv adeseori agravează problema – transformând, totodată, întreaga lume într-un câmp de luptă. Timp de paisprezece ani – și numărătoarea continuă –, cu un cost de patru bilioane de dolari – și numărătoarea continuă –, războiul global împotriva terorismului a fost incendiator, lăsând în urmă o serie de state eșuate sau în curs de a eșua (printre care se numără Irakul și Libia) și luând o organizație, Al-Qaeda, care fusese îngrădită, în mare parte, între granițele Afganistanului, și transformând-i cauza într-un pericol mondial.

Nu contează. „Dacă amenințați America, nu veți găsi nici un refugiu“, a spus Barack Obama, oferindu-i astfel lui Kissinger posibilitatea absolvirii retroactive de păcate – și Obama o face.

În *Originile totalitarismului*, Hannah Arendt îi descrie pe administratorii Imperiului Britanic drept „monștri de aroganță în succesul lor și monștri de modestie în eșecul lor“. Arendt se referă mai ales la ofițerii aristocrați ai Imperiului, cu grade mai înalte, aceștia reprezentând un nou tip de imperialişti, care au devenit una cu sistemul imperial. Spre deosebire de formele mai vechi de cucerire, expansiunea europeană începută la sfârșitul secolului al XIX-lea „nu era împinsă de pofta specifică pentru o țară anume, ci era concepută ca un proces nelimitat, în care fiecare țară ar fi servit doar ca o etapă pentru continuarea expansiunii“. Defectele sau calitățile individuale ale acestor administratori nu aveau aproape nici o importanță, căci „odată ce [un asemenea administrator] intra în fluxul unui proces nesfârșit de expansiune, el înceta, ca să spunem așa, să mai fie ceea ce era și să mai asculte de legile evoluției, se identifica forțelor anonime pe care se presupunea că le slujea, pentru a ține în mișcare întreaga evoluție; el se gândea la sine însuși ca la o simplă funcție, iar în cele din urmă, considera o asemenea funcționalitate, o asemenea întrupare a tendinței dinamice ca reprezentând cea mai înaltă realizare a sa“.[425]

Într-un fel, Kissinger a ajuns la această fuziune dintre sine și sistem, dominația lui personală a devenit una cu restaurarea președinției imperialiste, iar succesul lui personal a devenit la fel de ieșit din comun cum era și națiunea pe care o slujea. Contopirea este atât de desăvârșită, încât Kissinger nu-și poate închipui critica politicilor sale ca fiind altceva decât critica a ceea ce consideră el că ar trebui să fie America. „Dacă vrem să ținem America unită în fața crizei cu care ne confruntăm – spunea el de curând –, trebuie să încetăm să mai purtăm aceste discuții ca și cum ar fi un război civil“, adică să încetăm să-i mai tragem la răspundere pe demnitari pentru acțiunile pe care le întreprind în numele apărării naționale.

Hannah Arendt a spus că demnitarii imperialişti care ajunseseră la o asemenea supraidentificare între sine și sistem „trebuia să fie întru totul dispuși să dispară într-o uitare completă, odată ce li s-ar fi dovedit eșecul, dacă, dintr-un motiv sau altul, nu mai erau «instrumente de valoare incomparabilă»“, așa cum i-a numit consulul general al Londrei la Cairo pe birocrații care executau o „politică a Imperialismului“. Rareori, însă, a fost Kissinger nevoit să se gândească la această soartă. Pentru o vreme, în 1970, după invazia din Cambodgia, el vorbea despre posibilitatea de a părăsi Casa Albă și de a se duce să predea la Universitatea de Stat din Arizona, glumind pe tema criticii din partea foștilor săi colegi de la Harvard. Părea resemnat „să-și încheie cariera de profesor în sălbăticia academică“, spunea un reporter.[426] Însă Kissinger a evoluat și s-a adaptat, supraviețuind audierilor privitoare la Războiul din Cambodgia, la afacerea Watergate și investigației Comisiei Church, fără să-și piardă

vreodată valoarea incomparabilă, mai ales când era vorba de justificarea războiului.

Departe de a dispărea în uitare, el dăinuie. Și după ce Kissinger nu va mai fi, putem presupune, kissingerianismul va dăinui la fel.

H. Kissinger, „Lessons for an exit strategy“, în *Washington Post*, 12 august 2005

Kissinger începuse să-şi asume un rol activ pentru a reuni diversele părţi care redactau acel acord de comerţ în timpul Administraţiei lui George H.W. Bush. Şi toţi aliaţii lui Kissinger de la Casa Albă, inclusiv Mack McLarty, care avea să se alăture în curând firmei Kissinger Associates, au făcut presiuni asupra lui Clinton să acorde prioritate acordului de liber schimb, în defavoarea legislaţiei în privinţa sănătăţii, la care lucra Hillary Clinton. Kissinger a fost cel care a avut ideea ca foştii preşedinţi să stea în spatele lui Clinton, când acesta a semnat tratatul. Reagan era bolnav, iar Nixon încă era *persona non grata*, însă, „flancat de foştii preşedinţi Bush, Carter şi Ford, în cadrul unei ceremonii la Casa Albă, domnul Clinton a ţinut un discurs plin de pasiune“, a relatat *Wall Street Journal*. Foştii preşedinţi nu s-au adunat să alcătuiască un asemenea fundal ca să susţină propunerea lui Hillary Clinton privitoare la sistemul de sănătate, propunere care a murit în august 1994.

J. Faux, *The Global Class War*, 2010, p. 21

K. Breitweiser, *Wake-Up Call…*, 2006, pp. 137–140

„Kissinger’s client list sought“, în *USA Today*, 16 martie 1989

„A critica metodele prin care Executivul a ales să se raporteze la un nou regim socialist din Chile în anii 1970, în ceea ce priveşte efectul lor asupra cetăţenilor străini – a scris judecătoarea Rosemary Collyer în verdictul ei –, nu intră în atribuţiile acestui Tribunal.“ Ar fi imposibil ca tribunalul „să evalueze şi să cântărească o multitudine de considerente politice externe şi interne spinoase, cum ar fi magnitudinea oricărei ameninţări la adresa Statelor Unite şi a democraţiilor aliate acestora, cauzate de răspândirea marxismului în Chile. Tribunalul nu are criterii care pot fi stabilite şi controlate din punct de vedere judecătoresc, pentru a soluţiona chestiunile acestea inerent politice“. Şi în plus, dat fiind faptul că Henry Kissinger acţiona în calitate de consilier al preşedintelui Statelor Unite pe probleme de securitate națională, adevăratul acuzat în proces ar fi fost guvernul Statelor Unite, iar Statele Unite nu pot fi obiectul unor astfel de plângeri, în baza doctrinei imunităţii suverane.

P. Bass and D. Rae, „The story of May Day 1970“, în *Yale Alumni Magazine* (iulie–august 2006)

„Hillary Clinton reviews Henry Kissinger’s *World Order*“, în *Washington Post*, 4 septembrie 2014

Pentru conflictele de interese, vezi „Henry Kissinger's entangling ties", în *The New York Times*, 3 decembrie 2002; Fairness and Accuracy in Reporting (Justeţea şi Acurateţea Relatării), „Henry Kissinger: The walking, talking conflict of interest", 31 octombrie 1989, la adresa: http://fair.org/extra-online-articles/henry-kissinger/; „Tricky world of Mr. Kissinger", în *Orlando Sentinel*, 20 septembrie 1989; pentru conflictele de interese referitoare la activitatea lui de *lobby* în politica chineză şi latino-americană, vezi W. Isaacson, *Kissinger*, 1992, pp. 746–748

Pentru sprijinul oferit de Kissinger în 1975, vezi cablogramele dezvăluite de WikiLeaks, inclusiv (1) cablograma din data de 4 februarie 1975, trimisă de Ambasada din Delhi către Departamentul de Stat, în care se detalia faptul că Union Carbide ocolea finanțarea indiană și cerințele structurii corporatiste pentru filialele din străinătate; (2) cablograma din data de 22 august 1975, trimisă din Delhi, în care se cerea revizuirea cererii companiei Union Carbide pentru un împrumut; (3) cablograma din data de 11 septembrie 1975, trimisă de Kissinger privitoare la revizuirea cererii companiei Union Carbide pentru un împrumut; (4) pe 25 septembrie 1975, ambasadorul american menționa că negocierile, în cazul companiei Union Carbide, erau una dintre „poveștile de succes" din cadrul campaniei guvernului american care urmărea slăbirea reglementărilor privitoare la investițiile străine în India; (5) cablograma din data de 18 noiembrie 1975, trimisă de Kissinger către Ambasada din Delhi, în care detalia aprobarea și conținutul împrumutului acordat de Eximbank companiei Union Carbide (un credit de 1 260 000 de dolari, care acoperea 45% din costurile de construire a uzinei); și (6) cablograma din data de 6 ianuarie 1976, trimisă de Kissinger la Delhi, în care menționa condițiile împrumutului aprobat și cele 2,8 milioane de dolari în bunuri și servicii americane pe care compania Union Carbide urma să le achiziționeze pentru construirea uzinei de la Bhopal. Cablogramele menționate mai sus se pot găsi la adresele: https://wikileaks.org/plusd/cables/1975NEWDE01606_b.html; https://wikileaks.org/plusd/cables/1975NEWDE11369_b.html; https://wikileaks.org/plusd/cables/1975STATE216298_b.html; https://www.wikileaks.org/plusd/cables/1975NEWDE12918_b.html; https://wikileaks.org/plusd/cables/1975STATE272385_b.html; https://www.wikileaks.org/plusd/cables/1976STATE001679_b.html.

Pentru rolul lui Kissinger în negocierea aranjamentului, vezi scrisoarea din 1988, obținută de reporterul pe probleme de mediu Rob Edwards, aflată la adresa: http://www.downtoearth.org.in/dte/userfiles/images/JRD-Tata-letter-to-PM-May-31,-1988.jpg. *The New York Times* relatează că firma lui Kissinger avea un cont la Union Carbide („Nominee for deputy post at State is challenged on consulting ties", 16 martie 1989).

În Argentina, firma Kissinger Associates a sprijinit implementarea politicilor economice care au dus la colapsul țării în 2002 (Eagleburger a făcut recomandări echipei de la Ministerul Economiei din Argentina); în alte părți, firma a făcut un lobby activ împotriva „protecționismului", solicitându-le națiunilor latino-americane să diminueze tarifele și subvențiile, facilitând, într-un fel, implementarea a ceea ce Kissinger a spus, în discursul său din 1980, de la Convenția Națională Republicană, c-ar trebui să fie politica americană. „Privatisation groundswell", în *Australian Financial Review*, 7 iunie 1990; „Argentina's big-name, high-dollar advocates", *Washington Post*, 11 aprilie 2002.

A devenit un ritual ca politicienii americani să-l caute pe Kissinger și să poarte cu el conversații pline de haz, așa cum a făcut de curând Samantha Power, ambasadoarea lui Barack Obama la Națiunile Unite, când cei doi diplomați s-au dus împreună la un meci de baseball al echipei New York Yankees. Power, autoarea unei cărți care i-a adus premiul Pulitzer, *A Problem from Hell* (2002), și care i-a câștigat reputația de adversară feroce a genocidului, l-a întrebat în glumă pe Kissinger de ce a devenit fan al echipei New York Yankees. „Se potrivea cu perspectiva unui realist asupra lumii? Era echipa care, după toate probabilitățile, avea să obțină victorii?“ Power a continuat, referindu-se la ea însăși: „Susținătorul drepturilor omului se îndrăgostește, bineînțeles, de Red Sox, de cei asupriți, de oamenii care nu pot să câștige World Series“. „Acum noi suntem cei asupriți“, a răspuns Kissinger, un om implicat în trei dintre genocidele despre care a scris Power – din Cambodgia, Bangladesh și Timorul de Est.

http://www.thetakeaway.org/story/transcript-kissinger-talks-isis-confronts-his-history-chile-cambodia/

Tehnic vorbind, potrivit lui Chase Madar, avocat şi expert în drept internaţional, atacurile cu dronă din Pakistan, Yemen şi Somalia (precum şi toate numeroasele lupte purtate în cadrul războiului global nelimitat de contrainsurgenţă, sau COIN) sunt justificate, în linii mari, de Autorizarea Folosirii Forţei Militare (AUMF), votată de Camera Reprezentanţilor şi de Senat pe 14 septembrie 2001. Atacurile cu dronă din Afganistan au o raţiune legală puţin diferită, care se găseşte atât în AUMF, cât şi în Articolul 51 din Carta ONU, care acordă naţiunilor dreptul la „autoapărare“. De remarcat că acesta a fost articolul din Carta ONU a cărui invocare de către Secretarul de Stat George Shultz, pentru a justifica bombardamentul din 1986 asupra Libiei, ca reacţie la bombardarea clubului de noapte din Berlin, a definit teritoriul Statelor Unite ca fiind întreaga lume. Mai recent, Barack Obama a cerut Congresului o nouă autorizare de folosire a forţei militare, pentru a lupta împotriva Statului Islamic, o cerere care ar lăsa în vigoare, neatinsă, Autorizarea Folosirii Forţei Militare din 2001.

În Kiernan, *The Pol Pot Regime*…, 2014, p. 24

„The myth of the terrorist safe haven“, în *Foreign Policy*, 26 ianuarie 2015

H. Arendt, *Origins of Totalitarianism* (1973), p. 215 (pentru citatul în limba română, Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, București, Humanitas, 2006, pp. 271–272)

Vezi *The Bryan Times*, 2 iunie 1970

Cărți și articole citate și menționate

Adams, Brooks – *The Law of Civilization and Decay* (*Legile civilizaţiei şi ale decăderii*), 1895.

„Adviser with no one to advise“ („Consilier care nu are pe nimeni de consiliat“), în *Washington Post*, 14 aprilie 1980.

Ambrose, Stephen E. – *Nixon: The Triumph of a Politician, 1962–1972* [*Nixon. Triumful unui politician, 1962-1972*], 1989.

Arendt, Hannah – *Origins of Totalitarianism*, 1973, p. 215 (pentru citatul în limba română, Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, București, Humanitas, 2006).

„Argentina's big-name, high-dollar advocates“ („Avocaţii nume-mari, de mulţi dolari, ai Argentinei“), în *Washington Post*, 11 aprilie 2002.

„Attack on Iraq“ („Atac împotriva Irakului“), în *The New York Times*, 17 decembrie 1998.

Bardach, Ann Louise – *Cuba Confidential: Love and Vengeance in Miami and Havana* (*Cuba, confidenţial. Iubire şi răzbunare la Miami şi Havana*), 2002.

Barlett, Donald L. și James B. Steele – „The oily Americans“ („Americanii onctuoşi“), în *Time*, 13 mai 2003.

Bass, Gary – *The Blood Telegram: Nixon, Kissinger, and a Forgotten Genocide* (*Telegrama scrisă cu sânge. Nixon, Kissinger şi un genocid uitat*), 2013.

Bass, Paul şi Doug Rae – „The story of May Day 1970“ („Povestea zilei de 1 Mai 1970“), în *Yale Alumni Magazine* (iulie-august 2006).

Beinart, Peter – *The Icarus Syndrome: A History of American Hubris* (*Sindromul Icar. O istorie a orgoliului american*), 2010.

Berman, Larry – *No Peace, No Honor: Nixon, Kissinger, and Betrayal in Vietnam* (*Fără pace, fără onoare. Nixon, Kissinger și trădarea din Vietnam*), 2001.

Bilmes, Linda şi Michael Intriligator – „How many wars is the US fighting today?“ („În câte războaie luptă Statele Unite astăzi?“), în *Peace Economics, Peace Science, and Public* Policy, 2013.

Bombing in Cambodia: Hearings before the Committee on Armed Services, United States Senate (*Bombardarea Cambodgiei. Audierile Comisiei pentru Serviciile Armate în Senatul Statelor Unite*), 1973.

Bombing in Cambodia: Hearings, Ninety-Third Congress (*Bombardarea Cambodgiei. Audieri, al 93-lea Congres*), 1973.

Borstelmann, Thomas – *The Cold War and the Color Line* (*Războiul Rece şi linia colorată*), 2009.

Breitweiser, Kristen – *Wake-Up Call: The Political Education of a 9/11 Widow* (*Apelul de deşteptare. Educaţia politică a unei văduve de la 11 septembrie*), 2006.

Brinkley, Douglas și Luke A. Nichter – „Nixon Unbound“ („Nixon dezlănțuit“), în *Vanity Fair*, august 2014.

Brown, John – *Operation Just Cause* (*Operaţiunea Cauză Dreaptă*), 2004.

Bruce-Biggs, B. (editor) – *The New Class?* (*Noua clasă?*), 1979.

Butler, Shannon Rae – „Into the storm: American covert involvement in the Angolan civil war, 1974–1975“ („În mijlocul furtunii. Amestecul american sub acoperire în războiul civil angolez, 1974–1975“), disertație doctorală, Departamentul de Istorie, Universitatea din Arizona, 2008.

Cahn, Anne Hessing – *Killing Détente: The Right Attacks the CIA* (*Uciderea relaxării. Dreapta atacă CIA*), 2010.

Cahn, Anne Hessing şi John Prados – *Team B: The Billion Dollar Experiment* (*Echipa B. Experimentul de un miliard de dolari*), în *Bulletin of Atomic Scientists*, aprilie 1993.
„Cambodia Act called «sickening»“ („Legea Cambodgiei numită «dezgustătoare»“), în *Hartford Courant*, 10 mai 1970.
„The Cambodian issue: president or king“ („Chestiunea cambodgiană: preşedinte sau rege“), în *Washington Post*, 30 martie 1973.
Casey, Steven – *Selling the Korean War: Propaganda, Politics, and Public Opinion, 1950-1953* (*Prezentarea publică a Războiului din Coreea. Propaganda, politica şi opinia publică, 1950–1953*), 2008.
Castle, Timothy – *At War in the Shadow of Vietnam* (*În război la umbra Vietnamului*), 1995.
Chamberlin, John – „Kissinger gave up on military might“ („Kissinger a renunţat la puterea mlitară“), în *Daily News* din Lebanon, Pennsylvania, și în *Tribune* din Coshocton, Ohio, 6 iunie 1975.
„The CIA report the President doesn't want you to read“ („Raportul CIA pe care preşedintele nu vrea ca tu să-l citeşti“), în *Village Voice*, 16 februarie 1976.
Clodfelter, Michael – *Vietnam in Military Statistics: A History of the Indochina Wars* (*Vietnamul în statisticile militare. O istorie a războaielor din Indochina*), 1995.
Coll, Steve – Ghost Wars: *The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001* (*Războaiele-fantomă. Istoria secretă a agenţiei CIA, a Afganistanului şi a lui Ben Laden de la invazia sovietică până la 10 septembrie 2001*), 2005.
„Compromise seen on Kissinger oil floor price plan“ („Compromisul evident din planul lui Kissinger pentru un preţ minim al petrolului“), în *Los Angeles Times*, 7 februarie 1975.
„Confrontation in the Gulf“ („Confruntare în Golf“), în *New York Times*, 13 august 1990.
„Conservatives are leading murmurs of dissent“ („Conservatorii conduc în corul cârtelilor dezaprobatoare“), în *Washington Post*, 24 august 1990.
Cooper, Andrew Scott – *The Oil Kings: How the U.S., Iran, and Saudi Arabia Changed the Balance of Power in the Middle East* (*Regii petrolului. Cum au schimbat Iranul, SUA şi Arabia Saudită echilibrul de putere din Orientul Mijlociu*), 2011.
Cordovez, Diego și Selig S. Harrison (editori) – *Out of Afghanistan: The Inside Story of the Soviet Withdrawal* (*Ieșirea din Afganistan. Povestea secretă a retragerii sovietice*), 1995.
Costigliola, Frank – *The Kennan Diaries* (*Jurnalele lui Kennan*), 2014.
Cottam, Richard W. – *Iran and the United States. A Cold War Case Study* (*Iranul și Statele Unite. Un studiu de caz din Războiul Rece*), 1989.
Dallek, Robert – *Nixon and Kissinger: Partners in Power* (*Nixon şi Kissinger. Parteneri la putere*), 2007.
Danaher, Kevin – *The Political Economy of U.S. Policy Toward South Africa* (*Economia politică a politicilor Statelor Unite faţă de Africa de Sud*), 1982.
„A death in Cambodia: Evil has its reasons“ („O moarte în Cambodgia. Răul are motivele sale“), în *The Guardian*, 17 aprilie 1998.
„Deep scars are expected in Senate hearings“ („Răni adânci sunt aşteptate în audierile de la Senat“), în *The New York Times*, 3 februarie 1997.
Diamond, Sigmund – *Compromised Campus: The Collaboration of Universities with the Intelligence Community, 1945–1955* (*Campusul compromis. Colaborarea universităților cu comunitatea de informații, 1945–1955*), 1992.
Dickinson, Matthew – *Bitter Harvest: FDR, Presidential Power, and the Growth of the Presidential Branch* (*Recoltă amară. F.D. Roosevelt, puterea prezidențială și creșterea ramurii prezidențiale*), 1999.
Dietrich, Christopher – „Oil power and economic theology: The United States and

the Third World in the wake of the energy crisis“ („Puterea petrolului şi teologia economică. Statele Unite şi Lumea a Treia în siajul crizei energetice“), în *Diplomatic History* (articol în curs de apariție).
Diggins, John Patrick – *The Promise of Pragmatism: Modernism and the Crisis of Knowledge and Authority* (*Promisiunea pragmatismului. Modernismul şi criza cunoaşterii şi a autorităţii*), 1994.
Dinges, John – *The Condor Years: How Pinochet and His Allies Brought Terrorism to Three Continents* (*Anii „Condorului“. Cum au adus Pinochet şi aliaţii săi terorismul pe trei continente*), 2004.
Dornan, James şi Diane – „The works of Henry A. Kissinger“ („Scrierile lui Henry A. Kissinger“), în *Political Science Reviewer* (toamna 1975).
„Doves grow talons in Cold War about-face“ („Porumbeilor le cresc gheara în stânga-mprejurul Războiului Rece“), în *Australian Financial Review*, 23 august 1990.
Dower, John – *Cultures of War* (*Culturile războiului*), 2011.
Dubose, Lou și Jake Bernstein – *Vice: Dick Cheney and the Hijacking of the American Presidency* (*Vice. Dick Cheney şi deturnarea preşedinţiei americane*), 2006.
Dueck, Colin – *Hard Line: The Republican Party and U.S. Foreign Policy Since World War II* (*Linia dură. Partidul republican şi politica externă a Statelor Unite de la al Doilea Război Mondial încoace*). 2010.
Dunlop, Philip – „Sideshow revisited: Cambodia and the failure of American diplomacy, 1973“ („Spectacolul secundar reevaluat. Cambodgia şi eşecul diplomaţiei americane“), disertaţie masterală, Universitatea din British Columbia (2011).

„Eagleburger anguishes over Yugoslav upheaval“ (Eagleburger angoasat în legătură cu conflictul iugoslv“), în *The New York Times,* 19 iunie 1992.
„Educators back Vietnam policy“ („Educatorii sprijină politica legată de Vietnam“), în *The New York Times*, 10 decembrie 1965.
Ellsberg, Daniel – „Theory of the reluctant duelist“ („Teoria duelistului refractar“), în *American Economic Review*, 1956 • „Risk, ambiguity, and the savage axioms“ („Riscul, ambiguitatea și axiomele sălbatice“), în *Quarterly Journal of Economics*, 1961 • *Secrets: A Memoir of Vietnam and the Pentagon Papers* (*Secrete. Amintiri despre Vietnam și documentele Pentagonului*), 2003.
„Excerpts from transcript of the proceedings on impeachment“ („Extrase din transcrierile procedurii de punere sub acuzare“), în *The New York Times*, 31 iulie 1974.
Fagen, Richard – „The United States and Chile“ („Statele Unite şi Chile“), în *Foreign Affairs*, ianuarie 1975.
Fallaci, Oriana – *Interview with History* (*Interviu cu Istoria*), 1976.
Farrenkopf, John – *Prophet of Decline: Spengler on World History and Politics* (*Profetul declinului. Spengler despre istoria și politica mondiale*, 2001.
Faux, Jeff – *The Global Class War* (*Războiul global între clase*), 2010.
Ferguson, Thomas şi Joel Rogers – *Right Turn. The Decline of the Democrats and the Future of American Politics* (*Virajul la dreapta. Declinul democraţilor şi viitorul politicii americane*), 1987.
Finletter, Thomas – *Power and Policy. US Foreign Policy and Military Power in the Hydrogen Age* (*Puterea și politica. Politica externă şi puterea militară a Statelor Unite în era hidrogenului*), 1954.
Foreign Relations of the United States, 1969–1976 (*Relaţiile externe ale Statelor Unite, 1969–1976*), 2013.
„Former Chilean military officers jailed for 1974 death of President Bachelet's father“ („Foşti ofiţeri ai armatei chiliene arestaţi pentru moartea din 1974 a tatălui preşedintei Bachelet“), în *The Guardian*, 21 noiembrie 2014.

„Friends said «No» to Kissinger“ („Prietenii i-au spus «Nu» lui Kissinger“), în *Boston Globe*, 10 mai 1970.
Froman, Michael B. – *The Development of the Idea of Détente: Coming to Terms* (*Dezvoltarea ideii de relaxare. Căderea la învoială*), 1991.
Gaddis, John Lewis – *We Now Know: Rethinking Cold War History* (*Acum știm. Reevaluarea istoriei Războiului Rece*), 1997.
Genovese, Michael A. – *The Watergate Crisis* (*Criza Watergate*), 1999.
Geyer, Georgie Anne – „Should the U.S.-led coalition have driven on to Baghdad?“ („Ar fi trebuit coaliţia condusă de Statele Unite să-şi continue drumul până la Bagdad?“), în *Denver Post*, 16 octombrie 1994.
Gleijeses, Piero – *Conflicting Missions: Havana, Washington, Africa, 1959–1976* (*Misiuni contradictorii. Havana, Washington, Africa, 1959–1976*), 2003 • *Visions of Freedom: Havana, Washington, Pretoria, and the Struggle for Southern Africa, 1976–1991* (*Viziuni ale libertăţii – Havana, Washington, Pretoria şi lupta pentru sudul Africii, 1976–1991*), 2013.
Glennon, Michael – *National Security and Double Government* (*Securitatea națională și dubla guvernare*), 2014.
Grandin, Greg – „Misery made me a fiend: Latin America and the torture report“ („Suferinţa m-a făcut duşman. America Latină şi raportul legat de tortură“), în *Nation*, 11 decembrie 2014.
Haass, Richard – *War of Necessity, War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars* (*Război de necesitate, război de opţiune. Memorii din două războaie irakiene*), 2009.
Halberstam, David – *The Powers That Be* (*Puterile care sunt*), 1979 • „The new Establishment“ („Noul establishment“), în *Vanity Fair*, octombrie 1994.
Haldeman, H.R. – *The Ends of Power* (*Scopurile puterii*), 1978 • *The Haldeman Diaries*, 1994.
„Haldeman talks“ („Haldeman vorbeşte“), în *Newsweek*, 27 februarie 1978.
Harrison, Selig S. – *How the Soviet Union Stumbled into Afghanistan* (*Cum s-a împiedicat Uniunea Sovietică la intrarea în Afganistan*), în D. Cordovez și S.S. Harrison, *Out of Afghanistan: The Inside Story of the Soviet Withdrawal*, 1995.
„Harvard debates Oxford on Vietnam“ („Harvardul în dezbatere cu Oxfordul despre Vietnam), în *New York Times*, 22 decembrie 1965.
„Harvard visit to Kissinger ‘painful’“ („Vizita Harvardului la Kissinger, «dureroasă»“), în *Boston Globe*, 9 mai 1970.
Hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate… (*Audieri în faţa Comisiei de Relaţii Externe, Senatul Statelor Unite…*), 1973.
„Henry Kissinger’s entangling ties“ („Legăturile încâlcite ale lui Henry Kissinger“), în *The New York Times*, 3 decembrie 2002.
„Henry Kissinger: The walking, talking conflict of interest“ („Henry Kissinger. Conflictul de interese ambulant“), 31 octombrie 1989.
Herman, Arthur – *The Idea of Decline in Western History* (*Ideea declinului în istoria occidentală*), 1997.
Hersh, Seymour – *The Price of Power. Kissinger in the Nixon White House* (*Preţul puterii. Kissinger la Casa Albă a lui Nixon*, 1984.
Hewes Jr., James E. – *From Root to McNamara: Army Organization and Administration* (*De la rădăcină la McNamara. Organizarea şi administrarea armatei*), 1975.
„Hillary Clinton reviews Henry Kissinger’s *World Order*“ („Hillary Clinton recenzează *Ordinea mondială* a lui Henry Kissinger“), în *Washington Post*, 4 septembrie 2014.
Hitchens, Christopher – *The Trial of Henry Kissinger* (*Procesul lui Henry Kissinger*), 2001.
Hoar, William – „Henry Kissinger: This man is on the other side“ („Henry Kissinger. Omul ăsta e de partea cealaltă“), în *American Opinion*, iunie 1975.
Hoff, Joan – *Nixon Reconsidered* (*Nixon reconsiderat*), 1995.

Hoffmann, Stanley – „The Salad Days of Henry Kissinger“ („Zilele de salată ale lui Henry Kissinger“), în *Harvard Crimson*, 21 mai 1971.
Hollander, Paul – „The resilience of the adversary culture“ („Reziliența culturii protestatare“), în *National Interest*, 2002.
Holzman, Michael Howard – *James Jesus Angleton, the CIA, and the Craft of Counterintelligence* (*James Jesus Angleton, CIA şi măiestria contrainformaţiilor*), 2008.
Horton, Scott – *Lords of Secrecy* (*Lorzii secretoșeniei*) 2005.
Hughes, H. Stuart – *Oswald Spengler: A Critical Estimate* (*Oswald Spengler. O estimare critică*), 1952 • *Oswald Spengler*, 1991.
Hughes, Ken – „LBJ thought Nixon committed treason“ (“LBJ credea că Nixon a comis o trădare“), pe History News Network, 15 iunie 2012 • „The Paris «peace» accords were a deadly deception“ („Acordurile de «pace» de la Paris au fost o dezamăgire mortală“), pe *History News Network*, 31 ianuarie 2013 • *Chasing Shadows: The Nixon Tapes, the Chennault Affair, and the Origins of Watergate* (*Fuga după umbre. Înregistrările cu Nixon, afacerea Chennault și originile afacerii Watergate*), 2014.
Hulett, Louisa Sue – *Decade of Détente: Shifting Definitions and Denouement* (*Unde deceniu de relaxare. Transferarea definiţiilor şi a deznodământului*), 1982.
„In an interview, Pol Pot declares his conscience is clear“ („Într-un interviu, Pol Pot declară că are conştiinţa curată“), în *The New York Times*, 23 octombrie 1997.
„In oil riches for Arabs, a silver lining“ („La bogăţiile petroliere ale arabilor, o căptuşeală argintie“), în *The New York Times*, 10 martie 1974.
Irwin, Ryan – *Gordian Knot: Apartheid and the Unmaking of the Liberal World Order* (*Nodul gordian.* Apartheid*-ul şi destrămarea ordinii mondiale liberale*), 2012.
Isaacson, Walter – *Kissinger*, 1992.
Janiskee, Brian P. şi Ken Masugi (editori) – *The California Republic: Institutions, Statesmanship, and Policies* (*Republica California. Instituţii, cariere şi politici*), 2004.
Judt, Tony – „What have we learned, if anything“ („Ce am învăţat, dacă am învăţat ceva“), în *The New York Review of Books*, 1 mai 2008.
Kagan, Robert – „The revolutionist: How Henry Kissinger won the Cold War, or so he thinks“ („Revoluţionistul. Cum a câştigat Henry Kissinger Războiul Rece, sau aşa crede el“), 21 iunie 1999
Kagan, Robert şi William Kristol (editori) – *Present Dangers. Crisis and Opportunity in America's Foreign and Defense Policy* (*Pericolele prezente. Criză şi oportunitate în politicile externă şi de apărare ale Americii*), 2000.
Kalb, Marvin și Bernard Kalb – *Kissinger*, 1973.
Kalman, Laura – *Right Star Rising: A New Politics, 1974-1980* (*O stea a dreptei în ascensiune. O nouă politică, 1974-1980*), 2010.
Kaplan, Fred – *The Wizards of Armageddon* (*Vrăjitorii Armageddonului*), 1991.
Kesselman, Mark – *Introduction to Comparative Politics* (*Introducere în politica comparată*), 2009.
Keys, Barbara – „Henry Kissinger: The emotional statesman“ („Henry Kissinger, omul de stat emotiv“), în *Diplomatic History*, 35, 2011.
Khalidi, Rashid – *Brokers of Deceit: How the U.S. Has Undermined Peace in the Middle East* (*Samsarii amăgirii. Cum au subminat Statele Unite pacea în Orientul Mijlociu*), 2013.
Kiernan, Ben – „The US bombardment of Cambodia, 1969–1973“ („Bombardamentele americane din Cambodgia, 1969–1973“), în *Vietnam Generation*, 1 (iarna 1989) • *How Pol Pot Came to Power: Colonialism, Nationalism, and Communism in Cambodia, 1930–1975* (*Cum a ajuns Pol Pot la putere. Colonialismul, naţionalismul şi comunismul în Cambodgia, 1930–1975*), 2004 • *The Pol Pot Regime: Race, Power, and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge,*

1975–1979 (*Regimul Pol Pot. Rasă, putere şi genocid în Cambodgia sub Khmerii Roşii, 1975–1979*), 2014

Kiernan, Ben şi Taylor Owen — „Bombs over Cambodia“ („Bombe peste Cambodgia“), în *Walrus* (Toronto), octombrie 2006 • „Roots of U.S. troubles in Afghanistan: Civilian bombing casualities and the Cambodian precedent“ („Rădăcinile necazurilor americane în Afganistan. Pierderile de vieţi omeneşti civile în bombardamente şi precedentul cambodgian“), în *Asia-Pacific Journal*, 2010.

Kimball, Jeffrey – „Did Thomas C. Schelling invent the Madman Theory?“ (A inventat Thomas C. Schelling Teoria Nebunului?“), în *History News Network*, 24 octombrie 2005.

Kinsley, Michael – *Eating Lunch at Henry's* (*Luatul prânzului la Henry's*), în Peters şi Lehmann (editori), *Inside the System*, 1979.

Kirkpatrick, Jeane – *Dictators and Double Standards* (*Dictatorii şi standardele duble*), în *Commentary*, 1979 • „A normal country in a normal time“ („O ţară normală într-o epocă normală“), în *The National Interest* (septembrie 1990).

Kissinger, Henry – *The Meaning of History. Reflections on Spengler, Toynbee, and Kant* (*Semnificaţia Istoriei. Reflecții asupra lui Spengler, Toynbee și Kant*), teză de licență la Universitatea Harvard, 1950 • *Peace, Legitimacy, and the Equilibrium. A Study of the Statesmanship of Castlereagh and Metternich* (*Pacea, legitimitatea și echilibrul puterilor. Studiu asupra artei guvernării lui Castlereagh și a lui Metternich*), teză de doctorat, Universitatea Harvard, 1954 (publicată în 1957, sub titlul *A World Restored: Metternich, Castlereagh, and the Problem of Peace, 1812-1822* (*O lume restabilită. Metternich, Castlereagh și problema păcii, 1812-1822*) • „American policy and preventive war“ („Politica americană și războiul preventiv“), în *Yale Review*, 1955 • „Military policy and defense of the «Grey Areas»“ („Politica militară și apărarea «zonelor gri»“), în *Foreign Affairs*, 1955 • „Force and diplomacy in the nuclear age“ („Forța și diplomația în era nucleară“), în *Foreign Affairs*, 1956 • „Reflections on American diplomacy“ („Reflecții asupra diplomației americane“), în *Foreign Affairs*, 1956 • „Controls, inspection, and limited war“ („Controalele, inspecția și războiul limitat“), în *Reporter*, 1957 • *Nuclear Weapons and Foreign Policy* (*Armele nucleare şi politica externă*), 1957 • „Missiles and the Western alliance“ („Rachetele și alianța occidentală“), în *Foreign Affairs*, 1958 • „As urgent as the Moscow threat“ („La fel de urgent precum amenințarea moscovită“), în *The New York Times Magazine*, 1959 • „The policymaker and the intellectual“ („Strategul politic și intelectualul“), în *Reporter*, 1959 • „The search for stability“ („Căutarea stabilității“), în *Foreign Affairs*, 1959 • *The Necessity for Choice. Prospects of American Foreign Policy* (*Necesitatea opţiunii. Perspectivele politicii externe americane*), 1961 •„Reflections on Cuba“ („Reflecții despre Cuba“), în *The Reporter*, 22 noiembrie 1962 • „Strains on the Alliance“ („Presiuni asupra Alianței“), în *Foreign Affairs*, ianuarie 1963 • *The Troubled Partnership. A Re-Appraisal of the Atlantic Alliance* (*Parteneriatul complicat. O reevaluare a Alianţei atlantice*), 1965 • „Domestic structure and foreign policy“ („Structură internă şi politică externă“), în *Daedalus* (primăvara 1966) • *For the Record* (*Pentru consemnare*), 1981 • *Years of Upheaval* (*Ani de tulburare*), 1982 • „Soviets intervened on autonomy issue, Kissinger suggests“ („Sovieticii au intevenit în chestiunea autonomiei, sugerează Kissinger“), în *The Globe and Mail*, 26 ianuarie 1990 • „Somalia: Reservations“ („Somalia: rezerve“), în *Washington Post*, 13 decembrie 1992 • *Diplomacy* (*Diplomaţia*), 1994 • „Kissinger speaks at Nixon Library“ („Kissinger vorbeşte la Biblioteca Nixon“), în *Los Angeles Times,* 21 iulie 1994 • *Years of Renewal* (*Ani de reînnoire*), 1999 • *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century* (*Are nevoie America de o politică externă? Către o diplomaţie pentru secolul XXI*), 2001 • „Phase II and Iraq“ („Faza II

şi Irakul“), în *Washington Post*, 13 ianuarie 2002 • *Ending the Vietnam War* (*Încheierea Războiului din Vietnam*), 2003 • „Lessons for an exit strategy“ („Lecţii pentru o strategie de ieşire“), în *Washington Post*, 12 august 2005 • „The American experience in Southeast Asia: Historical conference“ („Experienţa americană în Asia de Sud-Est. Conferinţă istorică“), 2010 • *White House Years* (*Anii de la Casa Albă*), 2011 • *World Order* (*Ordinea mondială*), 2014.

„Kissinger defends 1970s Latin American policy“ („Kissinger apără politica faţă de America Latină din anii 1970“), în *Michigan Daily*, 5 octombrie 2004.

„Kissinger presents oil plan to Faisal“ („Kissinger îi prezintă planul referitor la petrol lui Faisal“), în *Baltimore Sun*, 16 februarie 1975.

„Kissinger tapes describe crises, war, and stark photos of abuse“ („Înregistrările cu Kissinger dezvăluie crize, război şi imagini dure ale abuzului“), în *The New York Times*, 27 mai 2004.

„Kissinger's client list sought“ („Lista de clienţi a lui Kissinger este dorită“), în *USA Today*, 16 martie 1989.

Koh, Harold – *The National Security Constitution* (*Constituția securității naționale*), 1990.

Kondracke, Morton – „Leaning on the Left“ („Aplecarea spre stânga“), în *The New York Times*, 15 martie 1992.

Kristol, Irving – „The adversary culture of intellectuals“ („Cultura protestatară a intelectualilor“), în *Encounter*, octombrie 1979.

Kristol, William şi Robert Kagan – „Toward a neo-Reaganite foreign policy“ („Către o politică externă neo-reaganistă“), în *Foreign Policy*, iulie-august 1996.

Kuklick, Bruce – *Blind Oracles: Intellectuals and War from Kennan to Kissinger* (*Oracole oarbe. Intelectualii şi războiul de la Kennan la Kissinger*), 2006.

Lake, Anthony – *The Tar Baby Option: American Policy Toward Southern Rhodesia* (*Opţiunea copilului de smoală. Politica americană faţă de Rhodezia de Sud*), 1973 • *Somoza Falling. A Case Study of Washington at Work* (*Căderea lui Somoza. Studiu de caz cu Washingtonul în acţiune*), 1990.

Langguth, A.J. – *Vietnam: The War, 1954–1975* (*Vietnam. Războiul, 1954–1975*), 2000.

Lears, Jacksin – *No Place of Grace: Anti-Modernism and the Transformation of American Culture, 1880-1920* (*Nici un loc de graţie. Antimodernismul şi transformarea culturii americane, 1880–1920*), 1981.

LeMay, Curtis E. şi MacKinley Cantor – *Mission with LeMay. My Story* (*Misiune cu LeMay. Povestea mea*), 1965.

LeoGrande, William M. şi Peter Kornbluh – *Back Channel to Cuba: The Hidden History of Negotiations between Washington and Havana* (*Canal dosnic de accedere în Cuba. Istoria ascunsă a negocierilor dintre Washington şi Havana*), 2014.

Logevall, Fredrik și Andrew Preston (editori) – *Nixon in the World* (*Nixon în lume*), 2008.

Mann, James – *The Rise of the Vulcans* (*Înălțarea vulcanilor*), 2004.

McSherry, J. Patrice – *Predatory States: Operation Condor and Covert War in Latin America* (*Statele prădătoare. operaţiunea Condor şi războiul sub acoperire în America Latină*), 2005.

„Medals outnumber G.I.'s in Grenada assault“ („Mai multe medalii decât soldaţi în asaltul asupra Grenadei“), în *The New York Times*, 30 martie 1984.

Merry, Robert – *Sands of Empire: Missionary Zeal, Foreign Policy, and the Hazards of Global Ambition* (*Nisipurile imperiului. Zelul misionar, politica externă şi hazardurile ambiţiei globale*), 2008.

Miraldi, Robert – *Seymour Hersh: Scoop Artist* (*Seymour Hersh, artist scormonitor*), 2013.

Morgenthau, Hans – *Politics Among Nations* (trad. rom. *Politica între națiuni,* Editura Polirom, Iași, 2007), 1947.
Mueller, John – *Public Opinion in the Gulf War* (*Opinia publică în Războiul din Golf*), 1994.
„Mujica opens health unit in jail where he was tortured“ („Mujica inaugurează o unitate medicală la închisoarea în care a fost torturat“), 11 noiembrie 2014.
„The myth of the terrorist safe haven“ (Mitul refugiului terorist“), în *Foreign Policy*, 26 ianuarie 2015.
Neilands, J.B. *et al.* – *Harvest of Death: Chemical Warfare in Vietnam and Cambodia* (*Recolta morţii. Războiul chimic în Vietnam şi Combodgia*), 1972.
Nomination of Henry A. Kissinger: Hearings, Ninety-Third Congress (*Nominalizarea lui Henry A. Kissinger. Audieri, al 93-lea Congres*), 1973.
„Nominee for deputy post at State is challenged on consulting ties“(„Candidatul la postul de adjunct la Departamentul de Stat este contestat în privinţa legăturilor în materie de consultanţă“), în *The New York Times*, 16 martie 1989.
„«Off record» Kissinger talk isn't“ („«Neoficială» discuţia cu Kissinger nu este“), în *The New York Times*, 20 aprilie 1986.
Official Report of the Proceedings of the Thirty-Second Republican National Convention Held in Detroit, Michigan (*Raport oficial al lucrărilor celei de-a treizeci-şi-doua Convenţii Naţionale Republicane, ţinută la Detroit, Michigan*), 1980.
„O'Neill now calls Grenada invasion 'justified'“ („O'Neill numeşte acum «justificată» invadarea Grenadei“), în *The New York Times*, 9 noiembrie 1983.
Parry, Robert – „The dark continuum of Watergate“ („Siajul sumbru al afacerii Watergate“), 12 iunie 2012.
Paterson, Thomas *et al.* – *American Foreign Relations* (*Relațiile externe americane*), vol. 2: *Since 1895* (*Din 1895*), 2014.
Perlstein, Rick – *The Invisible Bridge: The Fall of Nixon and the Rise of Reagan* (*Podul invizibil. Căderea lui Nixon și înălțarea lui Reagan*), 2014.
Pero, Mario del – *The Eccentric Realist. Henry Kissinger and the Shaping of American Foreign Policy* (*Realistul excentric. Henry Kissinger şi modelarea politicii externe americane*), 2010.
Peters, Charles şi Nicholas Lehmann (editori) – *Inside the System* (*Înăuntrul sistemului*), 1979.
Podhoretz, Norman – *The Adversary Culture and the New Class* (*Cultura protestatară și noua clasă*), în Bruce-Biggs (editor), *The New Class?*, 1979.
Powell, Colin – *My American Journey* (*Drumul meu american*), 1995.
Power, Samantha – *A Problem from Hell. America and the Age of Genocide* (*O problemă din Iad. America şi epoca genocidului*), 2002.
„The President and his hasty hawks“ („Preşedintele şi şoinii săi grăbiţi“), în *The New York Times*, 22 august 1990.
„Privatisation groundswell“ („Valul privatizării“), în *Australian Financial Review*, 7 iunie 1990.
„Probe links «Reagan Doctrine» to covert aid to Laos rebels“ („O cercetare leagă «Doctrina Reagan» de ajutorul acoperit dat rebelilor laoţieni“), în *Los Angeles Times*, 23 ianuarie 1993.
The Public Papers of the Presidents of the United States: Ronald Reagan, 1986 (*Documentele publice ale preşedinţilor Statelor Unite. Ronald Reagan, 1986*), 1988.
Rafshoon, Ellen Glaser – „A realist's moral opposition to war: Hans J. Morgenthau and Vietnam“ („Opoziția morală a unui realist față de război. Hans J. Morgenthau și Vietnamul“), în *Peace and Change* (ianuarie 2001).
„Reagan appeals for G.O.P. crusade“, în *New York Times*, 23 mai 1968.
„Reagan launches attack on Ford, Kissinger“ („Reagan lansează un atac împotriva lui Ford şi Kissinger“), în *Daily News*, 5 martie 1976.

Redfern, Jerry și Karen Coates – *Eternal Harvest: The Legacy of American Bombs in Laos* (*Eterna recoltă. Moștenirea bombelor americane din Laos*), 2013.
„Report says Reagan aide sent POW funds to rebels“ („Un raport afirmă că un apropiat al lui Reagan le-a trimis rebelilor fonduri pentru prizonierii de război“), în *Washington Post*, 14 ianuarie 1993.
„Ressurrected and visible“ („Reînviat şi vizibil“), în *Australian Financial Review*, 13 octombrie 1989.
„Right fears Bush may have gone too far“ („Temeri justificate că Bush a mers poate prea departe“), în *The Guardian*, 20 august 1990.
Robin, Corey – *Fear: The History of a Political Idea* (*Teama. Istoria unei idei politice*), 2004.
Rodgers, Daniel T. – *The Age of Fracture* (*Epoca rupturii*), 2003.
Rogin, Michael Paul – „«Make my day»: Spectacle as amnesia in imperial politics“ („«Fă-mi ziua de neuitat». Spectacolul drept amnezie în politica imperială“), în *Representations*, 29 (iarna 1990).
Romero, Simon – „Leader's torture in the '70s stirs ghosts in Brazil“ („Torturarea unui lider în anii 1970 tulbură fantomele în Brazilia“), în *New York Times*, 4 august 2012.
Rosenthal, Andrew şi Michael Gordon – „Panama crisis: Disarray hindered White House“ („Criza din Panama. Zăpăceala ţine în frâu Casa Albă“), în *The New York Times*, 8 octombrie 1989.
Rudenstine, David – *The Day the Presses Stopped: A History of the Pentagon Papers* (*Ziua în care tiparniţele s-au oprit. O istorie a Dosarelor Pentagonului*), 1996.
Safire, William – *Before the Fall. An Inside View of the Pre-Watergate White House* (*Înaintea căderii. O viziune dinăuntru a Casei Albe dinainte de Watergate*), 1975.
Sanches, Mariana – „Militares brasileiros tiveram aula em instituto americano sobre como praticar tortura“ („Militarii brazilieni au luat cursuri într-un institut american despre cum să practice tortura“), în *O Globo*, 12 octombrie 2014.
Sanders, Jerry Wayne – *Peddlers of Crisis: The Committee on the Present Danger and the Politics of Containment* (*Traficanţii de criză. Comisia pentru primejdia prezentă şi politica de îngrădire*), 1983.
Sargent, Daniel – *A Superpower Transformed: The Remaking of American Foreign Relations in the 1970s* (*O superputere transformată. Refacerea relaţiilor internaţionale americane în anii 1970*), 2015.
Schell, Jonathan – *The Time of Illusion* (*Vremea iluziei*), 1976.
Schlafly, Phyllis şi Chester Ward – *Kissinger on the Couch* (*Kissinger pe canapea*), 1975.
Schlesinger Jr., Arthur – *The Bitter Heritage: Vietnam and American Democracy, 1941–1966* (*Amara moștenire. Vietnamul și democrația americană, 1941–1966*), 1967 • *Journals: 1952-2000* (*Jurnale. 1952–2000*), 2007.
Schlight, John – *A War Too Long: The USAF in Southeast Asia, 1961–1975* (*Un război prea lung. Forţele aeriene ale Statelor Unite în Asia de Sud-Est, 1961–1975*), 1996.
Schneider, Steven – *The Oil Price Revolution* (*Revoluţia preţului petrolului*), 1983.
Scoblic, J. Peter – *U.S. vs Them: Conservatism in the Age of Nuclear Terror* (*Statele Unite contra „ălora“. Conservatorismul în epoca terorii nucleare*), 2008.
Sealey, Geraldine – „Hersh: Children sodomized at Abu Ghraib, on tape“ („Hersh: Înregistrarea cu copii sodomizaţi la Abu Ghraib“), în *Salon*, 15 iulie 2004.
Selvage, Douglas *et al.* – *Soviet-American Relations* (*Relaţiile sovieto-americane*), 2007.
Shannon, William – „On his own terms“ („În termenii lui proprii“), în *The New York Times*, 13 septembrie 1973.
Shearer, Derek – „An evening with Henry Kissinger“ („O seară cu Henry Kissinger“), în *Nation*, 8 martie 1971.
Shawcross, William – *Sideshow: Kissinger, Nixon, and the Destruction of Cambodia*

(*Spectacolul secundar. Kissinger, Nixon şi distrugerea Cambodgiei*), 1979.
Shrum, Robert – *No Excuses. Concessions of a Serial Campaigner* (*Fără scuze. Concesiile unui agent electoral în serie*), 2007.
Small, Melvin – *The Presidency of Richard Nixon* (*Președinția lui Richard Nixon*), 1999.
„Soviet naval activities" („Activităţi navale sovietice"), în *CQ Almanac*, 1971.
Smith, Jordan Michael – „Noriega's revenge" („Răzbunarea lui Noriega"), în *Foreign Policy*, 19 decembrie 2009.
Stein, Jeff – „Bush team sought to snuff CIA doubts" („Echipa lui Bush chemată să stingă dubiile celor de la CIA"), în *San Francisco Chronicle*, 26 octombrie 2005
Stockwell, John – *In Search of Enemies. A CIA Story* (*În căutare de duşmani. O poveste de la CIA*), 1978.
Strober, Gerald S. și Deborah Hart Strober – *Nixon: An Oral History of His Presidency* (*Nixon. O istorie orală a preşedinţiei sale*), 1994.
Stuart, Douglas – *Creating the National Security State: A History of the Law that Transformed America* (*Crearea statului securității naționale. O istorie a legii care a transformat America*), 2009.
Suskind, Ron – „Faith, certainty, and the Presidency of George W. Bush" („Credința, certitudinea și președinția lui George W. Bush"), în *The New York Times*, 17 octombrie 2004.
Szulc, Tad – „White House charge on Cuba puzzles U.S. officials" („Acuzaţia Casei Albe împotriva Cubei încurcă oficialităţile din Statele Unite"), în *The New York Times*, 30 septembrie 1970.
Talbot, Stephen – „The day Henry Kissinger cried" („Ziua în care Henry Kissinger a plâns"), în *Salon*, 5 decembrie 2002.
Tanter, Raymond – *Rogue Regimes* (*Regimuri criminale*), 1990.
„They can't just sit there any longer" („Pur şi simplu, nu mai pot rămâne acolo"), în *Washington Post*, 24 octombrie 1983.

„This war's strange bedfellows" („Partenerii stranii ai acestui război"), în *The New York Post*, 26 mai 1999.
„A tough warning from the right-wing" („Un avertisment dur de pe aripa dreaptă"), în *Washington Post*, 26 ianuarie 1975.
„Tricky world of Mr. Kissinger" („Încurcata lume a dlui Kissinger"), în *Orlando Sentinel*, 20 septembrie 1989.
Tully, John Day, Matthew Masur și Brad Austin – *Understanding and Teaching the Vietnam War* (*Înțelegerea și predarea Războiului din Vietnam*), 2013.
„TV: Reports and debates on crisis" („TV. Rapoarte şi dezbateri asupra crizei"), în *The New York Times*, 27 octombrie 1983.
Tyner, James – *The Killing of Cambodia: Geography, Genocide, and the Unmaking of Space* (*Uciderea Cambodgiei. Geografia, genocidul şi distrugerea spaţiului*), 2008.

„US has crossed its Mideast Rubicon – and cannot afford to lose" („Statele Unite şi-au trecut Rubiconul din Orientul Mijlociu – şi nu-şi pot permite să piardă"), în *Los Angeles Times*, 19 august 1990.
Van Atta, Dale – *With Honor: Mervin Laird in War, Peace, and Politics* (*Cu onoare. Mervin Laird în război, pace şi politică*), 2008.
Van Loi Lùu, Anh Vu Nguyen – *Le Duc Tho – Kissinger Negotiations in Paris* (*Negocierile de la Paris dintre Le Duc Tho şi Kissinger*), 1996.
Walt, Stephen – *The Origins of Alliances* (*Originile alianţelor*), 2013.
Walton Jr., Hanes, James Bernard Rosser Sr. și Robert Louis Stevenson (editori) – *The African Policy of Secretary of State Henry Kissinger* (*Politica africană a Secretarului de Stat Henry Kissinger*), 2007.
Warsh, David – „Game theory suggests quick action on greenhouse effect is remote"

(„Teoria jocului sugerează că e departe o acţiune rapidă împotriva efectului de seră“), în *Washington Post*, 13 iunie 1990.
Weiner, Tim – *Enemies: A History of the FBI* (*Duşmanii. O istorie a FBI-ului*), 2013.
Wells, Tom – *The War Within: America's Battle Over Vietnam* (*Războiul interior. America în lupta pentru Vietnam*), 2005.

Wells-Dang, Andrew – „Agent Orange in Laos and Cambodia: The documentary evidence“ („Agentul Orange în Laos şi Cambodgia. Dovezile documentare“), în *Indochina News* (vara 2002).
Werner, Jayne S. şi Luu Doan Huynh (editori) – *The Vietnam War: Vietnamese and American Perspectives* (*Războiul din Vietnam. Vietnamezii şi perspectivele americane*), 1993.
Werth, Barry – *31 Days: The Crisis That Gave Us the Government We Have Today* (*31 de zile. Criza care ne-a dat guvernul pe care-l avem astăzi*), 2006.
Westing, Arthur H. – *Herbicidal Damage to Cambodia* (*Pagubele erbicidare în Cambodgia*), în J.B. Neilands *et al.*, *Harvest of Death. Chemical Warfare in Vietnam and Cambodia*, 1972.
Westing, A.H., E.W. Pfeiffer, J. Lavorel şi L. Matarasso – *Report on Herbicidal Damage by the United States in Southern Cambodia, 31 December 1969* (*Raport despre pagubele erbicidare provocate de Statele Unite în sudul Cambodgiei, 31 decembrie 1969*), în T. Whiteside, *Defoliation*, 1970.
Wheeler, Marcy – „The thirteen people who made torture possible“ („Cei treisprezece oameni care au făcut posibilă tortura“), pe site-ul *Salon*, 18 mai 2009.
White, John Kenneth – *The New Politics of Old Values* (*Noua politică a vechilor valori*), 1990.
Whiteside, Thomas – *Defoliation* (*Defolierea*), 1970.
Wicker, Tom – „Hiding behind Henry“ („Se-ascunde în spatele lui Henry [Kissinger]“), în *The New York Times*, 19 iulie 1983.
Will, George – „Drugs and Canal are secondary: Restoring democracy was reason enough to act“ („Drogurile şi Canalul sunt secundare. Motivul suficient pentru acţiune a fost restaurarea democraţiei“), în *Philadelphia Inquirer*, 22 decembrie 1989.
Williams, William Appleman – *The Contours of American History* (*Contururile istoriei americane*), 2011.
Wills, Garry – *Bomb Power: The Modern Presidency and the National Security State* (*Puterea bombei. Președinția modernă și statul securității naționale*), 2011.
Woodward, Bob – *State of Denial* (*Starea de negare*), 2007.
Woolfson, Alexander Florey – „The discourse of exceptionalism and U.S. Grand Strategy, 1946-2009“ („Discursul excepţionalismului şi Marea Strategie a Statelor Unite, 1946–2009“), disertaţie doctorală, Şcoala de Economie de la Londra, 2012.
Woodward, Bob și Carl Bernstein – *The Final Days* (*Ultimele zile*), 1976.
Yaqub, Salim – *The Weight of Conquest: Henry Kissinger and the Arab-Israeli Conflict* (*Greutatea cuceririi. Henry Kissinger şi conflictul arabo-israelian*), în F. Logevall şi A. Preston (editori), *Nixon in the World*, 2008.
Zanchetta, Barbara – *The Transformation of American International Power in the 1970s* (*Transformarea puterii internaționale americane în anii 1970*), 2013.
Zumwalt, Elmo – *On Watch. A Memoir* (*De gardă. Amintiri*), 1976.

Mulțumiri

Când le-am spus prietenilor și colegilor mei că scriam o carte despre moștenirea lăsată de politica externă a lui Henry Kissinger, mulți au făcut referire la cartea lui Christopher Hitchens, *The Trial of Henry Kissinger*. Cred, așadar, că aici ar fi locul în care să precizez că eu consider că interesul meu față de Kissinger este oarecum opus celui al polemicii lui Hitchens din 2001. *The Trial of Henry Kissinger* este un bun exemplu pentru ceea ce marele istoric Charles Beard a respins, în 1936, ca fiind o „teorie ce explică războaiele internaționale prin acțiunile deliberate ale unor lideri politici și economici care caută profitul și puterea, ignorând contextul economic, social și politic în care acționează acești decidenți", o teorie care pune militarismul pe seama unei singure cauze identificabile: un „om rău". Ca să înțelegem cu adevărat originile conflictului, spunea Beard, trebuie să privim întregul context, să ne gândim în ce fel „războiul este propria noastră operă", fiind generat de „întreaga situație militară și economică". Argumentând că Henry Kissinger ar trebui judecat – și condamnat – pentru crime de război, Hitchens nu a privit întregul context. El s-a concentrat în schimb, în mod obsesiv, pe moralitatea unui singur om, a demonului său: Henry Kissinger. Scrierea cărții respective trebuie să fi fost mulțumitoare, oferindu-i autorului satisfacția de a juca rolul procurorului. Totuși, în afară de a ține evidența acuzațiilor și a aduna la un loc infracțiunile acuzatului, *The Trial of Henry Kissinger* nu este o carte foarte utilă, ba chiar e contraproductivă; indignarea, oricât de îndreptăţită, nu lasă prea mult loc înțelegerii. Hitchens scormonește adânc în inima neagră a lui Kissinger, lăsând cititorii să-l aștepte să iasă de acolo și să ne spună semnificația tuturor acestor lucruri. Adică să ne spună şi altceva, în afară de ceea ce este evident: Kissinger e un criminal. Dar Hitchens nu face nimic de felul ăsta. La sfârșit, aflăm mai multe despre acuzator decât despre cel presupus acuzat. Cartea nu oferă o înțelegere a „întregii situații" în cadrul căreia a operat Kissinger și nu face eforturi să explice puterea ideilor sale sau felul în care acele idei s-au intersectat cu niște curente intelectuale mai adânci din istoria americană. Hitchens îl zugrăvește pe Kissinger ca pe un devastator al valorilor americane, atât de nelalocul lui pe tărâmul democratic care l-a adoptat, încât parcă însuși Wagner s-ar fi rătăcit într-o bucată muzicală din *Primăvara apalaşă* a lui Aaron Copland, i-ar fi smuls bagheta dirijorului și ar fi adăugat puțin din *Amurgul zeilor* printre cadriluri și viori.

Hitchens, de departe, este cel mai incriminator dintre istoriografii

lui Kissinger, dar nu e singurul care nu prinde esenţa lucrurilor. Majoritatea criticilor au dificultăți în a spune ceva despre Kissinger care să nu aibă legătură cu Kissinger. El este un personaj atât de supradimensionat, încât îşi eclipsează propriul context, făcându-i pe numeroșii săi biografi, critici și admiratori să se concentreze aproape în exclusivitate pe capriciile personalității lui sau pe lipsurile lui morale. Cartea lui Seymour Hersh, *The Price of Power. Kissinger in the Nixon White House*, publicată în 1983, a reușit să evoce lumea ascunsă a aparatului securității naționale, așa cum funcționa el în timpul Războiului din Vietnam, iar studiul său despre paranoia lui Kissinger seamănă cu un prolog (oarecum inocent) la supravegherea atotintruzivă și la statul contraterorismului, sub conducerea căruia trăim în prezent. Dar Hersh, scriind la începutul anilor 1980, nu avea cum să cunoască efectele pe termen lung – nu doar ale unor anumite politici, dar și ale felului în care existențialismul imperialist al lui Kissinger a validat o generație ulterioară de militariști care, în anii 1990, după un scurt ocol prin America Centrală și Panama, ne-au afundat și mai mult, în războaiele din Golf și, apoi, după 11 septembrie 2001, în războaiele din Afganistan și Irak. *În umbra lui Kissinger*.

Prietenii, familia și colegii m-au ajutat cu această carte, inclusiv citind întregul manuscris sau părți din el, răspunzând la întrebări, ajutându-mă în activitatea de cercetare sau, pur și simplu, discutând despre acest subiect. Le sunt foarte recunoscător lui Marilyn Young, Ben Kiernan, Bob Wheeler, Carolyn Eisenberg, Chase Madar, Corey Robin, Jim Peck, David Barreda, Matt Hausmann, Cos Tollerson, Rachel Nolan, Christy Thornton, Barbara Weinstein, Philip Gourevitch, Ada Ferrer, Sinclair Thomson, Josh Frens-String, Maureen Linker, Kate Doyle, Esther Kaplan, Nick Arons, Richard Kim, Roane Carey, Jean Stein, Katrina van den Heuvel, Tom Hayden, Arno Mayer, Bev Gage, Chris Dietrich, Kirsten Weld, Peter Kornbluh, Susan Rabiner, Mario del Pero (pentru cartea sa utilă despre Kissinger, *The Eccentric Realist*), Mark Healey, Ernesto Semán, Tannia Goswami și Toshi Goswami.

Nu știu dacă există o teorie care să explice activitatea editorială prin acțiunile unor oameni, însă ar trebui să existe, căci Sara Bershtel explică totul. Sau, cel puțin, explică totul pentru mine. Lectura intensă a Sarei și scepticismul ei foarte necesar au transformat un manuscris talmeș-balmeș („Cred că spui ceva important aici – a comentat ea cu privire la prima versiune a cărții –, doar că nu înțeleg ce spui“) într-un produs finit acceptabil. Mulțumesc. Le mulțumesc, de asemenea, tuturor celorlalți de la Metropolitan Books, inclusiv lui Connor Guy, Roslyn Schloss, Riva Hocherman, Maggie Richards și Grigory Tovbis.

Această carte este pentru Manu Goswami și Eleanor Goswami

Grandin. Eleanor va avea trei ani la publicarea cărții.